

Coordonator de ediție Aurelia HANGANU

OAMENI AI CUVÂNTULUI

Chișinău, 2020

OAMENI AI CUVÂNTULUI

Chișinău, 2020

CZU 80/81(092)(082)=135.1=124

O-11

Lucrarea a fost elaborată în cadrul proiectului din sfera științei și inovării „20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii”.

Lucrarea fost aprobată pentru editare la ședința Senatului Universității de Stat „Dimitrie Cantemir” din 26 august 2020 (Hotărâre nr. 9/6 din 20.08.2020).

Coordonator de ediție: **Aurelia Hanganu**

Autori: **Aurelia Hanganu,**
Elena Ungureanu,
Elena Varzari

Descrierea CIP

Oameni ai cuvântului : Culegere de articole științifice / coordonator de ediție: Aurelia Hanganu. – Chișinău : S. n., 2020 (Tipogr. „Foxtrot”). – 229 p. : fig., fot.

Texte : lb. rom. – 50 ex.

ISBN 978-9975-89-189-9.

80/81(092)(082)=135.1=124

O-11

ISBN 978-9975-89-189-9.

CUPRINS

Prefață	5
Vasile BAHNARU: „Pentru a obține o victorie, uneori e suficient să ai curaj și inițiativă”	11
<i>(Aurelia Hanganu)</i>	
Iraida CONDREA: „Cred că în prea marea noastră grabă lăsăm să treacă neobservate lucruri foarte importante”	38
<i>(Elena Varzari)</i>	
Scrisoare deschisă	71
Elena CONSTANTINOVICI: „Când omul nu se laudă pe sine, îl laudă Domnul”	77
<i>(Elena Varzari)</i>	
Maria COSNICEANU: „Numele îl face pe om să fie!”	107
<i>(Elena Ungureanu)</i>	
Anatol EREMIA: „Tot ce am adunat de la oameni trebuia să întorc din nou la oameni”	130
<i>(Aurelia Hanganu)</i>	
Nicolae MĂTCAȘ: „Am fi vrut să ajungem și noi la acea oră astrală!”	150
<i>(Alina Chiriac-Ivașcu și Elena Ungureanu)</i>	
Vasile PAVEL: „Cuvântul – o comoară de gândire”	169
<i>(Elena Varzari)</i>	
Gheorghe POPA: „M-am strădui, în măsura posibilităților, să fac pur și simplu lingvistică”	188
<i>(Elena Ungureanu)</i>	
Mihail PURICE: „Clipe de vitalizare a memoriei”	210
<i>(Aurelia Hanganu)</i>	

PREFAȚĂ

„...Aveam în inimă și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc.”

Știința filologică ocupă o poziție distinctă în mediul academic, în cultura și în societatea din Republica Moldova, demonstrând un parcurs sinuos, adesea contraproductiv și mereu plasat sub controversata polemică referitoare la denumirea corectă a limbii literare vorbite de populația băștinașă. La nivel de domeniu de interes științific, studiul lingvistic și literar propriu-zis realizat pe teritoriul basarabean s-a constituit într-o activitate constantă odată cu înființarea instituțiilor universitare și academice naționale: Institutul de Filologie (Instiutul de Limbă și Literatură) al Academiei de Științe a Moldovei și facultățile de filologie ale instituțiilor universitare din țară, acestea fiind atent monitorizate și dirijate de organele represive ale perioadei sovietice.

Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Literatură, creat în anul 1939 în baza Comitetului științific moldovenesc (fondat la Balta în 1926) fusese transferat la Chișinău de la Balta, iar în timpul războiului, între 1941–1944, a fost evacuat în or. Buguruslan (reg. Cikalov), unde au activat I. D. Ciobanu și Nicolae Corlăteanu. Revenit la Chișinău, această structură este reorganizată și astfel, în anul 1946, apare Institutul de Istorie, Limbă și Literatură (cu I. D. Ciobanu director în perioada 1946–1951 și Andrei Borșci în perioada 1951–1958). Ulterior acest institut a cunoscut mai multe restructurări ajungând în prezent în forma Institutul de Filologie „B. P. Hasdeu”. Este important de subliniat că, subordonat unui scop românofob declarat, la originile sale institutul avea sarcina să argumenteze științific și să elaboreze/dezvolte „limba moldovenească” în calitate de trăsătură distinctivă a „poporului moldovenesc” sovietic din acest spațiu, diferite de limba și poporul român de peste Prut. Căzut în propria capcană izvorâtă din fanatismul frenetic în îndeplinirea sarcinilor înaintate de partid, curentul molodovenist începuse să fie atacat, la un moment dat, și învinuit de îndepărtarea excesivă de mase și de faptul că nu introduse în noul vocabular „cuvinte de revoluție”. Chiar și așa, în anul 1938, intelectualitatea scriitoricească și filologică, ceva mai relaxată după reacțiile precedente, a fost practic exterminată într-un scurt interval de timp, numeroși scriitori și oameni publici fiind condamnați și executați, inclusiv colegii redacționale întregi, cum ar fi cel al ziarului *Moldova Socialistă* (într-o noapte fuseseră ridicați toți cei 56 de angajați). În infimele perioade de respiro motivate de revenirea Basarabiei în corpul Țării și de relativa libertate de exprimare a vremurilor „dezghețate”, institutul va oscila între discuții controversate referitoare la limba vorbită

în teritoriul moldovenesc, dar totodată și va promova, inclusiv incognito, bunul-simț și limba literară. Astfel, în anul 1951, de către organele „diriguitoare ale partidului” este acceptată tacit eșuarea tentativei de creare a unei limbi moldovenești distincte, fapt care va permite menținerea în RSSM a sentimentului de apartenență la spațiul cultural românesc, afirmă unul dintre directorii recentți ai institutului, lingvistul Vasile Bahnaru [*Buletin de Lingvistică*, 2016, p. 4–33].

Așadar, puternic strămtorată în menghina ideologicului, o lungă perioadă societatea moldovenească s-a aflat în căutarea identității lingvistice („problema denumirii corecte a limbii” populației băștinașe rămâne actuală și azi). Din 1989 denumirea de *limbă română* a (re)intrat treptat în conștiința unei importante părți a populației și acest lucru s-a datorat, indiscutabil, elitei intelectuale, care a trezit masele din somnul letargic, cu multă răbdare și cu sacrificiu. Acest domeniu a dat culturii și istoriei moderne mai multe personalități de valoare, a căror biografie se înscrie acum în istoria literelor din Basarabia. Într-o lume în care se schimbă dramatic paradigma comunicării, prin mutarea progresivă a acesteia pe suport virtual, rolul filologiei ca știință a culturii devine și mai important. Acest fapt se datorează creșterii exponențiale a volumului de informații textuale, care constituie obiectul de studiu nemijlocit al acesteia. Sunt personalități ce au stat la catedră, îndrumând tineretul studios în lumea cunoștințelor, au elaborat primele legi de politică lingvistică în condițiile unui bilingvism dezastruos, au cerut dreptate de la tribuna din Piața Marii Adunări Naționale, au ticluit primele versiuni ale articolelor din Constituția tânărului stat independent Republica Moldova, au organizat conferințe în care au spus răspicat care este numele corect al limbii noastre.

De aici și rostul alcătuirii acestei culegeri de interviuri pe care le-am realizat cu cei care au stat la origini, au trecut prin încercări și măcinări ale timpului și regimului, au dus povara moldovenismului pe umerii lor, ca, până la urmă, să se poată bucura ei înșiși și să-i poată bucura și pe alții cu roadele cercetărilor de valoare obținute pe față sau pe ascuns și care ne servesc nouă exemple de viață și de atitudini. Am încercat să le „prindem” gândurile, emoțiile și reacțiile celor care mai sunt alături de noi și pe care îi avem ca învățători. Și ei și-au avut înaintașii lor.

Acad. Nicolae Corlăteanu e considerat „patriarh al lingvisticii românești din această margine de Țară nu numai în sensul venerabilei vârste (...), ci și în acela de domn, unanim și meritoriu recunoscut, al limbii române din Basarabia. Cu tot orgoliul, cu toată rânza, cu toată invidia și ranchiuna ce ne caracterizează, nu putem să nu recunoaștem că Nicolae Corlăteanu este, la ora actuală, în Basarabia, cel mai mare lingvist, *unus et leo*” [*BL*, 2010, p. 235]. Filologul *din a cărui manta au ieșit toți*, într-un *Testament* lăsat urmașilor, avea să zică: „Mai mult decât am făcut, n-am putut să fac. Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremei”, sub crunte

vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.”

Prin anii 1990, acad. Nicolae Corlăteanu a fost blamat din cauza că ar fi promovat „teoria” celor două limbi romanice orientale (română și moldovenească). După reconsiderarea aportului acestuia, i se va recunoaște totuși meritul de a fi promovat adevărul printre rânduri, cum li se vor recunoaște, de altfel, meritele și altor lingviști care au avut neșansa de a activa în condiții total neprielnice. Nu toți au avut curajul să înfrunte ideologia timpului. Corlăteanu nu putea fi pur și simplu scos din ecuație, de la el se revendica fibra de cunoaștere filologică basarabeană. Pedagog înnăscut, el a sprijinit toate cercetările filologice de-a lungul întregii perioade postbelice până în anii 90 ai secolului trecut. În apărarea patriarhului au sărit colegii și discipolii distinsului profesor: Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anton Borș, Eliza Botezatu, Ion Ciornăi, Haralambie Corbu, Maria Cosniceanu, Mihail Dolgan, Anatol Eremia, Ion Ețcu, Teodor Cotelnic, Marcu Gabinschi, Victor Gațac, Efim Junghietu, Vlad Pâslaru, Vlad Pohilă, Constantin Popovici, Rubin Udler, care erau colegi de la Academie, unde a activat întreaga viață. În 1995, acad. Nicolae Corlăteanu prezintă la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, în prezența conducerii de vârf a republicii și a unui numeros public, comunicarea *Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate)*, un crez al distinsului profesor, spus răspicat în al 12-lea ceas. Să reținem deci că marea majoritate a cadrelor didactice de la instituțiile de învățământ superior din republică au trecut prin școala lui Nicolae Corlăteanu. Printre ei se numără reputați specialiști precum: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Ion Vasilenco, Ion Mocreac, Nicolae Pecec, Ion Osadenco, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, Vasile Melnic, Ion Melniciuc, Vitalie Marin, Petru Tolocenco, Constantin Tanase, Vasile Pojoga, Valeriu Rață ș.a.).

Un alt înaintaș de marcă, acad. Silviu Berejan, a rămas în istoria literelor basarabene ca lingvistul cu cea mai temeinică pregătire în domeniul lingvisticii generale, semanticii, lexicologiei și lexicografiei, cea din urmă fiind una dintre cele mai dificile activități de filolog. Un timp a plătit și el „tribut Cezarului” [*Revista de lingvistică și știință literară*, 2008, nr. 3–4, p. 116], dar în perioada deșteptării naționale a basarabenilor a substituit frica cu un curaj aparte, pledând pentru argumentul științific în ceea ce privește denumirea limbii pe care o vorbim și veșmântul grafic cel mai adecvat al limbii române – grafia latină. Meritele acad. Silviu Berejan sunt unanim recunoscute în știința națională și internațională, fiind considerat savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în lingvistica românească, atât sincronică, cât și diacronică. Studiile sale publicate atât în limba română, cât și în limba rusă, s-au bucurat de aprecierea tuturor specialiștilor din domeniu atât din România, cât și din fosta Uniune Sovietică. În ceea ce privește recunoașterea valorii înaintașilor, prof. Nicolae Mătcaș zicea, cu amărăciune, că „[...] suntem extrem de zgârciți în aprecierea colegilor. [...] Un titan al științei contemporane, cum este compatriotul nostru Eugen Coșeriu poate să-l numească pe Silviu Berejan mare lingvist, noi însă – nu. [...] Și totuși, va trebui să recunoaștem [...] că

domnul profesor și academician Silviu Berejan, chiar dacă e «din sat de la noi», este un mare lingvist. Poate că cel mai mare dintre lingviștii la activ pe această palmă de pământ românesc, care se numește Basarabia, după academicianul Nicolae Corlăteanu” [*Limba Română*, 1997, nr 3–4, p. 169]. Distinsul savant afirma: „Lingvistica nu m-a făcut fericit decât în puținele cazuri când făceam abstracție de obiectul direct al preocupărilor mele de căpetenie – limba din Republica Moldova, când mă cufundam în lingvistica pură, ca să zic așa, acolo unde aveam de a face exclusiv cu știința, nu și cu politica, cu ideologia. Numai atunci când m-am ocupat de lingvistica teoretică, de lingvistica generală, am simțit adevărata atracție pentru munca științifică, pentru cercetare, pentru studiu în genere (fără comandă de sus, fără cenzura celor fricoși de care ești dependent și, mai ales, fără reticențele pe care ți le impui singur, tot din lașitate în primul rând, și care sunt și ele extrem de împovărătoare). Am regretat nu o dată că am plecat de la matematici, unde politica și ideologia nu se puteau implica în măsura în care se implicau în științele umanistice”. Poate anume de aceea a căutat să facă „din lingvistică un fel de matematică”. În pofida acestui fapt, acad. Silviu Berejan a construit în timp o adevărată școală (cu peste douăzeci de doctoranzi) în domeniul pe care l-a profesat, care a dezvoltat direcții și tematici, inclusiv coșeriană, de o importanță covârșitoare, fără de care spunea că „suntem în panică interioară”. Anume nevoia de Coșeriu l-a împins spre modele teoretice de mare calibru, orientându-i înspre figura Maestrului Coșeriu și pe discipolii săi (Gheorghe Popa, de ex.). Alți discipoli (Vasile Bahnaru, de ex.), mai cutezători decât învățătorii lor, contrapun „lumii idolilor” „lumea ideilor” (Mihai Cimpoi), cultivând discernământul necesar în dialogul cu înaintașii.

Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Silviu Berejan sunt fondatorii unor școli lingvistice axate pe studierea limbii române sub toate aspectele ei, școli care au apărut și s-au consolidat în două dintre cele mai importante centre academice din spațiul românesc dintre Prut și Nistru: Academia de Științe a Moldovei și Universitatea de Stat din Moldova.

Bazele studierii științelor limbii în cadrul Universității de Stat din Moldova sunt puse în martie 1946, atunci când este semnat ordinul cu privire la organizarea acestei instituții, care presupunea, printre altele, deschiderea Facultății de Istorie și Filologie, iar ulterior și a unei catedre de specialitate. Catedra nou-creată se dezvoltă și se completează cu specialiști, doctori habilitați și doctori conferențieri, așa încât la mijlocul anilor 1960 ajunge la 12 persoane, iar în 1970, în baza Catedrei de limbă „moldovenească”, este creată și Catedra de lingvistică generală și romanică. Și aceste unități didactico-științifice au evoluat, dând naștere unor noi catedre, cu denumiri diferite și cu un număr de cadre didactice care depășea 20 de persoane. Cert este că membrii catedrelor care au funcționat în cadrul Universității de Stat din Moldova au reușit să constituie un nucleu important în mediul academic, aici conturându-se mai multe direcții de cercetare: sintaxă funcțională și transformațională, semantică și gramatică, sociolingvistică, lingvistică generală și contrastivă, cultivarea limbii și stilistică,

fonetică, dialectologie și istoria limbii. Deși principala preocupare a universitarilor era pregătirea specialiștilor filologi, iar de aici elaborarea cursurilor teoretice și practice și a programelor de studii, publicarea materialelor didactice pentru studenți, interesul pentru știință aici a fost întotdeauna o prioritate. Prin eforturile decanilor (printre care Vitalie Marin, Mihail Purice, Iraida Condrea), ale prodecanilor, ale șefilor de catedră și ale profesorilor care au activat aici, Facultatea de Litere (până în 1993 Facultatea de Filologie), deși a fost și ea restructurată de mai multe ori, a reușit să păstreze componenta cercetare și deci să rămână un for important științific, dar și un centru cultural de referință. Nicolae Corlăteanu (primul șef al Catedrei de limba și literatura „moldovenească”; una din aulele universitare îi poartă astăzi numele), Anatol Ciobanu (prodecan al facultății în 1963–1966, iar din 1976 până în 2009 șef de catedră), Ion Ciornâi (șef de catedră în 1971–1993), Vitalie Marin (decan într-o perioadă de mari restructurări 1987–1993), Mihail Purice (decan în 1993–2005), Iraida Condrea (din 1994: prodecan, apoi decan, șef de catedră, director al școlii doctorale în cadrul Facultății de Litere), Ion Dumeniuk, Vladimir Zagaievski, Ion Melniciuc ș.a. au fost nu doar profesorii îndrăgiți de studenți și oamenii de cultură, așteptați la radio și TV sau urmăriți în presă, ascultați și urmați în Piața Marii Adunări Naționale, ci și autorii unor studii de primă importanță în domeniul gramaticii limbii române, sociolingvisticii, stilisticii și cultivării limbii, dialectologiei și istoriei limbii române, predării limbii române aolingvilor. Manualele editate de filologii români sub auspiciile catedrelor universitare și consacrate unor aspecte fundamentale ale limbii („Limba moldovenească literară contemporană”, „Istoria limbii moldovenești literare”, „Sintaxa și semantica”, „Curs de gramatică istorică a limbii române”, „Stilistică și cultivare a vorbirii”, „Sociolingvistică”, „Traducerea din perspectivă semiotică”, „Introducere în lingvistică”, „Lingvistica generală” etc.) rămân un punct de reper pentru generații de studenți. Impresionează nu doar varietatea intereselor științifice ale profesorilor, dar și volumul de materiale didactico-științifice publicat (de exemplu, în perioada 1970–1993 membrii catedrelor cu profil lingvistic de la facultate au publicat peste o mie de monografii, articole, dicționare și manuale, inclusiv pentru școală).

Din pleiada pedagogilor cu vocație, care au contribuit la formarea mai multor generații de filologi, subliniem prezența m.c. Anatol Ciobanu, distins cărturar și promotor al valorilor naționale, al normelor literare în utilizarea limbii materne. A fost un specialist notoriu în domeniul sintaxei, semanticii, sociolingvisticii etc. și a știut mereu să mențină trează atenția studenților și să le dezvolte simțul limbii. Elementele de notate, rezultate din cercetările domnului profesor, au fost difuzate frecvent în aulele universitare, îmbogățind conținuturile disciplinelor predate studenților, masteranzilor și doctoranzilor – viitori filologi. Conștient de rolul și însemnătatea socială și morală a nobilei profesii de dascăl universitar, prin întreaga sa activitate didactică, științifică și managerială, profesorul Anatol Ciobanu a cultivat oameni erudiți pentru a asigura continuitatea în dezvoltarea științei filologice: Iraida Condrea, Ludmila Zbanț, Sabina

Corniciuc, Claudia Cemârtan, Veronica Purice, Inga Druță și mulți alți specialiști, profesori universitari și învățători, ziariști, redactori sau scriitori. Profesorul Anatol Ciobanu are peste 40 de discipoli, printre care doctori și doctori habilitați, la rândul lor, deschizători de noi direcții în știința limbii.

Dar titulari ai catedrelor de limba română la Universitatea de Stat au fost nu doar cadrele universitare, dar și cunoscuții lingviști Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Vasile Soloviov, George Rusnac și mulți alții, implicați activ și în participare și organizare de conferințe științifico-metodice, simpozioane științifice. Profesorii universitari, pe lângă misiunea de a transmite în aulele universitare lumina cărții, și-au asumat și înalta responsabilitate socială de a depăși ideologia comunistă, de a se implica plener în activitatea de renaștere națională. Sunt cu atât mai prețioase mărturiile consemnate de noi din prima sursă (despre și cu aceștia), dovezi ale unor vieți trăite în și pentru limba română.

Situați între Est și Vest, mai toți basarabienii au învățat o lungă perioadă la două școli, acest fapt fiind pentru ei și pentru toată lumea un atu și un dezavantaj în același timp. În funcție de pregătire, această comunicare cu două spații total diferite a dat, în timp, atât realizări, cât și mari eșecuri. Printre cei care au urmat modelul Corlăteanu, modelul Berejan, modelul Ciobanu, alte modele de profesori dedicați, iar mai presus de toate – modelul Coșeriu, se numără o întreagă armată de lingviști mai cunoscuți sau mai puțin cunoscuți din Republica Moldova. Acele modele sunt oameni care au crezut cu tărie că studiind limbajul vor găsi rostul lor pe pământ. Anume ei au creat un mediu în care a pâlپâit lumina cunoașterii „omului și limbajului său” (Coșeriu). Ea pâlپâie în continuare, ca să putem azi rosti, fără teamă, întregul adevăr.

Aurelia Hanganu, doctor habilitat în filologie
Elena Ungureanu, doctor habilitat în filologie
Elena Varzari, doctor în filologie

Vasile BAHNARU:

„Pentru a obține o victorie, uneori e suficient să ai curaj și inițiativă”

Vasile Bahnaru este născut la 24 octombrie 1949 în satul Miclăușeni (Nisporeni). Urmează școala de opt ani din localitate, după care merge la școala medie nr. 1 din Nisporeni (absolvită în 1967). Studiile superioare le obține în cadrul Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău. După o scurtă experiență didactică în calitate de profesor de limbă și literatură la școală, se înscrie la studii doctorale organizate în cadrul Institutului de Limbă și Literatură, realizând teza de doctorat „Mutații de sens: cauze, modalități, efecte” sub îndrumarea dr. hab. Silviu Berejan. Din anul 1977 activează în calitate de cerce-

tător la același institut, parcurgând toate treptele ierarhiei științifice și realizând peste 200 de studii și articole, monografii, manuale, dicționare etc. Teza de doctor habilitat abordează o serie de probleme consacrate unor aspecte lexicale, semantice, stilistice și gramaticale ale vocabularului limbii române. Se impune însă și în publicistică, articolele lui fiind inserate mai târziu în volumul „Miscellanea Basarabensia” (Iași, 2012). Se ocupă și de probleme care vizează subiecte de sociolingvistică, politică lingvistică, dar și de istorie a lingvisticii („Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studii și documente de arhivă)”, Chișinău, 2015; „Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din R.S.S. Moldovenească (14–15 octombrie 1965)”, Chișinău, 2018 (în colaborare cu Gh. Cojocaru), „Cazul revistelor *Zvezda* și *Leningrad* și ecurile lui la Chișinău” Chișinău, 2018 (în colaborare cu Gh. Cojocaru) etc.

A condus Departamentul de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Difuzare a Cărților al Republicii Moldova (1990–1992), Centrul Național pentru Standardele de Limbă (ca director adjunct, 1992–1993), Asociația Națională de Terminologie (ca director executiv, 1993–1998), Institutul de Filologie al AȘM (2009–2018).

Deține titlul onorific de „Om Emerit”, diplome ale Parlamentului, Guvernului, AȘM, este decorat cu Ordinul Republicii Moldova. Este câștigător al Premiului Academiei de Științe a Moldovei „Grigore Vieru”, al Premiului „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române.

A.H. Domnule Vasile Bahnaru, comunitatea filologilor din întreaga Țară vă cunoaște ca savant cu reputație în domeniul lingvisticii românești, dar și drept o personalitate aparte, cu caracter pe cât de aprins, pe atât de blajin și binevoitor. Vorbele dumneavoastră de duh și glumele, pe alocuri pipărate, dar totdeauna spuse cu drag de cel care ascultă vă fac

un interlocutor cu care să tot stai la vorbe. Faceți parte din generația care știe să-i învețe pe cei mai tineri și despre aspectele lingvisticii, dar și despre cum să fie om în viață și cetățean al națiunii sale. Eu așa vă cunosc și de aceea am onoarea să vă prezint publicului larg, celor care încă un au reușit să vă descopere. Deci întrebarea tradițională: Vasile Bahnaru – cine este și de unde vine?

V.B. Țin să menționez că particip la un astfel de, să-i zicem, dialog virtual pentru prima dată. Așadar, de unde vin? E o întrebare echivocă. Primo, vin, evident, din mama mea Ecaterina, Dumnezeu s-o odihnească în pace!

(A.H. Domnule Bahnaru, inconfundabila dumneavoastră capacitate de a face referință la realitate!)

Secundo, am văzut lumina zilei în comuna Miclăușeni (categoric, nu Micleușeni, cum au deformat sovieticii denumirea satului, iar specialiștii în toponimie nu sunt preocupați de revenirea la denumirea corectă, motivând că au a soluționa alte probleme mai importante). Insist în mod intenționat asupra denumirii satului meu din două motive: 1) e satul meu și sunt mândru de acest lucru; 2) satul în cauză este unul din cele mai vechi localități basarabene atestate documentar. Să reținem: dacă facem abstracție de Cetatea Albă, cunoscută încă în Antichitate, și alte câteva localități basarabene (nu-mi amintesc pentru moment denumirea lor) satul meu, inclusiv Lozova și Vorniceni din imediata apropiere, sunt cele mai vechi așezări umane atestate documentar în Basarabia. Unele acte istorice atestă această localitate pe la 1380, iar un alt document, din timpul lui Alexandru cel Bun, menționează localitatea la 1420, moșiile acestor trei sate fiind date în proprietate unui boier pentru a practica albinăritul (De altfel, apicultura este practică cu succes și în prezent, de o parte bună de localnici). Pentru moment, mai puțin contează anul atestării istorice a satului meu, mult mai importantă este istoria acestuia, întrucât el a luat ființă în perioada celui de-al doilea descălecat al românilor. Astfel, strămoșii consătenilor mei au coborât din Maramureș, din localitatea Miclăuș sau de pe moșia unui stăpân cu numele de Miclăuș, numele venind din maghiară – Micloș, adică Nicolae. Aceștia au pornit în ceată spre câmpie și în drumul lor, când ajungeau într-un loc plăcut, o familie rămânea să întemeieze un sat și să stăpânească locul respectiv (așa-numita teorie a valurilor). Astfel a luat ființă satul Miclăușeni de lângă orașul Roman, în apropierea lui aflându-se palatul domnitorului Sturza. Continuându-și drumul, ei au trecut Prutul și au înființat aici șase sate, toate numindu-se Miclăușeni. Cea mai mare parte a acestora a dispărut, contopindu-se cu altele (de exemplu, Miclăușeni de lângă Ungheni formează, în prezent, corp comun cu orașul respectiv).

Miclăușeni mei este un sat eminent românesc, toți străinii (ruși, ucraineni, bulgari etc.) au fost și sunt asimilați în viteză, locuitorii lor având o conștiință, dacă nu

pronunțat românească, atunci pronunțat moldovenească (dar nu în sensul atribuit de moldoveniștii lui Dodon sau de alte lichele politice de aici).

A.H. *Interesantă povestea satului, mai ales că Lozova e în vecinătatea baștinei mele, Pârjolteni, iar unul dintre moșii mei după bunica e consăteanul dumneavoastră. Ați crescut*

Ion și Serghei Micleușanu, Ion Cărchelan și Vasile Bahnaru, în fața cafenelei din Miclăușeni (1971)

la țară și ați fost obișnuit cu ocupațiile de toată ziua ale țaranului, totodată, ați fost parte a obiceiurilor și tradițiilor noastre românești. V-au influențat cumva acestea în devenirea profesională?

V.B. Am crescut pe dealurile Miclăușenilor, dealuri acoperite de livezi și vii, terenurile plane fiind rezervate cultivării cerealelor, iar șesul – legumelor. De mic copil am ajutat părinții, alături de cei patru frați și cinci surori, la muncile de câmp, în special la prășitul viei. Îmi amintesc cum odată, spre sfârșitul zilei, eram pe cale de a termina prășitul viei, când mama a spus că dacă ne ajută Dumnezeu, terminăm astăzi prășitul. Eu, fiind mai

vorbăreț, i-am reproșat că indiferent de faptul dacă ne ajută sau nu Dumnezeu, noi vom termina. Auzind această blasfemie, mama și-a amintit o parabolă din Sfânta Scriptură (evident, auzită de la preotul satului, întrucât mama era analfabetă). Mama spuse că, odată, un bărbat și soția sa erau într-o situație similară, adică erau pe cale să termine prășitul, iar în timpul acesta trecea pe drum un moșneag, care nu era altul decât însuși Domnul Dumnezeu, care le-a urât „Doamne ajută!”, iar bărbatul i-a răspuns că vor termina munca fie cu, fie fără ajutorul Domnului. Dumnezeu a tăcut și și-a continuat drumul. Imediat după plecarea lui, a dat o diaree cumplită în acești oameni, încât nu au mai apucat să termine lucrul în acea zi.

De prin clasa a șasea, am început să lucrez în brigada școlărească, având dorința să câștig, cu mâna proprie, bucațica mea de pâine. Duminicile, din primăvară devreme și până toamna târziu, cutreieram dealurie cu livezi și pădurile din preajma satului – Banciova așezată spre mănăstirea Hâncu și Răcătău așezată spre Sadova. Cunoșteam toate ciupercile și pomușoarele de pădure. Sâmbăta, în ajun de Duminica Mare, plecam în pădure după crengi de tei în floare, pe care, conform tradiției, le puneam la streășina casei și la poartă, iar, în casă, pe jos, așterneam mușețel cu aromă pătrunzătoare, toate acestea fiind ținute până la Înălțarea Domnului, numită în popor și Ispas...

A.H. *Spuneți odată că ați citit mult în copilărie și adolescență. E un lucru curios pentru un copil de la țară ocupat cu ale casei și pământului, ca ajutor părinților...*

V.B. Am început să citesc devreme. Tata, având puțină carte românească, era un mare cititor, fiind chiar propus să fie înscris la Liceul militar din Iași, ca fecior de ostaș mort în Primul Război Mondial, dar din necesitate de brațe de muncă în gospodărie, bunica nu i-a permis să-și continue studiile. În casă aveam câteva cărți: o Biblie, o carte cu poezii de M. Eminescu, un volum de proză al lui M. Sadoveanu și niște reviste. Am devenit de mic copil client permanent al bibliotecii din sat, iar când am terminat să citesc cărțile scrise „moldovenește”, am început să citesc cărți în limba rusă. Iar odată cu inaugurarea Casei-muzeu „A.S. Pușkin” la Dolna (la numai 3 km distanță de satul meu), am început a citi carte românească de aici, mai ales după retragerea cărții românești din bibliotecă (se pare, în 1965, ca urmare a deteriorării relațiilor dintre Moscova și București) și depozitarea acestora în podul conacului. De această dată, am avut noroc de Galina Plugci, fiica directorului casei-muzeu, care îmi făcea rost de carte românească. Eram „librivor” incorigibil și arhicunoscut, încât chiar profesorul meu de limbă și literatură Efim Prodan (Dumnezeu să-l ierte!), împrumuta de la mine cărți pentru lectură. Prin urmare, îmi place cartea din copilărie și tradițiile noastre strămoșești, în special colindele și urăturile, dar mai ales satul copilăriei mele.

Continuând răspunsul la întrebarea precedentă... În linii mari, aș putea afirma că tata a contribuit la formarea conștiinței mele românești și la dezvoltarea mea intelectuală, în timp ce mama și-a adus contribuția la formarea mea spirituală. Astfel, în fiecare duminică ea ne dădea câte 20 de copeici pentru lumânări, căci eram obligați să mergem la biserică. Prin clasa a IV-a însă am renunțat să merg la biserică și mă duceam la un film pentru copii, care începea la ora 10:00. Aflând de noua mea ocupație, mama mi-a reproșat și mi-a cerut să merg la biserică, eu însă i-am declarat că nu am motiv să frecventez biserica, dat fiind că Dumnezeu nu există (desigur, ca urmare a influenței educației ateiste din școală).

Familia Bahnanu: tata Ioan (1912–1984),
mama Ecaterina (1921–1994) cu sora
Tatiana (1956) în brațe, fratele Mihai (1948),
sora Valentina (1943) și Vasile (1949)

Mama mi-a reproșat, imediat, că eu pot să-i spun ei orice, căci ea este mama mea, dar să nu-mi permit să fac astfel de afirmații în fața altor oameni, deoarece aceștia mă vor eticheta ca fiind prost. Aceste învățăminte materne au rămas în sufletul meu pentru toată viața, chiar dacă nu am ajuns un evlavios fervent, am rămas un credincios moderat.

A.H. *Ați făcut școala elementară după război. În afară de faptul că aceasta își aducea nefasta înrâurire prin educația ateistă a vremii, prin ce a rămas ea în memoria dumneavoastră?*

V.B. Școala de opt ani am făcut-o la Miclăușeni, iar pe cea medie la Nisporeni, întrucât în satul nostru nu era școală medie, ea fiind constituită la un an după ce am absolvit eu opt clase. La Nisporeni, am avut norocul de câțiva profesori de treabă: cel de istorie, Leonid Landsberg, și cel de fizică, Gheorghe Scutelnic. Oricum, din punct de vedere cognitiv, am fost format de școală, iar din punct de vedere spiritual, național, românesc, de tata. Fost participant în campania Armatei Române în Est (până la Don), în 1944, fiind în retragere mi-a relatat două întâmplări demne de reținut:

1) în primăvara lui 1944, dinspre Odessa spre Basarabia, caii sau boii care trăgeau tunurile (căci a fost înregimentat la așa-zisa artilerie călăreață, adică tunurile erau trase de cai sau de boi), abia se mai mișcau, de aceea avansarea în retragere se realiza, în principiu, pe baza folosirii raționale a forței fizice a militarilor. În aceste condiții, în timp ce împingeau tunurile, un oltean mustăcios și tuciuriu, în timp ce depunea eforturi herculeene pentru a înainta în retragere, a spus în bătaie de joc, adresându-se boilor: „Hai, Joiene, în regat, c-am luptat de ne-am ***.” Îndemnul a avut efect și retragerea a

continuat cu succes;

2) ajungând în pădurile Hânceștilor, comandantul i-a spus tatei că, deoarece e basarabean, poate pleca acasă. Tata nu prea avea încredere în spusele ofițerului, având teamă că va fi împușcat în spate, dacă încerca să plece. Dar ofițerul s-a dovedit a fi om corect și l-a lăsat să

Tata Ioan și prietenii săi: Ioan Păscaru și Vladimir Mălai

plece în voia lui cu calul și cu arma. Drept că, în apropierea satului, o echipă de tâlhari sovietici din satul vecin Lozova, i-au luat și calul și arma. Ajuns acasă, a beneficiat de susținerea și ajutorul primarului, Dionis Bahnaru, rudă apropiată, care până la 1940 și

după 1944, până în 1953, când a murit, a fost primar și „președinte al sovietului sătesc”. Merită să amintesc că acest Dionis Bahnaru a participat în Primul Război Mondial și a susținut ideea Unirii din 1918, având drept călăuză de existență sloganul „Satul meu e Țara mea!”, din care motiv a făcut tot posibilul ca din satul nostru să nu fie deportați oameni, deși până la urmă s-au găsit niște lichele care au contribuit la deportarea a trei familii (E. Zahariade cu soția, Zahariade-senior salvându-se ascunzându-se în pădure până la calmarea spiritelor, Paladi și Miclăușanu, morarul satului, pe copiii acestora, născuți în Siberia, i-am cunoscut și au ajuns oameni de treabă).

A.H. *Războiul din 1941, foametea de după acesta au fost încercări grele. Vi le amintiți?*

V.B. Clanul băhnăreștilor avea trei băieți în armată: tata, moș Nicolae, mai mare decât tata cu vreo șase ani (născut în 1906), și nenea Isidor, mai mic decât tata cu vreo șase ani (1918), participant la război în Crimeea, în 1944 fiind făcut prizonier și deținut în lagăr până prin 1954 (împreună cu regretatul profesor ieșean Constantin Ciopraga). Cunoscând această situație, moș Dionis Bahnaru l-a angajat pe tata în calitate de drumar, care era scutit de serviciu militar, astfel încât tata nu a fost mobilizat la războiul din Vest, unde basarabienii au fost folosiți drept carne de tun, fiind antrenați în cele mai periculoase operații militare. În felul acesta, războiul pentru mine nu a fost altceva decât o încercare nereușită de a readuce la sânul Țării „moșia pierdută” în 1940. Mai mult, când a venit colectivizarea pe capul basarabenilor, tata a cedat pământul de care dispunea (de altfel, când se coceau cireșele ne îndemna să mergem în livada care i-a aparținut, întrucât paznicul știind ai cui suntem nu ne va alunga și ne va lăsa în pace) și s-a făcut tractorist (meserie pe care o ura ca și pe rușii eliberatori), fiind astfel scutit de a se înscrie „de bunăvoie” în kolkhoz, iar seara, târziu, când venea acasă, folosea 2–3 căldări de apă fierbinte pentru a scoate din corp putoarea de motorină. Cărau cu tractorul grâul „oferit de bunăvoie” statului sovietic multinațional de țărani noștri. În aceste condiții, de foame și sărăcie, mulți luau (nu zic „furau”) cantități relativ mari de cereale, în timp ce tata lua doar o mână bună (suficient pentru ca mama să facă o fiertură cu buruiene pentru copii), știind că orice cântar nu va constata lipsa, iar cei care luau mult au ajuns să taie pădure în Siberia.

Prin anii '60, au început să vină din România în vizită unii refugiați din 1944 sau copiii acestora, cu care ne-am împrietenit și ne înțelegeam de minune vorbind „moldovenește”, astfel încât problema unei limbi distincte „moldovenești” a dispărut pentru mine nu numai datorită lecturilor, dar și datorită comunicării concrete cu cei din Țară. De altfel, unii consăteni de-ai mei au ajuns personalități cunoscute în România, am avut un aviator important (cu regret, numele îmi scapă), un literat valoros, Tiberiu Avrănescu, „om de o valoare deosebită” în opinia acad. Eugen Simion.

A.H. *Cum Vă informați despre ce se întâmpla în lume la acea vreme? Aveați ziare? Radio?*

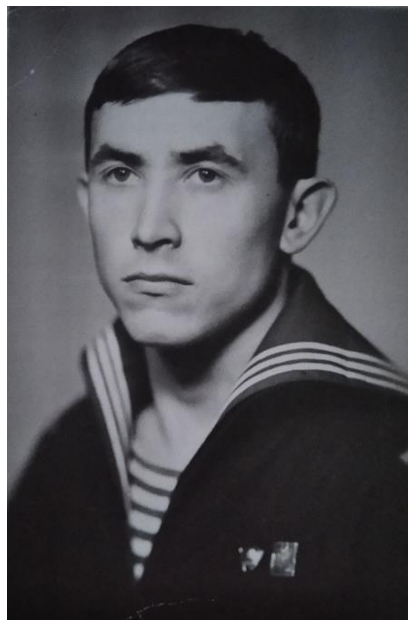
V.B. Dacă e să vorbim despre surse de informație, este cazul să recunosc că am încercat întotdeauna să fiu la curent cu evenimentele zilei în special din publicațiile și emisiunile radio și TV românești, fără să amintesc de cele sovietice care erau obligatorii (mai ales pentru orele săptămânale de informație politică). Sunt, într-un fel, o creație a culturii românești (fără să neg influența sovietică), așa cum se relatează într-un banc celebru: un omulean nu asculta decât radio București și vorbea cu dicție și vocabular bucureștean. Într-o dimineață de iarnă, îl vede un consătean coborând un deal cu o carafă de vin în mâini, pentru ca la un moment dat să lunece și să cadă. Consăteanul, văzându-l la pământ și cunoscându-i modul lui de exprimare, îi spune făcând uz de vocabularul acestuia: Ce, nea Ghiță, aderență redusă la pneuri?! Drept răspuns, omuleanul îi răspunse cu ciudă justificată: Aderență redusă la capul tău, dobitocule!

A.H. *Noi suntem obișnuiți a compara vremurile și regimurile. Ce se spunea în sat despre români și ruși atunci?*

V.B. În general, consătenii mei aveau o atitudine pozitivă față de români și de România în genere, ca față de un frate de sânge (desigur, fără a-i considera „frați mai mari”), în timp ce despre ruși se spunea că aceștia au un mare defect: au venit și au uitat să plece, căci le prieste clima de la noi!

A.H. *Memoria noastră păstrează unele amintiri foarte vii. Din acea perioadă, ce v-a marcat?*

V.B. Aș avea multe să-mi amintesc despre satul meu și oamenii lui, dar încetez căci, vorba unui scriitor american (și numele lui îmi scapă, poate O’Henri?), „timpul costă bani”. Totuși, vreau să vă informez că, după absolvirea școlii medii din Nisporeni, am dorit să mă fac jurist și am prezentat actele la Universitate și, obținând la examenele de admitere nota „patru” la computere, mi-am retras actele din motivul că nu voi fi admis. A urmat un an de activitate în calitate de laborant în școala medie din satul natal, iar apoi am fost înregimentat în marina sovietică. Nu regret cei trei ani de serviciu pe un submarin, întrucât am cunoscut o altă lume, dorind într-o vreme să mă fac ofițer sovietic, și am avut fericita ocazie de a citi mult, motiv pentru care se bucura mult și chiar era,

Vasile Bahnaru,
marinar-submarinist (1980)

într-un fel, invidios dar și satisfăcut comandantul submarinului nostru, căpitan de rangul doi E. K. Lifanov.

A.H. *Cum ați decis să mergeți la Facultatea de Filologie? O asemenea schimbare de direcție trebuie să fie motivată de ceva.*

V.B. Reîntors la vatră, m-am îndrăgostit lunea de o tânără din Dolna, studentă la defectologie la Institutul Pedagogic „Ion Creangă”, ceea ce m-a determinat să mă înscriu la filologie în acest institut.

A.H. *Dragostea mișcă lumile. Și în cazul dumneavoastră a decis formarea unui lingvist de valoare în acest spațiu. Cine v-au fost profesorii? În ce limbă studiați?*

Preocupat de lectură (1974)

V.B. Am avut profesori de valoare: Nicolae Mătcaș, Timotei Melnic, Nicolae Savca, Nicolae Peccec, Olimpia Medvețchi etc. Limba de predare, cu mici excepții, era limba „moldovenească”.

A.H. *Cum era să fii atunci student la Chișinău?*

V.B. Viața de student era deosebit de tumultuoasă și interesantă. Mi s-au memorat pentru toată viața o serie de colegi: Nicolae Jantâc, Ion Tornea, Vasile Chistruga, Vasile Bogdanov, Mihai Butuc, Olga Negru, Maria Pletoșu, Tamara Cazacu, Tamara Roșca etc. Profesorii noștri nu vorbeau direct de unitatea etnică și lingvistică a basarabenilor și a românilor, dar lăsașă să înțelegem acest lucru. Mai mult, această problemă era absentă în discuțiile noastre, considerând-o ca un fapt recunoscut, dar despre care nu se vorbește în societatea sovietică. Acest lucru îl știau și rușii, căci nu întâmplător ne an-

gajau în calitate de traducători din română în rusă și invers pentru turiștii din România (student fiind, am fost vreo câțiva ani traducător în cadrul Biroului de turism pentru tineret, unde l-am cunoscut pe regretatul Vlad Pohilă, student la jurnalistică). O vreme am fost președinte al societății tinerilor cercetători din cadrul Institutului Pedagogic.

O influență deosebită asupra mea a exercitat-o domnul profesor Nicolae Mătcaș, care, în fond, m-a determinat să mă consacru cercetării lingvistice. Tot el m-a propus să fiu angajat la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM.

A.H. *Cum ați perceput dumneavoastră orașul Chișinău venind de la țară?*

V.B. De altfel, Chișinăul nu m-a impresionat în mod special, chiar dacă am vizitat

Colegi de facultate. Maria Pletosu (în picioare), în dreapta
lui Vasile Bahnaru – Olga Negru (1974)

orașul pentru prima oară prin clasa a VI-a, când am frecventat Teatrul „Mihai Eminescu” (pe atunci „A. S. Pușkin”) și am urmărit un spectacol despre Mihai Eminescu și Ion Creangă, avându-l drept protagonist pe renumitul actor Valeriu Cupcea. Oricum, Chișinăul mi-a plăcut și îmi place, chiar dacă în ultimii ani am impresia că a devenit un oraș străin prin modul dezordonat, haotic de politică edilitară, pătrunsă de o arhitectură teribilistă, lipsită de gust. Dacă altădată îmi supăra la nebunie că în Chișinău se auzea la tot pasul numai vorbă rusească, acum îmi bucură tot mai mult auzul duioasa limbă română, chiar dacă mulți vorbitori încă nu au conștientizat necesitatea de a vorbi o limbă corectă, fără rusisme, și tot mai mult se renunță la glotonimul „limbă moldovenească”, acesta mai fiind utilizat în limba unor prețiși politicieni de tip Dodon, Țârdea et Co în scopul menținerii pe arena politică în această palmă de pământ.

A.H. *După facultate ați urmat studiile de doctorat (aspirantură atunci). Ce anume v-a făcut să alegeți ca subiect de cercetare lexicologia și semantica?*

V.B. În perioada de studenție, așa cum am afirmat anterior, m-a provocat prof. Nicolae Mătcaș să mă clarific în problema relațiilor dintre formele fonetice dialectale și cele literare. Evident, mare treabă nu am făcut, în schimb mi s-a oferit posibilitatea să

mă inițiez în activitatea de cercetare. Atunci m-am convins că lingvistica este o știință autentică, în timp ce critica literară nu este știință, ci o creație literară despre o operă literară. Într-un cuvânt, am ajuns la concluzia că nu mă seduce critica literară sau istoria literaturii și am rămas cu credința că lingvistica este vocația mea. În cadrul Institutului am fost angajat la Sectorul de lexicologie și lexicografie și curând m-a fascinat problema cuvântului, lexicul în genere, încât după puțină vreme am și scris câteva articole despre ocazionalismele lexicale, adică despre cuvintele formate de scriitori. Ulterior, mi s-a propus să mă înscriu la doctoratură și mi-am ales ca temă de cercetare problema mutațiilor semantice, domeniu în care mă inițiasem deja, iar conducătorul meu, prof. Silviu Berejan, mi-a susținut alegerea și mi-a dat libertatea completă de a studia. Teza am elaborat-o înainte de termen, aflând acest lucru, Silviu Berejan mi-a recomandat să nu mă grăbesc, că vor fi vorbe la Institut și apoi cum va reacționa R. Udler, dacă voi prezenta lucrarea în avans.

Grădina Publică „Ștefan cel Mare și Sfânt”:
profesorul de fizică Andrei Coman, feciorul
Radu și Vasile Bahnaru (iarna, 1977)

A.H. *Era un pericol faptul de a susține teza de doctorat înainte de termen?*

V.B. În acest context, aș insista asupra a doi factori. În primul rând, bursa de doctorand era insuficientă pentru întreținerea familiei mele cu doi copii, din care motiv m-am angajat într-o brigadă de muncitori care reparau acoperișurile cu ruberoid și bitum – lucram seara și în zilele de odihnă și obțineam câte 2000–3000 ruble pe lună, ceea ce mi-a permis să-mi procur un apartament cooperatist. În al doilea rând, am urgentat elaborarea tezei pe motivul că în luna mai a lui 1981 expira termenul de valabilitate a consiliului de susținere a tezelor, iar în situația în care erau prezentate teze, termenul de funcționare a consiliului se prelungea în mod automat. Până la urmă, s-a întâmplat așa cum am intuit eu: domnul viitor academician Silviu Berejan s-a temut de unele eventuale interpretări defavorabile din partea unor „activiști” din Institut și nu a dat curs doleanței mele de a prezenta teza la acel consiliu, iar aprobarea noului consiliu (care se realiza la Moscova) se tergiversa, din care motiv am fost pus în situația de a identifica o soluție. Regretata Tamara Romandaș, care își făcuse doctorantura

la Institutul de Lingvistică din Moscova, m-a pus în relație cu secretarul științific al Institutului de Lingvistică, A. Șahnarovici, care, la rândul său, a pus un cuvânt pe lângă directorul Institutului de Lingvistică, Gh. V. Stepanov, excelent romanist și academician, care, atunci când a luat cunoștință de cererea mea și a aflat că Silviu Berejan este conducător, a exclamat: „Berejan este o firmă serioasă!” În felul acesta am susținut teza de „candidat în științe filologice” în cadrul Institutului de Lingvistică din Moscova, lucru cu care mă mândresc și în prezent, dat fiind că în Sectorul de romanistică al acestui Institut (șef de sector Gh. V. Stepanov) activau romaniști de valoare, care, atunci când a venit vorba să susțin examenul numit pe atunci „minimum de candidat”, nici nu și-au pus problema unei „limbi moldovenești” distincte și mi-au dat în calitate de material ilustrativ unele creștomatii românești. Cu alte cuvinte, romaniștii sovietici știau foarte bine că „limba moldovenească” este o invenție de natură politică cu bătaie lungă, cu intenții expansioniste, ceea ce se resimte și în prezent.

Dar să revenim la acad. Silviu Berejan, acesta fiind de o calitate superioară nu numai ca om de știință, dar și ca reprezentant al spiritului uman. Astfel, citind articolele mele, inclusiv teza, m-a consiliat că nu este cazul să cred că numai eu învăț de la dânsul, ci și el învață de la mine, adică din cele scrise de mine. Totodată, între noi s-au stabilit treptat relații amicale, eu fiind un vizitator frecvent al casei Berejan, iar el – al casei mele.

Vasile Bahnaru și academicianul Silviu Berejan (1989)

A.H. *Silviu Berejan avea o dragoste aparte pentru Vatra Dornei. Vorbea pe atunci despre această localitate? Despre colaborări, relații cu colegi veniți sau absolvenți ai facultăților din România?*

V.B. Datorită aceleiași mentor străucit, Silviu Berejan, am întreținut o corespondență îndelungată cu acad. Haralampie Mihăiescu de la Academia Română, cu care făceam, cu regularitate, schimb de carte. Acesta, sosind prin 1984–1985, la Chișinău, împreună cu fiul său Doru (acesta din urmă este în prezent cercetător cunoscut la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române), ne-a adus mai multe cărți, având astfel și posibilitatea de a discuta ore în șir în apartamentul acad. S. Berejan. Alte relații cu savanții din România nu am avut până la 1990, în timp ce relații amicale am avut cu mai mulți – ca urmare a activității mele de traducător la Biroul de turism pentru tineret. Aceste relații se reduceau, în fond, la schimbul de carte.

Despre Silviu Berejan, să nu uităm că acesta a făcut studiile liceale în România Mare și cunoștea relativ bine Țara, având anumite preferințe, iar Vatra Dornei a fost și a rămas o localitate balneoclimaterică remarcabilă, unde avea casă particulară și Lucian Blaga, astfel încât este justificată dragostea lui specială pentru Vatra Dornei (și nu numai).

A.H. *Ați avut și experiența de predare la facultate? Cum v-au primit colegii la Catedră?*

V.B. Fiind doctorand am ținut un curs de lexicologie și semasiologie la Institutul Pedagogic, dar această activitate nu a fost de lungă durată, astfel încât nu am stabilit relații speciale cu colegii de catedră, deși îi cunoșteam, în principiu, pe toți, fie în calitate de foști profesori, fie în calitate de colegi de facultate.

A.H. *Vorbeați odată despre felul în care ați trimis pentru editare un dicționar al „limbii moldovenești” curățat de cuvinte și forme nepotrivite. În ce context s-a întâmplat acest lucru? Mai sunt și alte „găselnițe” pe care le-ați aplicat împreună cu colegii pentru a evita cenzura regimului?*

V.B. Dacă e să ne apropiem de anul 1989, ar fi necesar să insistăm succint asupra „treburilor dinăuntru” (cum se exprimau ciobăniștii de altădată) Institutului. Majoritatea angajaților Institutului erau conștienți că unica deosebire dintre limba română și cea „moldovenească” este alfabetul. În rest, făcând abstracție de aflul de rusisme în limbajul unor persoane puțin cultivate, cu acest prilej să nu uităm că vocabularul încă nu constituie limba, angajații Institutului erau conștienți de necesitatea revenirii la alfabetul latin, chiar și acei care din motive carieriste, personale tăceau și nu luau atitudine. Să nu uităm că problema a fost pusă în public pentru prima dată la Congresul Uniunii Scriitorilor din 1965 (în cuvântările lui Ion Druță, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi etc.), care, până la urmă, s-a încununat cu o mare „victorie”: introducerea în alfabetul rusesc a litei *j* cu semn diacritic (cu „căciuliță”, cum se spunea atunci în glumă) pentru *ge/gi*. Este important să cunoaștem că dicționarul ortografic din 1967, numit „portocala” pentru culoarea copertei sale, a fost elaborat în cadrul Institutului, avându-l în calitate de

redactor-șef pe Nicolae Corlăteanu, iar Silviu Berejan și Ion Mocrea fiind redactori ai volumului. În acest dicționar, unitățile lexicale erau prezentate inițial cam în felul următor: *zi* (pronunțat: *zî*), *a face* (pronunțat: *a fași*), *a merge* (pronunțat: *a merji*), *vin* (pronunțat: *jin*) etc. Când au fost prezentate șpalturile de la tipografie, Silviu Berejan și Ion Mocrea făceau corectura dicționarului și în acest timp Ion Mocrea a venit cu ideea de a elimina aceste paranteze cu referire la pronunție, iar Silviu Berejan a acceptat-o. În fine, dicționarul a apărut fără aceste paranteze, dar și fără știrea acad. N. Corlăteanu. Desigur, acesta s-a supărat puțin, dar nu a făcut publică nemulțumirea sa. Într-un cuvânt, revenirea la normalitate a fost precedată de mai multe tentative din partea filologilor noștri în această direcție.

Noi, cei tineri și proaspeți doctori în filologie, eram mai puțin pățiți și nu aveam prea mare frică de eventualele persecuții sau neplăceri. Totodată, să nu scăpăm din vedere că era perioada transparenței gorbacioviste și se putea vorbi și scrie despre teme tabu din perioada stalinistă, hrușciovistă sau brejnevistă. În această armo-

Bălți (1977): Vasile Bahnanu, lingvistul din Kiev Stanislav Semcinski, acad. Silviu Berejan, prof. Gheorghe Popa și prof. Gheorghe Stog

sferă benefică pentru ideile naționale, am venit și noi pe arena științifică dominată profund de elementul politic, fără a avea teama de un eventual harakiri în caz de eșec. De altfel, prin 1988–1989, la una din adunările deschise de partid, prezidată de regretata Elena Tolocenko (bolșevică înrăită din Transnistria), fiind discutată problema alfabetului, am avut curajul să propun acestei onorate asistențe să deschidă geamurile pentru a asculta noile adieri de vânt în viața politică din Chișinău, iar președintele ședinței mi-a reproșat că nu sunt membru de partid și, prin urmare, nu sunt în drept să-mi expun opinia, iar eu, teribilist incorigibil, am trântit ușa trimitând partidul și pe membrii acestuia la originile lor fiziologice. (Informația se păstrează în arhivele KGB-ului din Chișinău și mi-au pus-o la dispoziție unii foști angajați ai acestei instituții).

sferă benefică pentru ideile naționale, am venit și noi pe arena științifică dominată profund de elementul politic, fără a avea teama de un eventual harakiri în caz de eșec. De altfel, prin 1988–1989, la una din adunările deschise de partid, prezidată de regretata Elena Tolocenko (bolșevică înrăită din Transnistria), fiind discutată problema alfabetului, am avut curajul să propun

A.H. *Sunteți unul dintre autorii celebrului articol „Alfabet pe banca acuzaților”. Care este istoria acestui articol?*

V.B. În numărul din mai 1988, regretatul Valentin Mândăcanu publică în revista „Nistru” articolul-trăsnet „Veșmântul ființei noastre”, articol care a avut un efect enorm asupra conștiinței noastre naționale și asupra vieții sociale și politice din R.S.S. Moldovenească. Valentin Mândăcanu era angajatul ATEM-ului, unica agenție de știri din R.S.S.M., amplasată în edificiul „Casei Presei”. Întâlnindu-l pe scările clădirii, imediat după apariția acestui articol, ne-am salutat și l-am felicitat în mod corespunzător, iar el, la despărțire, m-a rugat să luăm atitudine în sensul susținerii ideilor din articol. Revenind la Institut, l-am întâlnit pe Constantin Tănase și i-am relatat rugămintea lui V. Mândăcanu. Am convenit să redactăm un articol împreună, repartizând între noi problemele asupra cărora urma să insistăm. Am scris separat, iar a doua zi ne-am reîntâlnit și am colaționat cele scrise și am definitivat articolul, prezentându-l în aceeași zi redacției „Nistru”. În numărul imediat următor al revistei a apărut articolul nostru, având un ecou extraordinar în rândurile basarabenilor. Îmi amintesc că un tânăr, având în mâini revista cu articolul nostru, striga la un individ (care condamna ideea revenirii la alfabetul latin) agitând revista: Și aici se spun minciuni?!

Au urmat o serie de articole la această temă în hebdomadarul „Literatura și Arta”, unde am publicat articolul „Alfabet pe banca acuzaților” (titlul îi aparține lui Constantin Tănase), în revista lunară „Moldova” etc.

Încă un moment din această perioadă. După apariția mai multor articole semnate împreună cu C. Tănase, vin într-o luni la serviciu și sunt anunțat (de Veronica Purice, se pare) că sunt căutat foarte insistent la telefon de cineva. La puțină vreme, sună telefonul și aflu că sunt sunat de un căpitan de KGB care mă invită să le țin o lecție despre limba

Vasile Bahnaru și prietenul său
Constantin Tănase (1990)

de stat. Evident, am rămas surprins, dar mi-am exprimat acordul ca la ora 17:00 să fiu prezent în fața KGB-ului. Am coborât în fugă la bibliotecă și am luat cele două volume de cultură a Moldovei în perioada sovietică (culegere de documente, în limba rusă, din perioada RASSM-ului, în care se discută problema „moldovenizării” instituțiilor de stat și de partid). M-am prezentat la KGB și am fost rugat să vorbesc rusește, întrucât câțiva „cetățeni” nu ne cunosc limba. Am vorbit rusește și le-am adus probele de rigoare

pentru decretarea limbii noastre drept limbă de stat. Am văzut în ochii celor mai mulți ascultători o susținere totală și mi-am zis: Victoria e aproape! Și KGB-ul ne susține!

A.H. *Cum vă amintiți perioada de revenire la alfabetul latin și cea de luptă pentru libertatea națională? Ce acțiuni ale Institutului sau ale colegilor de institut de la vremea aceea vi s-au întipărit în mod special?*

V.B. În această perioadă, s-a constituit Mișcarea democratică pentru susținerea restructurării gorbacioviste, inițial, o emanație kgb-istă, care ulterior s-a transformat în Frontul Popular din Moldova. Am făcut și eu parte din această Mișcare până prin 1994, când mi-am dat seama că unii lideri ai acesteia fac un joc camuflat antiromânesc. Au urmat ședințele Cenaclului „A. Mateevici”, mitingurile regulate în Parcul „Valea Morilor” și în special la „Teatrul de Vară”, care se încheiau, cu regularitate, cu un marș pe străzile Chișinăului. Punctul culminant al acestei mișcări a fost, incontestabil, Marea Adunare Națională din august 1989. Se vehiculează diferite informații despre numărul de participanți la această adunare, ceea ce este mai puțin important, dat fiind că Adunarea a demonstrat că majoritatea populației românești din Basarabia ciopârțită de sovietici în sudul și nordul ei își dorește o revenire la normalitate națională. În această ordine de idei, se cere să reținem un moment de importanță primordială: basarabenii nu s-au mobilizat pentru sporirea salariilor, pentru îmbunătățirea stării materiale, ci pentru o idee – revenirea la alfabetul latin, fapt ce echivala cu recunoașterea oficială a identității noastre românești. De altfel, această victorie nu le aducea basarabenilor nimic din punct de vedere material. Deci nu era vorba de pâine, ci de demnitate națională, de dorința de a fi noi înșine, fără a fi botezați de străini în felul în care le convine lor.

În acest timp, colectivul Institutului nostru susținea ideile vehiculate în presă și în stradă, mulți asistând la ședințele Cenaclului „A. Mateevici”, ale Mișcării democratice, ale Frontului Popular. Mai mult, am avut mulți adepți și în rândurile populației de limbă rusă. Îmi amintesc cum un cetățean rus striga: *Давай алфавит, черт побери!* („Dă-ne alfabetul, lua-te-ar dracul!”).

Societatea „Știința” din perioada sovietică organiza întâlniri cu savanții pentru a explica probele pro și contra revenirii la alfabetul latin. Am fost și eu antrenat în această activitate, ținând conferințe publice în mai multe localități, inclusiv pe câmp, la ferme, în case de cultură din raioanele Hâncești, Ungheni, Nisporeni, Leova etc., inclusiv în unele sectoare din Chișinău (Ciocana, Botanica), unde am avut susținere cvasitotală.

Repet, tot colectivul Institutului (poate cu excepții insignifiante, de teamă de a nu fi blamați) au susținut ideea revenirii la alfabetul latin. Îmi amintesc ședința Sovietului Suprem care a votat Legea despre revenirea la alfabetul latin, despre limba de stat. În mod indirect, am participat și eu la această ședință, scriind o cuvântare în română pentru deputatul Ion Coștaș, care, până la urmă, nu a mai luat cuvântul. Urmăream ședința într-un autobuz TV care o transmitea în direct, împreună cu bunul meu prieten, regretatul Petrică Sârbu, inginer de sunete la TVM și muzicant (acordeonist cu renume și

prieten foarte bun cu Zinaida Julea). În pauză, m-am întâlnit cu câțiva tineri angajați la CC al partidului comunist din R.S.S.M. (i-am cunoscut în perioada când cutreieram satele explicând necesitatea revenirii la alfabetul latin în cadrul Societății „Știința”),

Cenaclul „A. Mateevici”, Parcul Valea Morilor (1989)

care susțineau ideea limbii de stat și a revenirii la scrierea românească. Cu referire la adoptarea legii respective, unul dintre aceștia a constatat că scriitorii au obținut alfabet latin, iar țăranii dreptul de a-și vorbi limba lor maternă. În mare parte ei au avut dreptate!

Evident, Institutul nu a organizat acțiuni speciale în vederea susținerii mișcării stradale și a restructurării în general. Au avut loc mai multe ședințe ale colectivului și ale Consiliului Științific, la care au participat Andrei Lupan (care de altfel a fost sergent teterist – tânăr cu termen redus, în Regimentul 3 Roșiori din Chișinău, în care și-a satisfăcut serviciul militar și tata, născut în 1912, ca și Andrei Lupan, ei cunoscându-se pe timpul cătăniei) și Bogdan Istru, care, în fond, erau pentru alfabetul latin.

În această perioadă, a avut un ecou deosebit așa-zisa „Scrisoare a celor 66”, semnată de mai mulți colegi de Institut – M. Gabinschi, doctor în științe filologice; A. Evdoșenco, doctor în științe filologice; V. Bahnaru, candidat în științe filologice; A. Burlacu, candidat în științe filologice; A. Gavrilov, candidat în științe filologice; I. Ețcu, candidat în științe filologice; I. Zaporozjan, candidat în științe filologice; F. Cotelnic, candidat în științe filologice; V. Purice, candidat în științe filologice; N. Raevschi, candidat în științe filologice; C. Tănase, candidat în științe filologice; A. Țurcanu, candidat în științe filologice; A. Cenușă, candidat în științe filologice; V. Cirimpei, candidat

în științe filologice; V. Ciocanu, candidat în științe filologice; V. Badiu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; P. Balmuș, membru al Uniunii Jurnaliștilor din URSS; V. Pohilă, colaborator științific. În total, din cadrul Institutului nostru, 18 persoane au semnat Scrisoarea celor 66. Unii au refuzat să semneze, alții nu erau prezenți la momentul colectării semnăturilor. Imediat, și-au pus semnătura B. Istru, scriitor al poporului din Moldova, membru-corespondent al AȘ a RSSM; V. Cupcea, artist al poporului din RSSM; V. Rusu, artist al poporului din RSSM; M. Grecu, artist plastic al poporului din RSSM; E. Loteanu, artist al poporului din RSFSR; V. Apostol, maestru emerit al artelor din RSSM; G. Sainciuc, artist plastic emerit al RSSM; V. Iovu, artist emerit al RSSM; A. Vartic, laureat al Premiului „B. Glavan” al comsomolului din Moldova; V. Babanschi, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; V. Beșleagă, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; A. Brodschi, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; V. Vasilache, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; N. Esinencu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; V. Zbârciog, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; A. Cozmescu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; L. Lari, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; Gh. Malarciuc, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; D. Matcovschi, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; V. Mândăcanu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; S. Saka, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; A. Strâmbeanu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; A. Suceveanu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; I. Hadârcă, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; I. Ciocanu, membru al Uniunii Scriitorilor din URSS; Gh. Vrabie, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din URSS; I. Păcuraru, membru al Uniunii Compozitorilor din URSS; I. Țibulschi, membru al Uniunii Compozitorilor din URSS; I. Dediu, doctor în științe biologice; L. Bulmaga, candidat în științe istorice; I. Țurcanu, candidat în științe istorice; Gh. Bobână, candidat în științe filosofice; Șt. Lupan, candidat în științe filosofice; V. Pâslaru, candidat în științe pedagogice; A. Silvestru, candidat în științe psihologice; V. Baltag, candidat în științe fizico-matematice; A. Barbăroșie, candidat în științe fizico-matematice; L. Dogotari, candidat în științe fizico-matematice; A. Leahu, candidat în științe fizico-matematice; M. Clima, candidat în științe fizico-matematice; A. Rotaru, candidat în științe fizico-matematice; I. Holban, candidat în științe fizico-matematice; A. Șubă, candidat în științe fizico-matematice; V. Nedelciu, candidat în științe tehnice; D. Mihail, membru al Uniunii Jurnaliștilor din URSS; I. Condrea, membru al Uniunii Jurnaliștilor din URSS; I. Conțescu, colaborator științific. Țin minte cum eu, în persoană, fiind la o ședință ordinară a Cenaclului „Alexe Mateevici” în Parcul „Valea Morilor”, m-am apropiat de E. Loteanu, i-am explicat despre ce este vorba și acesta a semnat Scrisoarea. Tot atunci i-am propus și lui Vasile Iovu să semneze, lucru pentru care Vasile Iovu îmi mulțumește și azi. Au trecut ani și ani de atunci, cea mai mare parte dintre semnatari au trecut de mult în lumea celor dreپți, dar fapta, curajul lor rămâne în memoria noastră. Evident, inițial au fost circa 200 de semnatari, dar între timp mulți și-au retras semnăturile, sub presiunea factorilor de decizie.

Și-au retras semnăturile, deși în prezent își afișează cu patos exagerat opțiunea românească, fără a recunoaște că atunci au dat dovadă de lașitate umilitoare. Nu-i numesc pentru a nu le afecta trufia și veleitățile pretins românești. Vorba vine: Interesul poartă fesul! Tot în acest context, urmează să amintesc că șase dintre semnatari urmau să fie internați în casa de nebuni. Ghiciți cine! Se pare că era vorba de Emil Loteanu, Andrei Strâmbeanu, Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Vlad Pohilă și Iraida Condrea.

A.H. *Atunci ați fost unul dintre șefii unui departament de stat, responsabil de edituri? Cum ați ajuns acolo?*

V.B. În vara lui 1990, a venit din București la sediul Frontului Popular marele sufletist și patriot român Gheorghe Gavrilă Copil, autorul ideii de organizare a „Podului de Flori”, aducând cu sine o listă întreagă de instituții românești (licee și universități) care se angajau să înscrie la studii (evident, gratuit) elevi și studenți basarabeni. La insistența prim-ministrului de atunci Mircea Druc, am fost numit președinte al Comisiei de selecție pentru a pleca la studii în România. După „Podul de Flori” din mai 1990, plecarea la studii în România a primului lot de tineri basarabeni a fost cel

Constantin Tănase, Ion Berlinschi, Vasile Bahnaru și cumetrul
Ion Harbuz (1989), la o manifestare din Parcul „Valea Morilor”

de-al doilea eveniment de importanță extraordinară. În timpul acestor probe de admitere la instituțiile din România, am fost numit, la propunerea lui Valeriu Matei (deputat în Parlament și membru al Comitetului Executiv al Frontului Popular, comitet din care făceam și eu parte), director general al Departamentului pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu cărți, funcție pe care am deținut-o doi ani, când prim-miniștri au fost Mircea Druc și Valeriu Muravschi. Aș putea să mă laud că în această perioadă am avut

anumite realizări. Astfel, în luna august 1990 a venit în biroul meu directorul editurii „Lumina” domnul V. Chistruga, care m-a întrebat cum să procedeze în problema manualelor de limbă, adică să le numească în continuare „limbă moldovenească” sau „limbă

Vasile Bahnaru (1991)

română”. L-am rugat să aștepte câteva zile și am luat legătura telefonică cu domnul acad. Petre Soltan, deputat și președinte al Comisiei parlamentare pentru învățământ și știință, i-am explicat problema, iar el în regim de urgență a convocat ședința comisiei sale, cu participarea altor comisii parlamentare, și a emis o hotărâre specială prin care se recomanda instituțiilor de învățământ să folosească glotonimul „limbă română”. Totodată, l-am sunat de Nicolae Dabija să rezerve pentru joi (era marți) o pagină de revistă pentru un articol, pe urmă l-am sunat pe domnul acad. Silviu Berejan ca a doua zi, miercuri la ora 11:00, să prezinte la redacție articolul despre denumirea corectă a limbii noastre. Domnul S. Berejan a procedat exact cum i-am solicitat și ca urmare în numărul de joi a apărut

acest articol, în baza căruia toate manualele școlare și universitare erau numite „limbă română”. Concluzia nu poate fi decât una: pentru a obține o victorie, uneori e suficient să ai curaj și inițiativă!

Am realizat și alte lucruri pozitive, dar mă limitez doar la acest exemplu, pentru a afla mai multe din această perioadă a activității mele se pot vedea amintirile lui Gheorghe Erizanu, publicate pe site-urile de socializare și bloguri...

A.H. *Erau vremuri tulburi, agitate și încordate, de redevenire la independența Moldovei. Ce v-a marcat din această perioadă?*

V.B. Nu cred că vremurile erau tulburi, tulbure era mintea conducătorilor noștri care și-au manifestat lașitatea, lipsa de voință în activitatea lor politică, căci după puciul din august 1991 s-a instaurat o atmosferă de perplexitate, mai corect de buimăceală, oamenii politici neștiind cum să procedeze. Dacă aceștia ar fi avut curajul necesar și voința politică corespunzătoare se putea realiza ReUnirea chiar atunci și nu mai ajungeam să fim conduși de tâlhari și trădători de neam și Țară.

În calitatea mea de membru al Comitetului Executiv al Frontului Popular nu am avut, practic, nici seri libere, nici zile de odihnă, fiind în permanență la diferite întruniri din Soroca, Șoldănești, Orhei, Rezina, Chișinău, Nisporeni etc., pentru a explica și promova ideile și acțiunile noastre românești.

A.H. *Dumneavoastră, în calitatea în care v-am cunoscut – cea de director al actualului Institut de Filologie Română „B. P. Hasdeu” – totdeauna ați reușit să convingeți*

autoritățile, inclusiv partidele proromâne să susțină Institutul de Filologie. Ați fost și membru al vreunui partid? Sau simpatizant? Pe ce se axează convingerile dumneavoastră politice?

V.B. Nu am fost membru de partid, am aderat la Frontul Popular până în 1994. Natural, am fost acostat de activiștii de partid din Institut pentru a mă înscrie în partidul comunist, dar am reușit, pretextând diferite motive, să mă eschivez de la „fericirea” de a fi comunist. În prezent, cu atât mai mult nu am aderat la niciun partid, deși, firește, am simpatiile mele: sunt unionist convins. Această convingere vine din educația din familie, din lecturi și din dragostea mea nemărginită pentru România, cu munții, văile, dealurile, râurile, lacurile, marea ei.

Primăvara (1989) cu regretatul Dumitru Boicu

A.H. O perioadă v-ați retras la Editura Știința. Din ce motive?

V.B. La Editura „Știința” mi-a plăcut să mă retrag, întrucât îmi plăcea să lucrez asupra cărții și beneficiam de o mare libertate, fiind prezent la editură în funcție de necesitate. În anii aflării la editură, am redactat o serie de manuale școlare și mai multe traduceri din limbi străine din diferite domenii.

A.H. Traduceri? Nu știam de acest lucru. V-a părut diferită redactarea traducerilor sau era o muncă obișnuită?

V.B. Redactarea traducerilor era mai curând de natură cognitivă, întrucât aveam posibilitatea să aflu multe din modalitățile de interpretare filosofică a existenței noastre. Deci, pe lângă faptul că redactam traducerea, am avut fericita ocazie de a-mi continua preocuparea mea preferată: lectura.

A.H. După aceasta Institutul de Filologie l-ați văzut ca pe o provocare? Care au fost motivele reînțoarcerii la Institut?

V.B. Imediat după încheierea mandatului de director al Departamentului pentru Edituri aveam dreptul legal să revin la Institut, dar simțind o anumită răceală din

partea lui S. Berejan, am renunțat la această idee. Mai târziu, domnul S. Berejan a recunoscut că revenirii mele la Institut s-a opus Vasile Botnariuc, care i-a declarat că pleacă

Cu regretatul Sergiu Cucuietu
la Frontul Popular din
R. Moldova (1993–1994)

de la Institut dacă mă angajează pe mine. În 2005, odată cu refacerea Institutului de Filologie prin unirea Institutului de Lingvistică și a celui de Literatură și Folclor, a fost organizat un concurs de angajare. Tocmai în acea vreme am avut norocul (sau nenorocul) să-i întâlnesc în fața Institutului de Chimie pe Ion Bărbuță și pe Galaction Verebceanu, care m-au convins că ar fi rațional să revin la Institut. Am depus actele, am promovat concursul și am fost angajat, iar după 2–3 luni, Ion Bărbuță mi-a mărturisit că nu prea mă înscriu în atmosfera Institutului și mi-a propus să mă înscriu la postdoctorat. I-am dat ascultare, mai ales că aveam un contract cu Editura „Știința” pentru a elabora un dicționar de omonime pentru elevi. Astfel m-am retras și am redactat dicționarul, conform unui program bine gândit (în opinia mea); am încheiat munca asupra dicționarului într-un an și jumătate, iar pentru scrierea tezei îmi rămăseseră vreo trei luni. Știind cântecul pe de rost, în septembrie am terminat

teza și am prezentat-o domnului acad. S. Berejan, care, la scut timp, a plecat în lumea celor drepți, deși era bucuros că am încheiat lucrul asupra tezei. În cele din urmă am susținut teza, prin 2009.

A.H. *De ce ați candidat la funcția de director?*

V.B. Și funcția de director a fost un accident, cred eu. Mă ataca în permanență Galaction Verebceanu că trebuie să candidez, că dispun de experiență etc., etc. În cele din urmă m-a convins și am participat la concurs, care nu s-a încheiat în nici un fel. Iar în luna iunie 2009, m-a sunat secretara președintelui Gh. Duca și m-a anunțat că sunt invitat la domnul președinte. Venind în biroul lui, mare mi-a fost mirarea când acesta mi-a propus funcția de director, pe care am acceptat-o fără prea mare ezitare. Și, ca urmare, la 1 iulie 2009 am ajuns director al Institutului de Filologie.

A.H. *Ce apreciați cel mai mult că ați reușit să faceți în această perioadă?*

V.B. Nu aș putea să mă laud că am făcut prea multe fiind director, întrucât planul de cercetare și-l realizau angajații Institutului fără contribuția mea, mie revenindu-mi obligația de a reprezenta instituția noastră în forurile superioare, în special academice.

București, Cimitirul Belu / De la stânga la dreapta: Gheorghe Prini, soția lui,
Vasile Bahnaru, pictorul Ion Severin, Nicolae Popa și Valeriu Ciobanu

Și cred că am făcut-o suficient de bine. De aceea consider că cele mai vizibile realizări în calitate de director au fost următoarele: 1) selectarea rațională a cadrelor, în special a celor pensionate, în sensul antrenării lor în activitatea de cercetare; 2) elaborarea, din inițiativa mea, a pânzei „Pomul vieții culturii române” și modificarea denumirii Institutului din Institutul de Filologie în Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”. E mult? E puțin? Dumnezeu să ne judece!

A.H. *Contrar temerilor inițiale ale unor angajați de acolo, v-ați dovedit a fi foarte onorabil și prietenos în relațiile ulterioare cu ei. Ați rechemat în corpul institutului oameni care plecaseră. De ce?*

V.B. Problema cadrelor tinere este cea mai dificilă în prezent, tinerii refuză să se angajeze în știință, motivele fiind cele materiale. Din aceste considerente am avut obligația să apreciez la justa valoare importanța cadrelor existente, să le susțin, să le promovez, dar nu în detrimentul celor tinere. Noi, de altfel, am respectat întotdeauna raportul numeric, prevăzut de regulamente, dintre tineri (24–35 ani), mai puțin tineri (36–63 ani) și încă mai puțin tineri (64–...). Ca urmare, au fost readuși la institut unii cercetători valoroși ca regretatul Teodor Cotelnic.

A.H. *Ați organizat nenumărate evenimente de omagiere și comemorare a filologilor noștri. Se poate spune că sunteți directorul care, de fapt, i-a adus în ședințe onorifice pe fiecare dintre membrii institutului. Totodată, sunteți și managerul care a promovat o bună parte*

Întâlnire cu colegii de facultate (2006), după 40 de ani.

Grădina publică „Ștefan cel Mare și Sfânt”

dintre filologi pentru diferite distincții de stat. Cum se explică această atitudine?

V.B. Întotdeauna mi-a produs o mare satisfacție să aduc bucurii oamenilor! Tocmai din aceste considerente am propus mai bine de douăzeci de angajați ai Institutului pentru a li se acorda mențiuni de stat, fără a apela la susținerea conducerii Academiei, fapt ce, se pare, a deranjat-o. Mai mult, eram (și sunt) în relații amicale cu ex-președintele interimar Mihai Ghimpu, fapt ce mi-a facilitat obținerea acestor mențiuni. Relații bune am avut și cu ex-președintele N. Timofti, care, de asemenea, a susținut ideea mea de a acorda distincții de stat unor angajați ai Institutului. Lui I. Dodon nu m-am adresat, pentru că el nu era președintele meu! În fine, țin să amintesc că persoanele care au beneficiat de aceste distincții sunt cercetători importanți și buni români, chiar dacă unii din ei îmi poartă pică pentru faptul că nu i-am susținut pentru a deveni director al Institutului după expirarea celui de-al doilea mandat de directorat al meu. În rest, să fie sănătoși și să dea ascultare directorului actual – Nina Corcinschi.

A.H. *Cum s-a stabilit parcursul dumneavoastră profesional după ce s-a încheiat mandatul de director? Aveți regrete?*

V.B. După 9,5 ani de directorat, adică după expirarea celui de-al doilea mandat, am rămas să activez la Institut în calitate de consultant științific. Și pot spune că e bine.

Actualul director, doamna Nina Corcinschi, a fost promovată de mine și consider că își onorează obligațiunile cu succes, deși au fost mai mulți pretendenți la această funcție care nici după aproape doi ani nu-și află locul. Eu am plecat în liniște, fără să

fac zarvă. În acest sens, folcloristul și poetul Iulian Filip exclama cu bucurie: Bahnaru, la expirarea termenului de director, a plecat din funcție cu seninătate, cu multă pace și cu sufletul împăcat!

A.H. *Relativ recent ați început să explorați, în colaborare cu Gheorghe Cojocaru, istoricul, un aspect mai puțin cercetat al literelor basarabene. Care a fost motivul răscolirii de arhive?*

V.B. Curiozitatea și dorința de a cunoaște. De altfel, mi-a plăcut întotdeauna istoria, mai ales când aceasta nu e suptă din deget, ci e prezentată, examinată și interpretată în baza documentelor de arhivă. Istoria, ca realitate concretă, o fac oamenii, iar istoria ca disciplină științifică o elaborează savanții, istoricii și se cere să excludem intervenția politicului în modul de interpretare a istoriei în funcție de interesele politice de moment ale politicienilor. În fine, aceste studii, realizate în comun cu prof. Gheorghe Cojocaru, sunt axate pe probleme spirituale, inclusiv literare și de lingvistică, aspecte care mă interesează în mod special. *Dixi et animum levavi!*

A.H. *Ați avut mulți doctoranzi, discipoli. Cine v-a rămas în memorie în mod special?*

V.B. Într-adevăr, am câțiva doctoranzi și postdoctoranzi. Aș aminti aici pe

În prezidiu cu Nina Corcinschi la o manifestare a Institutului de Filologie Română „B. P. Hasdeu” (2016)

Olga Boz, Lavinia Căruntu-Caraman, Nina Buimestru, Victoria Bușmachi, Liliana Botnaru, Inga Druță, Eugenia Mincu etc., toate s-au impus deja în lingvistica noastră prin studiile lor de calitate. Regret că nu am avut niciun băiat.

A.H. *Cei mai apropiați știu că aveți o pasiune aparte pentru căsuța la curte. Ce v-a făcut să vă mutați de la comoditatea blocului la continua forfotă a casei de la sol?*

V.B. Am preferat întotdeauna casa cu curte. În definitiv, mi-a reușit și am casă cu

La un pahar „de vorbă” cu poetul și profesorul de fizică din Galați, Viorel Dinescu (2016)

curte, adică vorba lui Ilf și Petrov: S-a realizat visul idiotului! Departe de mine ideea că la curte e multă muncă. Aici am bucuria nepoților de la feciorul Octavian – Adrian, Sabina și Ilinca și a fructelor care vin pe rând – cireșe, vișine, mere, pere, caise, struguri, coarne, prune, zmeură, coacăză etc. Regret extraordinar de mult că vin foarte rar în vizită de la București nepoțelele de la feciorul mai mare Radu – Alina și Daniela. Să le dea Domnul tuturor nepoților sănătate și noroc în viață!

A.H. *Domnule Bahnaru, recent ați fost nevoit să vă retrageți din activitatea didactică, spre regret. Ce credeți despre învățământul superior al timpurilor noastre?*

V.B. Învățământul superior din prezent a degradat foarte mult, în opinia mea, și acest lucru se produce din cauza politicianilor dominați de tendința permanentă de înavuțire ilegală, vorba lui M. Eminescu – „avutul fără muncă”. Să ne conducem de ideea strămoșească conform căreia toate au un capăt și să sperăm că, mai devreme sau mai târziu, se va reveni la normalitate.

A.H. *Dar cercetarea filologică? Are șanse de supraviețuire?*

V.B. În privința cercetării filologice sper să continue conform unei logici sănătoase, care, am impresia, s-a încetățenit adânc în mediul nostru academic, dar cu condiția de a bloca orice imixtiune a politicului în știință, căci intervenția politicului în știință echivalează cu venitul fără muncă, pentru a nu-l numi furt.

În prezent, muncesc la o lucrare colectivă: un dicționar explicativ al limbii române – redactez, definesc, explic, caut exemple, stabilesc etimologia, completez registrul de cuvinte etc. Din când în când mai scriu câte un articol.

Nunta feciorului Radu: soția Valentina, poetul Grigore Vieru și Vasile Bahnaru (2004)

La Iași, cu Stelian Dumistrăcel, cu ocazia lansării colecției OPERE FUNDAMENTALE, în prezența academicienilor Eugen Simion și Mihai Cimpoi.

A.H. *Uitându-vă înapoi, în ani, ați alege încă o dată să fiți cercetător de limbă română?*

V.B. Nu m-aș face filolog, ci stăpân de harem! Vise, vise... Uite, dragă Aurică, așa trece viața omului, ca și floarea pomului... (vorba lui Nicolae Sulac).

A.H. *Domnule profesor, așa cum spuneam, vorba de duh nu vă lipsește niciodată! Vă mulțumesc și Vă urez de sănătate și noi scrieri!*

Aurelia Hanganu
2020

Iraida CONDREA:

„Cred că în prea marea noastră grabă lăsăm să treacă neobservate lucruri foarte importante”

Iraida CONDREA este născută la 22 octombrie 1949 în comuna Limbenii Vechi, Glodeni. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova în 1971. După absolvire este angajată în calitate de ghid-interpret, corector, redactor. Face studii de doctorat (1979–1983) la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, unde activează și în calitate de cercetător științific. Din 1987 este angajată la Universitatea de Stat din Moldova, unde a parcurs toate etapele: de la lector superior la profesor universitar. Din 1993 până în 2004 a fost prodecanul Facultății de Litere, în perioada 2005–2010 – decan,

iar între 2010 și 2013 – șefa Catedrei de limba română, lingvistică generală și romanică. În 2004 susține teza de doctor habilitat în filologie. Este profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, unde ține mai multe cursuri: *Sintaxa limbii române*, *Stilistica limbii române*, *Traducerea*, *Sociolingvistica*, *Semiotica și Pragmatica*. Director de proiecte științifice („*Evoluția situației sociolingvistice în Republica Moldova în condițiile integrării europene*”, anii 2011–2014; „*Studiul filologic al textelor religioase în limba română, publicate la Chișinău în secolul XIX*”, anii 2015–2019) și culturale (*Dictare pentru fiecare*, *Testare pentru fiecare*). Directorul Școlii doctorale „Studii lingvistice și literare” din cadrul Facultății de Litere, președinte al Seminarului Științific „Științe ale limbajului (limba română)” și al consiliilor de specialitate, redactor-șef al revistei „*Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice*”, expert și recenzent în comisii de specialitate. A înregistrat la radio și TV numeroase emisiuni de cultivare a vorbirii, iar tabletele de limbă publicate în presă au făcut-o cunoscută publicului larg. Este autoarea unui șir de lucrări științifice și metodice: *Practicum la cultivarea limbii*, 1994, *Introducere în tehnica cercetării. Tezele de an și de licență*, 1998 și *Traducerea din rusă în română*, 1999. *Comunicarea prin traducere*, 2001, *Norma literară și uzul local*, 2001, *Semiotica textului artistic tradus*, 2003; *Traducerea din perspectivă semiotică*, 2006; *Studii de sociolingvistică*, 2007; *Curs de stilistică*, 2008, *E Timpul să vorbim corect*, 2014, *Sociolingvistica*. Suport de curs, 2018, *Instrucția Blagocinului. Ediție de text. Studiu introductiv*, 2019. Membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Deține Medalia Meritul civic (1996), Premiul Academiei de Științe a Moldovei în domeniul limbii române „Eugen Coșeriu” (2020).

E.V. *Mult stimată doamnă Iraida Condrea, ce evenimente au marcat destinul familiei dumneavoastră? V-au rămas din copilărie amintiri care sunt și acum la fel de vii ca atunci?*

I.C. Copilăria mea a fost marcată de deportarea bunicii (atât de pe tată, cât și de pe mamă) și de plecarea tatălui meu, devenit fugar pentru a se salva de persecuții. Pentru mine era greu să înțeleg de ce eu, spre deosebire de alți copii, nu am bunici, nu am cui spune *mămucă* și *tătucă* (așa sunt numiții bunicii în unele sate de la nordul republicii). Dorul de bunici m-a făcut să încep a-i spune *mămucă* unei mătuși, o soră de-a mamei, care m-a iubit ca pe copilul ei. O amintire care și acum îmi provoacă emoții până la lacrimi este legată de momentul când bunicii de pe mamă au sosit cu trenul la Bălți, întorcându-se din Siberia. În șuieratul locomotivei, în gară intrau unul după altul niște vagoane verzi și parcă nu se mai opreau. Iar când au scrâșnit frânele, în ușa unui vagon l-am văzut pe bunicul Gheorghe Cheptea – era atât de înalt, voinic, frumos, puternic și când m-a ridicat sus deasupra capului zicând „tâta maaare!”, am avut o senzație de fericire de neînchipuit. Atunci viața mea s-a schimbat, căci m-am văzut și eu în sânul unei familii mari și iubitoare, cu surorile și fratele mamei reveniți și ei din Siberia, cu celelalte rude de care am fost totdeauna foarte atașată. Iar pe bunicii de pe tată așa și nu i-am văzut niciodată – bunica s-a prăpădit acolo în Siberia, iar bunicul nu a mai revenit în satul nostru, de unde fusese ridicat, ci s-a dus în altă localitate din raionul Glodeni, la una din ficele sale, sora tatei, unde în scurt timp a murit măcinat de boli și de bătrânețe.

E.V. *Sunteți o persoană de o exigență proverbială, aveți un spirit de observație și un simț al umorului inconfundabile. Sunt niște trăsături pe care le-ați moștenit de la părinții, bunicii dumneavoastră sau vi le-ați format pe parcursul vieții?*

I.C. Exigența de care vorbiți este mai curând un spirit de disciplină, generat din necesitatea de a respecta totdeauna regulile și rigorile impuse și cu asta m-a deprins mama mea încă din copilărie. Am observat pe parcursul anilor că disciplina s-a demodat ca noțiune, însă oricum s-ar numi ea, lucrurile nu vor merge, dacă nu va exista o coordonare și o asumare de responsabilități. Oamenii totdeauna lucrează în echipă – fie că aceasta este doar din două persoane sau din zeci sau chiar sute și în asemenea cazuri pentru mine este greu de acceptat atitudini de tipul „vreau – nu vreau”, „îmi place – nu mi place”, „nu-mi pasă” ș.a.

Iar spiritul de observație mi l-am cultivat pe parcursul vieții, el vine atunci când nu ești indiferent față de ceea ce te înconjoară, când știi să te bucuri de lucruri aparent mărunte, dar care sunt totdeauna unice (și, din păcate, trecătoare) – un pom încărcat cu flori, un copil care îți sare în brațe, un gest de tandrețe sau un cuvânt de încurajare. Am găsit o plăcere imensă în tot ceea ce se numește artă – muzică, dans, pictură, arhitectură, literatură și m-am cultivat pe cât a fost posibil, cu atât mai mult, cu cât am avut șansa de a face și niște cursuri (pentru specialitatea de ghid-interpret) la Moscova. Iar în artă sunt extrem de importante detaliile, nuanțele, accentele și observarea lor este o adevărată revelație. De aici și obișnuința pe care mi-am cultivat-o – atenția la detalii, care formează sistemul.

E.V. *Mama dumneavoastră a fost învățătoare. Ați petrecut, probabil, mult timp la școală. De fapt, ați frecventat mai multe școli. Prin ce este memorabilă școala acelor ani?*

I.C. Eu, de fapt, am crescut în școală. După deportarea familiei, mama mea a fost nevoită să părăsească satul de baștină și să-și găsească un loc de lucru „printre străini”, cum spunea ea. Astfel că am locuit în câteva sate din raionul Florești – în Bobulești, Serbești, Ciutulești și, pentru că nu avea cu cine să mă lase, mama mă lua cu ea la școală. Când eram mai mică, îmi făcea un pătuț din două scaune într-un colț al clasei și acolo stăteam zile întregi. De pe la 4–5 ani stăteam deja într-o bancă, desenam, coloram ceva, iar la 6 ani, ca să nu mă plictisesc, mama s-a înțeles cu un coleg care avea clasa întâi să mă primească la ore, măcar din când în când. Eu am luat lucrurile în serios și m-am încadrat pe bune în toate activitățile școlare, am însușit tot programul, dar, pentru că nu fuseseră perfectate niciun fel de acte pentru mine ca elevă, nu s-a putut să fiu promovată, așa că, practic, am repetat clasa întâi, de data aceasta oficial.

E.V. *Ce emoții, ce amintiri vă leagă de școala de la mijlocul secolului trecut?*

I.C. Am amintiri foarte frumoase, căci eram totdeauna prezentă nu doar la ore, ci la toate activitățile din școală – cercuri artistice, competiții, olimpiade. În afară de faptul că eram o elevă bună, am simțit încă de mică și povara unei responsabilități specifice: eu eram fiica învățătoarei și trebuia să corespund acestui „statut” – să învăț bine, să fiu exemplu pentru alții, nu cumva, Doamne ferește, să mă obrăznicesc ori să mă exprim necuviincios, căci imediat eram taxată „ia te uită, și încă-i fică de învățătoare”. Tot din aceste motive, încă înainte de a fi elevă, în zilele de sărbători creștine stăteam mai mult încuiată în casă. Pe atunci eu și cu mama aveam încă statutul de „copii ai dușmanilor poporului” (cum erau numiți cei care aveau părinții deportați), iar în condițiile unui ateism agresiv și ale presiunilor kaghebiste la care erau supuși intelectuali, orice manifestare de adeziune față de credință, chiar și din partea unui copil, putea fi fatală. Așa că în zilele de Paști nu aveam voie să ciocnesc ouă roșii, să spun „Hristos a înviat”, iar de Crăciun și de Anul Nou, nici vorbă să merg și eu cu ceilalți copii cu uratul ori cu semănatul. Pentru că eram „fiica învățătoarei” și „dușman al poporului”, stăteam în casă, cu nasul lipit de geam, uitându-mă cu jind la cei care sărbătoreau.

Când am crescut mai mare și ne-am reîntors cu mama în satul de baștină, tot școala a fost centrul universului meu. În afară de orele obișnuite, pe atunci se făceau multe activități extrașcolare – spectacole de sărbători, careuri, competiții, amenajarea teritoriului primăvara și multe altele. Toamna, în mod obligatoriu, copiii trebuiau să meargă la muncile agricole, ca să ajute colhoznicii să strângă recolta. În septembrie, după câteva zile de școală, urma cam vreo lună de lucru pe câmp, participau în mod organizat toate clasele, împreună cu profesorii, la cules struguri, la recoltat porumb, la strâns legume.

Chiar și vara măcar câte o echipă de elevi trebuia să participe organizat la lucrul în colhoz. Îmi amintesc că într-o vară am lucrat la cules flori de trandafir. Iar fiind prin

clasa a VII-a am avut parte de o activitate de vară absolut inedită – am crescut viermi de mătase. A fost foarte interesant să urmărești aceste vietăți, dar greu, pentru că ei creșteau foarte repede și mâncau cantități imense de frunze de dud/agud, noi culegeam zilnic mulți saci de frunze de pe plantațiile de dud și de pe fâșiile forestiere de lângă sat. Crescătorii erau în școală, în sălile de clasă, și acești muncăcioși nesătui ne puneau la treabă zilnic, căci trebuiau nu doar hrăniți, ci și mutați periodic în alte spații mai mari și mai curate. A fost foarte interesant când au început să se cațere pe niște măturici special instalate și să-și țese gogoășele albe, viermele rămânând în interior. Erau foarte frumoase și trebuiau strânse imediat ce erau gata, că altfel viermele, devenit fluture, voia să iasă și găurea gogoșa deteriorând-o. Gogoășele se colectau la kilogram și chiar am câștigat și niște bani atunci. A fost și aceasta o încercare de diversificare a ramurilor agricole, probabil.

E.V. *Cum v-ați descoperit vocația de filolog?*

I.C. Exact așa cum și-o descoperă toți – prin multiple lecturi și printr-o înclinație nativă față de disciplinele umanistice. Eu am absolvit școala medie (10 clase) la Fălești, la școala nr. 2, unde era o atmosferă fascinantă pentru mine. Am avut parte de profesori care se deosebeau tranșant prin studiile lor de învățătorii de la sate. Erau printre ei mulți evrei, absolvenți ai universității din Iași, cineva făcuse studii și la Sorbona, alții la Moscova și chiar dacă științele exacte nu erau punctul meu forte, îi admiram pentru prestația lor profesională, pentru limba frumoasă în care vorbeau – profesoara de matematică Maia Isacovna, profesorul de fizică Gherș Abramovici, profesoara de limba și literatura rusă Natalia Alexeevna, profesoara de franceză madame Fuior. Anume fiind elevă la Fălești am participat la olimpiadele raionale de limba și literatura moldovenească (așa se numea atunci), apoi și la olimpiadele republicane. La ultima mea olimpiadă, când eram în clasa a X-a, am obținut locul III, iar printre cei care m-au devansat au fost Vasile Romanciuc, Nicolae Dabija, dar și alții care au îmbrățișat ulterior arta scrisului. Anume cu ocazia acestor olimpiade am vizitat pentru prima oară Chișinăul, am comunicat în timpul concursului cu domnii Gheorghe Dodiță și Vladimir Zagaevski, în fața cărora am susținut ulterior examenul de admitere la universitate și care, spre marea mea bucurie, m-au recunoscut.

E.V. *Spuneți într-un interviu că atunci când ați venit la facultate la admitere concureau 10 candidați pentru un loc. Cum vă explicați interesul tinerilor în anii '60 pentru specialitatea „Limba și literatura moldovenească (română)”?*

I.C. În anul 1966, când am dat eu admiterea, a fost un concurs dublu la toate instituțiile, fiindcă în urma unei reforme a învățământului, s-a revenit la școala medie de 10 clase, lichidându-se forma cu 11 ani de studii, care a existat un timp. Și în acel an era concomitent ultima promoție a celor ce au învățat 11 ani și prima promoție a celor care au învățat 10 ani, deci a fost un număr dublu de absolvenți ai școlii medii, eu fiind

din categoria celor cu 10 clase. Atunci la admitere se susțineau patru examene: limba și literatura moldovenească (compunere și examen oral), limba străină și istoria. Era un efort considerabil și mulți nu rezistau până la capăt. Universitatea noastră era cea mai prestigioasă instituție de învățământ superior, era singura cu titlul de Universitate, celelalte se numeau Institute – Institutul de Medicină, Institutul Pedagogic, Institutul Agricol ș.a.m.d. Iar filologia era o specialitate importantă în acei ani, căci se începuse o revigorare a literaturii, a jurnalismului, care inițial se studia tot în cadrul Facultății de Filologie. Iar absolvenții școlii medii care aveau aspirații mai mari veneau la studii anume la universitate.

E.V. *Selecția aceasta riguroasă s-a soldat cu niște studenți exemplari? Au reușit mulți dintre ei să devină filologi notorii?*

I.C. Bineînțeles că da. Mi-au fost colegi de an scriitorii Vasile Romanciuc, Leonida Lari, Nicolae Dabija, literații Andrei Țurcanu, profesorii Dumitru Țurcanu, Dumitru Căldare, jurnaliștii Vasile Spinei, Ilie Teleșcu, Victoria Tomuz, Maria Macovei, ambasadorul Mihail Popov și bineînțeles că încă mulți alții.

E.V. *Cine au fost profesorii dumneavoastră la facultate?*

I.C. Primul care a întruchipat în viziunea mea toate calitățile de profesor – erudiție, cultură, ținută, corectitudine – a fost academicianul Nicolae Corlăteanu, cu care am avut cursuri chiar de la anul I. Avea un aspect și un comportament de aristocrat, vorbea clar, cumpătat, cu demnitate, nu tutuia pe nimeni, studenților le spunea „mata”. La orele Domniei Sale trebuia să fii foarte atent, să urmărești firul expunerii, căci te puteai pomeni atras într-un dialog la temă, pe care trebuia să-l întreții. Nu puteam ști pe atunci că acest Profesor cu literă mare îmi va deveni cândva conducător de doctorat...

Un alt profesor de neuitat a fost domnul Ion Osadcenco, când mi-am început eu studiile, Domnia Sa era decan. Ca orice student din provincie, aveam nevoie de cămin și, după ce în anul I stătusem la gazdă, nici la anul II nu aveam un loc de cazare, deși învățam foarte bine. Atunci a venit mama de la țară și am intrat împreună în audiență la domnul Osadcenco. A discutat puțin cu mama, s-a interesat cum e să fii învățător la sat, apoi domnul decan a spus: „Eu totdeauna voi găsi loc în cămin pentru copiii învățătorilor de la țară. Plecați liniștită”. Totul s-a rezolvat, dar era pentru prima oară în viața mea, când „statutul” de fiică a învățătoarei s-a transformat din povară în beneficiu și această amintire mă înduioșează până astăzi.

Or, domnul Ion Osadcenco era un profesor extraordinar, ținea cursul cel mai spectaculos și mai interesant de la facultate – Literatura română clasică. Avea un mare har pedagogic, mult artistism și putea face dintr-o temă un adevărat spectacol. Ceea ce impresiona foarte mult era că știa pe de rost toată lirica de dragoste a lui Mihai Eminescu, cita totdeauna din memorie, de fapt, nu cita, ci recita ca un adevărat actor.

Într-o perioadă, avea un curs special „Mihai Eminescu” și de multe ori se întâmpla ca la ore să vină și studenți de la alte facultăți, ba chiar și de la alte universități, știu că erau foarte interesați unii studenți de la medicină. Despre biblioteca personală a profesorului Ion Osadcenco circulau legende, se zvonea că are toate cărțile publicate în România despre Eminescu și părea să fie adevărat, după felul în care domnul profesor își construia cursul. Or, pe atunci, să ai și să citești cărți românești, să folosești cuvintele „român”, „românește” sau „limba română” era un act de mare curaj și nu erau puține cazurile când persoanele mai îndrăznețe erau persecutate de securitate pentru așa ceva. Se știa

Profesorii Facultății de Litere: Gheorghe Dodiță, Elena Țau, Ion Osadcenco

că domnul Osadcenco nu scoate din biblioteca sa nicio carte și nu dă nimănui nimic ca să citească. Era o regulă de fier, necesară pe acele timpuri. Peste ani, după plecarea din viață a profesorului, renumita sa bibliotecă a fost donată de familie Facultății de Litere, unde a existat o bibliotecă care îi purta numele – Biblioteca „Ion Osadcenco”. S-a adeverit ceea ce se vorbea cândva în surdină – profesorul Osadcenco adunase o colecție impunătoare

de materiale despre viața și opera lui M. Eminescu, acestea constituind un fond aparte al bibliotecii, la care au avut acces mai multe generații de filologi. Dar prin anii 2008 biblioteca facultății a fost desființată, toate cărțile au fost transferate din blocul I al Facultății de Litere în Sala de lectură a bibliotecii centrale din blocul IV al USM și fondul Osadcenco și-a pierdut urma. Acum, că toată biblioteca USM a trecut în Blocul I, în locul Facultății de Litere, poate se vor găsi și cărțile profesorului Ion Osadcenco.

Profesorul Ion Osadcenco a fost o prezență inconfundabilă la Facultatea de Litere. Era un om foarte spiritual, cu un extraordinar spirit al umorului, așa că expresiile lui înaripate circulau mereu printre studenți. Prelegerile sale de literatură clasică se țineau în aula nr. 1 din blocul Facultății de Litere. Această sală, inițial fosta capelă/biserică a Liceului Real, fusese reconstruită și avea, pe timpul nostru, formă de amfiteatru, în care rândurile din spate erau situate mai sus, și încăpeau acolo cinci grupe, a câte 20–25 studenți. O dată sau de două ori pe semestru, profesorul Osadcenco făcea apelul celor peste o sută de studenți, transformând această procedură plictisitoare într-un mini-spectacol de tot hazul.

Avea o listă comună a studenților încă de pe la admitere, și nu pe grupe, ci în ordine alfabetică (a alfabetului rusesc, cu care scriam pe atunci). Urca la catedră și anunța: facem apelul. În câteva clipe se terminau toate vorbele, șușotelile și

tropăielile și profesorul Osadcenco începea citirea listei cu o voce puternică și solemnă, accentuând bine fiecare silabă: – ADAM... – ARHIRE... – ANGHEL... – ARHANGHEL... – APOSTOL...

Aici profesorul făcea o pauză teatrală, după care spunea: „Amin!”

În sală se ridica o rumoare cu râsete și chicoteli înfundate, apoi citirea listei continua cu celelalte nume – BOLOGAN, BÂLBA, BALUȘ, CUPCEA, MELNIC, CAPTARE... ș.a.m.d., iar pe la mijlocul listei – altă pauză: profesorul își lua ochii de pe foaie și spunea cu o intonație interogativă, accentuând primul cuvânt: „Două Căldări?..” Era vorba de doi studenți, un băiat și o fată, cu numele CALDARE. Sala se înviora și începea un ping-pong cu profesorul: „Căldările nu sunt!” – „Da unde-s?” – „Este numai una!” – „Care anume?” După vreun minut-două de vânzoleală și hlizeală, situația Căldărilor era clarificată și apelul continua: CIOBANU, STAMATI, TOMUZ, TOCARU, ȚURCANU... apropiindu-se încet de sfârșit.

Înainte de final – iarăși o pauză bine echilibrată, ca să se facă liniște deplină, după care profesorul Osadcenco, cu un ton de parcă ar fi anunțat-o pe regina Angliei, pronunța solemn și grav ultimul nume de pe listă: GENEVA ȚARIGRADSKAIA!!! Posesoarea acestui nume deosebit era o minune de fetișcană, cu gropițe în obraji, cu breton franțuzesc până la sprâncene și cu două cosițe grele și lucioase, legate lângă urechi cu fundițe colorate. Stătea în prima bancă și era totdeauna prezentă. Ea era singura care se ridica în picioare și spunea: sunt aici. Așa era ritualul de încheiere.

Profesorul Osadcenco o privea preț de câteva secunde, încuviințând cu un zâmbet prezența minunăției.

Apelul luase sfârșit. Și nimeni nu știa când se va mai repeta acest minispectacol al numelor noastre.

O profesoară foarte rafinată era doamna Elena Ciornâi, care preda literatura. Am scris la ea o teză de an, apoi am făcut sub îndrumarea Domniei Sale practica pedagogică la școala nr. 1, actualul Liceu „Gh. Asachi”. După acest stagiul de practică ne-am împrietenit și am menținut niște relații calde pe parcursul mai multor ani. Nu pot să nu amintesc și de soțul său, domnul Ion Ciornâi, profesor de morfologie, care a fost și șeful Catedrei Limba moldovenească, unde mi-am început cariera pedagogică la USM. De fapt, domnul Ciornâi a fost cel care m-a invitat la universitate în 1989 (pe atunci eram angajată la Academie), când s-a introdus studierea limbii române nu doar pentru ruși, ci și pentru moldoveni, pentru a-i familiariza cu grafia/gramatica limbii române.

Am amintiri frumoase despre domnul Gheorghe Dodiță, care ținea cursul de literatură veche, mulți ani a fost și prodecan, fiind un protector permanent al studenților, căci ne trata pe toți cu multă bunătate și cumpătare, ca un adevărat tată. Mulți studenți au îndrăgit literatura veche, letopisețele, datorită domnului profesor Dodiță. Am rămas foarte impresionată încă atunci de unicul exemplar al „Cazaniei” lui Varlaam aflat la Chișinău, pe care domnul Dodiță l-a adus pentru noi, ca să-l vedem, de la Biblioteca Academiei de Științe.

Domnul Dodiță avea o vastă experiență de viață și cunoștea lucruri interesante despre societatea noastră, despre evenimentele cruciale din a doua jumătate a secolului XX. Era un foarte bun povestitor și nu o singură dată am avut ocazia să-l aud vorbind despre oamenii pe care i-a cunoscut și evenimentele remarcabile la care a fost maritor. Cu ani mai târziu, am realizat un interviu cu domnul Dodiță și am aflat o poveste specifică cumva pentru generația sa de intelectuali: înainte de 1940 învăța la școala românească din satul Mihăileni (era din același sat cu Eugen Coșeriu), după ocuparea Basarabiei în 1940, autoritățile sovietice i-au dat pe elevi cu o clasă înapoi, ca să învețe după noile programe, iar din 1941 până în 1944 școala a revenit la programele românești și elevul Gheorghe Dodiță și-a început studiile la Liceul comercial din Bălți, unde mai existau Liceul teoretic de băieți „Ion Creangă” și Liceul pentru fete „Domnița Ileana”. Însă după 1944, regimul sovietic iarăși îi „retrogradează” pe elevi, dându-i cu un an înapoi și transformând liceele în școli medii de zece ani, în care învățau și fete și băieți împreună. După absolvirea școlii medii, vine la Chișinău și se înscrie la Facultatea de Medicină. Însă acolo se preda doar în limba rusă și din această cauză a fost nevoit să abandoneze medicina și să vină la filologie, la limba și literatura „moldovenească” – o cale atât de sinuoasă a unui minunat profesor universitar.

Bineînțeles că nu pot să nu amintesc de domnul profesor Anatol Ciobanu, o prezență foarte activă în viața universitară, care, de fapt, totdeauna ținea mâna pe pulsul cercetărilor științifice la facultate. Avea mulți doctoranzi, colabora cu Academia de Științe, era o notorietate în lumea filologică de la noi, fiind bine cunoscut în cercul romaniștilor din fostul spațiu sovietic, deoarece făcuse studii la Moscova, unde i-a fost conducător un romanist cu renume european – Ruben Budagov. Impresiona totdeauna faptul cum profesorul Ciobanu îi elogia pe savanții notorii, pe lingviștii cu renume pe care i-a cunoscut sau nu, organizând conferințe, mese rotunde, omagieri, cicluri de prelegeri și alte manifestări la care luau parte atât profesorii, cât și studenții. Această mare prețuire a valorilor perene în știință, a înaintașilor care au stat la temelia culturii și spiritualității noastre și, în genere, înalta apreciere pentru toți cei care au reușit să realizeze lucruri importante, îl caracterizau din plin pe domnul profesor Ciobanu. Domnia Sa a fost și un adevărat „om al cetății”. În perioada bătăliilor pentru revenirea la grafia latină și la denumirea „limba română”, profesorul Ciobanu a făcut parte din toate comisiile guvernamentale care au elaborat diverse acte legislative, punând bazele trecerii la adevărata limbă română în sistemul de învățământ și în statul nostru în întregime.

Mai avea domnul profesor Ciobanu o calitate: era un fel de „descoperitor de talente”. Dacă observa un student mai isteț, mai capabil, făcea tot posibilul să-l atragă în cercetare, îl promova pe la conferințe, îl ghida, pe mulți dintre numeroșii săi doctoranzi i-a monitorizat încă de pe timpul studenției. Aveau mari șanse la el mai ales băieții, fiindcă domnul profesor considera că filologia s-a prea „feminizat”. Și cu toate acestea, printre numeroșii săi învățăcei am fost și eu, avându-l pe domnul profesor Anatol Ciobanu în calitate de consultant la teza de doctor habilitat în filologie.

E.V. *Cum era viața de student pe atunci? Ce distracții erau?*

I.C. Pentru mine viața de student a însemnat o perioadă de descoperiri, de experiențe inedite și foarte interesante. În primul rând, au fost anii când s-au legat cele mai strânse și durabile prietenii. Încă pe atunci, locuind la cămin, m-am împrietenit cu trei colege, Larisa, Efrosinia Bârcă și Ana Monastîrski, cu care am întreținut pe tot parcursul vieții niște relații foarte apropiate și cu care suntem și astăzi de nedespărțit, ca și cum am fi rude. Această prietenie este cel mai prețios dar pe care mi l-a oferit studenția.

Erau multe lucruri interesante și deosebite în viața de student de atunci. O componentă esențială a vieții studențești era biblioteca, sala de lectură. În blocul IV la ultimul etaj era principala sală de lectură a universității, cu vreo 300 de locuri. Și în timpul sesiunii toate erau ocupate, trebuia uneori să aștepti cine știe cât până se elibera un loc. Era o atmosferă foarte plăcută, multă lumină, plante de cameră, teancuri de ziare și reviste, fețe cunoscute. Tot atât de frecventată era și actuala Bibliotecă Națională – pe atunci se numea Biblioteca „Krupskaia”, în special sala de la etajul III, unde era secția de literatură străină și unde venea tot bomondul studențesc din oraș.

Dacă e să vorbim de distracții, erau multe și pe atunci, dar diferite de cele de azi. Discotecile se organizau pe la cămine sau în cluburile instituțiilor. Erau renumite seratele de dansuri de la clubul Institutului de Medicină (așa se numea pe atunci), situat în fosta biserică a spitalului orașenesc, vizavi de Spitalul „Toma Ciorbă”. Clădirea avea niște coloane frumoase, balcoane pe tot perimetrul și o acustică foarte bună, asta îmi plăcea și mergeam la aceste serate din când în când. Prin anii 2000 și-a recăpătat statutul inițial, este actualmente Biserica Sfântul Ierarh Nicolae.

În viața culturală de pe atunci avea un rol important cinematograful. Mergeam foarte des la filme, deosebit de populare erau cinematografele din centru – „Patria”, „Moscova”, „Odeon”, pentru că aveau un repertoriu mai divers și mai nou. Acolo, înainte de începerea filmului, cânta orchestra, aveau soliști, se putea sta la bufet la o înghețată. Când rulau niște pelicule mai în vogă, era destul de greu să găsești bilete. Iar în preajma căminelor noastre studențești – 5, 6, 7, în care locuiau cei de la științele umanistice, de la istorie, filologie și limbi străine, era cinematograful numit pe atunci „40 de ani ai komsomolului”, ulterior redenumit „Gaudeamus”, care acum este în ruină. Mergeam și acolo uneori, căci biletele erau mult mai ieftine, dar și repertoriul mai învechit.

Și, bineînțeles, teatrele. În actuala clădire a Teatrului Național „M. Eminescu” (se numea pe atunci Teatrul „Pușkin”) activa și trupa de dramă și cea de operă și balet, eu eram un spectator foarte fidel. În anii 70 o adevărată revelație a devenit Teatrul „Luceafărul”, cu trupa sa de actori școliți la Moscova și cu un repertoriu de care îmi amintesc și astăzi cu multă plăcere – „Așteptându-l pe Godot” de S. Beckett, „Casa Bernardei Alba” de Lorca, „Chirița în Iași” de V. Alecsandri. Aș vrea să le revăd.

În Chișinăul studenției mele, practic, lipseau barurile, cafenelele și cluburile de noapte, atât de populare acum printre cei tineri. Puținele restaurante nu erau pentru

„Un tăciune și-un cărbune, spune,
băiete, spune”. Cu Vasilică Mereneanu,
la Trebujeni, Orhei, august, 1967.

buzunarul studenților, așa că noi ne mulțumeam cu înghețata de la cinematograful.

O activitate obligatorie în viața de student era participarea la demonstrațiile oficiale de 1 mai și de 7 noiembrie. Ce forfotă era! Sute de mii de oameni, cu pancarte, drapele, flori, grupați pe instituțiile/colectivele din care făceau parte, trebuiau să mășăluiască prin fața conducătorilor țării aflați la tribuna de lângă monumentul lui Lenin, care pe atunci era lângă clădirea guvernului (în anii 90 și monumentul, și tribuna au fost lichidate). Așteptam ore întregi pe străzile adiacente, ca să ne vină rândul, ascultând fanfarele și uralele celor ce mășăluiiau. De obicei, după „paradă” aveam câteva zile libere și încercam să ajungem acasă la părinți, dar transportul pu-

blic de pe atunci era un adevărat coșmar – îmbulzeală la casa de bilete, înghesuală în autobuz sau tren, așteptări de ore pe la stații. Și asta era de fiecare sărbătoare.

Și, bineînțeles, cum erau regulile pe atunci, în fiecare toamnă toți studenții plecam „la colhoz”, însoțiți de profesori, ca să ajutăm sătenii. În raionul Anenii-Noi, la Șerpeni, am lucrat pe plantațiile de legume, la cules roșii. În raionul Călărași, în alt an, am cules la vie, am lucrat prin livezi. Noi, cei de la sate, făceam cu spor orice treabă, dar orașenilor le venea greu de tot să se obișnuiască, mai ales cu lipsa comodităților din apartamente, căci locuiam în niște cămine improvizate prin școli sau case de cultură. Așa începea primul semestru în fiecare an de studii. Chiar și după ce am absolvit universitatea, când lucram deja la Academie, toamna multe instituții erau obligate să ofere brațe de muncă, ori la cules, ori la fabricile de conserve, am participat și eu la astfel de activități.

E.V. *Au fost întâmplări în viața studentească de care vă place să vă amintiți?*

I.C. Erau pe atunci niște activități studentești foarte specifice, care se desfășurau vara. După anul I de studii am făcut practica folclorică pe teren, după toate regulile, în raionul Orhei. Erau câteva echipe de câte patru-cinci persoane, conduse de un specialist folclorist de la academie. Veneam cu toții cu mașina într-un sat, eram cazați, undeva în școală sau grădiniță, și stăteam în localitatea respectivă câteva zile. Porneam de dimineață prin sat, de regulă câte doi, intram în vorbă cu diferite persoane, ne prezentam și întrebam ce cântece știu, ce povești, snoave și altele. Unii ne îndrumau spre cineva care era povestitor sau cântăreț cunoscut în sat și, de obicei, reușeam să descoperim informatori interesanți și binevoitori. Dar tot ce spuneau ei trebuia să înregistrăm în scris în caiete, căci nu aveam pe atunci magnetofone. Seara raportam superiorilor ce am găsit și trebuia să copiem „pe curat” textele înregistrate în grabă pe teren. Am fost atunci în expediție în satele Butuceni, Trebujeni, Vascăuți, Jora-de-Sus, Jora-de-Mijloc împreună cu folcloriștii Grigore Botezatu, Efim Junghietu, Nicolae Băieșu și formam o grupă cu colegii Gheorghe Bobână și Eugenia Mărgineanu. De obicei, eram invitați în ogradă, unde informatorii noștri, în timp ce ne fredonau vreun cântec sau ne povesteau ceva, se ocupau cu treburile lor cotidiene, torceau, țeseau, ciopleau ceva, strujeau pene, alegeau fasole, dezghiocau păpușoi, înșirau tutun. Localitățile în care am fost constituite o zonă etnografică deosebit de pitorească, așa că am văzut atunci gospodării, acareturi, porți, fântâni, cuptoare, prisme, beciuri, râșnițe, stative și o mulțime de alte lucruri ca în poveștile lui Creangă, dar și locuri minunate în satele de pe malul Nistrului, iar o parte dintre materiale culese au fost publicate în volumele tematice ale unei serii de folclor moldovenesc, editată de academie.

În timpul expedițiilor se întâmplau tot felul de situații, despre unele mai haioase îmi amintesc și acum. În expediția folclorică din 1967, în unul din sate, când mergeam cu încă doi colegi pe o uliță, se deschide o portiță și un omulean între două vârste, cu pălăria dată pe ceafă, ne strigă zâmbind amabil: „Voi întrebați pi la oameni di cântiși și povești?” (în sat orice noutate se răspândește cu viteza fulgerului) – „Noi!”. „Apu viniți și pi la mini!”. Cineva dintre noi îl întreabă, cam cu îndoială: „Da mata știi ceva, vreun cântec frumos? Numai nu de la radio?” (căci destui informatori ne cântau cântece de-ale lui Nicolae Sulac). „Apu numaci știu, unu taaari frumos, nimi nu-l știi, numa eu”. Intrăm în ogradă, ne așezăm pe niște lăzi goale, ne scoatem caietele și condeiele și pașaportizăm informatorul: el ne spune răspicat „numele și pronumele”, „vrâsta”, ne relatează despre părinți, bunei, străbunei și despre tot neamul, iar când vede că noi cam dăm semne de nerăbdare, ne bucură cu anunțul: „Iaca amu an sî vă cânt un cântic!” Se așază pe prispă, zâmbeste larg, își desfăce mâinile teatral și începe: „Eeeeeeh!!! Ș-am trăit o viață, Cu mândra pe brață, Ș-am să mai trăiee-eesc! Pentru c-o iubesc!”, „Așă-i că-i frumos?” „Frumos! Da mata mai știi vreunul?”. „Știu, cum sî nu știu!”. „Atunci cântă!” Omuleanul se ridică de pe prispă, se așază călare pe o balercă, își trage mult aer în piept și începe cu o voce răsunătoare: „Eeeeeeh!!! Ș-am trăit o viață, Cu mândra pe

brață, Ș-am să mai trăiee-eesc! Pentru c-o iubesc!” „Păi ni l-ai cântat pe acesta, spunei că știi altul”. Cântărețul nostru zâmbește cu gura până la urechi și confirmă cu tărie: „Știu și altu! Eeeeeh!!! Ș-am trăit o viață, Cu mândra pe brață, Ș-am să mai trăiee-eesc! Pentru c-o iubesc!” Până la urmă, ne-a convins.

O altă activitate erau detașamentele studențești de construcție, care plecau să lucreze pe timpul verii în cele mai îndepărtate colțuri ale fostei uniuni. Era o acțiune dirijată de Comitetul Central al Komsomolului de la Moscova și i se acorda o mare importanță. În una din vacanțe m-am înrolat și eu într-un asemenea detașament, la îndemnul unei colege de grupă, și am fost în Kazahstan. A fost foarte spectaculos drumul, căci am mers vreo cinci zile cu trenul și pentru prima dată am văzut de pe geam cămile, iurte, nisipuri nemărginite și o lume cu totul diferită de a noastră. Am lucrat la construcția unui depozit – zidărie, tencuială ș.a. În jur era o stepă nemărginită, iar dintre localnici doar un cuplu de tineri kazahi care nu știau rusește. Purtau îmbrăcămintea lor specifică, aveau nu departe o iurtă, cai și măgari. Organizarea și supravegherea acestor detașamente era destul de bună, a fost greu, dar totul s-a trecut cu bine. Și ce emoții am avut la întoarcere, când ne-am revăzut colegii și părinții!

E.V. *Pentru studenții dumneavoastră de astăzi este o surpriză că ați fost dansatoare în anii studenției. Era un fel de a petrece timpul liber sau vă vedeți artistă în viitor?*

I.C. Eu am fost totdeauna pasionată de folclor, mai ales, de cântece, căci în familia noastră pe la petreceri se cânta, mama mea, bunicul Gheorghe aveau voci foarte frumoase și de la ei am învățat și eu să cânt (pentru mulți a fost și este surprinzător

La demonstrația de 7 noiembrie, împreună cu colega Iulia Țurcanu, 1970

că știu toate cuvintele cântecelor și acuma fredonez cu plăcere câte ceva). Devenind studentă, am aflat că există la Casa de cultură a Universității mai multe cercuri de activitate artistică și am ales să merg în colectivul de dans popular, căci mai dansam și în școală pe la anumite festivități. Dar ceea ce am văzut aici era cu totul diferit de cei câțiva pași pe care îi știam de acasă. A trebuit să mă încadrez într-un grafic riguros de repetiții, uneori foarte istovitoare – de trei ori pe săptămână, câte trei-patru ore. Aveam concerte pe la diverse festivități, am fost cu acest ansamblu – tot în vacanțele de vară – în niște călătorii frumoase, o dată prin așa-numitele locuri ale gloriei militare din raionul Ungheni, pe malul Prutului, iar altă dată într-o călătorie prin locurile numite leniniste – la Moscova (păstrez și acum pozele făcute pe teritoriul Kremlinului), apoi în câteva orașe de pe Volga: se numeau atunci Ulianovsk, Stalingrad.

Cu colegii din echipa de dans am păstrat relații foarte bune și ne leagă și până astăzi amintiri frumoase. La Casa de cultură l-am cunoscut pe maestrul Petre Neamțu, care un timp ne-a fost acompaniator, și pe soția sa Margareta Neamțu, solistă în orchestra studențească de muzică populară. Ulterior, fiica lor, Violeta, mi-a fost studentă la Facultatea de Litere. Printre colegii cu care am dansat au fost Nicolae Osmochescu, profesor universitar la Facultatea de Drept, Vasile Ciobanu, fost decan al Facultății de Biologie, Ludmila Codeacova, profesoară la Facultatea de Limbi Străine, Silvia Saca tot de la limbi străine, Ion Rogai, jurnalist, și alții. Am activat în acest colectiv de dans

Cu colegii după un concert la Casa de cultură a USM, 1970.

În rândul de sus: Nicolae Osmochescu, Dima Pălărie, Mihai Poiată, Elena Nuraru.

Dintre cele trei fete din rândul de mijloc Iraidă Condrea este prima din stânga

timp de patru ani și îmi amintesc că la festivitatea de absolvire ne-am luat rămas bun cu lacrimi în ochi.

E.V. *Unde visați să ajungeți după încheierea studiilor la facultate?*

I.C. Atunci exista o formă de repartizare obligatorie a absolvenților și se cam știa unde erau locurile noastre – în principal, în școală, dar se putea ajunge și la edituri, în cercetare ș.a. Studenții buni profitau și de cele mai bune oferte, mie mi s-a propus un post în redacția Enciclopediei Moldovenești, dar aveam deja și o altă ofertă pe care am acceptat-o.

E.V. *În anul 1971 ați absolvit facultatea, pe ce cale ați mers mai departe?*

I.C. Am acceptat oferta de a lucra în Biroul de Turism Internațional pentru Tineret (BTT „Sputnic”) în calitate de referent și traducător pentru turiștii români, iar peste un an am trecut la firma de turism internațional „Intourist”, în calitate de ghid-interpret cu limba română.

În perioada când în URSS încă funcționa „cortina de fier” și, practic, erau imposibile călătoriile peste hotare sau orice relații cu lumea din afara uniunii, „Intourist”-ul oferea o posibilitate unică de a contacta oficial cu oameni, lucruri, idei din toată Europa, de a ieși cât de cât din găoacea sovietică. Dar lucrul cel mai important era că în calitate de ghid aveam posibilitatea de a călători mult și de a vizita cele mai interesante obiective turistice din nemărginita țară sovietică. Astfel că, practic, am vizitat toate fostele republici unionale, călătorind din Țările Baltice până în Caucaz și în Asia Centrală. A fost minunat.

E.V. *Cum v-au influențat studiile la prestigioasele cursuri de traducere, muzeistică și studiul artelor pe care le-ați urmat la Moscova?*

I.C. Cursurile Superioare pentru ghizi-interpreti de la Moscova durau cinci luni și dădeau o pregătire temeinică în mai multe domenii, în special în istoria artelor, muzeistică, dar și în domeniul relațiilor internaționale, al economiei mondiale. După aceste cursuri, absolvenții puteau face de sine stătător excursii în oraș, dar și în centrele de cultură de la Moscova – Galeriile de artă „Tretiakov”, muzeele din Kremlin, Expoziția Realizărilor Economiei Naționale (ВДНХ) ș.a. În celelalte orașe, să zicem la Tallinn sau la Erevan, ghidul era de pe loc, vorbea în limba rusă și noi traduceam sincron în limba română. Pentru mine era o experiență foarte interesantă această traducere sincronă, mă descurcam foarte bine și am mai practicat-o cu anumite ocazii și ulterior. Eu cred că aceste cursuri au avut o mare importanță pentru formarea mea intelectuală, chiar au fost o șansă, pentru că veneau profesori foarte bine pregătiți, se studia după un program compact, fără „cursuri de umplutură”, ideologizate, de care erau pline programele universitare.

E.V. *Ce ați învățat din experiența de ghid-traducător?*

I.C. Eu nu doar am învățat, ci am profitat de această poziție privilegiată pe atunci și mi-am făcut abonamente la cele mai prestigioase biblioteci din fosta URSS, care se aflau la Moscova – Biblioteca „Lenin” și Biblioteca de literatură în limbile străine (*Библиотека Иностранной Литературы*). Pe atunci, doar foarte puține persoane aveau acces în aceste biblioteci, pentru că literatura străină editată peste hotare era interzisă, fiind considerată dăunătoare din punct de vedere ideologic. Pentru a obține un permis la Biblioteca de literatură în limbile străine, a trebuit să merg în audiență la un șef de la „Intourist”-ul din Moscova, un tip kaghebit foarte suspicios, care m-a interogat amănunțit încercând să înțeleagă de ce vreau eu să merg anume în această bibliotecă (mai ales că alți colegi nu s-au interesat de așa ceva) și ce caut acolo. Nu-mi mai amintesc ce i-am spus, dar până la urmă s-a lăsat convins și mi-a dat o scrisoare de recomandare cu antet și ștampile, în baza căreia direcția bibliotecii mi-a perfectat un carnet de cititor. L-am folosit și după ce am plecat de la „Intourist”, când veneam la Moscova pentru documentare, în timpul studiilor la doctorat.

Experiența de ghid-interpret m-a ajutat să înțeleg că trebuie mereu să studiez, să mă documentez, să înțeleg totul și să fiu la curent cu multe lucruri, ca să-mi pot face bine meseria. În fond, am învățat a învăța și ulterior traducerea/traductologia a devenit domeniul meu predilect de cercetare, mi-am susținut teza de doctor habilitat cu o lucrare despre traducerea textului literar-artistic. În calitate de cadru didactic am ținut cursuri de traducere, iar în plan practic-profesional, am susținut examenele necesare la Ministerul Justiției și am obținut Autorizația de traducător cu limbile română și rusă. De asemenea, am o relație de colaborare îndelungată și fructuoasă cu Uniunea Traducătorilor Autorizați din Republica Moldova, participând cu comunicări la activitățile de formare a specialiștilor.

E.V. *Între anii 1979–1983 ați urmat doctoratul la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM. Ce v-a determinat să faceți studii doctorale?*

I.C. De fapt, eu nu planificam să urmez studiile de doctorat, pentru că știam că, de regulă, deveneau doctoranzi cei care rămâneau la catedră sau la academie imediat după absolvirea studiilor. După ce am plecat de la „Intourist”, peste ceva timp m-am angajat în calitate de redactor la Editura „Știința” din Chișinău, într-o redacție care pregătea pentru publicare lucrări științifice în limba română (moldovenească). Redactorul trebuie să citească cu mare atenție manuscrisul, să verifice notele de la subsol, citatele, bibliografia și, bineînțeles, să îngrijească stilul de exprimare, propunându-i autorului soluții pentru a îmbunătăți lucrarea. Este, de fapt, ceea ce fac în permanență profesorii citind lucrările studenților și ale doctoranzilor. Eu am fost redactorul mai multor lucrări – studii, monografii, culegeri ș.a. – din domeniul filologiei, semnate de Anatol Eremia, Efim Junghietu, Marcu Gabinschi, Vasile Ciocanu, Nicolae Corlăteanu, Efim Levit, Ion Ețcu și alți filologi de la academie. Totdeauna, ca redactor, aveam discuții cu

autorii, mai citeam ceva suplimentar ca să fiu în temă. În timpul când lucram la o monografie a domnului Ion Ețcu, „Tipologia propozițiilor”, am avut mai multe discuții cu autorul și Domnia Sa mi-a spus că am o pregătire bună și că aș putea să fac doctoratul. În 1979 domnul Ețcu mi-a propus o temă concretă din domeniul sintaxei, ca să-mi fie conducător. Am scris un referat la tema indicată (așa erau cerințele), am susținut examenele și am fost admisă la doctorantură, dar am fost repartizată nu la domnul Ețcu, ci la domnul academician Nicolae Corlăteanu, așa a decis conducerea.

Chiar dacă am fost doctoranda domnului Corlăteanu, am menținut cu domnul Ețcu relații de colaborare foarte bune, am beneficiat totdeauna de sfaturile și sprijinul Domniei Sale. La teza mea de doctor habilitat, domnul Ețcu mi-a fost recenzent oficial și a fost impresionat mai ales de varietatea exemplurilor extrase din operele multor scriitori notorii. N-am să uit cum a calificat domnul Ețcu efortul meu de a studia cât mai mulți autori și opere în original și în traducere: el a spus că aceasta este o muncă extrem de grea, și nu de salahor, ci de ocaș. Uneori înclin să-i dau dreptate...

E.V. *Cum a fost colaborarea cu academicianul Nicolae Corlăteanu? Ce fel de om era?*

I.C. Cu domnul Nicolae Corlăteanu ne cunoșteam deja destul de bine la momentul când am fost admisă la doctorantură, căci am colaborat și cu Domnia Sa în calitate de redactor. A durat ceva timp până am stabilit un plan al tezei, era vorba de studiul modului condițional, apoi lucrurile au mers cumva de la sine. Domnul Corlăteanu era un om foarte punctual, dacă trebuia ceva verificat, semnat oricând puteam stabili o oră de consultații. În rest, am avut libertatea totală să tratez tema așa cum am considerat eu de cuviință. Niciodată nu a spus că ceva nu-i bine sau că trebuie făcut altfel. Dar se întâmpla să-mi restituie vreun material spunându-mi doar atât: mai gândește-te, aici mai este de lucru. După ce am terminat stagiul de doctorat, am fost angajată la Institutul de Limbă și Literatură în calitate de colaborator științific și a mai durat ceva timp până am definitivat teza, pe care am susținut-o în 1988.

Îmi amintesc de un episod, ce caracterizează firea și principiile domnului Corlăteanu. El era totdeauna foarte calm, nu se agita și nu se grăbea, venea la facultate pe jos, pe la lacul Valea Morilor, și, de obicei, avea în mână o frunză de nuc, pe care o admira din când în când. În 1987, eu, fiind proaspăt angajată la facultate, am asistat la următoarea scenă. Pe la începutul lunii septembrie vine la catedră domnul Corlăteanu, ca totdeauna într-un impecabil costum gri la cravată și cu nelipsita frunză de nuc în mână, și îi spune tacticos domnului Ion Ciornâi, șef al catedrei, că își dă demisia și că nu va mai ține cursuri. Domnul Ciornâi a rămas tablou. Atunci era o mare criză de profesori de limba română, trebuiau asigurate atât cursurile de la Litere, cât și foarte multe ore de la alte facultăți și uite că ne părăsește profesorul Nicolae Corlăteanu. Cum, de ce să plecați? întrebă nedumerit domnul Ciornâi. La care academicianul Corlăteanu, privind cu admirație la frunza sa de nuc, îi spune cu o voce domoală, rostind rar cuvintele: „Eu, am lucrat destul, am peste 70 de ani, și a venit timpul să dau locul celor

tineri...”. „Nicolai Grigorievici, îl imploră domnul Ciornâi, luați măcar un curs, măcar câteva ore!” „Nu, a fost răspunsul ferm al academicianului. Eu am lucrat destul, trebuie să lucreze alții, mai tineri.” Și a plecat, cu demnitate, cu calm, fără zarvă, fără să pretindă onoruri sau osanale, căci își cunoștea valoarea și nu avea nevoie de ovații. În acea zi a rămas pe masă la catedră frunza lui de nuc...

E.V. În anul 2003 ați mai luat un doctorat, deja sub îndrumarea profesorului Anatol Ciobanu. Cum a fost această experiență?

I.C. Colaborarea cu domnul profesor Anatol Ciobanu a fost mai intensă și mai activă, căci Domnia Sa nu prea își lăsa discipolii de capul lor, să facă ce vor ei și când vor. Deși la teza de doctor habilitat există doar calitatea de consultant, nu de conducător, domnul Ciobanu avea stilul său, care era pentru toți același. Cerea cu regularitate să vadă ce și cât am făcut, unde am ajuns, avea grijă să ne încadrăm în termenul stabilit etc., etc. Nici Domnia Sa nu s-a implicat în modul de cercetare pe care mi l-am propus și a acceptat concepția mea de realizare a studiului, dar a vegheat cu mare atenție respectarea tuturor procedurilor și a rigorilor. Am trecut și eu, și cu prima și cu a doua teză de doctorat, cum li se întâmplă multora, prin perioade de nesiguranță și decepție, când se părea că gata, nu mai pot și mai bine renunț. Dar domnul Ciobanu vedea, simțea cumva aceste stări și mă chema „la cabinet”, unde, după discuții lungi, despre toți și despre toate, norii negri se mai risipeau. Astfel că am susținut teza de doctor habilitat în termen, fără încălcări sau surprize neplăcute și îi voi fi mereu recunoscătoare domnului profesor Ciobanu pentru această consiliere judicioasă.

E.V. Și dumneavoastră aveți doctoranzi care și-au susținut sau încă urmează să-și susțină lucrările. Ați preluat ceva din felul de a fi al conducătorilor pe care i-ați avut?

I.C. Am preluat câte ceva și de la unul, și de la altul. De la domnul Corlăteanu am preluat disponibilitatea de a acorda doctoranzilor consultații ori de câte ori au nevoie

Cu profesorul A. Ciobanu la Iași, la Conferința „Limba Română azi”, 2006

și să nu-i fac să mă caute zile în șir ori să mă aștepte sub ușă. Iar din practica de comunicare cu domnul Ciobanu am înțeles cât de mult contează respectarea procedurilor și crearea unui ritm corect al lucrărilor, verificărilor, discuțiilor. Deși lumea știe că sunt exigentă, încerc totuși să nu fiu autoritară și accept faptul că și greșelile fac parte din viața noastră, pentru că „a greși e omenește”. Iar dincolo de toate, există acel sentiment unic de satisfacție nemărginită pentru un discipol care a reușit, aceste momente sunt de neprețuit și rar cine are ocazia să le trăiască. Mă bucur că am avut în viață acest privilegiu.

E.V. *Ce probleme științifice v-au preocupat în calitate de cercetător la Institutul de Limbă și Literatură?*

I.C. Eu mi-am făcut doctoratul la limba română contemporană, dar am fost angajată la Sectorul de istoria limbii și dialectologie, în cadrul unui grup condus de doamna membru-corespondent al AȘM Tatiana Iliășenco. Se preconiza atunci să se scrie un fel de istorie a limbii moldovenești, bazate pe documente și materiale de arhivă aflate doar în URSS. Bineînțeles că era o idee cam bizară, dar doamna Iliășenco a impulsionat într-un fel munca de studiere a materialelor de arhivă, a cărților vechi, a încurajat deplasările cercetătorilor în centrele științifice, unde existau fonduri cu documente moldovenești. Datorită acestui proiect, am avut deplasări/stagii de documentare în câteva centre științifice și arhive importante de la Moscova, Sankt Petersburg, Lvov, Cernăuți.

În 1985 am fost la Cernăuți, unde am participat împreună cu alți colegi

Împreună cu savantul folclorist Victor Gațac, basarabean, șef de sector la Academia de Științe a URSS din Moscova. Cernăuți-Krasnoilsk, 1985

la o Conferință științifică unională de folclor, apoi am rămas să mai lucrez vreo 10 zile la bibliotecă și la arhivă. Am găsit lucrări și documente extrem de interesante la Arhiva Regională din Cernăuți, de exemplu manuscrisul din 1837 al unui discurs al lui Alexandru Hașdeu intitulat *Cuvânt către ucenicii Școalei Ținutului Hotinului*, apoi un *Zapis* din 1678 cu semnătura lui Miron Costin, vel-logofăt, pe care le-am publicat ulterior. Iar la Biblioteca Universității din Cernăuți m-au impresionat foarte mult fondurile uriașe de carte românească veche și premodernă, ediții princeps și incunabule, documente în copii sau facsimile, imensul fond Wickenhauser cu documente referitoare la Moldova și Bucovina, manuale, gramatici, cărți tipărite cu alfabetul de tranziție (de ex., *DOINE uii ЛЪКPIMIOAPE* de B. AAEKSANDPI, Paris, 1853) și multe alte ediții despre care știam doar din auzite.

Ulterior, am fost în scop de cercetare și la Lvov, unde există un fond foarte bogat de carte religioasă românească, de ex. *Psaltirea* lui Dosoftei (în versuri) publicată la Uniev în 1673, care conține numeroase note marginale scrise în română și despre care am publicat un articol; există acolo ediții de texte cu facsimile (cum ar fi *Psaltirea Șcheiană*) și multe alte adevărate relicve de carte românească. Mai păstrez și acum o

1985, Cernăuți-Krasnoilsk: Ion Popescu (Cernăuți), Irina Condrea,
Iulian Filip (Chișinău), Grigore Bostan (Cernăuți), Victor Gațac (Moscova)

listă de cărți și documente din acele fonduri, la care planificam să revin, dar n-a fost să fie... Însă ceea ce am acumulat lucrând prin arhive și prin fondurile de carte rară mi-au servit drept bază pentru un proiect de cercetare ulterior „Studiul filologic al textelor religioase, publicate la Chișinău în secolul al XIX-lea – începutul secolului XX”, care s-a desfășurat în anii 2015–2019, eu fiind director de proiect.

E.V. *Cine erau colegii dumneavoastră la Institut?*

I.C. Din grupul care se ocupa cu textele vechi mai făceau parte colegii Angela Savin (ea a lucrat în fondurile de la Kiev), Galaction Verebceanu (autorul unui studiu despre manuscrisul „Viața lui Bertoldo”), Tamara Romandaș. Însă lista cercetătorilor care aveau ca obiect de studiu cărțile manuscrise și tipăriturile vechi era mult mai mare. Prin anii 80, Universitatea „M. V. Lomonosov” din Moscova și-a manifestat interesul față de cărțile vechi, care au circulat și încă se mai găseau pe teritoriul nostru. La Moscova exista un proiect de colectare/recuperare a patrimoniului cultural (inclusiv cărțile religioase) al creștinilor ruși de rit vechi (*старообрядцы*). Fiind persecutați de autorități, acești *старообрядцы* au plecat din localitățile lor rusești și s-au stabilit pe la periferiile Imperiului, inclusiv în Basarabia, unde aveau, și mai au și acum, comunități puternice, de exemplu, la Bender, Bălți, Soroca, în sate precum Cunicea, Pocrovca și altele. Specialiștii de la Universitatea din Moscova au organizat mai multe expediții pe teren, ultimele desfășurându-se în anii 1981–1996, perioadă în care s-au organizat activități în comun cu cercetătorii de la noi. Astfel, în 1985 la Institutul de Limbă și Literatură s-a desfășurat o ședință consacrată problemelor legate de studierea, depistarea și descrierea cărților manuscrise și a tipăriturilor vechi aflate pe teritoriul R.S.S. Moldovenești. Cercetătoarea Irina Pozdeeva de la Moscova a organizat câteva seminare și a propus anumite acțiuni, în primul rând era vorba de metodologia de catalogare și descriere a cărților din depozitele legale – biblioteci, arhive etc., dar, pe cât e posibil, și a celor aflate în colecțiile și bibliotecile private, în biserici. Au fost prezentate mai multe practici de lucru cu aceste materiale.

La ședința de inaugurare a acestui proiect au luat parte cercetători și specialiști de la diverse instituții, printre aceștia numărându-se Valentina Ovcinnicov, Gheorghe Bobână, Andrei Eșanu, Galaction Verebceanu, Alexandrina Matcovschi, Rita Kleiman, Alexandru Nichitici, Vladimir Chiriac, Svetlana Korolevschi, Efim Levit, Claudia Slutu.

În vara aceluiași an, eu și colega mea de sector Angela Savin am participat, împreună cu câțiva cercetători veniți de la Moscova, la o expediție de depistare/colectare a cărților vechi în localitățile Cunicea, Japca, Egorovca, Bender, Chițcani. Cei de la Moscova aveau deja relații printre staroveri, mai fuseseră pe la ei, cam știau ce au. Și se găseau în casele lor, în biserici foarte multe cărți păstrate de sute de ani. Unii acceptau să doneze câte ceva savanților de la Moscova, „pentru a răspândi credința în Dumnezeu și a-i lumina și pe alții”.

Proiectul nu a fost dus până la capăt, căci după 1989 specialiștii de la Moscova nu au mai avut contacte cu Academia de Științe. Expedițiile pe teren, cercetările în localitățile staroverilor din Republica Moldova au continuat sub egida Biroului Relații Interetnice.

E.V. *Primele studii le-ați consacrat unor aspecte de stilistică, ulterior ați publicat tot mai multe articole (în ziare, reviste, culegeri) de cultivare a vorbirii, ajungând un nume de referință. Ați participat la numeroase dezbateri televizate și emisiuni radiofonice prin care ați promovat exprimarea corectă în limba română. Au mai rămas aspecte pe care nu le-ați elucidat în acest domeniu?*

I.C. Înțeleg subtila ironie din această întrebare, despre ce nu s-a scris sub aspectul cultivării limbii. Aici aș vrea să fac o precizare. În opinia mea, există două moduri de abordare a corectitudinii exprimării. Prima, foarte răspândită, este explicarea *eventualelor/posibilelor* greșeli, de tipul: „în sintagma *însuși elevii* este utilizat greșit pronumele de întărire, care trebuie să se acorde cu substantivul în gen și număr. Corect: *înșiși elevii*”. Se pot face tablete de cultivarea limbii cu sutele, despre fiecare formă a pronumelui de întărire, despre fiecare articol – *al, a, ai, ale* ș.a.m.d., despre ce și cum se acordă sau, eventual, se declină ori se conjugă. Aceasta este, de fapt, o expunere a regulilor gramaticale, un breviar gramatical. Al doilea mod de abordare este cel care ia în discuție o greșală concretă într-un context concret, de exemplu, o inscripție publicitară de pe geamul unui magazin: „*Lingerie de damă*” sau recenta boroboață difuzată de mass-media „*România se va împărți cu Republica Moldova cu o parte din dozele de vaccin*”. Sunt situațiile când se poate face referire la sursa concretă, mulți dintre cei care vor citi explicația vor constata că au văzut sau au auzit aceste forme de exprimare și probabil că vor fi mai atenți. Eu personal adopt anume acest mod de a face cultivarea limbii, cu exemple și date concrete. Și consider că în asemenea cazuri este justificată chiar și reluarea unor explicații, pentru că mulți dintre cei care au scrisul/vorbitul ca meserie mai au și năravul de a călca pe aceeași greblă, ca și predecesorii lor.

E.V. *În septembrie 1988 ați fost una dintre cele 66 de persoane care au semnat „Scrisoarea deschisă” adresată autorităților fostei RSSM, prin care se cerea revenirea la alfabetul latin și declararea limbii române drept limbă de stat. Cum a apărut această inițiativă și ce a însemnat ea pentru dumneavoastră?*

I.C. Pe atunci, când se dădea marea bătălie pentru limba română și grafia latină, presa gema de tot felul de materiale pro și contra în legătură cu problemele limbii. Cele mai agreate de autorități erau cele din partea colectivelor muncitorești, din partea „poporului”. Or, pledoaria pentru adevărul științific, pentru denumirea „limba română” și revenirea la grafia latină, pentru statutul de limbă de stat putea veni cu argumente de rigoare, doar din partea unor intelectuali, a elitei societății. Textul, cu argumente care sunt perfect valabile și astăzi, a fost alcătuit de câteva persoane printre care erau

Emil Mândăcanu și Vlad Pohilă. Ideea era ca această scrisoare să fie semnată de cât mai mulți intelectuali. În lista semnatarilor se regăsesc mulți filologi de la Institutul de Limbă și Literatură, scriitori, jurnaliști, savanți din diverse domenii. Este o dovadă a solidarității intelectualilor, care cu adevărat pot deveni o forță. Mie mi-a prezentat această scrisoare Emil Mândăcanu, am citit-o și mi-am pus semnătura, căci cuprindea adevărata esență a lucrurilor. Abia mai târziu am aflat că au fost unii care au refuzat să semneze, iar alții au semnat, apoi și-au retras semnătura. Oricum, această scrisoare a avut un mare impact asupra deciziilor acelei Comisii guvernamentale și a fost o contribuție la redresarea situației limbii române în Republica Moldova.

E.V. *Din 1987 activați în cadrul Universității de Stat din Moldova. Ce atmosferă era la Facultatea de Litere la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990?*

I.C. Cred că atunci a fost momentul culminant al Facultății de Litere. Se revizuiu programele de studii, se acumulară cărți în limba română, căci veneau camioane cu cărți de peste Prut. Împreună cu alți colegi, mergeam la Școlile de vară în România, eu am fost la Iași și la Cluj. Când am ajuns pentru prima dată la Iași, la cursurile de vară de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, am avut un adevărat „șoc cultural”, totul era nou: limba vorbită pe stradă, locuri pline de istorie, profesori și practici noi, a fost ceva extraordinar.

Și în cadrul facultății noastre aveau loc întâlniri cu profesori și cercetători de peste Prut, am avut și profesori invitați din România pentru anumite cursuri, a început ciclul de conferințe „Limba română azi” organizate în comun cu Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și multe altele.

În anul 1990, la Facultatea de Filologie s-a făcut admiterea la „limba și literatura română”, nu „moldovenească”. Anume revenirea la grafia latină și la valorile limbii române au generat un imens interes și o dorință nestăvilită a tinerilor de a învăța limba română, frumoasă și corectă. La admiterea din acel an, la Facultatea de Filologie a fost cel mai mare concurs pe universitate – mai mult de 10 candidați pe un loc, iar prin anul 1995 la facultate își făceau studiile 2000 de studenți. Atunci s-au deschis specialități noi: română-latină, română-greacă, română-rusă, română-ebraică, română-franceză, română-engleză, rusă-engleză (anterior existau doar specialitățile limba și literatura moldovenească și limba și literatura rusă, a mai fost și o grupă la jurnalism).

E.V. *Ați revenit la activitatea didactică după o perioadă în care ați fost redactor la Editura „Știința” și cercetător științific la AȘM. Ce v-a determinat revenirea în învățământ?*

I.C. Am venit la universitate în 1987, într-o perioadă care se numea „perestroika”, atunci când era dezghețul gorbaciovist a început recuperarea valorilor naționale printre care era limba populației băștinașe. Atunci s-a început predarea masivă a limbii române în toate grupele ruse, era nevoie de profesori. Eu am primit invitația de a mă angaja la USM din partea lui Ion Ciornâi, pe atunci șef de catedră. Am ezitat destul de

Profesoară de limba română pentru primii studenți străini de la Facultatea de Litere:
Kaha Ceișvili din Georgia și Eva Marcikova din Cehoslovacia, aprilie, 1988

mult, căci îmi părea rău să mă despart de proiectele la care lucram, de colegi. Tot amânam decizia, până când domnul Ciornâi m-a avertizat în mod ultimativ: ori vii mâine și scrii cerere de angajare, ori termini orice relații cu universitatea. A trebuit să decid în favoarea USM și nu regret.

E.V. *Ce discipline vi s-au încredințat la început?*

I.C. La început am predat limba română în grupele ruse de la alte facultăți, am avut multe ore la cei de la istorie, de la dreapta, iar din 1989, odată cu trecerea la grafia latină, s-a introdus limba română și în toate grupele moldovenești, eu îmi amintesc că am avut ore la Facultatea de Biologie, unde am acumulat o experiență interesantă în predarea terminologiei de specialitate. Am avut, bineînțeles, și ore la facultatea noastră, am început cu sintaxa (ore practice la zi și f/r), apoi am ținut cursurile de traducere la specialitatea română-rusă. Ulterior, am elaborat o concepție nouă și un manual pentru cursul de „Stilistică și cultivarea limbii”, pe care l-am ținut mai mulți ani, dar am avut și alte cursuri.

E.V. *Din 1994 sunteți conferențiar, iar din 2013 profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară a Facultății de Litere. Ați fost și sunteți titular al mai multor cursuri: stilistica, sintaxa, sociolingvistica, semiotica ș.a. La ce cursuri predate de-a lungul anilor țineți în mod special?*

I.C. E o întrebare cam de tipul „pe cine iubești mai mult, pe tata sau pe mama?”. Eu am lucrat cu multă pasiune și cu interes la toate cursurile pe care le-am elaborat și le-am ținut. Am avut norocul să preiau cursurile care mi-au plăcut. De exemplu, după retragerea domnului profesor Vitalie Marin trebuiau preluate disciplinele stilistica și gramatica istorică. Nu m-am aventurat să fac gramatica istorică, pentru că îmi plăcea mai mult stilistica. La fel e și cu sociolingvistica – acesta era un curs special, ținut cândva de domnul profesor Anatol Ciobanu. Eu l-am dezvoltat, am elaborat curriculumul și manualul, dar nu „pe loc gol”, înainte de asta am publicat multe materiale despre politica și legislația lingvistică, despre bilingvism și alte probleme, iar în perioada 2011–2014 am condus un proiect de cercetare intitulat „Evoluția situației sociolingvistice în Republica Moldova în condițiile integrării europene”. Iar „Semiotica” a venit „la pachet” cu stilistica – și tot cam așa.

E.V. În anul 2001 ați publicat lucrarea „Comunicarea prin traducere”, în 2003 „Semiotica textului artistic tradus”, în 2006 „Traducerea din perspectivă semiotică”, iar pe lângă acestea numeroase articole despre politica de traducere și dificultățile de traducere în română. Există autori sau cărți care v-au format în domeniul traductologiei?

I.C. Da, există foarte multe. Am urmărit cu interes această temă chiar de la începutul carierei mele științifice, în 1984 am publicat în „Literatura și arta” primul meu articol la temă, care se numea „Integritate stilistică (despre traducerea romanului „Ghepardul” de Giuseppe Tomasi di Lampedusa)”, confruntând originalul în limba franceză cu versiunea în limba rusă și cu traducerea în limba moldovenească/română. M-am pomenit atunci în fața unei realități nu prea plăcute, constatând că s-a tradus în română după versiunea în limba rusă – aceasta era practica impusă de autoritățile sovietice, să se facă traduceri prin intermediar, care era mai sigur și mai ușor de controlat din punct de vedere ideologic. Așa că traducătorul, chiar dacă cunoștea la perfecție franceza, engleza etc., tot din limba rusă trebuia să traducă, iar „urmele” intermediarului nu puteau să nu apară. Articolul a fost cam critic, a stârnit unele supărări, dar argumentele mele nu prea au putut fi combătute. Am apelat pentru documentare, atunci și mai târziu, la lucrările renumitului nostru filolog și traducător Valentin Mândăcanu (cartea sa „Cuvântul potrivit la locul potrivit”, 1987) a devenit cel mai util instrument nu doar pentru traducători, ci și pentru profesori, ziaristi, redactori ș.a.m.d. Pe atunci la noi mai scrisese despre traduceri Mihail Bruhis („Cuvânt despre traduceri”, 1968, „O artă dificilă”, 1972), în rest, erau mai mult articole. În schimb, erau încă în vogă fascinantele lucrări ale lui Georges Mounin „Les belles infidèles” și „Les problèmes théoriques de la traduction”, „Misericordia e splendore della traduzione” de José Ortega y Gasset, dar și o excelentă lucrare în limba română a lui Ioan Kohn „Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere”, pe care le-am găsit doar în bibliotecile din București. Am studiat și multe lucrări excelente despre traducere publicate în limba rusă – „Муки переводческие”, scrisă de bulgarul S. Florin, „Искусство перевода”

scrisă de ce hul Jiří Levý, precum și o serie de lucrări fundamentale ale autorilor ruși, cum ar fi Бархударов Л. С. „Язык и перевод”, Федоров А. В. „Основы общей теории перевода” și multe altele. Ceea ce aș putea remarca în legătură cu domeniul traducerii/traductologiei este faptul că în prezent acesta s-a extins și s-a diversificat foarte mult. Se pune mare accent pe latura practică, pe terminologii, pe domenii particulare, iar tematica legată de traducerea textelor literar-artistice este mai puțin frecventată de cercetători.

E.V. *Studentii întotdeauna v-au apreciat pentru deschiderea spre tot ce este nou, pentru poziție civică, pentru verticalitate, pentru erudiția și rafinamentul ce vă caracterizează. Ce calități apreciați dumneavoastră la studenți? De-a lungul anilor ați reușit să păstrați legătura cu unii dintre aceștia?*

I.C. Eu am apreciat totdeauna la studenți responsabilitatea față de ceea ce fac, implicarea, interesul față de un anumit obiect sau temă. Nu am putut și nu am acceptat să văd în sala de curs fețe absente, priviri în gol sau ochi ațintiți în telefoane. Am încercat și sper că am reușit să-i conving pe studenții mei că ceea ce le spun este important, că ei, ca viitori specialiști, trebuie să se implice și că roadele acestor studii neapărat le vor fi de folos. Și totdeauna a fost o mare bucurie pentru mine să văd că reacționează, că discută și cu mine, dar și între ei, iar cea mai mare satisfacție profesională am simțit-o de multe ori atunci când, la sfârșitul orei, studenții îmi spuneau „Mulțumim, doamnă profesoară!”

Ca să menționez doar câteva persoane – mă bucur mult când pe la sărbători îmi telefonează Rodica Gherasim, care, stabilită în Portugalia, a fondat acolo asociația culturală a moldovenilor „Miorița”. Sunt totdeauna la curent cu ceea ce realizează și mai colaborez uneori cu fosta mea doctorandă Tatiana Verdeș, director al Liceului „Prometeu” din Chișinău. Nu mai zic de colegile de la departament, care mi-au fost studente și cu care am avut cele mai bune relații timp de ani și ani – Ludmila Usatâi, Adriana Cazacu, Aliona Aga-Sobol, Victoria Fonari, Adela Manolii, Elena Varzari, Carolina Cărăuș, Elena Coval.

Iar felul cum te pot aborda după ani buni este de cele mai multe ori surprinzător și foarte interesant. De exemplu, unul dintre foștii mei studenți, Adrian Prodan, acum jurnalist, mi-a telefonat într-o zi, rugându-mă să-i explic ceva, ceea ce el știa, dar avea nevoie de argumente ca să-i convingă și pe alții. I-am oferit tot ce a trebuit și m-am bucurat că a știut la cine să apeleze. O altă studentă, dar una chiar de nota 10, Tatiana Mardari, mi-a trimis cu ceva timp în urmă un colet cu niște rechizite de birou tocmai din Coreea. A fost atunci o nemaipomenită felicitare de Crăciun pentru mine.

Am păstrat relațiile cu mulți studenți și nu ar fi vorba totdeauna de contacte permanente, dar ei știu că pot apela la mine totdeauna, și anume când îți sună sau îți scrie un mesaj un fost student, solicitând o lămurire, o consultație sau o implicare simți că ai însemnat ceva ca profesor pentru el. Asemenea contacte sunt de neprețuit.

E.V. *Anii când ați fost prodecan (1993–2004), apoi decan al Facultății de Litere (2005–2010) și șef de catedră (2010–2013) au fost marcați de schimbări academice majore. Sistemul educațional a trecut prin mai multe reforme. Pe care dintre ele le putem considera benefice pentru învățământul din Republica Moldova?*

I.C. Dacă e să vorbim de Facultatea de Litere, latura bună a reformelor a constat în lărgirea nomenclatorului de specialități, după cum am menționat și mai sus. De asemenea, consider că este mai judicios sistemul care constă în Ciclul I Licență și Ciclul II Masterat, în fond, obținem același număr de cinci ani de studii după absolvirea liceului, doar că unii absolvenți pot să se angajeze mai devreme în câmpul muncii ori să-și schimbe opțiunea pentru masterat, ceea ce e un lucru bun. Dar bineînțeles că nu totul merge strună: teoretic avem și mobilitate, și specializare în conformitate cu cerințele de pe piața muncii, și masterat academic vs. masterat profesional, și cursuri la liberă alegere etc., etc., doar că eficiența acestora este mai mult decât modestă, chiar dacă totul sună bine și promițător...

E.V. *Ați participat la foarte multe evenimente științifice, ați organizat sau ați fost invitată la numeroase congrese și simpozioane internaționale. A fost vreunul dintre ele me-*

Expoziție de icoane medievale din colecția lui Petru Costin,
organizată la Facultatea de Litere de Irina Condrea, 2014

morabil într-un mod special pentru dumneavoastră?

I.C. Dintre evenimentele științifice la care am luat parte cele mai memorabile au fost întrunirile la care era prezent Eugen Coșeriu. În 1993 am asistat la un ciclu de prelegeri, pe care marele savant le-a ținut la Facultatea de Litere și cred că pentru mai mulți a fost o experiență unică de a vedea cum arată la catedră un profesor de talie mondială.

La fel de mult m-a impresionat conferința cu titlul „Politici lingvistice”, pe care savantul a susținut-o la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, ed. a IV-a, Suceava, 20 octombrie, 2001. Toate manifestările științifice la care era prezent Eugen Coșeriu – la Chișinău, Bălți, Iași, Suceava, Cluj – adunau un mare număr de savanți notorii și au lăsat urme adânci în activitatea acestor centre de cultură.

E.V. *Ați reușit la astfel de întruniri să cunoașteți lingviști notorii de la instituții academice din afara țării. Cu cine ați stabilit relații mai mult decât colegiale?*

I.C. Eu am prețuit în mod deosebit relațiile pe care le-am stabilit cu colegii din România – Eugen Munteanu, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rodica Zafiu de la Universitatea din București, Sanda Maria Ardeleanu de la Universitatea din Suceava, dar și cu profesori de la alte universități – Klaus Bochmann de la Universitatea din Leipzig, Elena Golovanova de la Universitatea din Ismail.

„Dictare pentru fiecare”. Alături de Constantin Șchiopu, Ana-Lucia Culev și Viorica Molea. Facultatea de Litere, 2016

Dacă ar fi să utilizez calificativul „mai mult decât colegiale” l-aș atribui relațiilor mele cu domnul profesor Onufrie Vințeler de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, pe care l-am cunoscut prin 2001 la o conferință la Kiev. Ulterior, am fost la Cluj la un stagiu, unde am avut multe întrevederi și discuții, i-am cunoscut și familia, iar în 2003 Domnia Sa mi-a fost referent oficial la teza de doctor habilitat. Am menținut aceste

relații prin participarea mea la câteva colocvii științifice la Cluj, ne-am întâlnit și la o conferință internațională la București, de asemenea, am luat parte, ca membru al comisiei, la susținerea a două teze de doctorat, elaborate sub conducerea domnului profesor Onufrie Vințeler. Mi-a făcut o mare plăcere să public în 2020 un articol despre Domnia Sa în revista „Limba Română” de la Chișinău, felicitându-l, în felul acesta, cu ocazia împlinirii onorabilei vârste de 90 de ani.

Iarăși pot spune că am relații mai mult decât colegiale cu doamna Eugenia Bojoga de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, care este originară din Republica Moldova și cu care ne cunoaștem și am avut diverse colaborări de mai mulți ani. La fel aș spune și despre doamna Alina Tofan de la Universitatea din Leipzig, cu care am avut și încă mai avem proiecte de colaborare.

E.V. *Ce au de învățat filologii din Republica Moldova de la aceștia?*

I.C. Ceea ce m-a impresionat la colegii din alte universități a fost seriozitatea și buna organizare, în special a activității științifice, dar și felul în care superiorii își apreciază discipolii. Chiar m-a surprins cu câtă admirație, aș putea zice, vorbea, de exemplu, domnul profesor Mircea Borcilă de la Cluj despre unii studenți care aveau comunicări la o conferință – toți erau calificați ca valoroși, capabili, foarte buni.

Echipe din Chișinău în cadrul proiectului de cercetare: Tamara Răileanu, Irina Condrea, Tatiana Mleciko, Galaction Verebceanu, Leipzig, 2003

îi știu de acum și la vedere, și pe nume – Iosif Cămară, Ana-Maria Gânsac, Gabriela Haja, Isabelle Tamba și alții, de care chiar îmi este dor.

Un alt lucru care merită menționat este spiritul de inițiativă și spiritul de echipă, care se observă la ei mai mult decât la noi. Ei se organizează cu mult mai repede și mai eficient. De exemplu, la Iași, unde merg cu regularitate la conferințe de mai mulți ani, văd cam mereu aceeași echipă, indiferent de tematica manifestării,

E.V. *Dumneavoastră ați organizat venirea în Republica Moldova a lingvistului George Pruteanu, un eveniment cu adevărat remarcabil pe agenda culturală a Chișinăului în anul 1999. Cum a fost colaborarea cu acesta?*

I.C. A fost un eveniment, așa zice, grandios pentru acele vremuri. George Pruteanu era un adevărat superstar al televiziunii române, ca prezentator al unei emisiuni cotidiene de cultivarea limbii intitulată „Doar o vorbă s-ăți mai spun”. Eram încă în primii ani de utilizare a limbii române, se făceau greșeli de exprimare cu duimul și cultivarea limbii era o tematică foarte căutată. Or, George Pruteanu făcea parte din categoria acelor autori care vorbesc nu despre „posibilele” greșeli, el se referea totdeauna la lucruri concrete, demonstra poze cu inscripții, fragmente din ziare, răspundea la scrisorile spectatorilor, care îi adresau diverse întrebări, nu chiar totdeauna legate de gramatică. Și la Chișinău emisiunea s-a bucurat de o extraordinară audiență.

Ideea de a-l invita pe George Pruteanu la Chișinău am lansat-o în cadrul unui proiect de susținere a limbii române, pe care l-am câștigat de la fundația „Soros-Moldova” și care se derula la Facultatea de Litere. Am discutat atunci cu persoana responsabilă de la „Soros”, doamna Ana Corețki, și planul s-a acceptat. Prin ea am stabilit legătura cu asistentul lui

Pruteanu și foarte repede am primit acceptul din partea Domniei Sale. Mai dificil a fost cu partea logistică, pentru că nu aveam nici experiență pentru a respecta tot protocolul și nici alte lucruri, cum ar fi o mașină, care să asigure deplasarea domnului senator Pruteanu prin oraș. Am improvisat până la urmă ceva, s-a

Profesorul Klaus Bochmann la Facultatea de Litere, 2006. De la stânga la dreapta: Anatol Ciobanu, Alexandra Gherasim, Claudia Cemărtan, Klaus Bochmann, Irina Condrea, Viorica Molea, Ion Melniciuc

implicat și domnul Țăranu, consilier la Ambasada României, și am făcut pentru cele două zile de ședere a domnului Pruteanu la Chișinău un program foarte consistent, pe care l-am anunțat și pe la alte universități, și în presă. Așa că ne-am pomenit cu săli arhipline la Universitate, la prelegerile ținute la Facultatea de Litere și la Facultatea de

Limbi și Literaturi Străine, dar și la Biblioteca „Onisifor Ghibu” și pe unde a mai fost domnul Pruteanu. Interesant era că veneau la aceste întruniri și oameni simpli, chiar și de la țară, și i se adresau cu probleme de-ale lor, îi transmiteau petiții scrise. Au fost foarte multe ecouri în presă, iar Luminița Dumbrăveanu a reușit atunci să realizeze un interviu mai amplu cu Domnia Sa pentru emisiunea „Focul din vatră”. Iar televiziunea a fost reticentă. Domnul Pruteanu s-a oferit să transmită gratis toate emisiunile sale televizunii moldovenești, însă, surprinzător, aceasta așa și nu a întreprins nimic ca să le primească în mod oficial. Totuși ideile domnului Pruteanu și proiectele lui de apărare/salvare a limbii române sunt actuale și astăzi.

E.V. *Cum ați inițiat colaborarea cu profesorul Klaus Bochmann de la Universitatea din Leipzig?*

I.C. Cu domnul profesor Klaus Bochmann am colaborat la proiectul de cercetare sociolingvistică „Limbă și identitate”, realizând cercetări la tema „Formarea identității intelectualului în condiții de bilingvism în Republica Moldova”. A fost, cred eu, una dintre cele mai frumoase experiențe în activitatea mea de cercetare. În afară de tematica sociolingvistică foarte interesantă, am avut parte de o organizare ca la carte, nemțească, când toate activitățile decurgeau în strictă conformitate cu planul, proiectul era bine finanțat la toate capitolele, am avut și deplasări în Germania, iar rezultatele cercetării au fost publicate la Editura Universității din Leipzig. Și a mai fost un beneficiu pentru mine, anume faptul că am stat de vorbă pe îndelete cu multe persoane interesante, de la care am aflat istorii de viață inedite. În cadrul proiectului trebuia ca fiecare cercetător să realizeze cam câte 15–20 de interviuri – înregistrate la casetofon, apoi transcrise pe hârtie, în conformitate cu regulile stabilite, după care se făcea o analiză a interviurilor. Era vorba despre experiența persoanelor în ceea ce privește gestionarea limbilor folosite, în cazul nostru limbile română și rusă, trecerea de la una la alta, experiențele de învățare sau de abandonare a unei limbi ș.a. S-au identificat grupurile sociale din care să fie intervievate persoane, de exemplu, militari, angajați în comerț sau în construcții, medici ș.a. Eu am intervievat persoane din categoria intelectualilor – profesori, cercetători științifici, studenți cu limbi materne diferite, româna și rusa, și bineînțeles cu experiențe diferite în ceea ce privește acomodarea lingvistică. Sunt interesante aceste istorii din care putem să aflăm, de exemplu, cum s-a descurcat o persoană care a absolvit școala medie moldovenească (cu grafie rusească) într-un sat din RSSM, facultatea a făcut-o la Moscova în limba rusă, iar stagiul de doctorat la București, bineînțeles în limba română. Schimbările de mediu lingvistic se fac simțite și asupra identității persoanei, iar identitatea este o problemă extrem de complexă și multiaspectuală în societatea noastră. Posibilități și teme de cercetare există încă multe. Pe mine experiența acumulată în acest proiect m-a ajutat să definitivez cursul și manualul de sociolingvistică.

E.V. Pentru colegii de breaslă sunteți lingvista aflată întotdeauna în avangardă. Ați inițiat mai multe proiecte științifice și social-culturale inedite. Pe care dintre ele îl puteți considera o provocare?

I.C. Știu că e la modă acest cuvânt – provocare – dar mie nu-mi place, pentru că a devenit deja un element-cheie al actualului limbaj de lemn. Cred că acum „provocare” ar însemna încercarea/îndrăzneala de a te apuca de un lucru, fără să fii sigur că vei reuși... Cam așa.

La Facultatea de Litere totdeauna s-a făcut cercetare, s-au organizat conferințe, mese rotunde etc. Eu am încercat, împreună cu colegii de catedră, să oficializez o conferință anuală, la nivel național, organizată după metodele moderne, cu setul de materiale pentru participanți (program, ecuson, mapă etc.), cu ședințe în plen și comunicări în secțiuni, cu publicarea lucrărilor în volum. La prima conferință de acest gen, care s-a desfășurat în 2013, am avut participanți de la 16 instituții de învățământ și de cercetare din Republica Moldova. Ulterior, am insistat asupra practicii de a publica din timp volumul cu articolele participanților, astfel ca aceștia să-l primească în timpul conferinței. Am elaborat aspectul grafic al copertei volumelor de lucrări și al Certificatului de participare, cu antetul Facultății de Litere. Ceea ce mi-am dorit, și până la urmă am reușit, a fost ca această manifestare anuală să aibă continuitate și o bună rezonanță în mediul filologic. S-au desfășurat 8 ediții ale conferinței, cu generic diferit, administrarea lor fiind preluată de bunele mele colege dr. conf. Alexandra Gherasim și dr. hab. conf. Viorica Molea. Menționez câteva dintre aceste manifestări științifice, desfășurate sub auspiciile Facultății de Litere: *Probleme actuale de lingvistică. Simpozion științific cu participare internațională, Chișinău, 15–16 mai 2015. In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu. 100 de ani de la naștere; Cercetări actuale de lingvistică română. In memoriam Ion Dumeniuk – 80 de ani de la naștere, 2016; Norma limbii literare între tradiție și inovație. Simpozion științific cu participare internațională, Chișinău, 19 mai 2017; Limba română actuală: normă și diversitate stilistică. Simpozion științific cu participare internațională, Chișinău, 11 mai 2018; Simpozionul „Anatol Ciobanu – omul cetății limba română”, 17 mai 2019.*

Pentru mine o provocare de lungă durată (cam de vreo 10 ani) a fost seria de manifestări cultural-spirituale cu genericul „Mergând spre Înviere”. De prin 2010 la Facultatea de Litere, în săptămâna Floriilor, am organizat evenimente de care îmi amintesc cu mult drag și azi și (sper că nu doar eu) – este vorba de expoziții, conferințe, vizite, activități specifice sărbătorilor pascale ș.a. Acestea se desfășurau în cea mai frumoasă și mai somptuoasă aulă de la Facultate. De câteva ori am izbutit să organizez niște expoziții cu adevărat impresionante: în 2012 această sală a găzduit o importantă expoziție de drapele medievale din colecția vestului colecționar de la noi Petru Costin, tot atunci a avut loc și un simpozion având ca temă simbolurile heraldice. În 2014 într-o altă sală-simbol de la facultate, aula 1, care cândva a fost o capelă (biserică) a Liceului Real, am organizat o expoziție de icoane vechi, tot din colecțiile domnului

Cu Vadim Cheibaș și Vlădica Vladimir, 2013

Petru Costin, iar în 2017 un simpozion intitulat „Cinstirea Sfințelor Icoane”, cu participarea mai multor cercetători, fețe bisericești și iconari. Un eveniment de o înaltă ținută spirituală a fost vizita la Facultatea de Litere a ÎPS Mitropolit Vladimir, în săptămâna Floriilor din 2013. În alți ani, studentele noastre au deprins arta încondeierii ouălor, au demonstrat iile din colecția doamnei Elena Ețcu, au interpretat cântece pascale, au admirat expoziții cu exemplare unice de carte veche și rară. În organizarea acestor manifestări cu genericul „Mergând spre Înviere” am avut totdeauna susținerea conducerii Facultății de Litere – doamna decan Claudia Cemârtan, doamna decan Adriana Cazacu, dar cel mai mare sprijin a venit de fiecare dată din partea preotului Octavian Moșin, parohul Bisericii „Întâmpinarea Domnului” ce se află în campusul universitar. Așa a fost atmosfera Floriilor...

E.V. *Sunteți directorul Școlii Doctorale Studii Lingvistice și Literare din cadrul USM. Ați fost de nenumărate ori președinte și referent oficial în comisiile de evaluare a tezelor de doctor. Se deosebesc tinerii cercetători de astăzi de cei din școala sovietică?*

I.C. Studenții, cei care vin la doctorat, nu cred că se deosebesc foarte mult, ca spirit, de cei de cândva, sunt tineri și romantici, ghidați cu toții de dragostea față de limba română, de literatură și, de ce nu, de profesorii care i-au format.

Există bineînțeles și deosebiri, care sunt inerente odată cu trecerea timpului și cu schimbările care au loc. Tinerii de astăzi au cu mult mai multă libertate și mobilitate, dar și posibilități, chiar tehnice, foarte diversificate pentru a studia, pentru a se promova. În perioada când îmi făceam eu doctoratul, unica sursă de informații era biblioteca,

alte posibilități de a găsi literatura de specialitate nu existau. De aceea eu, ca toți cei din generația mea, plecam în delegație în marile centre universitare, ca să lucrăm la bibliotecă. Pentru tezele de doctorat eu am studiat la Biblioteca „Lenin” din Moscova și la Biblioteca „Saltîcov-Șcedrin” din Leningrad, iar pentru al doilea doctorat am lucrat în mai multe biblioteci din România – la București, Iași, Cluj. Acum însă Internetul îți oferă tot de ce ai nevoie, stând confortabil acasă.

Dar convingerea mea este că doctoranzii, ca și studenții, trebuie să fie cât mai mult în contact cu profesorii care îi îndrumă, cu mediul universitar/academic în care se formează. Și, poate mă exprim ca o persoană prea nostalgică, dar cred că biblioteca nu poate lipsi din acest format educațional.

Eu mai tânjesc după atmosfera marilor biblioteci, cu săli de lectură imense pline de cititori, de cărți și de idei... însă nici bibliotecile nu mai sunt cele de altădată, pentru că suntem într-un veac prea grăbit, ca să zăbovim pe îndelete lângă rafturile cu cărți. Cred că în prea marea noastră grabă lăsăm să treacă neobservate lucruri foarte importante...

E.V. *Vă mulțumesc!*

Elena Varzari
2020

Notă: Mai mulți intervievați pe care am avut onoarea să-i avem în calitate de conlocutori despre cele trecute și trăite ne-au relatat, direct sau cu referințe, despre efortul intelectualilor noștri în lupta pentru revenirea la firescul alfabet latin și neprefăcuta limbă română. Inclusiv am avut fericita ocazie să discutăm cu cei care au participat la redactarea și se regăsesc drept semnături ai textului unei *Scrisori deschise* care va deveni cunoscută mai târziu ca *Scrisoarea celor 66*. Cu suportul doamnei profesor Iraida Condrea, re-publicăm aici textul ei, acesta fiind un document care acum cu greu se mai găsește, dar care este de cunoscut și ca model de atitudine civică exemplară, deosebit curaj al personalităților neamului cu dreaptă coloană și nestrămutată convingere. În semn de omagiu pentru înaintașii noștri și ca amintire pentru generațiile următoare.

Scrisoare deschisă

Stimat Colegiu redacțional!

Noi, subsemnații, rugăm să publicați în ziarul dumneavoastră prezenta Scrisoare deschisă adresată Comisiei interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești. Considerăm că publicarea acestui document anume în *Învățăământul public* ar fi cu atât mai bine venită, cu cât în felul acesta va avea posibilitatea să ia cunoștință de conținutul lui și populația de limbă rusă din republică.

Instituirea Comisiei interdepartamentale în frunte cu Președintele Sovietului Suprem al republicii este de fapt o recunoaștere a situației catastrofale la care a ajuns limba moldovenească. Obștimea din Moldova a întâmpinat cu o profundă satisfacție decizia conducerii republicane de partid și de stat de a forma o asemenea comisie și își pune mari speranțe atât în ceea ce privește activitatea ei nemijlocită, cât și în ceea ce privește concluziile la care va ajunge. Fiind conștienți de excepționala responsabilitate istorică pe care o poartă comisia față de destinul spiritual al acestui popor, considerăm că ar fi bine venit să contribuim și noi – prin prezenta scrisoare – la activitatea ei.

În condițiile democratizării vieții politice, științifice și culturale, problema statutului social al limbii moldovenești a reapărut la ordinea zilei cu o acuitate deosebită. Astăzi toți oamenii de bună-credință, intelectualitatea republicii au devenit conștienți de tragismul situației culturale de la noi, cauza principală a acestui tragism fiind degradarea limbii moldovenești, amputarea funcțiilor ei sociale de bază, expulzarea ei – conștientă sau inconștientă – din administrație, din viața publică, din știință, din

învățămîntul superior și mediu de specialitate ș.a.m.d. Renunțarea în masă la limba maternă – fenomen devenit înspăimîntător de obișnuit – precum și indiferența totală a mii și mii de oameni față de veșmîntul ființei noastre, sînt o consecință directă a politicii țariste, staliniste și neostaliniste în domeniul relațiilor dintre națiuni.

Cum înțelegem noi la ora actuală sarcinile comisiei?

Mai întîi de toate, este necesar ca ea să lucreze în mod democratic, cu ușile deschise, în așa fel ca orice locuitor al republicii, care își leagă propriul destin de cel al poporului și limbii moldovenești, să-și poată spune părerea în problemele abordate. În acest scop, membrii comisiei ar putea să susțină conferințe de presă și dialoguri televizate în direct, să-și expună public opiniile în problemele istoriei limbii moldovenești, grafiei, ortografiei și ortoepiei, funcțiilor ei sociale ș.a.m.d. Este necesar, de asemenea, ca această comisie să aibă o publicație proprie – un buletin informativ în care să se dea publicității procesele-verbale ale ședințelor, comunicările științifice legate de temele comisiei, statistica necesară, articolele membrilor comisiei, precum și, firește, dările de seamă.

Dat fiind gradul diferit de pregătire profesională a membrilor comisiei (pregătire lingvistică și sociolingvistică), are o importanță deosebită procedura de elaborare și, mai ales, de adoptare a hotărîrilor. Credem că rezolvarea unor probleme care determină destinul existențial al poporului trebuie să depindă nu de votarea mecanică, de simpla și banala majoritate aritmetică, ci de compararea argumentelor și contraargumentelor emise de toți cei care țin la soarta acestui unic popor romanic din Țara Sovietelor. Comisia este un organ de arbitraj al argumentelor, și nu un organ secret menit să „hotărască” soarta limbii noastre.

Ne exprimăm convingerea că și membrii comisiei sînt conștienți de responsabilitatea lor față de destinele acestui popor, acestei limbi. Viitoarele decizii vor avea consecințe adînci și de lungă durată asupra vieții spirituale a republicii. Răspunderea este însă prea mare, ca să perpetuăm jocul neadevărului față de limbă: posterioritatea nu ne va ierta niciodată acest joc iresponsabil.

Considerăm că problemele limbii moldovenești trebuie soluționate nu prin măsuri paliative, nu prin campanii efemere, ci prin măsuri eficiente, cu bătaie lungă. Măsurile care au fost luate pînă acum în republică se realizează pe alocuri extrem de încet, iar de cele mai multe ori măsurile nu sînt destul de eficiente, ori organele de resort nu sînt suficient de perseverente în controlarea lor.

1. Sperăm că prin activitatea comisiei se va pune capăt unui capitol rușinos al lingvisticii conjuncturiste din republică – teoria celor „două limbi” romanice din nordul Dunării. Ne-am convins cu toții că această poziție compromisă s-a soldat cu un singur efect sinistru – degradarea pe toate căile a limbii materne vorbite de băștinașii din Moldova Sovietică, mutilarea conștiinței lingvistice și a gîndirii lor. Nici teoria variantelor (chiar în cazul că nu se va încerca ajustarea ei la concepția lingvistică oficială de astăzi) nu ne va putea scoate limba din impasul istoric degradant, căci pentru a fi

chiar și variantă, limba noastră trebuie să se afle în aceleași condiții de funcționare ca și spaniola în țările Americii Latine sau germana în Austria. Cu alte cuvinte, abia după ce mai multe generații de moldoveni își vor întrebuița limba maternă în toate domeniile vieții lor (după cum întrebuițează argentinienii spaniola sau austriecii germana), vom fi în drept să ne întrebăm: limba română sau variantă a limbii române?

Dacă totuși comisia ar fi să ajungă, printr-o majoritate mecanică de voturi, la concluzia că limba noastră este un idiom deosebit de cel din R.S.R., să se indice clar acel criteriu lingvistic (nu geografic, nu politic, nu social, nu alfabetic, nu etnografic ș.a.m.d.), după care s-au făcut comparațiile dintre presupusele limbi, și să se illustreze prin exemple concrete rezultatele acestor comparații.

2. În ceea ce privește alfabetul optim pentru limba noastră, așteptăm din partea comisiei o abordare științifică, care să pornească de la menirea reală a alfabetului – un sistem de semne destinat să fixeze legăturile fonetice și structura gramaticală a unei limbi, – dar nu de la niște considerente „tradiționale” sau de oricare alt gen extralingvistic. Tradiția este bună de urmat atâta timp cât nu împiedică dezvoltarea. Limba turcă a scris tradițional cu alfabet arab, dar de șase decenii a trecut la un instrument mai eficient – fără ca aceasta să-i facă pe turci să-și uite cultura spirituală din secolele apuse. Tradiția scrisului nu i-a împiedicat nici pe germani și scandinavi să adopte alfabetul latin în locul runelor strămoșilor lor. Tradiția trebuie știută și respectată, dar nicidecum fetișizată, mai ales că, în cazul limbii române, în care, potrivit propriilor declarații, au scris moldovenii Gr. Ureche, M. Costin, Varlaam, Dosoftei, N. Milescu Spătarul, Dm. Cantemir ș.a., este vorba de alfabetul chirilic moldovenesc, care este totuși destul de deosebit de cel rus.

Trecerea treptată a populației romanice de pe teritoriul actual al U.R.S.S. de la chirilița moldovenească și alfabetul latin la alfabetul rus a plasat cultura moldovenească în ochii opiniei publice din țara noastră și ai conlocuitorilor din republică în rîndul popoarelor „младописьменные”. Fiind siliți să ne situăm, prin impunerea alfabetului civil rus, în registrul popoarelor a căror istorie cultă a început abia după Octombrie 1917, ni s-a neglijat aproape cu totul atît cultura noastră medievală, cea renașcentistă, cît și marile prefaceri culturale din secolul XIX.

Alfabetul latin, folosit cu o ortografie elaborată științific pentru fixarea cît mai exactă a limbii noastre, nu trebuie transformat într-o sperietoare politică pentru prietenia popoarelor. Adoptarea acestui alfabet ar ridica substanțial nivelul de cultură generală a vorbitorilor moldoveni (datorită deplinei potriviri a alfabetului latin pentru limba moldovenească, spre deosebire de alfabetul actual și ortografia actuală). În general, efectele pozitive pentru limba și cultura moldovenească, datorită revenirii la alfabetul clasicilor literaturii noastre, vor fi atît de numeroase și adînci, încît descrierea lor ar depăși cu mult limitele acestei scrisori.

3. Una dintre condițiile sine qua non de normalizare a situației lingvistice din republică este repunerea limbii populației de bază în funcțiile necesare pentru

dezvoltarea ei. Fără a întoarce limbii prestigiul social necesar, nu poate fi vorba de vreo redresare a situației degradante și umilitoare în care se află pe plan sociocultural purtătorii ei. La acest compartiment-cheie așteptăm din partea comisiei o tratare sociolingvistică a căilor de ieșire din impas, adică recunoașterea adevărului că o limbă se poate dezvolta și poate în general exista numai atunci când ea este folosită în administrație (documentația Sovietelor, miliției, poștelor), în producție (lucrările de secretariat tehnic de la uzine, colhozuri, ministere, instituții), în viața socială (comerț, deservire socială, gospodăria comunală, ocrotirea sănătății). Iar sistemul învățământului de toate gradele și specialitățile constituie numai o funcție auxiliară a limbii, menită să-i pregătească pe cetățeni pentru a activa în limba respectivă în cele trei domenii primordiale.

Este amoral ca un popor să fie lipsit de dreptul la folosirea și dezvoltarea propriei limbi numai din cauza că exercitarea nestingherită a acestui drept ar putea fi interpretată de către unii răuvoitori drept un atentat la coeziunea politică de nezdrunclat a națiunilor sovietice, la prietenia dintre poporul moldovenesc și celelalte popoare frățești din țară. De aceea, nu pot fi acceptate asemenea „argumente” de hipervigilență bolnăvicioasă împotriva garantării constituționale și asigurării juridice a dreptului firesc la deplina folosire a limbii moldovenești pe teritoriul R.S.S.M.

Sîntem deplin conștienți de faptul că momentul consfințirii în Constituție a statutului limbii noastre ca limbă de stat în limitele R.S.S.M. nu înseamnă încă absolut deloc realizarea în fapt a celor declarate. Dar sîntem nu mai puțin conștienți de faptul că este absolut necesar ca normalizarea reală a situației din republică să înceapă anume prin actul de conferire limbii noastre statutului de limbă de stat. Articolul respectiv din Constituția republicii va fi doar o recunoaștere de jure (pur juridică) a drepturilor, a locului și a rolului limbii moldovenești și nicidecum o constatare a situației de facto (realizate în fapt).

Sîntem deplin conștienți și de faptul că între declararea de jure și viitoarea stare de facto există o distanță de cîteva generații. Credem că abia peste vreo două cincinale din momentul consfințirii constituționale a statutului statal al limbii noastre și în urma transpunerii în viață a unui complex program sociolingvistic de normalizare a situației sociolingvistice, limba noastră se va ridica de facto la nivelul limbii ruse în republică, putînd să funcționeze în paralel, asigurîndu-se astfel și un bilingvism real. Evident, deplina funcționare a limbii moldovenești în administrație, producție, viața socială, fapt care ține de un viitor îndepărtat, trebuie să se realizeze concomitent cu asigurarea și garantarea funcționării la cerere a limbilor tuturor celorlalte naționalități din republică în sfera satisfacerii cerințelor național-culturale (învățămîntul, presa, radio, TV, editurile, teatrele ș.a.m.d.), lucru care trebuie asigurat respectiv și pentru populația moldovenească din afara republicii.

4. Este necesar ca programul de realizare a trecerii de la starea de jure la cea de facto a limbii noastre să fie sprijinit de măsuri ideologice, juridice, politice, economice, financiare, organizatorice și tehnice. Este vorba de o muncă foarte mare, atît în faza

elaborării pachetului de programe, cât și în faza de realizare a lor. De aceea comisia ar putea cere Guvernului R.S.S.M. să aloce din bugetul republicii sumele necesare pentru a organiza un grup complex de cercetare atotcuprinzătoare a problemei. Se știe, totodată, că în republică există numeroși specialiști calificați care, chiar nefiind membri ai acestei Comisii interdepartamentale sau ai necesarului grup complex, cercetează profund, rodnic și eficient întreaga problematică socială, economică și culturală legată de funcționarea limbii moldovenești. Fără o organizare activă a acestor forțe intelectuale și morale va fi prea puțin probabilă atingerea scopului propus comisiei.

5. Actualul statut social al limbii noastre și în general situația lingvistică din republică constituie o continuă sursă de tensiune între națiuni. Considerăm că destinderea încordării existente astăzi între purtătorii de diferite limbi poate fi obținută numai prin acțiuni energice, bine chibzuite, neamânate, bazate pe bunăvoință reciprocă și pe înlăturarea neînțelegerii și indiferenței pe care le manifestă față de aspirațiile etnoculturale ale moldovenilor numeroase persoane aflate la posturi de conducere în organele de partid, de stat și economice.

* * *

Dacă se va realiza revenirea la alfabetul latin și la statutul de limbă de stat, va fi nevoie de cheltuieli. Dar nici un fel de cheltuieli economice, oricât de mari ar fi ele, nu pot constitui o scuză pentru respingerea sau amânarea acestor revendicări. Societatea socialistă nu se poate împăca cu dispariția unei limbi, unei culturi, unui popor. Nici o limbă, nici o cultură, nici un popor nu vor dispărea, dacă nu vom permite acest lucru.

Toate aceste măsuri vor constitui unica modalitate de supraviețuire a limbii noastre și vor crea un climat sănătos pentru dezvoltarea armonioasă a poporului moldovelesc în cadrul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

B. ISTRU, scriitor al poporului din Moldova, membru-corespondent al AȘ a RSSM; M. GABINSCHI, doctor în științe filologice; A. EVDOȘENCO, doctor în științe filologice; V. BAHNARU, candidat în științe filologice; A. BURLACU, candidat în științe filologice; A. GAVRILOV, candidat în științe filologice; I. EȚCU, candidat în științe filologice; I. ZAPOROJAN, candidat în științe filologice; F. COTELNIC, candidat în științe filologice; E. MÂNDÂCANU, candidat în științe filologice; V. PURICE, candidat în științe filologice; N. RAEVSCHI, candidat în științe filologice; C. TĂNASE, candidat în științe filologice; A. ȚURCANU, candidat în științe filologice; A. CENUȘĂ, candidat în științe filologice; V. CIRIMPEI, candidat în științe filologice; V. CIOCANU, candidat în științe filologice; V. CUPCEA, artist al poporului din RSSM; V. RUSU, artist al poporului din RSSM; M. GRECU, artist plastic al poporului din RSSM; E. LOTEANU, artist al poporului din RSFSR; V. APOSTOL, maestru emerit al artelor din RSSM; G. SAINCIUC, artist plastic emerit al RSSM; V. IOVU, artist emerit al RSSM; A. VARTIC, laureat al premiului „B. Glavan” al comsomolului din Moldova; V. BABANSCHI, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; V. BADIU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; V. BEȘLEAGĂ, membru al

Uniunii scriitorilor din URSS; A. BRODSCHII, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; V. VASILACHE, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; N. ESINENCU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; V. ZBÂRCIOB, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; A. COZMESCU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; L. LARI, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; G. MALARCIUC, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; D. MATCOVSCHI, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; V. MÂNDÂCANU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; S. SAKA, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; A. STRÂMBEANU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; A. SUCEVEANU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; I. HADÂRCĂ, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; I. CIOCANU, membru al Uniunii scriitorilor din URSS; G. VRABIE, membru al Uniunii artiștilor plastici din URSS; I. PĂCURARU, membru al Uniunii compozitorilor din URSS; I. ȚIBULSCHI, membru al Uniunii compozitorilor din URSS; I. DEDIU, doctor în științe biologice; L. BULMAGA, candidat în științe istorice; I. ȚURCANU, candidat în științe istorice; G. BOBÂNĂ, candidat în științe filozofice; Ș. LUPAN, candidat în științe filozofice; V. PÂSLARU, candidat în științe pedagogice; A. SILVESTRU, candidat în științe psihologice; V. BALTAG, candidat în științe fizico-matematice; A. BARBĂROȘIE, candidat în științe fizico-matematice; L. DOGOTARI, candidat în științe fizico-matematice; A. LEAHU, candidat în științe fizico-matematice; M. CLIMA, candidat în științe fizico-matematice; A. ROTARU, candidat în științe fizico-matematice; I. HOLBAN, candidat în științe fizico-matematice; A. ȘUBĂ, candidat în științe fizico-matematice; V. NEDELCIU, candidat în științe tehnice; P. BALMUȘ, membru al Uniunii jurnaliștilor din URSS; D. MIHAIL, membru al Uniunii jurnaliștilor din URSS; I. CONDREA, membru al Uniunii jurnaliștilor din URSS; I. CONȚESCU, colaborator științific; V. POHILĂ, colaborator științific.

(Învățămintul public, 1988, 17 septembrie)

Elena CONSTANTINOVICI:

„Când omul nu se laudă pe sine, îl laudă Domnul”

Elena CONSTANTINOVICI este născută la 17 noiembrie 1943 în satul Tudora, Ștefan Vodă. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova în 1965. Și-a început activitatea la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, unde a parcurs toate etapele de promovare în carieră: laborant (1965–1974), cercetător științific inferior (1974–1985), cercetător științific superior (1985–1991), cercetător științific coordonator (1991–1995), cercetător științific principal (din 2001). Între anii 1972 și 1975 a făcut studii de doctorat. În anii 1993–1994 a urmat un stagiu la Institutul de Lingvistică „I.

Jordan și Al Rosetti” din București al Academiei Române, lucrând în echipa condusă de M. Avram la proiectul unui *Dicționar sintactic al verbelor limbii române*. Teza de doctor în filologie a susținut-o în anul 1980, iar teza de doctor habilitat în filologie în 2000. Activează în calitate de cercetător principal la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (din 2000). Din 2008 este profesor universitar. Lucrează în domeniul gramaticii limbii române. Studii: *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană*, Chișinău, 1980 (teza de doctorat); *Timpul – valori și expresie*, Chișinău, 1983, *Gramatica uzuală a limbii române*, Chișinău, 2001 (în colaborare), *Semnificația lexicală și valorile sintagmatice și aspectual-temporale ale verbului în limba română*, Chișinău, 2001, *Gramatica practică a limbii române*, Chișinău, 2006 (în colaborare); *Semantica și morfosintaxa verbului în limba română*, Chișinău, 2007, *Mic dicționar de termeni lingvistici*, Chișinău, 2008 (în colaborare), *Teoria textului: termeni-cheie*. Chișinău, 2011 (în colaborare), *Vocabularul fundamental al limbii române. Dicționar de contexte minime*, Chișinău, 2013 (în colaborare), *Gramatica limbii române*, Chișinău, 2019 (în colaborare). Pe lângă activitatea științifică, a ținut cursuri la Universitatea de Stat din Moldova la Facultatea de Științe Economice și la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, printre care: *Limba română de afaceri*, *Comunicare în afaceri*, *Negocieri în afaceri*, *Etica profesională*, *Teoria elaborării și redactării textului*, *Tehnici de redactare a textului* etc. A activat și la Universitatea „Dimitrie Cantemir”, fosta Universitate a Academiei de Științe, unde a ținut cursul *Gramatica limbii române*. Este președintele seminarului științific de profil, membru sau președinte în numeroase consilii de susținere a tezelor de doctorat, expert național în diverse consilii specializate. Între anii 2002–2004 a activat în calitate de coordonator și coautor la editarea unui ghid pentru profesorii de limba română ca limba a doua *Predarea și învățarea limbii prin comunicare*, Chișinău, 2002, și a unui set de manuale de limba română ca limba a doua *Limba care ne unește: nivelul I* (2003), *Nivelul II* (2004), *Nivelul III* (2004). Distinsă cu Diploma de onoare a Academiei de Științe a Moldovei și cu Medalia *Gloria Muncii*.

E.V. *Stimată doamnă Elena Constantinovici, să începem discuția noastră cu locul de unde ați pornit în lume. Satul dumneavoastră de baștină este Tudora, o localitate din raionul Ștefan Vodă situată pe malul drept al Nistrului. Cum era satul copilăriei dumneavoastră?*

E.C. Tudora este un sat frumos, destul de mare, cu străzi drepte, asfaltate, cu apeduct, un sat gazificat, iar în ultimul timp, aproape toți locuitorii țin pasul cu tehnologiile moderne, au internet și se bucură de toate beneficiile acestuia. Pe vremea copilăriei mele, satul nu le avea pe toate acestea. Dar oamenii erau buni, prietenoși și foarte buni gospodari. Satul este așezat pe malul Nistrului, cu peisaje pitorești. Renumitul dig, căruia toată lumea îi zice „dambă”, a cunoscut multe destăinuiiri, fiindcă nu a fost pereche de îndrăgostiți din sat să nu se fi plimbat pe acolo. Când te uitai de pe dambă către sat, ți se desfășura înaintea ochilor o priveliște minunată. Drumul care duce spre Nistru desparte satul în două și acesta pare o pasăre cu aripile întinse, admirând parcă miracolul din jur. Mai ales, diminețile pe atunci erau superbe. O liniște în jur, râul își ducea apele limpezi și curate către Liman, din când în când plescăia câte un peștișor, întrerupând liniștea, iar oamenii veneau dimineața să ia apă cu două găleți pe coromâslă. Pe vremea aceea apa din Nistru era bună de băut.

Veneam și eu, fiindcă mama îmi pregătea o listă de activități, pe care eram obligată să le fac: să umplu chipul (un vas de lut în care încăpeau două găleți de apă), să am grijă de păsări, de porc, de pisici și de câine, să mătur ograda și să stau cuminte. Cel mai greu îmi era să aduc apă de la Nistru, fiindcă eram mică, gălețile grele, iar coromâsla îmi aluneca spre mijlocul spatelui, când voiam să o schimb de pe un umăr pe altul, apa se vărsa și ajungeam acasă cu ele doar pe jumătate pline. Dacă chipul se umplea, era bine. Dacă nu, trebuia să mă mai duc o dată. De cuminte, eram cuminte. În curtea noastră era un dud mare și frumos, un copac rotat și falnic. Bunicul îmi făcuse printre ramurile lui un pătul și acolo îmi petreceam timpul liber. Era pătulul acela ca din povești, cu saltea din fân, așternut cu un lăicer, îmi luam motanul și ne urcam amândoi în pătul. Eu citeam, meditam, admiram frumusețea din jur, iar motanul dormea leneș la picioarele mele. Așa stăteam noi doi acasă singurei până venea mama și bunicul de la muncă. Experiența asta mi-a prins bine, când, trecută de 60 de ani, am rămas singură în casa de la oraș, fiindcă soțul meu s-a mutat la casa părinților mei, iar copiii și-au urmat visurile lor, părăsind țara. Singurătatea pentru mine nu e așa de apăsătoare, fiindcă mă obișnuisem cu ea din copilărie. Nu am nici frați, nici surori, sunt una la părinți.

E.V. *Ce amintiri aveți din copilărie?*

E.C. Aș putea spune că am avut o viață împletită dintr-un fir alb și unul negru. Celelalte culori ale curcubeului au venit pe parcurs ca să-mi atenueze momentele dificile și să le facă mai luminoase pe cele plăcute. Dar albul și negrul m-au însoțit toată viața. În 1945, când împlinisem puțin peste un an, tata a fost supus represiunilor și judecat pe 10 ani, ca dușman al poporului, articolul 3 sau „troica”, cum i se spunea atunci. Bineînțeles că el nu era dușman al poporului. El își iubea pământul natal și

Casa de la Tudora

limba maternă. L-au dus tocmai în Salehard, la Cercul Polar. L-au reabilitat mai târziu, dar anii de chin petrecuți în Siberia nu i-a anulat nimeni.

Dar asta n-a fost tot. A fost foamete și alte valuri de represiuni. De abia scăpasem cu greu de anul 1946, anul foametei, ca în 1949 să înțeleg, cu mintea mea de copil, că ceva se întâmplă. Bunicul era tot mai trist, iar mama plângea pe ascuns. Se zvonea că iar sunt „ridicați” cei mai buni gospodari ai satului și rudele „dușmanilor poporului” și deportați în Siberia de gheață cu copiii și cu nepoții lor. Mama era mereu atentă la cine venea la noi. Uneori se urca în pod, iar pe mine mă ruga să spun oricui ar fi venit că nu este acasă. A fost prima minciună necesară, pe care am învățat-o. Vorba lui A. P. Cehov, „cu o minciună mică se poate cumpăra un adevăr mare”. Cel mai greu treceau nopțile, că anume noaptea veneau așa-numiții salvatori ai neamului și îi luau pe oameni de la casele lor. Pe noi ne-a ocolit necazul. Mai târziu, când listele și dosarele au fost făcute publice, am aflat că eram și eu (un copil de un an) cu mama, precum și bunica de pe tată înscrise acolo. Am văzut cu ochii mei numele noastre înscrise. Cu siguranță că a fost mâna lui Dumnezeu care l-a îndemnat pe un om bun la inimă să ne lase în pace. Așa că am rămas în mica și sărăcăcioasa noastră gospodărie să trăim mai departe cu necazuri, cu neajunsuri, dar și cu micile bucurii pe care ni le dăruia viața.

Copilăria mea a fost fără griji, fiindcă știam că bunicul și mama, pentru care eu eram unica mângâiere, nu mă vor lăsa la greu. Anii foametei îi țin minte ca pe un vis. Noi aveam o râșniță și oamenii din sat, când veneau să râșnească ce aveau ei: seară, cel

mai des, apoi grâu, porumb, orz, ne lăsau și nouă câte un pumn de făină drept răsplată. Așa că aveam din ce face o fiertură în care mama adăuga uneori scoici, alteori urzici sau lobodă și astfel rezistam până a doua zi. Mama se mai ducea în Ucraina, la piața din Iasca, și de acolo mai aducea câte ceva de mâncare. Nu știu de unde lua bani, dar pentru mine se găseau întotdeauna câte o chiflă, lapte acru și altele. Mai târziu, cumpăra halva. Aceasta a fost prima dulceață din viața mea. Bunicul mă lua în brațe, mă înfășura în cocșor și ne duceam să căutăm ceva de-ale gurii.

A fost greu, dar, copil fiind, mă bucuram pur și simplu de viață: mâncam ce era de mâncare, fiindcă nu eram răsfățată, uneori chiar răbdam foamea, iubeam, visam, neștiind pe unde mă vor purta pașii în viitor. Nu știam ce destin mi-a hărăzit Dumnezeu, ce oameni voi întâlni în drumul meu, ce familie îmi voi întemeia. Aveam o stea a mea, pe care o vedeam în fiecare seară când mă culcam. Ei îi spuneam toate tainele mele... Intuiam, încă de pe atunci, că fiecare zi trăită ne apropie de moarte. Fiecare are, cum se spune, lumânarea lui. Când aceasta se termină, se termină și viața. De aceea viața trebuie trăită intens, pentru că e foarte scurtă. Din fericire, lumânarea mea avea să ardă destul de mult și eu, încălzindu-mă la flacăra ei, împărțeam cu cei din jur puținul pe care-l aveam. Mă descurcam în diverse situații, înțelegând cu ușurință cauza problemei. Se spune că în viitor, analfabeții nu vor fi cei care nu știu să citească, ci oamenii care nu vor ști să înțeleagă.

E.V. *Am avut de mai multe ori ocazia să observ cum colegii mei care au vreo problemă de ordin personal sau vreo dificultate pe plan profesional se grăbesc să apeleze la dumneavoastră. Cine v-a cultivat deschiderea pe care o aveți față de cei din jur, căldura și calmul pe care le emanați?*

E.C. Cred că de la flacăra acelei lumânări am preluat un pic de căldură, iar de la părinți am învățat să nu judec pe nimeni, să împart cu alții puținul pe care-l am, adică ei mi-au dezvoltat deschiderea față de oamenii din jur. Cât despre calm, nu întotdeauna sunt calmă. Mă supăr rău uneori când văd ce se întâmplă acum în societate. Dar dacă nu pot să schimb nimic, urmez sfatul academicianului și profesorului universitar de anvergură mondială regretatul Anghel Rugină, care spunea așa:

„Pentru noi, important este să ne facem viața frumoasă în jurul nostru. Să lăsăm deocamdată gândurile mari, la scara internațională, că acolo jocurile sunt făcute și echilibrele nu trebuiesc rupte! Nu avem nici informațiile, nici competența, nici resursele și nici mijloacele necesare deocamdată să acționăm la un nivel atât de înalt. Putem în schimb, pana la momentul oportun, să ne comportăm civilizată, să ne educăm bine copiii, să ne conservăm și să ne protejăm mediul în care trăim, să ne respectăm și să ne ajutăm, pe scurt: să ne trăim viața liniștiți”.

Poate de aceea apeleză lumea la mine, că mă străduiesc să particip la dificultățile lor pentru a-i ajuta să le treacă cu bine.

E.V. Care era spiritul școlii în satele moldovenești din anii 50? Ce învățători ați avut?

E.C. Care era spiritul școlii de atunci îmi vine greu să răspund. Elevă fiind, mie îmi plăcea școala, deși încă de pe atunci începeam să înțeleg că era școala care educa patrioți sovietici. Învățătura era asigurată, medicina, la fel. Dar noi nu știam nimic despre țările așa-numite imperialiste, credeam ce ni se spunea că „acolo” totul putrezește și numai „aici”, la noi, în URSS, totul înflorește. Nici istorie adevărată n-am știut până am ieșit din facultate și am început să mă descurc singură, să văd de unde vin și încotro mă îndrept. Părinții se temeau să ne spună adevărul, iar școala ne mințea cu înverșunare.

Erau trei trepte de școlarizare: școala primară 1–4 clase, gimnaziul 5–7 clase și școala medie 8–10 clase. La început, noi am susținut examene la toate obiectele la sfârșitul fiecărui an. Abia printr-a șasea au fost anulate examenele, urmând să le susținem la absolvire, în clasa a zecea. Nu pot să-mi dau seama cum erau manualele. Știu că mi le cumpărau părinții, dacă țin bine minte. Mai târziu a venit practica de a împrumuta manuale și a le da mai departe altor elevi. Eu le-am avut pe ale mele până am absolvit școala cu bine. La serata de absolvire, directorul școlii, neuitatul Ivan Fomici Palancean, pentru care eu aveam un respect deosebit, m-a invitat pe scenă, m-a sărutat pe frunte și mi-a dorit drum bun în viață.

Despre directorul nostru de atunci s-au spus multe. Sunt sigură că nimeni nu l-a uitat. Era un om de o noblețe ieșită din comun. Era frumos, cu ochi negri pătrunzători, înalt, calculat în toate. Dar mai ales cu noi, elevii, se comporta ca un părinte. Era învățător de limba „moldovenească”. Poate și din cauza asta am urmat eu Facultatea de Litere. Mie nu mi-a predat, dar am avut onoarea să lucrez cu dumnealui, fiind elevă prin clasa a opta sau a noua, la așa-numitul lagăr pionieresc. La acel lagăr pionieresc veneau copii din toate satele din împrejurimi: din Palanca, din Caplani, din Corcmaz, din Vădeni. Eu eram educatoare la o grupă de băieți. Era o plăcere să lucrezi cu dânsul. Înțelegător și răbdător era cu toții. În vara aceea, grupa mea ieșise învingătoare în nu mai țin minte ce concurs. Într-o duminică, ca un fel de premiu, ne-a dat colhozul un camion, ne-am urcat în caroserie și am ne-am dus la mare, la Bugaz. Până atunci nu fusesem la mare, deși bunicii mei au avut pământ acolo. A mers și dumnelui cu mine, evident, nu putea lăsa copii în grija unui... copil. Ne-am bălăcit toată ziua în apă spre bucuria copiilor și seara ne-am întors cu bine acasă. Trebuie să spun că eu eram îndrăgostită de el. Era un model pentru mine. Însă puțin după ce am absolvit noi școala, dumnealui și cu domnul Ivan Dombrov s-au mutat la Suvorov, azi Ștefan Vodă, „capitala” raionului nostru. Acolo a lucrat până la deces. S-a dus foarte tânăr, iar eu am aflat cu mult mai târziu de moartea lui. Și azi îmi lipsește directorul nostru. Odihnească-se în lumină!

Nu știu cum s-a întâmplat că și Victor Mirgorodski, care era dirigintele nostru de clasă, și Vera Mirgorodski, care ne preda limba și literatura, au părăsit în scurt timp după absolvirea noastră satul. S-au mutat în orașul Chișinău. Victor Mirgorodski a lucrat la Institutul de Fizică al A.Ș.M., iar Vera Mirgorodski, la biblioteca academiei.

Și dirigintele nostru a plecat relativ tânăr dintre noi. E înmormântat în satul nostru de baștină. Trec des pe la mormântul lui. Mă opresc lângă mormânt și îmi dau frâu liber gândurilor...

Toți profesorii mei din școală au plecat într-o lume mai bună. Dar nu i-am uitat pe niciunul. Matematica ne-a predat-o Nichita Gheorghievici Belâi. Dumnealui a fost un intelectual adevărat. Și un profesor foarte bun. Știa cum să ne predea matematică astfel încât s-o îndrăgim. De dumnealui a depins soarta mea de mai departe. Tata nu voia să mă lase să merg mai departe cu școala. Erau anii 60, ani grei. Lor le trebuia ajutor în gospodărie. Dar când a auzit Nichita Gheorghievici, a venit special la tata și i-a spus să nu facă prostia asta. Ai o fată căreia îi place să învețe și ar fi păcat să nu meargă mai departe. Tata avea un respect aparte pentru el și m-a lăsat să mă înscriu la universitate.

O legătură specială am avut cu profesoara de chimie, Lidia Peev. Era bulgăroaică, foarte frumoasă, cu un suflet nobil. Avea o voce blândă pe care nu pot să o uit. Nu-mi amintesc să fi făcut vreo șotie la lecțiile ei de chimie. Toți eram ochi și urechi. Făceam experimente. Știam foarte bine legea periodicității pe care se bazează Tabelul lui Mendeleev. Știam atunci ordinea elementelor chimice în tabel și le deosebeam după numărul de protoni într-un atom și în funcție de configurația electronică. Învățam o mulțime de lucruri despre elementele chimice. Țin minte și acum că rândurile tabelului se numesc perioade, iar coloanele se numesc grupe. Elementele din aceeași grupă au proprietăți asemănătoare. Știam atunci multe lucruri despre acizi și baze, despre PH-ul elementelor, lucruri pe care cu timpul le-am uitat. Dar pe profesoara noastră n-am uitat-o. Avea un stil vestimentar care o deosebea. Era elegantă. S-a dus și dumneaei, sărmana. Dumnezeu s-o odihnească în pace!

Foarte respectată a fost doamna Vera Mirgorodski. Din păcate, ne-a predat doar literatura sovietică moldovenească, așa era programa școlară – niciun cuvânt despre Eminescu, Creangă, Coșbuc. Eu aveam acasă o carte de poezii a lui Coșbuc. Citeam și reciteam poeziile „La oglindă”, „Simina”, „El-Zorab”, „Mama”. Din cartea aceea am învățat eu limba română. Pe Eminescu l-am citit mai târziu, la facultate. Învățam pe de rost din „Călin, file din poveste”, „Luceafărul”, „Împărat și proletar”, „Scrisoarea a III-a” etc.

Mie îmi plăcea foarte mult să citesc. Dar cărți nu prea aveam pe când eram elevă. La biblioteca satului erau mai multe cărți despre congresele PCUS, de unde aflam că mai bine ca la noi nu este nicăieri. Erau și cărțile scriitorilor sovietici ruși. Am citit „Învierea” și „Anna Karenina” de L. N. Tolstoi. Știam foarte rău limba rusă, dar așa le citeam. Chiar dacă știam un cuvânt din cinci, înțelegeam sensul. Nu erau pentru mine de atunci cărțile acestea, dar nu aveam ce citi.

În clasa a noua, în timpul vacanței de vară, am fost și noi „colhoznici”. A fost organizat așa-numitul colhoz școlăresc, o experiență sovietică de educație a copiilor prin muncă. Colegul meu de clasă, Vasile Dombrov, cu care am învățat 15 ani, fiind și la facultate într-o grupă, era președinte. Eu eram șef de fermă. Aveam multe rățuște de la

incubator și câțiva purceluși. Trebuia să am grijă de ele. „Subalterni” nu aveam. Aveam loturile noastre de pe lângă școală pe care trebuia să le lucrăm. Când coboram înspre Nistru, pe partea dreaptă era un teren destul de măricel, unde noi plantam diferite legume, dar, mai ales, roșii. Aveam grijă de ele de la sădit până la cules. Era foarte interesant cum noi, niște copii, eram gospodari adevărați. Nu-mi amintesc cine era brigadier la grădinărit, dar se lucra pe bune. Vara aceea a fost de neuitat. De o frumusețe sclipitoare, cu ploi numai bune, fără extreme atmosferice. Așa a durat o vară întreagă.

E.V. *Se știe că școala sovietică era una ideologizată, iar educația era văzută drept un instrument pentru crearea „omului nou”. Ați asistat vreodată la evenimente organizate în acest scop? V-au impresionat cumva?*

E.C. Da, evenimente de acest tip erau destule. Dar eu n-am fost niciodată entuziasmată de ele. Doar la focurile de tabără pionierești participam cu plăcere, fiindcă era o feerie să stai în jurul focului și să cânti. Chiar dacă și cântecele erau ideologizate, pe noi nu ne afecta. Se cânta în limba rusă, noi abia dacă deslușeam sensul. Doar melodiile ne purtau pe aripile lor. La alte evenimente participam de nevoie, pentru că toți erau obligați să o facă.

E.V. *Ce impresii v-a lăsat orașul Chișinău?*

E.C. Când am venit eu, Chișinăul avea 450 de mii de locuitori. Casele erau modeste. Nu erau bloc-turnuri cu 16–20 de etaje. Oamenii erau mai buni, mai înțelegători. Noi, studenții, aveam posibilitatea să mergem la teatru. Teatrul Național era în numele lui A. S. Pușkin. Mergeam și la Teatrul „Luceafărul”, un teatru pentru tineret. Nu pierdeam niciun spectacol. Pe atunci artiștii erau tineri. Erau talentați și entuziasmați. Ne duceam la cinematografele „Patria” și „Biruința”. În fiecare zi descopeream lucruri noi și distracții fel de fel. Dar mie tare mi-era dor de satul meu și de căsuța noastră mică. Am locuit o vreme la gazdă, apoi am primit cămin. Cu timpul, m-am obișnuit.

E.V. *Chiar de la anul întâi de facultate ați trecut printr-o experiență mai deosebită: muncați ziua la construcție și învățați seara. Cum ați reușit să le îmbinați și să faceți față acestor activități și de ce ați fost nevoiți să o faceți?*

E.C. Daaaa! În acest sens, eu am o experiență demnă de invidiat: am lucrat și la colhoz, și la lagărul pionieresc, și la construcție... când eram în anul întâi. Era pe atunci o lege care îi privea pe cei veniți la facultate direct de pe băncile școlii, adică pe cei care nu aveau experiență de muncă, să lucreze ziua la construcție, iar seara să învețe. Noi eram 3 grupe. Două ne încadram în legea aceea, acum pot să-i spun stupidă. Altfel nu-i poți spune, dacă ne puneau pe noi, copii de 16 ani, să muncim la construcție de rând cu muncitorii calificați, ziua întreagă. Spre sfârșit ne-au scurtat ziua de muncă. Munceam până la ora patru. Apoi seara, la ore până la 22:30. Și așa în fiecare zi. Pe atunci se lucra și sâmbăta. Așa că aveam doar duminica să ne facem temele. Eu lucram la „mocraia

ștukaturka”, adică eram tencuitoare. Învățasem să tencuiesc destul de bine. Am tencuit o cameră de baie într-un apartament de pe strada Dimo. Cel mai greu ne era să cărăm mortarul la etajele superioare, cu targa. Era foarte greu. Iar seara, la lecții. Așa am învățat în anul întâi. În următorul an, legea aceea nu s-a mai aplicat. Doar noi am trecut prin ea, ca și prin colhozul școlăresc. Dar cui îi păsa? A fost ordin să mergem la construcție și gata! Așa am lucrat un an întreg.

E.V. *Erau profesorii mai indulgenți cu dumneavoastră din cauza acestui regim?*

E.C. Nu mai erau indulgenți. Examenele trebuia să le susținem după același curriculum ca și grupa întâi care învăța ziua. Ei aveau „staj”. Erau acolo și băieți cu armata făcută.

E.V. *Facultatea de Litere în istoria ei a avut mai mulți profesori legendari. Pe care dintre aceștia i-ați cunoscut?*

E.C. Profesorii noștri erau mai toți tineri, cu maximum 10 ani mai mari ca noi. Anatol Ciobanu, Vitalie Marin, Ion Osadenco abia își luaseră doctoratul. Noi eram mulți, lecțiile erau interesante. Până nu era interdicție la literatura publicată în România, la seminar, discutam diverse articole recomandate de profesorii noștri, aduceam informații suplimentare la temă, analizam diverse opinii. Dar, după absolvirea facultății, nu am mai avut acces la literatura de dincolo de Prut. Și atunci a trebuit să ne descurcăm cum putem. Dar fiindcă am avut profesori buni, am obținut o oarecare performanță. Mai târziu am aflat că la universitate ți se dă doar undița, nu și peștele. Dacă vrei să ai pește pe tigaie, trebuie să muncești să-l prinzi. Așa a și fost.

Eu am avut mare noroc de profesoara de dialectologie, regretata Faina Cojuhari. O cunoscusem întâmplător înainte de a începe studiile la facultate. Zic întâmplător, deși știi că nimic nu e întâmplător. S-a întâmplat așa că în aceeași zi când eu și colegul meu Vasile Dombrov am depus actele la facultate și ne întorceam acasă, ea era în același autobuz cu o grupă de studenți care mergeau într-o expediție dialectologică, nu altundeva, ci chiar la noi în sat. Să fi fost oare o întâmplare? Sau o predestinare!

Când am ajuns în sat, fetele din grupă, Margareta și Raia, au mers la mine în gazdă, iar băieții au mers la colegul meu. Pe profesoară au cazat-o la învățătorul Ivan Dombrov. Îmi aduc aminte cu drag și dor de zilele acelea. Era o vară frumoasă, era august. Timpul era frumos, soare și lumină peste tot. Mama se străduia să facă cele mai bune bucate ca să le fie pe plac fetelor. Erau atât de drăguțe, elegante, frumoase, sociale. Raia parcă era un copil, deși erau la anul patru de facultate. Era minionă, cu ochi căprui și foarte „lipicioasă”. Nu puteai să nu te îndrăgostești de ea. Margareta părea mai serioasă, dar și ea era copilăroasă. Se drăgosteau amândouă, ca două surioare, de-ți era mai mare dragul să le privești. Ulterior, Margareta s-a căsătorit cu Anatol Ciobanu, profesorul nostru, iar Raia, cu vestitul critic literar, Ion Ciocanu. Țin și acum la ele, cu toate că Raia nu mai este printre noi.

Două săptămâni au trecut ca două zile. Aceste două săptămâni parcă au fost aranjate de Dumnezeu, pentru că eu am avut mare ajutor de la Faina Cojuhari. Mulți o desconsiderau, neștiind ce suflet bun are. Soțul ei, Visarion Totrov, era prorector. El era oset. Când m-am împrietenit mai îndeaproape cu ei, am văzut că foarte mulți oseti veneau la ei acasă. Erau foarte primitivi. Eu cu Vasile Dombrov eram considerați de-ai casei. Ne duceam foarte des la ei, duminica în special. Cam în anii studenției noastre, menajeră le era o fată de la noi din sat, Lidia. Așa că aveam și acest motiv ca să le trecem mai des pragul. Țin minte că într-un an am fost invitați să petrecem revelionul la ei. Ce ocazie minunată pentru niște copii de la sat să fie prezenți la masa de revelion în casa profesoarei lor! Mă încânta totul în jur. Multe am învățat de la ei. Uneori profesoara mă petrecea până la troleibuz și îmi dădea bani de buzunar, nu mulți, dar mie mi se părea o bogăție. N-o să uit niciodată gestul acesta. După ce mi-am luat licența și am obținut, tot la recomandarea profesoarei mele de dialectologie, un post la un institut de cercetări științifice în domeniul filologiei, mai bine-zis, la Institutul de Limbă și Literatură Moldovenească, abia atunci am început să învăț cu adevărat.

Într-unul din primii ani de studii, am făcut practica pedagogică la școala nr. 23 din capitală. La clasa a șaptea, mi se pare. Metodistul nostru era regretatul Mihail Ignat, profesor la disciplina *Metodica predării literaturii*. În timpul practicii, noi țineam lecții în locul învățătoarei de limbă și literatură de la școală, Iulia Botezatu. Era una dintre cele mai bune învățătoare. Ea mi-a vegheat primii pași în specialitate. Asista la primele mele lecții. Era foarte atentă ce spun și cum mă comport în fața clasei. Îmi dădea foarte bune sfaturi. Toți studenții trebuia să țină câte o lecție publică, demonstrativă sau, cum îi ziceam noi atunci, lecție deschisă. Eu nu mai țin minte ce temă aveam de predat, dar știu că trebuia să fac analiza greșelilor de la dictarea anterioară. Au venit asistenții: profesorul de metodică, Mihail Ignat, învățătoarea clasei a șaptea, doamna Iulia Botezatu, și colegii mei care nu aveau ore în ziua aceea. Eu m-am prezentat în fața clasei, după cum mi s-a părut mie, calmă și încrezătoare. Am început cu analiza greșelilor, le-am explicat unde au greșit, le-am scris pe tablă, într-un tabel, variantele corecte, apoi am trecut la explicarea temei noi. Între timp, cineva a ieșit din clasă și eu am observat și l-am întrebat cine i-a dat voie să iasă. Mi-a spus că i-a permis Iulia Botezatu. La sfârșitul lecției, am făcut consolidarea materiei și le-am dat lucru pentru acasă. A sunat clopoșelul. Profesorul meu de metodică s-a apropiat de mine și m-a întrebat:

- Câți ani ai lucrat la școală?
- Niciunul, i-am răspuns.
- Nu se poate, mi-a zis. Ai ținut o lecție ca un profesionist!
- Mulțumesc pentru încurajare, i-am spus.

După aceasta m-a dat drept exemplu tuturor colegilor mei. A spus că a rămas impresionat de lecția ținută de mine. Asta până într-o zi, când avea să-mi facă o surpriză și

mai mare. Eram la pauză, când a intrat dumnealui în aulă și a întrebat de mine. Eu eram acolo și el s-a apropiat de mine și mi-a zis:

– Ai vrea să scrii lucrarea de diplomă (adică de licență) cu mine?

Eu am tresărit, fiindcă pe atunci nu fiecare student scria lucrare de licență. Doar pe alese. Și mai era ceva. Cine scria lucrare, nu susținea examene de stat. Bineînțeles că i-am răspuns cu da, spunându-i aproximativ ceva de tipul:

– Aș fi onorată.

Dumnealui mi-a spus ora când să vin la consultație ca să stabilim tema. Am scris-o ghidată de profesor, am susținut-o pe nota maximă. O păstrez și până acum în arhiva mea, ca prima mea lucrare de cercetare. Și îi voi fi mereu recunoscătoare pentru încredere, pentru ajutor și pentru susținere.

De profesoara de psihologie mă leagă amintiri frumoase. Era Olga Coca, o doamnă elegantă și deșteaptă. Mă remarcase printre studenți și îmi dădea teme de cercetare pentru conferințele studențești. Mă invita la ea acasă și lucram împreună la textul comunicării mele. Dumneaei a fost primul meu conducător în ale științei. Ea mi-a deschis calea spre cercetare, m-a susținut și m-a făcut să-mi placă cercetarea. A fost și un model pentru mine. Model în toate: în comportament, în vestimentație, în atitudinea față de oameni. O fi fiind cea mai frumoasă stea de pe cer așa cum a fost cea mai frumoasă femeie pe pământ. Dumnezeu s-o odihnească în lumină!

Astfel, trei oameni au avut un rol foarte important în formarea mea ca om și ca profesionist: Faina Cojuhari, Olga Coca și Mihail Ignat. Eternă amintire! Ce bine când Dumnezeu îți scoate în cale oamenii potriviți, pentru că, după cum spune scriitoarea Ileana Vulpescu, în viață trebuie să-ți meargă la toate, dar mai ales, la oameni!

Cu bunul și mult regretatul nostru profesor Vitalie Marin am avut o colaborare care a ținut și după facultate. Noi îl admiram pentru că era frumos, înalt, avea o voce inconfundabilă și făcea niște lecții foarte interesante. Am avut cu el „Cultivarea vorbirii” și „Stilistica”. Ne dădea mult de lucru. Trebuia să căutăm greșeli de exprimare prin ziare și să le aducem la ore ca să discutăm. Noi eram studenți începători, nu mai zic că nici vocabularul nostru nu era perfect, dar trebuia să găsim mostre de vorbire incorectă. Era foarte interesant, când fiecare dintre noi trebuia să ieșim în fața auditoriului și să citim exemplele pe care le-am găsit și să le comentăm. Era ca un spectacol, cu actori nepotcoviți. Mai mult profesorul comenta decât noi. Când am ajuns să scriu și eu articole la cultivarea vorbirii, eram mândră că am ascultat cursurile lui Vitalie Marin. Țin minte că în anul întâi ne-a dat o dictare. Recunosc că eu nu știam chiar bine gramatica, furam cu ochiul de la colega mea Pașa Rusu, pentru că nu eram sigură cum se scrie corect în fraze de tipul: *Ce-i cu cei mici cei din anul întâi, ce-i doare?* Cu timpul am învățat și eu gramatica, am predat cursul de gramatică și am scris cu colegul meu de institut, Ion Bărbuță, un manual de gramatică. Este cea mai mare mândrie a mea, unul din punctele de onoare ale activității mele. Vitalie Marin a scris destul de multe cărți, mai ales, de stilistică. La una din ele, eu i-am scris o recenzie. Am fost nespuse de onorată. Am lucrat

și eu, fiind deja la institut, în acest domeniu, am participat la elaborarea cărții „Capitole de stilistică”, o carte ce nu și-a pierdut încă actualitatea.

Încă un profesor de neuitat am avut la facultate. Regretatul diplomat Aculai care ne predă „Comunismul științific”. Era un domn foarte elegant, cu maniere deosebite și cunoștințe destul de vaste. Era diplomat, fusese ambasador în Cuba, după câte știam noi. Pe atunci, mai toate disciplinele se predau în limba rusă. Dar el ne-a întrebat în ce limbă am dori să ne țină cursul. Bineînțeles că noi am optat pentru limba maternă. Vorbea o limbă literară românească. Venea în fața noastră fără niciun conspect și începea să ne povestească mai mult despre diverse țări decât despre principiile comunismului științific. De la el știu de ce Kuweitul se considera pe atunci cea mai bogată țară. Cel mai interesant era la seminare când noi îl provocam la discuții. Mă rog să-i fie bine acolo unde e, pentru că a lăsat în inimile noastre multă lumină.

Într-un an, șeful Catedrei de limbă de la facultate, regretatul Ion Ciornâi, mi-a propus să trec la USM, și să țin în tandem cu Vitalie Marin cursul „Stilistica”. Oferta era foarte tentantă, dar eu eram angajată ca titular la institut, mă simțeam bine acolo și nu voiam să-mi schimb locul de lucru. M-am sfătuit și cu regretatul academician Silviu Berejan, care era pe atunci director de institut. Dumnealui mi-a spus că nu-mi recomandă să mă duc, deoarece n-o să am prea multă satisfacție. Știam și eu, fiindcă lucram deja part-time la facultate. Am decis să rămân la institut.

E.V. *Cum se distrau studenții atunci?*

E.C. Erau distracții, dar eu nu le prea frecventam. Eu stăteam mai mult la bibliotecă cu prietena mea, Valea Băleanu. În anul trei m-am căsătorit și distracțiile noastre erau vizitele acasă, la părinți. Aveam deja două direcții – la sud, la părinții mei, și la nord, la părinții soțului meu.

E.V. *Faceți parte dintr-o promoție de aur despre care la Facultatea de Litere până astăzi circulă legende. Cei mai mulți dintre colegii dumneavoastră au ajuns filologi, pedagogi, ziariști remarcabili. Mă întreb dacă așa au vrut astrele, ați avut parte de un program de studii mai special sau este altceva la mijloc?*

E.C. Da, promoția noastră este, într-adevăr, de aur. Dar n-am avut parte de un program de studii special. Așa eram noi, curioși. Dacă e să mă refer la studenții din grupa mea, 24 la număr, marea majoritate au devenit personalități: profesori cu har (Parascovia Melnic, Vasile Dombrov, Victoria Băleanu, Valentina Băț), scriitori (Lidia Hlib, Victor Prohin, Aurel Ciocanu, Gheorghe Ciocoi), critici literari (Mihai Cimpoi, Anatol Gavrilov), cercetători (Mihai Cimpoi, Anatol Gavrilov, Elena Constantinovici), redactori (Octavian Șauga, Cornelia Munteanu) etc. Însă dintre toți, cel mai sus a ajuns Mihai Cimpoi, academicianul. Și eu tare mă mândersc, când dumnealui îmi zice „distingă colegă”! Pe atunci nimeni nu știa cine va deveni, pentru că descoperirile nu pot fi planificate. Totuși, ele caută mințile pregătite, nu vin la întâmplare.

Elena Constantinovici omagiată de colegi

E.V. *Mihai Cimpoi, Anatol Gavrilov, Gheorghe Ciocoi, Aurel Ciocanu, Victor Prohin ș.a. Ați avut colegi de facultate cu nume sonore și, în mare parte, ... bărbați. Veneau atunci și băieții la Litere?*

E.C. Cred că eram 50 la 50 de procente. Veneau pe atunci băieții la facultate. Mulți au rămas la catedră să-și urmeze cursul vieții. Aproape toți băieții și-au făcut un nume. Astăzi facultatea parcă este o facultate de mirese, până și corpul profesoral s-a feminizat. Sunt toate profesoarele una ca una, frumoase și deștepte.

E.V. *Am citit în una din revistele de specialitate un text foarte emoționant pe care l-a scris despre dumneavoastră o colegă de grupă. Ați reușit să mențineți legătura de-a lungul anilor cu prietenii din studenție, cu colegii de facultate? Și cu profesorii pe care i-ați avut la universitate?*

E.C. Da, am ținut mult timp legătura și cu profesorii, și cu colegii. Cu profesorii ne întâlneam la conferințe sau la ceremonii. Vitalie Marin, Anatol Ciobanu, Gheorghe Dodiță, Ion Osadenco erau mai la toate întâlnirile noastre neformale. S-au mutat cu toții în ceruri. Ne veghează de acolo. Cu colegile mele mă întâlnesc des. Am trei colege de grupă (grupa a 2-a): Lidia Hilb, Parascovia Rusu Melnic și Cornelia Drumov cu care mă întâlnesc regulat la sărbători sau zile de naștere. Pașa Rusu mi-a dedicat toamna aceasta, la aniversarea a 77-a o poezie, scumpă mie:

Ne-am cunoscut în tinerețe
Când nu știam a observa
Ce suflet bun, câtă tandrețe
În firea ta se ascundea.

Îți mulțumesc pentru c-o viață
Păstrat-ai firul cel de ață
Ce ne mai leagă și acum,
Nimic nu ne-a înturnat din drum”.

Și azi când înțeleg mai multe,
Iar zilele sunt mai durute,
Cu tine după ce vorbesc,
Îmi zic: „Părinte, îți mulțumesc!

Mă bucur că ne-avem și acum,
Când forța fizică ne scade,
Ne dăruim pe al nostru drum
Lumina care ni se cade.

E.V. *Aveți foarte mulți colegi care vă apreciază înalt pentru înțelepciunea și modestia care vă caracterizează. Ce calități apreciați dumneavoastră la cei de alături?*

E.C. Inteligența, onestitatea, sinceritatea, corectitudinea, bunăvoința, responsabilitatea și... calitatea de a iubi și a ierta.

E.V. *Care a fost prima experiență științifică pe care ați avut-o? Ați avut alături pe cineva care v-a încurajat și care, de ce nu, v-a învățat cum se ține un discurs sau cum se scrie un articol?*

E.C. Îmi vine greu să răspund la întrebarea aceasta. Nouă nu ni s-a predat cursuri de scriere academică. Vitalie Marin și Anatol Ciobanu ne dădeau din când în când să scriem câte un eseu pe o temă liberă. Așa se spunea atunci, adică o temă aleasă de studentul însuși. Țin minte că am scris ceva legat de facultate și distinsul nostru profesor, Anatol Ciobanu, m-a laudat și m-a îndemnat să mai scriu. Am scris și comentarii literare la seminarele de literatură și cam atât. Pe parcurs, am învățat de la oameni, prin metoda observației, și din cărți.

E.V. *Mai țineți minte titlul tezei de licență și numele conducătorului?*

E.C. Cum să nu? Am scris lucrarea la metodică predării literaturii, cu titlul „*Etapele de predare a noțiunilor din teoria literaturii în clasele a V-a–VII-a*”, conducător științific Mihail Ignat. A fost o experiență interesantă, bazată pe date obținute de la profesori calificați.

E.V. *Ați venit în anul 1965 la AȘM, cel mai înalt for științific de la noi. Cum a început cariera dumneavoastră la Institutul de Filologie?*

E.C. Când mi-am început activitatea, scriam mai mult prezentări de carte. Mult mai târziu am început să scriu articole. Primele mele articole au fost în domeniul dialectologiei. La acest sector, am fost ajutată de colegii V. Melnic, V. Pavel, R. Udler, A. Evdoșenco. Toate articolele mele erau citite cu creionul în mână. Eu primeam cu recunoștință fiecare observație. Mai învățam și citind articolele colegilor mei. Astfel, când am trecut la Sectorul de cultura vorbirii și stilistică, mă descurcam cât de cât în ale scrisului. Aici mi-am scris primul doctorat. Cam prin anul 1979, revenită din concediul de maternitate, am început să lucrez la Sectorul de gramatică. Aici mi-am scris al doilea doctorat. La acest sector, mi-am diversificat activitatea, lucrând la mai multe proiecte instituționale. Printre ele, *Studiul structurii gramaticale a limbii române contemporane; Morfologie și sintaxă: inventar de termeni comentați; Sintaxa discursiv-pragmatică; Pragmatica și analiza discursului și altele.*

E.V. *Și cariera științifică, și familia ne solicită foarte mult timp și energie. Cum ați reușit să găsiți echilibrul între rolul de mamă, soție și cel de cercetător științific? Este posibil, în general, un astfel de echilibru?*

E.C. Este posibil, dacă muncești fără cruțare. Și majoritatea femeilor o fac. Noi nu am avut posibilitatea să angajăm menajere, bone. Noi le făceam pe toate. Eu am avut o experiență inedită cu grădinița, fiindcă diferența de vârstă dintre copiii mei este de 7

La Sectorul de gramatică al Institutului de Filologie Română „B. P. Hasdeu”

ani, așa că de îndată ce a ieșit fiica mea din grădiniță, a intrat fiul meu. Deci, 14 ani de dus la grădiniță dimineața și seara. O făceam doar eu, fiindcă soțul meu nu era disponibil s-o facă. Menajul era tot pe umerii mei. Munca științifică, la fel. Nici nu știam care era pe primul loc, le făceam pe toate stăruitor, cum puteam mai bine.

E.V. *Ce amintiri vă leagă de primii ani de activitate în cadrul Institutului?*

E.C. Institutul pentru mine este leagănul în care

am devenit om. Mai bine zis, locul care m-a ajutat să mă transform dintr-o adolescentă visătoare într-un adult responsabil. Atmosfera era plăcută. Oamenii erau buni, săritori la nevoie. Poate și datorită faptului că toți eram egali (ca în socialism!), nu erau așa mulți invidioși. Fiecare își vedea de tema lui. Era doar un singur grup la institut care nu putea împărți temele, în rest, cel puțin la lingvistică, era pace. Eu am fost fidelă institutului, n-am plecat la altă instituție ca titular, doar la universitățile la care am lucrat part-time. Când am venit eu, institutul era în floare. Erau mulți angajați, toți erau tineri. Ce îi atrăgea în cercetare, nu pot să răspund pentru fiecare. Probabil, era scris în destinul nostru să mergem pe calea asta. Numai cine știe să savureze liniștea sălilor de lectură, să pătrundă adânc în inima cărților, să găsească acel ceva care să-i adauge lui plus valoare, numai acela e în stare să lucreze în cercetare. Pentru cine vrea să înțeleagă, cercetarea este un proces destul de dificil. Poți lucra luni de zile fără să te alegi cu nimic. Și invers, când ai noroc, găsești din prima cuvântul care să exprime adevărul.

E.V. *Cum era pe atunci organizată activitatea științifică la AȘM?*

E.C. Activitatea științifică era organizată centralizat. Dar era mult mai simplu decât este acum. Dacă am fi știut noi câtă birocrație ne așteaptă în viitor, nu ne-am mai fi plâns atunci de nimic. În fiecare an, ni se dădea „de sus” o temă, pe care trebuia s-o cercetăm. De două ori pe an făceam dări de seamă. La sfârșit de an, trebuia

să prezentăm lucrarea. Ni se mai dădea un an pentru revizie și apoi o publicam, dacă era în planul de editare. Eu am lucrat la trei sectoare. Am început, după cum am spus, la Sectorul de dialectologie, condus de R. Udler. Aici am învățat să fiu disciplinată și punctuală. Atunci noi lucram în fiecare zi și, dacă se întâmpla să întârziem câteva minute, șeful sectorului se uita la ceas. Nu zicea nimic, dar gestul conta mai mult decât o mie de cuvinte. Aici am făcut foarte mult lucru tehnic, laborantă fiind. Era un lucru meticulos, care cerea multă atenție. Așa am învățat abilitatea de a duce un lucru până la capăt. În cadrul acestui sector se organizau expediții dialectologice la care am participat și eu.

Într-una din expediții, am avut o experiență hazlie, din care am ieșit cu brio. Într-un sat, am găsit un informator care ne-a pus o condiție: dumnealui va răspunde la întrebările noastre, dacă îi răspundem și noi la una, și anume – *Cum se cheamă moldoveanul în moldovenește?* Eu nu știam răspunsul la întrebarea lui, dar, mi-am luat curaj și i-am zis: eu știu, dar voi răspunde la sfârșitul anchetei. În timp ce domnul Eremia îl intervieva, eu scriam răspunsurile, dar mintea mea căuta răspunsul cu pricina. Abia spre sfârșit, mi-a venit fulgerător răspunsul: *vino încoace!* Când i l-am spus, dumnealui a rămas stupefiat, fiindcă zicea că nici primarul, nici directorul de școală, nici învățătorii n-au știut să-i răspundă, dar o copilă a știut. Eu bineînțeles că eram mândră.

La Sectorul de cultivarea vorbirii și stilistică era mai lesne de lucrat, fiindcă nu era lucru tehnic ca la atlasele dialectologice. Aici mi-am scris prima teză de doctorat: *Prezentul indicativ în limba moldovenească contemporană. Studiu semantic-stilistic.* Aici aș vrea să fac o paranteză. Noi eram nevoiți să scriem *limba moldovenească*, fiindcă altfel nu se putea. Dar majoritatea dintre noi adăugam determinativul *contemporană* ca să fim mai aproape de limba română. Aici am colaborat la lucrarea *Capitole de stilistică*, o lucrare care nu și-a pierdut încă actualitatea.

La Sectorul de gramatică m-am concentrat asupra studiului verbului, motorul care pune în acțiune limba. Aici am simțit eu adevărata dragoste pentru cercetare. În fiecare zi descopeream ceva nou, despre care nu ni s-a vorbit la facultate. Și asta mă entuziasma.

E.V. *Care dintre schimbările produse la AȘM v-au bucurat cel mai mult? Au fost și schimbări care v-au întristat?*

E.C. Mie îmi plac reformele. Fără ele nu ne putem mișca înainte. Numai că nu știu de ce, la noi, reformele nu se fac pentru ca oamenilor să le fie mai bine, ci dimpotrivă, ca viața să li se complice. Reformele care au avut loc la academie au birocratizat în așa măsură procesul de cercetare, încât, vorba domnului Ion Bărbuță: *Înainte ni se cereau lucrări, iar acum – rapoarte!* Iar ultima reformă, prin care institutele de cercetare au fost scoase de sub auspiciile Academiei de Științe a Moldovei, m-a întristat foarte mult. Cercetarea este acum guvernată de rând cu educația preșcolară. S-a pierdut prestigiul științei. Foarte rău îmi pare, mai ales, de recenta „optimizare”, prin care s-a

desființat Universitatea „Dimitrie Cantemir”, o universitate cu condiții optime pentru predare-învățare.

E.V. *Ați avut ocazia să-i cunoașteți îndeaproape pe cei mai mari lingviști de la noi. Este adevărat când se spune: „Cu cât cineva este mai inteligent și mai talentat, cu atât este mai modest?”*

E.C. Dacă e să mă refer la lingviștii de la institut, fiindcă despre cei de la facultate am vorbit, aș putea spune că majoritatea m-a impresionat într-un fel. Mai ales, cei care și-au făcut din nume un renume. Întâmplător sau nu, dar anume cei modești au reușit să se remarce. Poate pentru că, vorba dumneavoastră, ei sunt mai inteligenți și mai talentați. Nu dau nume ca să nu omit, din greșeală, pe cineva. Eu de la fiecare am învățat câte ceva. De la unii, cum trebuie să fiu, de la alții, cum nu trebuie să fiu.

La Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”, alături de Ion Bărbuță, Olga Cosovan, Alexandru Cosmescu, Livia Căruntu-Caraman

E.V. *În cadrul Institutului ați cunoscut personalități remarcabile cu care ați avut și o relație mai specială? Este adevărat că ați fost muza distinsului lingvist Marcu Gabinschi?*

E.C. Când lucrezi atâția ani cu oameni remarcabili, bineînțeles că dezvolți relații de prietenie mai speciale. Cu regretatul Teodor Cotelnic, fiind din același raion, am fost foarte buni prieteni până când s-a transferat la Universitatea de Stat „Ion Creangă”. Cu neuitatul Vasile Coroban am colaborat când eu am fost invitată să scriu pe scurt biografiile câtorva scriitori pentru o ediție care se numea Calendar. Atunci m-am apropiat de Vasile Coroban, rugându-l să le citească înainte de a le da la redacție. Am fost cucerită de amabilitatea lui. Mi le-a citit, le-a redactat și m-a încurajat. Când venea pe la sector și eu nu eram în birou, îmi lăsa pe masa mea ceva. În una din zilele mele de naștere a venit la sector și mi-a lăsat un bilet scris în limba franceză: „*Ma chère Lena! Mon enchantement! Je t’aime! Je t’embrasse, o, éternelle Hélène. V. Coroban. 17 novembre 1976*”.

Cu Marcu Gabinschi am avut într-adevăr o relație specială, eu fiindu-i muză în timpul lungilor adunări de partid care se făceau regulat la institut. Ca să nu adoarmă, îmi scria cu creionul negru sau roșu, bilețele umoristice pe bucăți de hârtie, pe care le păstrez și acum. Poezii mai lungi sau mai scurte, de tipul:

Adunare, adunare,	Dacă nu te-aș vedea,
A început, dar capăt n-are,	Căci îmi placi tu mie tare,
De atâta adunare,	Dragă colaboratoare.
Zău că aș putea crăpare,	

După ce am susținut prima teză:

Bravo, Leano, mândră fată!	Leano, cum socoți mai bine:
Te sărut, fa, candidată,	Ori cu litere latine,
Să-mi trăiești tu, puică aleasă,	Ori cu scrisu slavonesc
Să ajungi și doftoreasă!	Să-ți tot scriu că te iubesc?

A trecut la cele veșnice și Marcu Gabinschi. Era în timpul pandemiei din greu încercatul an 2020 și nimeni de la institut n-a știut. Am aflat abia peste două luni. Mi-a părut foarte rău. Nu l-am petrecut pe ultimul drum. Parcă mai ieri mergeam la subotnice împreună. În memoria lui, îmi permit să-i citez încă o poezie, intitulată *Idilă de primăvară*:

Frunză verde arțaraș, dragul meu institutaș,
De la cea Academioară, care stă mai sus de gară
Și mai jos la vreo doi pași, de al credinței sfânt lăcaș.
Stă cel templu al credinței lângă cela al științei.

Și-ntrucât alături stăm, vrând-nevrând coexistăm.
Ei, în bezna religiei, noi, în culmea înțelepciunii.
Iar când vine primăvara și înverzește iarba iară,
Fără nicio deosebire, într-o singură pornire,

Cel ateu și cel habotnic, toți ne ducem la subotnic.
Și-mpreună cot la cot, prelucrăm același lot.
Punem flori, sădim verdeață, la biserică în față.
Și-acel lucru terminând, toți cuprinși de un avânt,

Pân la cer strigăm urale împletite cu osanale
Întru gloria științei și a slobodei conștiinței!

Moderator la una din conferințe

E.V. În anul 1965 ați cunoscut-o pe Mioara Avram. Cum a ajuns reputata lingvistă la Chișinău?

E.C. Îmi amintesc cu drag și dor de cea care a fost Mioara Avram și mă bucur că am avut onoarea să stau mai mult timp în preajma ei. Datorită mult regretatului academician Silviu Berejan, a fost inițiat proiectul comun „Dicționar sintactic al verbelor limbii române”. De la București erau trei participante: Mioara Avram, Marina Rădulescu și Andra Șerbănescu. De la Chișinău echipa era formată tot din 3 persoane Teodor Cotelnic, Ion Bărbuță și eu. S-a convocat un consiliu la Institutul de Lingvistică din București și noi ne-am spus opiniile. Mioara Avram ne-a ascultat și a zis: vedeți ce bine pregătiți sunt colegii noștri din Chișinău? Cât bine era acolo nu pot să spun, dar fraza asta a pus baza colaborării noastre. Lucrarea a fost destul de grea. Fiecare verb are „împărăția” sa și noi trebuia să o descoperim: sensuri, poziții sintactice, scheme etc. Fiecare schemă trebuia ilustrată cu exemple. Pe atunci nu era google, trebuia să căutăm. Și culmea a fost că atunci când am împărțit literele, am decis să le luăm alternativ: cineva de la București și cineva de la Chișinău. Nouă ne-au căzut literele cu cele mai multe verbe. Mie mi-a căzut litera Î, lui Ion Bărbuță R și S. Cât am lucrat la acest proiect, am învățat mai mult decât în câteva universități. Norocul meu a fost că am avut un stagiu academic de trei luni la Sectorul de gramatică pe care îl conducea Mioara Avram. În acest timp am lucrat cu Mioara Avram la revizia fișelor pentru dicționarul sintactic. Era așa de atentă și grijulie, căuta să explice astfel încât eu să înțeleg observațiile pe care le

facea. De obicei, mă invita la ea acasă, în locuința lor de pe str. Sfinții Voievozi. Lucram mai bine acasă decât la institut, fiindcă Mioara Avram nu era deranjată de nimeni. Nu vă imaginați cât de mândră eram să lucrez cu dumneaei. Cred că în perioada aceea am îndrăgit problematica verbului și am descoperit amploarea ei. Lucrarea nu a fost dusă până la bun sfârșit, deoarece Mioara Avram era foarte ocupată și avea mari probleme cu vederea. Noi am prezentat partea noastră (vreo șase sute de pagini). Ce s-a făcut mai departe, nu știu.

O altă colaborare cu Mioara Avram a fost „Gramatica uzuală a limbii române”, prima ediție apărută în 2000. Ea era redactor împreună cu acad. Silviu Berejan. Mioara Avram era foarte obiectivă. Dacă trebuia să laude, lăuda, dacă trebuia să critice, critica fără milă. Când au venit să ne spună obiecțiile, Mioara Avram a fost destul de dură. Gramatica era normativă. Capitolele de la morfologie erau cât de cât unitare, iar sintaxa a fost scrisă de regretatul Ion Ețcu, care a folosit capitolele teoretice din teza lui de doctorat și lucrarea nu era deloc unitară. Îmi amintesc foarte clar cum a spus Mioara Avram: „Lucrarea asta nu este nici cal, nici măgar!” Și atunci noi am depus efort să o facem să fie un singur animal: cal sau măgar, lucrarea s-a epuizat și acum sunt doar câteva exemplare într-un oraș periferic din România și în Germania și se vinde cu euro.

Alte ocazii în care puteam să ne cunoaștem mai bine erau vizitele reciproce pe care le făceam. Când ne duceam noi la ei, Mioara Avram era cea care avea grijă de noi. Ne invita la masă la ea acasă, ne lua la teatru, ne făcea excursii prin oraș. O femeie atât de ocupată avea timp și pentru noi. Când veneau ele la noi, dorința lor era să mergem prin magazine. Nu ca să cumpere ceva, ci să asculte cum se vorbește pe la noi. Pe atunci toți *măsurau hainele* (cred că și acum!). Mioara Avram rar când ne făcea observații că nu spunem corect. Avea o metodă a ei de a ne corecta. Imediat ce noi greșeam, ea formula corect propoziția și cine avea simțul observației își dădea imediat seama unde a greșit. Eu cel puțin de atunci nu mai *măsor hainele, le probez*. Asta a fost Mioara Avram și păcat că nu mai este. Să aibă în ceruri atâta lumină câtă a lăsat pe pământ! 65 de ani este o vârstă mică dacă speranța de viață e de 120 de ani.

E.V. Foarte mulți tineri găsesc drept dificilă și chiar traumatizantă susținerea unei teze de doctorat. Scrierea primei teze de doctor v-a încurajat cumva să vă continuați cercetările? Ați avut nevoie de curaj să elaborați și o a doua teză, cea de doctor habilitat, sau a fost o evoluție firească?

E.C. Scrierea unei teze de doctorat nu este dificilă, dacă doctorandul e pasionat de cercetare și dacă îi place tema. Mie nu mi-a fost greu să scriu prima teză. Mai greu a fost susținerea ei. În anii aceia (1975–1980), s-au făcut niște reforme la VAC (Comisia superioară de atestare) de la Moscova, după care timp de 5 ani nu s-a mai examinat nicio teză. Lucrarea mea era gata, dar a trebuit să aștept 5 ani, să o traduc în limba rusă, că așa era ordin de la împărăție. Am susținut abia în 1980.

A doua teză mi-a fost și mai ușor să o scriu, având experiența de la București. De fapt, eu nu mi-am pus problema să scriu o teză, lucram la temele de plan, până când domnul Ion Bărbuță mi-a sugerat într-o zi ideea că n-ar fi rău să adun din ce am lucrat până acum și să încerc să o prezint ca teză. Lucrasem vreo 20 de ani. Am făcut asta, dar, dacă sunt născută în zodia ghinioanelor, am avut și cu a doua teză frustrări. Comisia de Atestare de la CNAA, care era în funcțiune atunci, îi căuta noduri în papură, a mai fost și o scrisoare anonimă (cum se face la noi!), pentru că o femeie nu are ce căuta printre ei, bărbații. Eu eram a doua femeie, după T. Iliășenco. Desigur că de dumneaei nu îndrăznea nimeni să se lege, dar de mine, cine îi încurca? Așa că au tot „murat-o” un an până am primit confirmarea. Dar imediat după asta, parcă în ciuda răuvoitorilor, pe mine m-au inclus în calitate de secretar științific, apoi de președinte al respectivei comisii și am lucrat destul de mulți ani.

La Universitatea de Stat „D. Cantemir”

E.V. *Vă considerați o persoană ambițioasă?*

E.C. Nu, dacă e să obțin ceva pentru mine. Dacă e să apăr adevărul, atunci cred că sunt.

E.V. *Țineți în mod special la vreunul din studiile pe care le-ați scris?*

E.C. Știți cum se spune în asemenea cazuri: cea mă bună carte este cea pe care încă n-am scris-o. Țin la toate studiile mele și mă mândresc că ele cuprind o vastă

problematică. Eu nu am lucrat numai într-un domeniu sau numai la o temă. Am schimbat teme după teme din diferite domenii ale lingvisticii: fonetică și fonologie, dialectologie, lexicologie, stilistică, pragmatică, gramatică. Cred că m-aș fi plictisit să lucrez numai la o temă.

E.V. *La care dintre textele dumneavoastră ați reveni cu adăugiri astăzi?*

E.C. La majoritatea aș reveni, pentru că e ca un făcut: abia când apare cartea, de îndată ce o deschizi, observi greșeli regretabile, făcute involuntar, bineînțeles. Dar nu numai pentru corectarea greșelilor aș reveni, ci pentru o altă tratare a problemei acolo, unde se pretează. Mi-aș dori să revenim la cartea *Capitole de stilistică*, care este publicată cu alfabet chirilic. Dar, din păcate, câțiva autori nu mai sunt în viață.

E.V. *În ce direcție credeți că vor evolua cercetările asupra verbului?*

E.C. Referindu-se la verb, Wilhelm von Humboldt spunea că „doar lui îi este încredințat actul de instituire sintetică sub forma de funcție gramaticală (...) Toate celelalte cuvinte ale propoziției sunt – ca să spunem așa – materia inertă care așteaptă să fie coagulată: doar verbul este punctul central care conține și răspândește viață”. (W. Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale ale umanității*, București, Humanitas, 2008, p. 234–235). De aici reiese că verbul are trăsături sintagmatice mult mai pronunțate în comparație cu alte părți de vorbire, deoarece anume verbele servesc la organizarea enunțurilor. Aproape în toate disciplinele lingvistice, verbul constituie obiect de studiu pertinent: gramatica, lexicologia, semantica, stilistica, iar, mai nou, pragmatica exploatează din plin verbul. Cred că anume pragmatica are un cuvânt mai greu de spus referitor la studiul verbului. Ca disciplină care privește limba ca acțiune și interacțiune comunicativă, pragmatica va ghida studiul verbului asupra producerii și receptării enunțurilor, cu gama de probleme aferente. Aș putea spune că studiul verbului este abia la început.

E.V. *Vi s-a întâmplat vreodată să lucrați asupra unui subiect, să strigați „Eureka!” simțind că ați descoperit ceva și, peste un timp, să aflați că un alt cercetător, paralel cu dumneavoastră, a ajuns cam la aceleași rezultate?*

E.C. În lingvistică, e greu să descoperi ceva în adevăratul înțeles al cuvântului. Dar să evoluezi într-o direcție nouă este posibil. Țin minte, când am început noi să lucrăm la teoria actanței, a rolurilor semantice, și la Institutul de Lingvistică de la București se lucra la aceeași tematică. Prin 2007, am fost eu într-o delegație la București și colegele de acolo, sub conducerea doamnei Gabriela Pană Dindelegan, numai despre asta discutau. Vă imaginați cât de confortabil mă simțeam eu că știu lucrurile acestea? Bineînțeles că acolo s-au scris mai multe lucrări, s-au câștigat proiecte și cercetările au mers mult mai departe.

E.V. Pe lângă preocupările de gramatică teoretică, ați fost interesată și de predarea limbii române prin comunicare. Cum a fost această experiență?

E.C. Experiența mea didactică a fost foarte benefică, în primul rând, pentru mine. Mie îmi place să lucrez cu studenții și nu îi înțeleg pe profesorii care zic că studenții de azi nu sunt cei de ieri. Bineînțeles că nu sunt. Totul se schimbă. Dar dacă îi consideri oameni și comunică cu ei de la egal la egal, n-ai cum să ai conflicte cu ei. Eu am început a predă în anul 1985, când s-a introdus predarea limbii române la toate facultățile. Am lucrat la Facultatea de Drept și de Istorie la USM. Era foarte greu, fiindcă peste tot se vorbea limba rusă, studenții, obișnuiți cu terminologia rusă, nu voiau să învețe termenii în limba română. Și mai greu a fost după 1990, când am trecut la grafia latină. Țin minte că erau niște dispute foarte tari. Dar încet-încet, i-am convins că trebuie să știe limba maternă. Într-o grupă erau doi studenți cu nume de scriitor: Ion Creangă și Ion Druță. Le spuneam să nu facă de rușine numele. Au ajuns oameni mari studenții mei de atunci.

Am avut o experiență rodnică predând un număr impunător de ani limba română vorbitorilor de limbă rusă. Am avut onoarea să lucrez într-un proiect, finanțat de PNUD, care s-a soldat cu editarea a trei manuale și a unui ghid pentru profesori. Manualele au fost intitulate sugestiv *Limba care ne unește*, pentru că altfel trebuia să scriem *limba moldovenească*, ceea ce era de neconceput pentru noi. De aceea am recurs la un șiretlic. Eu eram coordonatorul echipei de autori. Am lucrat foarte intens ca în 4 ani să publicăm 4 lucrări. Am aplicat o metodă inedită și foarte utilă pentru cei care învață. Textele lecțiilor se bazau doar pe cuvinte învățate la lecția precedentă, astfel

La Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți

încât să fie ușor de reținut. Manualele noastre au fost și sunt folosite pe larg și mă bucur că am pus și eu umărul la desfășurarea procesului de învățare a limbii române ca limba a doua.

E.V. *Au fost în cariera dumneavoastră științifică și momente amuzante sau care vă încălzesc și acum sufletul?*

E.C. Desigur că au fost, dar nu mă încumet să le povestesc pe toate. Le las pentru mine, la desert, să mai răd puțin. Una totuși aș povesti-o. Lucram pe atunci la Direcția de predare a limbii române adulților vorbitori de limba rusă, organizată pe lângă primărie. Șefa direcției, dacă nu mă înșel, nu avea studii filologice. Era pur și simplu, o persoană de încredere din stafful primăriei. Noi, profesorii, trebuia să-i dăm rapoarte în fiecare lună. Și iată că mă duc eu la ea cu raportul. Parcă văd și acum: ea stătea pe scaun la masă, iar eu în picioare, în fața ei. Am văzut că e supărată, dar nu știam de ce. Începe să-mi facă morală: dumneavoastră, profesor cu titlu de doctor, și nu știți să scrieți corect! Eu am înghețat. Poate, am greșit undeva, mă rog, *errare humanum est!* Dânsa îmi arată catalogul unde eu scrisesem tema „*Lenjerie*” și mă atenționează că acest cuvânt trebuie scris *lengerie*. Eu mă uit și îi spun că am scris corect. S-a supărat și mai tare. Scoate în ciudată un dicționar românesc, caută febril cuvântul. Când colo, ce să vezi? *Lenjerie!* Ei, nu vă pot spune ce față decepționată avea. I-am explicat foarte calm că acest cuvânt vine din franceză și se ortografiază ca în franceză. De altfel, era o femeie inteligentă și bună la suflet. Mi-a făcut mult bine și pentru asta îi mulțumesc pe această cale.

E.V. *La ce lucrați acum?*

E.C. În cadrul programului *Cercetarea și valorificarea patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene* la Sectorul de gramatică se desfășoară proiectul de cercetare *Structurile fundamentale și actualizările lor discursive în limba română*. Preconizăm să depistăm și să descriem structurile de bază, matriciale, ale verbului și să le ilustrăm cu diverse contexte minime și cu enunțuri reprezentative. Este o lucrare care va conține modele corecte de vorbire în limba română și care va fi utilă atât pentru vorbitorii nativi, cât, mai ales pentru cei care învață limba română.

E.V. *S-a întâmplat vreodată să vă impresioneze o comunicare științifică sau să vă prindă în mrejele ei o lucrare științifică așa încât să vreți să-l cunoașteți mai aproape pe autorul acesteia?*

E.C. Da, desigur! Când citești diferite lucrări din care ai ce învăța, dorești să cunoști autorul. Mai ales, dacă nu e de pe loc. Noi întotdeauna voiam să fim mai aproape de colegii noștri din România. Pe Mioara Avram, Gabriela Pană Dindelegan, Valeria Guțu, (care, de altfel, e din Chișinău), Ioana Vintilă Rădulescu, Marina Sala Rădulescu, Andra Șerbănescu le cunosc personal, am multe cărți semnate de dumnealor în

biblioteca mea, unele chiar cu dedicații. Pot spune că am făcut o altă universitate studiind lucrările semnate de dumnealor. Nu pot uita cum am făcut cunoștință cu doamna Gabriela Pană Dindelegan. Eram la Iași, la Congresul al 8-lea al Lingviștilor Români. Mergeam cu autocarul spre universitate. Eu stăteam pe un scaun lângă o doamnă necunoscută și, la un moment dat, o întreb: „Dacă nu vă supărați, puteți să-mi spuneți dacă este doamna Dindelegan la congres”. Dumneaei zice: „Chiar eu sunt!”. Ei, vă imaginați ce reacție a urmat: ne-am îmbrățișat și cât a durat congresul, eu m-am ținut mai aproape de dumneaei. Apoi când am fost, nu mai țin minte cu ce ocazie, la Universitatea din București, doamna Dindelegan mi-a permis să asist la orele dumneaei. Am învățat mute atunci, pentru că am asistat și la tânăra profesoară, Andra Șerbănescu. Îmi pare rău că n-am reușit să le cunosc personal pe Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și pe Rodica Zafiu, din ale căror lucrări am învățat destul de mult.

E.V. *Sunteți și profesor universitar, ați activat în cadrul mai multor universități din țară (Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Studii Europene, Universitatea „Dimitrie Cantemir”). Ce cursuri v-a plăcut mai mult să predați și de ce?*

La o prezentare de carte alături de studenți

E.C. Am lucrat peste 35 de ani în învățământ. Am elaborat foarte multe cursuri. Dar cel mai tare mi-a plăcut să predau cursul de gramatică, cursul de redactare a textului și cursul de etică profesională. La aceste cursuri este lesne să observi care studenți vor lucra în specialitate și care, nu. Cine nu știe să analizeze o frază, nu se va descurca nici în structura unui text. Mă străduiam din răspuțeri să le demonstrez lucrul acesta, să-i inspir. Dar nu întotdeauna îmi reușea. Totuși sunt mândră de câțiva studenți, pe care îi văd realizați, și mă gândesc cu bucurie că și eu am pus o pietricică la temelia carierei lor.

E.V. *Didactica actuală insistă că astăzi rolul profesorului nu mai este cel din trecut. Acesta este văzut drept mentor, ghid, formator, persoană care organizează procesul de învățare independentă a elevului. Cum vi se pare o astfel de schimbare?*

E.C. Știu ca s-a produs o reformă radicală în învățământ, iar metodică trebuie să facă față multor schimbări și provocări ale secolului al XXI-lea. Învățământul de azi nu mai e rigid și uniform, se impune un nou model pedagogic, se schimbă rolul profesorului care este alături de elevi, de părinți, de întreaga comunitate locală, un agent educațional, un partener de dialog, un moderator în acțiunea didactică. Profesorul nu mai este deținătorul adevărului absolut, iar acest lucru presupune o nouă orientare în relația profesor-elev, o orientare pe orizontală, când profesor, elev, părinte sunt implicați deopotrivă în procesul de predare-învățare. Devine anacronică orientarea pe verticală, când profesorul se consideră atotștiutor, doar el unicul emițător de adevăruri, pe care elevul trebuie să le rețină și să le reproducă. Demersul curricular trebuie focalizat pe elev/student, nu pe materie, iar învățarea trebuie să se întemeieze pe un sistem de cunoștințe sedimentat deja, nu pe un teren gol. După cum se menționează în lucrările de metodică, accentul se pune pe abordarea funcțională a limbii române, nu se studiază știința, ci disciplina limba și literatura română, adică se trece de la învățarea despre limbă și literatură la învățarea limbii și a literaturii, elevul ajungând de la activitățile de receptare la cele de producere a mesajului, de la înțelegerea pasivă la crearea activă a textului. Este foarte adevărat ceea ce se afirmă în studiile de metodică – pentru a asimila mai lesne cunoștințe, trebuie să participi la elaborarea lor. Mi se par binevenite aceste schimbări. Și mai multe încercări ne așteaptă în viitor.

E.V. *Există multe categorisiri ale profesorilor și acestea țin cont de calitățile lor semnificative din punct de vedere profesional. Cum vi se pare o astfel de clasificare: profesori teoretici, profesori realiști, profesori utilitari și profesori artiști? Dumneavoastră de care sunteți?*

E.C. Eu știam de alte patru categorii de profesori: mediocri, buni, foarte buni și eminenți. Diferența dintre ei se conține în următorul citat: „Profesorul mediocru vorbește, profesorul bun explică, profesorul foarte bun demonstrează, profesorul eminent inspiră” William Artur Ward. Din care categorie fac parte eu? Să spună studenții

mei. Apropo, ei îmi scriu, iar scrisorile lor mă bucură nespuse de mult. O studentă mi-a scris nu demult:

„Doamnă profesoară, îmi amintesc deseori de dumneavoastră și de cât de frumoși au fost anii mei de studenție în care am avut marea bucurie să vă cunosc și să-mi fiți profesor. Pentru mine rămâneți un model de bunătate, dăruire și înțelepciune. Vă mulțumesc pentru aportul d-voastră la formarea mea ca specialist și ca OM. V-am mai spus și o spun și astăzi, vă iubesc din toată inima!”

Împreună cu dr. hab., prof. univ. Vasile Pavel la susținerea tezei de doctor în filologie a lui Alexandru Cosmescu, doctorandul profesorului universitar Elena Constantinovici

E.V. *Discipolii dumneavoastră întotdeauna sunt bine pregătiți, tezele pe care le aduc la discuție abordează probleme actuale și de interes practic. Aveți studenți, doctoranzi pe care i-ați crescut și cu care vă mândriți?*

E.C. Bineînțeles! Pe Olesea Botnaru, care, în virtutea circumstanțelor, nu mai este în țară, o prețuiesc nespuse de mult pentru că a fost temerară, apucându-se de o temă la care nu se publicase nimic la noi. Nici în România. *Verbele performative în limba română*. Curioasă și ambițioasă, a făcut o lucrare foarte bună. Păcat că n-a apucat s-o publice, fiindcă era pe atunci la conducere cineva răuvoitor. Lui Alexandru Cosmescu, cu pregătirea pe care o are, i-a trebuit doar îndemnul meu insistent ca să scrie o lucrare demnă de numele lui și să o susțină. Lucrează acum la un sector cu mine. Natalia Butmalai activează la Universitatea de Stat din Tiraspol. Este o profesoară apreciată și iubită de studenți. Tatiana Luchian activează la bibliotecă, iar Iulia Hâncu este șefă de catedră la Institutul de Formare Continuă din Chișinău. Am avut 5 doctoranzi care au susținut și 3 care au abandonat studiile, dintr-un motiv sau altul. Cel mai rău îmi pare de Ana Parpalac, care s-a înecat la mal. A scris lucrarea, a discutat-o la sector, iar când trebuia să o discute la seminar, a plecat în concediu de maternitate și nu s-a mai întors. N-am avut argumentele necesare ca să o conving.

E.V. *Am putea să o considerăm drept discipolă și pe fiica dumneavoastră, lingvista Violeta Ungureanu?*

Elena Constantinovici cu fiica, lingvista Violeta Ungureanu, și cu nepoțica Alexandrina

E.C. Eu mi-am dorit să o văd lingvistă afirmată. Aș fi avut cui lăsa biblioteca mea. Dar ea s-a oprit la jumătate de drum. Bineînțeles că am ajutat-o și am îndrumat-o. A susținut cu succes primul doctorat, l-a scris și l-a discutat în prima variantă pe al doilea, apoi a abandonat totul și a plecat cu fiica ei în altă țară. Acolo le este mai bine. Violeta și-a echivalat studiile. Acolo nu trebuie să ai două doctorate. Fiica ei este studentă la o universitate din Suedia. Așa că nu condamn decizia ei, ce nu faci pentru copilul tău?

E.V. *Ați fost de nenumărate ori președinta consiliilor științifice de evaluare a tezelor de doctor, președintă în cadrul comisiilor de experți, referent oficial la teze de doctor și doctor habilitat. Ce credeți că ar mai putea fi îmbunătățit în pregătirea tinerilor cercetători?*

E.C. Cred că în primul rând, trebuie să ne gândim la partea materială. Nu vreau să par mercantilă, dar dacă tânărul știe că, după ce va susține teza, va avea un salariu care abia dacă îi va ajunge să-și plătească facturile, cum credeți, va dori el să-și continue studiile? Asta este o problemă. Foarte mult contează și mediul științific în care crește un tânăr. Dacă există cercetători consacrați, binevoitori, care să-i dea un prim ajutor, să-i îndrume pașii prin labirintul înfricoșător de mare de informații, care să-l îndemne, să-l susțină și să-l inspire astfel încât el să se simtă confortabil, atunci cred că va obține succes. În acest sens, conducătorului științific îi revine partea leului. Succesul unui tânăr depinde foarte mult și de experți. Sunt printre experți unii care nu evaluează ce a scris doctorandul, dar ceea ce își închipuie că ar fi scris dumnealor înșiși la tema respectivă. Nu poți cere de la un începător performanțe ca de la un expert. E destul să se urmărească capacitatea unui tânăr de a înțelege problema cercetată, de a poseda cunoștințele necesare pentru tratarea ei, de a face un plan de lucru și de a lucra punct cu punct conform acestui plan. Când o teză de doctorat este încheiată, se vede capacitatea tânărului cercetător de a emite idei și ipoteze și de a le demonstra și a le ilustra. Unui tânăr cercetător trebuie să i se aplice metoda pașilor mici. Știți cum se spune, succesul depinde de trei lucruri: aspirație, inspirație și transpirație.

În cadrul Consiliului științific de susținere a tezelor de doctorat (lângă dr. hab. Elena Prus)

E.V. *Ați deținut funcția de șef al Sectorului de gramatică al Institutului de Filologie, ați fost director de proiecte instituționale. Ce realizări a obținut echipa pe care ați condus-o și cum v-ați simțit în calitate de conducător?*

E.C. Mie nu-mi place să fiu conducător. Nu am calitate de lider. Am condus în perioada 2008–2011 proiectul *Sintaxa discursiv-pragmatică* și am publicat împreună cu echipa lucrarea *Teoria textului. Termeni-cheie*. Echipa era formată din profesori de la USM (Alexandra Gherasim și Elena Varzari) și cercetători de la sector (Alexandru Cosmescu și subsemnata). Domnul Bărbuță n-a participat la acest proiect, deoarece era pe atunci director de institut. A fost o perioadă frumoasă, când se lucra cu îndrăzneală, deși eu nu dădeam dovadă de o exigență exagerată. Lucram în liniște și în bună înțelegere.

E.V. *Câteva dintre lucrările pe care le-ați publicat sunt realizate în colaborare cu colegii de la Institutul de Filologie. Alături de domnul Ion Bărbuță, de exemplu, sunteți coautoare la dicționare și manuale de gramatică. V-a influențat această colaborare? Cum vă simțiți când sunteți parte din echipă?*

E.C. Da, mulțumesc pentru întrebare. Eu de mult timp caut o ocazie ca să abordez problema aceasta. De obicei, se spune că cei mai tineri învață de la cei mai în vârstă. Dar eu cred că vârsta nu are nicio importanță. Învață și cei mai în vârstă de la cei tineri. Câte am învățat eu de la studenți, mi-ar trebui o carte ca să le spun pe toate. Colaborarea cu Ion Bărbuță este deosebit de benefică pentru mine. Dumnealui are o intuiție deosebită în cercetare. Găsește întotdeauna răspunsul corect la toate întrebările. Eu lucrez la același sector cu dumnealui din anul 1985, dacă nu greșesc. Era un tânăr

foarte timid. S-a mutat la sectorul nostru, când și-a schimbat conducătorul științific la teza de doctorat. Ne-am apropiat mai mult când am lucrat la *Dicționarul sintactic al verbelor românești*, proiect comun cu Institutul de Lingvistică din București. Am mai spus despre asta. Când apărea vreo problemă, o rezolvam cu ajutorul lui. Atunci am observat eu profunzimea gândirii lui. Când scriam un articol și îl rugam să mi-l citească, observa ceea ce nu vedeau colegii mei mai versați de la sector. Am înțeles că trebuie să merg pe calea deschisă de dumnealui, să mă aprofundez în studiul verbului și așa am ajuns să semnez mai multe lucrări cu dumnealui, printre care: *Dicționar rus-român de construcții verbale*, *Vocabularul fundamental al limbii române: dicționar de contexte minime și Gramatica limbii române*. Am semnat și câteva lucrări împreună cu echipa de la sector: *Gramatica uzuală a limbii române*. *Gramatica practică a limbii române*, *Dicționar de termeni lingvistici*. În curs de apariție mai sunt câteva lucrări. Dumnealui este perfecționist. Nu prezintă lucrări crude. Lucrează la ele până ajunge la o formă bună de publicat. Ar fi avut mult mai multe lucrări publicate, dacă era mai nepăsător față de ceea ce face. Și-ar fi susținut demult teza de doctor habiliat, dar zice că mai are de lucrat la ea. Lucrează foarte mult cu doctoranzii. Tezele conduse de Ion Bărbuță se situează printre cele mai bune. Are tact și spirit de conducător. A demonstrat-o mai ales în perioada când a fost director de institut. Păcat că nu a fost și nici nu este apreciat la justa lui valoare.

E.V. *Ce calități credeți că trebuie să-și formeze un cercetător ca să poată coopera cu alți colegi și cât de importantă este o astfel de cooperare în cercetare?*

E.C. Să aibă spiritul de echipă. Să nu fie invidios. Să fie cooperant și binevoitor. Să fie responsabil.

E.V. *Doamna Constantinovici, să știți că există un lucru pe care nu-l cunosc despre dumneavoastră: ce pasiune aveți?*

E.C. În tinerețe, pasiunea mea era croșetatul. Cum nu prea era pe rafturile magazinelor ceva frumos de îmbrăcat, eu îmi confecționam singură hainele: rochii, costume. Copiilor de făceam paltonașe cu glugă. Soțului îi împleteam pulovere. Poate nu erau chiar de brand, dar nimeni nu avea ceva similar. Încă din facultate, mi s-a dezvoltat pasiunea pentru învățarea limbilor străine. Învăț doar ca să mă descurc cu literatura științifică. Nu mi-am pus scopul să le vorbesc fluent. Mai nou, a început să mă pasioneze geografia. Îmi place să știu unde se află fiecare țară, ce tradiții, obiceiuri și performanțe are. Poate că pasiunea asta se trage de la regretatul nostru profesor Aculai. Îmi plăcea foarte mult cum povestea el despre diferite țări. Dar pasiunea cea mai mare a mea este să cânt într-un colectiv coral. Încă de la școală, unde profesorul nostru de matematică, Nichita Belâi, a organizat un cor din elevi, apoi la universitate și, în sfârșit, la academie eu am cântat în cor. La școală, nu mai țin minte pentru ce șotie făcută de mine, dirijorul, Nichita Gheorghievici, m-a exclus din colectiv, ca pedeapsă.

Doamne, ce remușcări sufletești aveam! A trebuit să meargă tata să pună un cuvânt pentru mine ca să mă ia înapoi. Iar prin anii 1980, renumitul și regretatul dirijor Victor Creangă a organizat capela corală „Academia”, din care făceau parte cercetători din toate instituțiile academice. Cântam compoziții corale de toate genurile, începând cu „Gloria” de Vivaldi, cu muzică religioasă, Gavriil Muzicescu și terminând cu creații populare. Mergeam cu concerte în țările Uniunii Sovietice, dar am fost și în Bulgaria. Am avut o experiență de neuitat.

E.V. *Cât de importantă este familia în viața dumneavoastră?*

E.C. Familia este toată viața mea. Pentru familie am făcut tot ce am făcut.

E.V. *Ce înseamnă pentru dumneavoastră o persoană care a reușit în viață?*

E.C. Din câte am observat eu, oamenii reușesc în viață pe căi diferite. Unii reușesc să-și atingă scopul vieții singuri, neajutați de nimeni, prin muncă cinstită, prin urcușuri și coborâșuri, prin experiențe uneori dureroase etc. Alții merg vertiginos spre culmea succesului, beneficiind de sprijin considerabil. Aceștia sunt, de regulă, oameni aroganți, plini de sine, oameni, care au răspunsuri la toate întrebările. Cu siguranță că ei nu reprezintă marca oamenilor dornici cu adevărat să învețe. Ei reușesc mai lesne, dar, de cele mai multe ori, pe căi necinstite. Eu mă bucur pentru cei care stau în banca lor și reușesc să-și facă un nume cu puterile lor proprii. Știu că pentru a reuși în viață trebuie să-ți placă ceea ce faci. Să-ți alegi corect profesia. Munca trebuie să-ți aducă plăcere, satisfacție, să nu fie deprimantă și stresantă. Atunci când nu-ți place ce faci, nu poți reuși în viață. Trebuie să-ți găsești vocația. Pe lângă asta, este necesar să fii conștient de faptul că ești ignorant. Vorba lui Socrate „Eu știu că nu știu nimic”. Cineva a spus că acesta este un mare pas spre educație. Numai așa tinzi să cunoști mai multe. Și mai este ceva. Am citit undeva că adevărata valoare a unui om se vede după modul cum tratează pe cineva de la care nu poate primi nimic în schimb. Cu părere de rău, în lumea noastră, unde „interesul poartă fesul”, astfel de oameni se întâlnesc mai rar.

E.V. *Vă mulțumesc!*

Elena Varzari
2020

Maria COSNICEANU:

„Numele îl face pe om să fie!”

Maria Cosniceanu este născută la 4 februarie 1935 în s. Temeleuți, jud. Soroca. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova (1952–1957). Un an de zile (1958) a fost pedagog la Școala medie nr. 1 din satul Costești (Hâncești). După care a fost fidelă întreaga viață unei singure instituții, cu mai multe denumiri. Astfel, în 1958–1963 a activat ca laborant superior, ulterior, cu ucenicia făcută, ajunge cercetător științific inferior (1963–1977), în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În 1971 își ia doctoratul la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei,

sub conducerea acad. Nicolae Corlăteanu, cu o strălucită teză consacrată antroponimiei naționale. Mai târziu, în perioada 1977–1995, este cercetător științific superior în cadrul Institutului de Lingvistică al AȘM; în 1995–2000 – cercetător științific coordonator în cadrul Institutului de Filologie al AȘM; în 2000–2018 – cercetător științific coordonator în cadrul Institutului de Filologie Română „B. P. Hasdeu” al AȘM, care, din 2018 se află în subordinea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. S-a specializat nu doar în antroponimie (studierea numelor de persoane în plan istoric și lingvistic), dar și în gramatică, stilistică, cultivarea limbii. A participat la numeroase simpozioane și congrese internaționale, organizate în: Bulgaria (Sofia, 1972), Rusia (Moscova, 1976), Polonia (Cracovia, 1978), Germania (Leipzig, 1984), România (București, 1994, Cluj-Napoca, 1996, 1988, Suceava, 2001), Ucraina (Kiev, 2001) ș.a. Este unicul specialist în domeniul antroponimiei din Republica Moldova care a participat la proiectul lingvistic european „PatRom (Patronymica Romanica)”, cu centrul în orașul german Trier, fiind unul din autorii și membrii colegiului de redacție al volumelor editate în cadrul proiectului. Este autoarea cărților: *Nume de persoane* (în colaborare, 1964, 1968, 1974); *Studiu asupra numelor de persoane* (1973), *În lumea numelor* (1981), *Reflecții asupra numelor* (1986), *Dicționar de prenume și nume de familie* (1991, 1993, 1999), *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane* (în colaborare, 1997, 2004); *Dicționar de prenume* (2006, 2010), *Nume de familie (din perspectivă istorică)*, vol. I (2004), vol. II (2010), vol. III (2018), precum și a peste 200 de articole științifice apărute în ediții republicane, foste unionale și internaționale. De-a lungul vieții s-a învrednicit de mai multe distincții: Diploma de recunoștință a AȘM (1996); Diploma de Excelență a Primăriei Municipiului Chișinău (2004, 2011); Medalia „Meritul Civic” (2005); Diploma de laureat al ziarului „Timpul” (2006), Medalia AȘM „Dimitrie Cantemir” (2010); Diploma de gradul I a Guvernului Republicii Moldova (2010); Diploma Ministerului Educației al Republicii Moldova (2010); Diploma de Excelență a revistei „Limba Română” (2011); Diploma de laureat al săptămânalului „Literatura și Arta” (2019); Medalia Spirituală „Zamolxis” (2018); Ordinul „Meritul cultural-creștin” al Centrului creștin-ortodox „Sf. Teodora de la Sihla” (2019).

E.U. *Interviurile încep, de regulă, cu amintirile din copilărie, de la casa părintească și de la școala din sat. Dumneavoastră, distinsă Doamnă Maria Cosniceanu, de unde ați prefera să-l începem?*

1957. Căsuța părintească. Cu părinții Andrei și Măriuța Barbă

M.C. De la casa părintească, de la părinții mei Maria (scrisă în acte Măriuța) și Andrei Barbă, gospodari, dar și mari iubitori de carte. Tata era meșter de butoaie, ținea cai buni pentru a lucra pământul, dar era și un cititor pasionat. A citit toate cărțile românești din biblioteca satului de pe atunci, dar și din perioada sovietică. Știa pe de rost piesa lui Vasile Alecsandri „Piatra din casă”. De la el am aflat despre Anton Pann și fabulele lui pline de înțelepciune, pe care tata le folosea în momentele potrivite. De la el am învățat colindele, poveștile, snoavele, ghicitorile. Folcloristul Grigore Botezatu a înregistrat de la el un colind foarte rar întâlnit.

Mama era pasionată de cântec. Împreună cu tata formau un duet, interpretând cele mai frumoase romanțe românești. Fiindcă purta numele Barbă, tatei îi plăcea să cânte balada „Barbu Lăutarul”: *Eu sunt Barbu Lăutarul, / Starostește și cobzarul...*

Astfel, înainte de a merge la școala din sat, tata mi-a fost primul și cel mai bun învățător. Mă învăța să citesc și, așezați în fața unei tăblițe, scriam, socoteam, desenam.

Au urmat apoi școlile: cea din satul meu Temeleuți, clasele a cincea – a șaptea în satul vecin Vârtejeni, clasele a opta – a zecea în satul Sănătăuca, apoi universitatea. În toți acești ani (cu război, cu foamete), părinții m-au susținut și m-au încurajat mereu. Luminoasă să le fie amintirea.

E.U. *Mă bucur că ați început cu cele care trebuie să rămână... Pentru a sugera expresia vieții dedicate cercetării cu trudă, dar și cu admirație, a numelui românesc într-un spațiu vitregit al istoriei – am ales să parafralez titlul unui cunoscut roman autobiografic semnat de Lucian Blaga: „Hronicul și cântecul vârstelor” și i-am zis, denumind toată*

*munca dumneavoastră: **Hronicul și cântecul numelor.** Toată averea intelectuală, toate cărțile dumneavoastră adunate grămăjoară, pe care le-ați semnat de-a lungul timpului, pot*

1943. Calitățile moștenite de la tatăl
Andrei Barbă: pricepere, hărnicie și sârguință

alcătui un adevărat hronic al numelor – fiecare nume cu istoria lui, cu etimologiile lui, cu derivatele lui, cu lungul șir de persoane și personalități care l-au purtat, cu variantele lui, cu influențele, cu lungă lui întoarcere acasă, cu punerea lui la adăpostul legii, cu cântecul lui, pe care dumneavoastră l-ați ascultat până l-ați învățat și l-ați transmis generațiilor de azi și de mâine. Numele noastre sunt cele care rămân – pe un act, pe o cruce, pe o carte...

M.C. Eu, draga mea, mi-am închinat toată viața studiului numelor și a fost cea mai mare bucurie a mea. Am fost conștientă de mică că port un nume românesc și că sunt româncă. Actele rămase de la tatăl meu erau pentru mine dovada cea mai vie a românității și a scrisului cu caractere latine, pentru a cărui revenire a trebuit să luptăm în 1989. După facultate, am avut mare noroc să-mi aleg o temă de cercetare necesară, interesantă, cu aplicare palpabilă (căci numele ne însoțește peste tot întreaga noastră viață, fără nume s-ar prăbuși activitatea tuturor instituțiilor, a birourilor de stare civilă, de recensăminte populației, de registrele populației etc.). Cu alte cuvinte, onomastica s-a dovedit a fi un domeniu foarte „personalizat” și de care este interesat orice om de pe pământ. Ca să pot scrie toate aceste lucrări, am colectat material antroponimic din diferite surse: documente istorice, materiale de arhivă, calendare bisericești, registre agricole, literatură artistică, opere folclorice, publicații periodice etc. Mi-a plăcut acest lucru și l-am făcut cu drag și cu mult interes.

E.U. Oricine dintre noi se atinge inevitabil de domeniul onomasticii atunci când este pus în situația de a alege un NUME pentru odrasla/odraslele care îl vor duce mai departe, de a-i cunoaște originile și semnificația și de a-l scrie și pronunța corect, într-un fel anume care să-l reprezinte. Paul Goma spunea: „Când ai să te însori, ai să vezi că numele e ca ne-

1957. Promoția de absolvenți ai Facultății de Filologie, USM.

Prima din stânga, rândul întâi – proaspăta absolventă Maria Barbă-Cosniceanu

vasta: cu timpul, te înveți tu cu el, se învață el cu tine, fiecare se dă oleacă după celălalt, se modelează unul după altul. Știau ei ce știau bătrânii Evrei, când considerau că numele nou-născutului nu e doar o etichetă lipită de fruntea pruncului, ci, în clipa în care îl numeau, îl și făceau să fie! Cred că la asta se referă Ioan, când zice că la început a fost Cuvântul.

Cum a făcut Dumnezeu lumea, dacă nu așa? Nu se spune, în *Facere*, că pământul era netocmit și gol? Și că Dumnezeu a zis: Să se facă cutare! Să fie cutare! – și s-a făcut, după cuvânt! În fine, începând din a opta zi, a zis: „Să fie Avram, să fie Iacob, să fie Rașela, să fie...” (Paul Goma, *Din calidor*, p. 285–286). Cred că la asta v-ați tot referit de-a lungul vieții, doamna Maria Cosniceanu – la A FI prin NUME.

M.C. Fiecare nume de persoană își are istoria proprie, zicea cerc. Ștefan Pașca. Iar numele pe care îl dau părinții copiilor la naștere aceștia sunt obligați să-l poarte până la moarte. E foarte bine să cunoaștem istoria numelor noastre, pe care ni le-au dat părinții, dar și numele pe care îl dăm noi copiilor noștri. Da, într-adevăr, numele îl face pe om să fie! Și un nume ales pe potrivă va fi purtat cu mândrie. Un singur exemplu, *Gheorghe* înseamnă, din greacă, „lucrător al pământului”, fiind compus din *geo* „pământ” și *ergon* „energie, muncă, lucru”. Purtătorul unui astfel de nume va fi marcat de

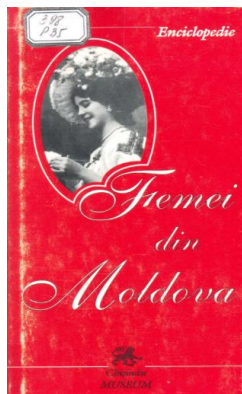

1957. Susținerea examenului de absolvire a USM de către Maria Cosniceanu.

În comisia de examinare: prof. Vasile Coroban (cond. lucrării), Boris Chiroșca, Andrei T. Borșci, Ion Racul, Faina Cojuhari și Ion Osadenco

semnificația numelui său, în sensul că, dacă o va conștientiza, se prea poate că chiar se va distinge prin calități ale unui om asiduu, muncitor. De fapt, în toate cărțile mele am căutat să satisfac un interes firesc al persoanelor pentru istoria numelui lor și le-am oferit, atât cât am știut, într-o formă sintetizată și accesibilă.

E.U. Munca de cercetare e un continuu exercițiu de interpretare. Tot un exercițiu de interpretare continuă a fost și întreaga activitate de cercetare a dumneavoastră, dar ce exercițiu! Datorită acestei teme, doamnă Cosniceanu, sunteți la ora actuală unul dintre cele mai

1960. Chișinău, Maria și Grigore Cosniceanu. Articol dedicat

cunoscute nume de femeie-lingvist din republică, prezentă și în Enciclopedia Femei din Moldova. Cine v-a susținut cel mai mult pe acest drum?

M.C. Eu mă bucur mult când lume necunoscută din stradă mă recunoaște sau îmi spune că mi-a ascultat rubricile la radio sau mi-a citit articolele din ziare. Hai să fim sinceri, fiecare cercetător râvnește o anumită recunoaștere. Trebuie să spun că am avut și am parte de ea. Cine m-a susținut? Soțul meu, Grigore, a fost și este până astăzi cel mai aprig susținător, critic și ascultător al meu. Am avut sprijinul celor mai buni lingviști din republică, în primul rând, al patriarhului lingvisticii autohtone – acad. Nicolae Corlăteanu, al acad. Silviu Berejan ș.a.

E.U. *Prima dumneavoastră carte este îndreptarul „Nume de persoane”, elaborat în colab. cu Anatol Eremia, apărut în 1964. Lucrarea a fost atât de solicitată, încât a fost reeditată în 1968 și în 1974 și a avut un rol însemnat în reglementarea scrierii antroponimelor și în promovarea specificului onomasticii naționale în anii când se stimula rusificarea și schimonosirea numelor noastre. În perioada de tristă amintire se utiliza, după modelul limbii ruse, o triadă onimică alcătuită din prenume, patronimic și nume de familie, de ex.: Vasilii Mircevici Rotari, Evghenia Silvievna Cojuhari. Aceste modele trebuiau cu orice preț scoase din uz. Cine v-a îndrumat în alegerea temei de cercetare?*

M.C. Cel mai mare noroc în cariera mea profesională a fost să-l cunosc pe distinsul cărturar Nicolae Corlăteanu, cel care a stat la leagănul lingvisticii naționale, în vreme de restriște, când adevărurile se rosteau doar cu jumătate de gură sau nici măcar atâta. Nici Corlăteanu nu a avut multă vreme curajul să le spună, deși a optat mereu pentru o limbă literară cultivată. Mai spre sfârșitul vieții, și-a făcut *mea culpa*...

1961. Angajată la Institutul de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS
1968. Îndemnuri, încurajări, sugestii pentru discipola sa preferată din partea acad. Nicolae Corlăteanu

E.U. *L-am apucat și eu în viață, distinsă doamnă, pe patriarh. L-am ascultat de vreo două ori – calm, senin, împăciuitoar, bonom, deschis... Ne îndemna pe aștia, mai tinerei, să îndrăznim să formulăm opiniile noastre, fie și greșite sau naive, dar să le spunem.*

M.C. Dacă tot ne amintim de Nicolae Corlăteanu, din a cărui manta am ieșit cu toții, cum zicea cineva (și Berejan, și Mătcaș, și Ciobanu, și Melniciuc, și eu, și mulți alții), e cazul, cred, să mai zăbovim un pic asupra imaginii distinsului profesor. Este adevărat că m-am simțit întotdeauna mândră de faptul că un mare specialist stătea în preajma mea, mai exact invers, eu stăteam! în preajma unui mare om de cultură. Au fost și voci care au contestat realizările lui, pe nedrept, bineînțeles. Aceștia din urmă prof. Corlăteanu le-a răspuns în felul următor: „Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește *Limba Română*, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistreni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.)” În *Testamentul* său lăsat urmașilor Corlăteanu spunea foarte clar și răspicat: „Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi,

2010. Maria Cosniceanu la o expoziție de carte

In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu – 95 de ani

14 mai 2015. Discursul doamnei Maria Cosniceanu în cadrul Colocviului cu participare internațională „Filologia modernă: realizări și perspective în context European”, cu genericul *In memoriam acad. Nicolae Corlăteanu (100 de ani de la naștere)*, Chișinău, AȘM

eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.” „Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi. Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!” („Limba Română”, 2005, nr. 4, p. 5–6). Aceasta este lecția cea mai importantă pe care ne-a dat-o nouă, filologilor, ilustrul profesor.

E.U. *Profesorul Nicolae Corlăteanu a ținut foarte mult la dumneavoastră. Atât în perioada doctoratului, cât și ulterior, cand v-ați manifestat ca cel mai bun specialist în do-*

12 mai 2015. Inaugurarea expoziției „Stejarul de la Caracui”, dedicată centenarului de la nașterea acad. Nicolae Corlăteanu. Vorbitori: Ion Ungureanu, pr. Octavian Moșin, Nicolae Bilețchi, Anatol Eremia, Maria Cosniceanu ș.a.

meniul onomasticii. Cu prilejul unei aniversări a dumneavoastră spunea cu toată sinceritatea: „Demnă de toată lauda și cinstea, Maria Cosniceanu merită urarea de sănătate, fericire și să nu scape nicicând din mână tocul de scris lucrări științifice, apreciate nu numai în mica noastră țărișoară, ci și peste hotarele ei”.

M.C. Am avut o comunicare cu prilejul centenarului Corlăteanu cu titlul: „Încadrarea lingvistică în realitățile europene în viziunea acad. Nicolae Corlăteanu”. In: *Filologia modernă: Realizări și perspective în context european*. Ed. a 9-a, 14 mai 2015, Chișinău, Institutul de Filologie, 2017, p. 122–126. Am mai scris și un amplu articol cu toate aprecierile de care s-a bucurat profesorul: „Academicianul Nicolae Corlăteanu în aprecierea contemporanilor săi”. In: *Buletin de lingvistică*, 2010, nr. 11, p. 59–63.

E.U. *Anumite personalități au devenit, prin pregătirea și ținuta lor profesională, adevărate simboluri ale luptei pentru limba literară română în spațiul acesta vitregit. Nicolae Corlăteanu, într-adevăr, mărturisea, în cartea **Așa am trecut până acum prin viață**, că-l bucurau nespuse de mult aprecierile discipolilor săi, care îi produceau o satisfacție morală deplină: „Cu diferite ocazii, mai ales prezentându-mi cărțile publicate de ei, au prilejul să-mi*

exprime cele mai înalte aprecieri și titluri. Cei mai mulți mi-au acordat titlul de **patriarh al științei lingvistice românești din Basarabia postbelică**. Alții mă consideră: **părinte al filologiei moldave, Luceafărul lingvisticii noastre, decan al filologilor moldoveni, savant filolog, dascăl cu literă mare, venerat academician, învățător al învățătorilor, dascăl model, savant model, Om model, etalon de demnitate, lingvist de talie europeană, distins stilistician și cultivator al graiului matern, iubit profesor, povățuitor, îndrumător și exemplu în toate etc., etc.** Afecțiunea permanentă și venerația multor generații de învățăcei față de umila mea persoană a concretizat-o Nicolae Mătcaș, considerând că în formarea concepțiilor lor am fost „și simbol, și flămură a vieții”. Astfel m-am străduit să fiu pentru toți emulii mei” [Chișinău, 2000, p. 163–190]. Pentru mine, de exemplu, acest simbol a fost Nicolae Mătcaș, pentru Gheorghe Popa a fost Silviu Berejan (și Eugeniu Coșeriu, desigur!), pentru alții – Mihai Cimpoi, pentru dumneavoastră, cu siguranță, a fost Nicolae Corlăteanu...

M.C. Nici nu se pune la îndoială... Eu, draga mea, am trait în două sau și mai exact trei perioade total diferite: sovietică, post-sovietică și ultima – o continuă tranziție. Da,

1971. Ședința Unională pentru probleme de dialectologie și istorie a limbii.
Printre participanți – Maria Cosniceanu (prima din rândul al patrulea, stânga)

și am mai prins o perioadă, nu credeam că voi trăi-o și pe asta, se numește pandemie, care e o adevărată stagnare, parcă s-a oprit timpul în loc... Pe timpul comuniștilor, cu toată ideologizarea impusă, lingviștii (nu doar cei de la Academie) au avut și insulițe de bună coordonare a muncii, de colaborări instituționale la nivel de republici unionale, care și-au lăsat într-un fel amprenta în tot ce se făcea aici, în republica noastră. Acele întruniri la patru ace ne învățau pe noi o conduită și o responsabilitate academică, care lipsește de multe ori azi. Deși nu aveam acces la literatura de specialitate în limba română, să știți că anume de la Moscova și de la Kiev am cumpărat volume semnate de

Alexandru Graur sau Ion Coteanu, dicționare și enciclopedii pe care le citeam în grafie latină. După 1989 au devenit curajoși cu toții... Am amintiri dintre cele mai frumoase de la întâlnirile din Chișinău sau din alte orașe cu lingviști vorbitori de limbă rusă sau bulgară. La temelia formării mele profesionale stau multe studii apărute în spațiul sovietic, pe care nu le putem arunca din istorie. Să se înțeleagă corect, nu mă încercă niciun fel de nostalgie. Noi atunci, în acele vremuri, am învățat să fim cercetători. Și Silviu Berejan, și Nicolae Corlăteanu, și Anatol Ciobanu, și Nicolae Mățaș, de care zici – toți au făcut școală sovietică, dar au ajuns specialiști notorii, pe care valul de renaștere din amorteala ideologică i-a propulsat și le-a deschis, ca să zic așa, o a doua respirație și vocație – cea națională.

E.U. *Dar mai buni specialiști ați devenit cu toții în special după 1989?*

M.C. Bineînțeles! A fost cel mai plin de avânt moment al activității noastre de

1977. Conferință unională (AȘM). În stânga doamnei Maria Cosniceanu:

Tatiana Iliasenco, în dreapta: Elena Tolocenco

1980. Vasile Melnic, Eduardas Karaliūnas (Lituania) și Maria Cosniceanu

cercetători – lupta pentru denumirea corectă a limbii noastre și revenirea la alfabetul latin a fost și rămâne apogeul generației mele și sunt mândră că am avut posibilitatea să las în urmă semne că am fost și eu acolo. Am fost implicată în elaborarea unor documente de importanță majoră. Astfel, am activat în calitate de membru al *Comisiei pentru reglementarea onomasticii și terminologiei naționale din cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei*, membru al *Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii* (1988), al *Comisiei republicane pentru controlul asupra realizării legislației privind funcționarea limbilor*, al *Comisiei municipale pentru reglementarea urbonimicelor din Chișinău*, al *Comisiei republicane pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale sub egida Ministerului Educației și Tineretului*. Această comisie a propus recomandări utile din practica internațională privind utilizarea numelor și prenumelor în actele de stare civilă, pentru protejarea onomasticii naționale. Trebuie să spun că, de la bun început, președinte al acestei din urmă comisii, a fost acad. Silviu Berejan (pe parcurs s-au mai schimbat și alții). Eu aveam funcția de secretar. Membri

erau: Anatol Eremia, Vlad Ciubucciu, Vlad Pohilă, Ala Dumbrăveanu ș.a. Cu propuneri judicioase venea la unele ședințe Constantin Tănase. Dar, până la apariția acestei comisii, au fost făcute unele cercetări în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al AȘM, au apărut articole în presă, în care se puneau problema corectitudinii numelor noastre. În 1991, a venit la institut domnul Leontie Suholitco, șef adjunct al Secției de pașapoarte a Ministerului de interne, care a spus că secția se pregătește de trecerea documentației la limba de stat și că aveau nevoie de o listă de nume corectate. În acest scop ne-a pus la dispoziție lista numelor din Registrul de stat al populației. La sugestia acad. Silviu Berejan, am elaborat și am publicat *Dicționarul de prenume și nume de familie*, „recomandat de institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Moldova, Ministerul justiției și Ministerul științei și învățământului din R.S.S. Moldova în calitate de îndrumar pentru activitatea practică a oficiilor stării civile și a unităților de învățământ din republică”. Dicționarul a fost aprobat de Departamentul limbilor, care a propus ca pe baza lui să fie întocmită o instrucțiune. Tot cu concursul acad. Berejan am întocmit și *Instrucțiunea privind ortografierea numelor de persoane românești și transliterarea din rusește a numelor neromânești ale reprezentanților altor etnii*, care a fost aprobată prin hotărârea *Comisiei republicane pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale*. La 12 mai 1993, sub semnătura președintelui *Comisiei...* acad. Silviu Berejan, această Instrucțiune a fost expediată Guvernului Republicii Moldova cu următorul conținut: „Domnule Prim-ministru, Avem onoarea de a Vă expedia *Instrucțiunea privind...* aprobată prin hotărârea *Comisiei* din 04.05.1993, spre a fi difuzată, oficial și operativ, organelor administrației publice centrale și autoadministrării locale, în vederea utilizării ei în procesul de scriere corectă a tuturor actelor (pașapoarte, certificate, adevărințe, bonuri patrimoniale etc).”

1994. Conferință dedicată prof. Vasile Pavel la 60 de ani. În dreapta doamnei Maria Cosniceanu, care vorbește la tribună: acad. Silviu Berejan, Vasile Pavel, Ion Bărbuță, Arcadie Suceveanu

2000. Maria Cosniceanu omagiată la Casa Limbii Române. În stânga: Leontie Suholitco, șef adjunct al Secției de pașapoarte a Ministerului de Interne; în dreapta: Vlad Ciubucciu, Ion Ețcu, Cecilia Melniciuc, Vitalie Marin

E.U. *Doamna Maria Cosniceanu, trebuia să purtați un nume atât de frumos, atât de eufonic, ca să aveți dreptul moral și prin propriul nume să vă ocupați de studiul numelor noastre. Ați făcut-o întotdeauna cu un fel de orgoliu al meseriei. Ceea ce se întrevede din tot scrisul dumneavoastră este opțiunea constantă pentru păstrarea specificului autohton al numelor, care au fost mutilate într-un timp și într-un spațiu căzut din istorie – Republica Moldova.*

M.C. Problema noastră cea mai mare a fost, într-adevăr, lupta cu mutilarea specificului numelor românești sub influența nefastă a limbii ruse. Și *Instrucțiunea* a avut efect o anumită perioadă. În 1990, conform *Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești* și hotărârilor de guvern, s-a trecut la scrierea numelor tradiționale naționale, s-au eliberat buletine de identitate și pașapoarte noi. *Ivan* a fost înlocuit de *Ion*, *Serghei* de *Sergiu*, *Piotr* de *Petru/Petre*, *Stepan* de *Ștefan*. Și vreau să-ți spun că în acea perioadă s-a lucrat foarte mult. Responsabilii de la oficiile stării civile erau monitorizați de specialiștii de la Departamentul limbilor, care avea subdiviziuni în toată republica. Pe linia Ministerului învățământului activau cadrele didactice în scopul respectării normelor onomasticii naționale. S-au schimbat guvernele și administratorii locali, a fost desființat Departamentul limbilor (condus inițial de *Ion Dumeniuk*), au continuat, din ignoranță, dar și din nesupunere, practicile sovietice de deznaționalizare și de rusificare a băștinașilor. Atunci când termenul de valabilitate a buletinelor expira, oamenii trebuiau să meargă să le reperfecteze. Acestora însă li se spunea că prenumele și numele lor sau ale părinților vor fi deja transcrise ca în documentele zise originale sovietice în grafie rusă. Adică exact așa cum era în actul de naștere de la Arhiva Națională, fără a ține cont de ortografia pe baza alfabetului latin. Adică legislația lingvistică nu mai avea nicio valoare. Astfel, la greșelile exiastente s-a mai adăugat o sumedenie de alște greșeli. Și atunci oamenii au început să mă sune intermitent – acasă, la radio, la serviciu, pentru a mă întreba care e forma corectă a prenumelor și a numelor de familie pe care le poartă, rugându-mă să le elibrez certificate cu formele corecte. Cu ștampila institutului, am eliberat sute de certificate, lucru care continuă și azi, dar e făcut de Centrul de Terminologie. Am publicat articole în ziare și reviste, am susținut rubrica *Dicționar de nume* la ziarul *Timpul* (din 2002 până în 2019), rubrica *Ce nume purtăm?* la revista *Natura* (care continua și azi). Acest lucru mi-a permis să adun material suficient pentru a publica cele trei volume la Editura Pontos.

E.U. *Cine este la ora actuală responsabil, la nivel de guvern, de respectarea corectitudinii scrierii prenumelor și numelor de familie în Republica Moldova? A circulat un timp o Nota informativă la Ordinul directorului Serviciului Stare Civilă cu privire la aprobarea Regulilor privind scrierea numelui de familie și prenumelui în documentele de stare civilă (în urma schimbării, rectificării sau transliterării acestora), de prin 2014, se pare. A fost sau nu aprobată? Este adevărat că a existat mereu o neînțelegere între oficiile stării civile din*

cadrul Ministerului Justiției și Secția de evidență a pașapoartelor din cadrul Ministerului de Interne?

M.C. La ora actuală, se discută fără sfârșit despre aceste *Reguli privind scrierea numelui de familie și prenumelui în documentele de stare civilă (în urma schimbării, rectificării sau transliterării acestora)*, elaborate pe baza *Instrucțiunii* noastre. Dar n-am auzit să fi fost aprobate de cineva. În ultimii ani, Secția Stare civilă din cadrul Ministerului justiției a încercat de mai multe ori să revigoreze activitatea sus-numitei Comisii de reglementare a onomasticii cu noi membri, printre care dr. Inga Druță (președinte) și dr. Viorica Răileanu. Alți specialiști din domeniu au fost excluși. Despre rezultatele acestei comisii nu se mai aude nimic. Eforturile Comisiei... (deciziile, recomandările, propunerile, chiar și cele făcute de Guvernul republicii) n-au dat rezultate scontate, fiindcă n-au avut caracter de lege. Pentru a face ordine în antroponimia națională este imperios necesară o lege perfectă, întocmită pe baza rezultatelor științei academice din republică, precum și elaborarea unor principia adecvate care ar contribui la funcționarea ireproșabilă a legii respective. Au fost mai multe încercări din partea unor deputați de a pune problema în cadrul fostelor parlamente, dar ele n-au avut sorți de izbândă, din păcate.

E.U. *Aproape două decenii ați susținut rubrica „Dicționar de nume” la ziarul Timpul. În cadrul acestei rubrici ați explicat, la cerere și la alegerea dumneavoastră, numele purtătorilor. Orice scrisoare venită de la cititorii ziarului, care era o adevărată tribună a românismului în spațiul basarabeian post-sovietic, prin dirigitorul Constantin Tănase, redactorul-șef al cotidianului (a fost și colegul nostru la institut un timp), a constituit prilej de feedback pentru a-i ține cititori activi ai ziarului. Pentru colaborarea cu adevărat fidelă și prodigioasă, ați fost apreciată cu Diploma de Laureat în câteva rânduri (2006 și 2008). Câți oameni v-au contactat nemijlocit pentru a face acest serviciu de iluminare pentru fiecare în parte și totodată pentru toată lumea interesată să cunoască istoria unui nume?*

M.C. Cele trei volume de la Editura Pontos conțin numele solicitate de purtători și explicate în rubricile susținute pe parcursul anilor la ziarul *Timpul*, la revista *Natura* și la emisiunile radiofonice și televizate.

E.U. *Dicționarele dumneavoastră s-au bucurat de apreciere din partea comunității științifice. Astfel, pe lângă faptul că sunt la mare căutare printre utilizatorii de rând, au intrat în atenția specialiștilor de dincolo de Prut. Țineți o vie corespondență cu cercetătoarea Domnița Tomescu de la București, cea care, de exemplu, consemna cu privire la activitatea dumneavoastră științifică: „Inventarul antroponimic realizat de Maria Cosniceanu completează cu atestări unice sau foarte rare tezaurul antroponimic românesc, consultarea sa fiind obligatorie în cercetarea numelor de persoană în limba română”. De asemenea, cercetătoarea Iulia Mărgărit, o altă lingvistă, cu origini basarabene, a pus în discuție anumite aspecte pe care le analizați în dicționarele dumneavoastră. Surpriza cea mai mare a fost să*

găsesc, la o căutare pe Google, dicționarele semnate de dumneavoastră în bibliotecile și repozitoriile online din Berlin, München, Bonn și Jena (Germania), Zürich (Elveția), Ljubljana și Maribor (Slovenia), Leiden și Amsterdam (Olanda), Budapesta (Ungaria), Granada (Spania), Londra și Oxford (Marea Britanie), Montreal (Canada), New York, Berkeley, Pittsburgh, Washington, Cambridge (SUA). Dar cea mai valoroasă contribuție a tot ce ați făcut în domeniul onomasticii e faptul că ați contribuit la eliminarea erorilor și deformărilor prenumelor și numelor de familie ale persoanelor din Republica Moldova, cauzate de regimul sovietic. Nimeni nu a făcut-o mai bine decât dumneavoastră.

M.C. Nu știam despre cărțile mele depozitate în repozitoriile străine, din întreaga lume, dar mă bucur mult să aflu acest lucru, ceea ce înseamnă că efortul meu de o viață nu a fost în zadar.

E.U. *Ați fost conducător a trei proiecte instituționale: Tezaurul antroponimic din Republica Moldova (Cercetare diacronico-sincronică) (2004–2008); Analiza tipologică a antroponimelor (2009–2010); Patrimoniul antroponimic din Republica Moldova sub aspect derivațional (2011–2014). Rodul acestor proiecte sunt cele trei volume cu titlul: **Nume de familie (din perspectivă istorică)**, vol. I (2004), vol. II (2010), vol. III (2018). Puteți să ne spuneți mai multe despre rezultatele acelor proiecte?*

M.C. Pe scurt, iată care sunt rezultatele acelor proiecte. În cadrul proiectului dedicat cercetării tezaurului antroponimic din Republica Moldova (2004–2008) am urmărit relevarea straturilor lexical-semantice care au stat la baza apariției antroponimelor

Maria Cosniceanu
și Vasile Melnic

2006. Colectivul Institutului de Lingvistică. În rândul întâi: Stela Spănu, Maria Cosniceanu, Vasile Pavel, Ana Vulpe, Tamara Răileanu, Lidia Vrabie, Angela Savin-Zgardan, Tamara Pahomi, Anton Borș, Galina Prodan, Ecaterina Pleșca. În rândul al doilea: Elena Constantinovici, Ion Zaporojan, Alexandru Dârul, Valeriu Scifos, Gheorghe Druță, Galaction Verebceanu, Valentina Tcaci, Ion Bărbuță, Boris Iarincovschi

de diferite origini și evidențierea principalelor categorii antroponimice pe bază de analiză lexical-etimologică și derivațională. Am stabilit vechimea documentară, repartiția teritorială, motivarea lingvistică și condițiile social-istorice în care au apărut acele unități lexical-semantice. Rezultatele cele mai importante în cadrul proiectului din 2009–2010: am pus antroponimele sub lupa etimologică, istorică, lingvistică. În acest scop am recurs la informațiile din letopisețe, din textele religioase, izvoarele folclorice, din literatura clasică și contemporană. Cercetarea formațiilor onimice cu bază lexicală social-istorică s-a realizat prin evidențierea principalelor categorii antroponimice pe bază de analiză lexical-etimologică și derivațională. Proiectul cu tematica dedicată patrimoniului antroponimic din Republica Moldova sub aspect derivațional, cel desfășurat în 2011–2014, s-a soldat cu stabilirea tipurilor și modelelor derivaționale ale antroponimelor, caracterizarea lor din punct de vedere istoric, etimologic și statistic, indicându-se formele corecte de scriere și de pronunțare.

E.U. *De-a lungul carierei, ați avut invitații la simpozioane și congrese internaționale*

2003. Maria Cosniceanu împreună cu colegii de institut
Valentina Tcaci, acad. Silviu Berejan, Ana Vulpe

2007. Maria Cosniceanu luând cuvântul la o conferință
de cultivarea limbii la Casa Limbii Române

*de anvergură, care s-au desfășurat în Sofia, 1972; Moscova, 1976; Krakow, 1978; Leipzig, 1984; București, 1994; Iași, 1994; Cluj-Napoca, 1996, 1998; Kiev, 2001; Suceava, 2001. Tot dumneavoastră ați participat la unul dintre puținele proiecte de colaborare internațională ale filologilor basarabeni (iar în domeniul onomasticii – singurul), și anume: Proiectul Lingvistic Internațional PatRom: **Patronymica Romanica. Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane** (Centru coordonator – Universitatea din Trier, Germania), în perioada 1994–2000. Volumul din 2004 (vol. I – 1997) a apărut la o prestigioasă editură din Tübingen, orașul în care s-a afirmat conaționalul nostru, marele Eugeniu Coșeriu. O întreprindere de anvergură, cu un colectiv internațional, de o responsabilitate covârșitoare. Ați publicat, în calitate de coautor și redactor regional, informații importante despre numele*

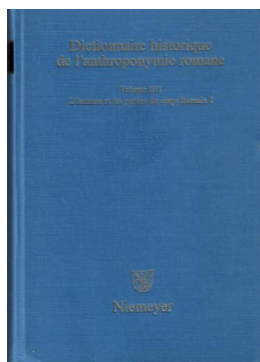
românești utilizate în spațiul nostru. Este una dintre cele mai valoroase contribuții autohtone la tezaurul de nume romanice.

M.C. Da, ai dreptate, cartea mi-a fost trimisă prin poștă și am simțit o reală bucurie pentru această reușită la nivel internațional. Acad. Silviu Berejan a fost membru al colegiului redacțional al proiectului PatRom, iar eu am fost coautor și membru al comitetului de redactare a articolelor regionale pentru Republica Moldova.

E.U. Am spus-o, cu prilejul sărbătoririi vârstei de 75 de ani, la Academie: „Într-un sens mai larg, doamna Maria Cosniceanu ca specialist, am zice că a rămas o voce distinctă, dar UNICĂ în peisajul studiilor antroponimice, mai mult: o rostire nepermis de singulară în domeniul pe care și l-a ales și l-a cultivat. Iar dacă totuși n-a fondat o școală propriu-zisă în antroponimia națională, cum mai e la modă să se afirme în spațiul academic, A FOST ȘI EA ÎNSĂȘI O ÎNTREAGĂ ȘCOALĂ” (Akademos, 2010, nr. 1, p. 136–137). Pot repeta acest lucru și azi, peste un deceniu, știind că doctoranzii nu dau năvală să studieze antroponimia, deși este și ar trebui să constituie, mai ales la noi, un domeniu prioritar. Mai ales că onomastica tradițională are și o derivată foarte interesantă, care merită a fi studiată. Această nouă disciplină lingvistică care se impune cercetării tot mai impetuos este **onomastica virtuală**.

M.C. Ai scris chiar dumneata câteva articole despre acest nume de factură nouă, electronică, cum îi zici, virtual...

E.U. Da, și aș putea doar să-mi exprim regretul că, la noi, nu mai scrie nimeni. Nickname-ul (se mai numește **nume virtual**, **ID**, **nume de cod**, **nickname** – de la engl. **nick**, **nickname** „poreclă, pseudonim”) e noul nume care a populat spațiul virtual cu o

2004. Coperta și reversul foii de titlu ale volumului *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane* (Tübingen, Germania).

Coautor și redactor regional al PatRom – dr. Maria Cosniceanu.

2009. Klaus Bochmann (Germania), Maria Cosniceanu
și Marin Butuc la o întâlnire de specialitate

categoria de cetățeni care pot fi denumiți „netățeni”. Numele netățeanului e ca titlul unei cărți, e noul pașaport/buletin al internautului, cu ajutorul cărora navighează în acest nou spațiu. În dosul lui se ascund persoane reale, cu nume de societate. Mai prolifică decât onomastica clasică (sau tradițională) și cu extinderi foarte puternice în numerologie și imagistică, onomastica virtuală oferă un extrem de bogat material lingvistic pentru studiu. Rețelele de socializare se înmulțesc și se diversifică într-un ritm alert. Alegerea prenumelor este un domeniu privat, selectiv și subiectiv, unde se bate tradiția cu modernitatea. În Republica Moldova, începând mai ales cu anii '90 ai sec. trecut, s-au impus progresiv numele românești tradiționale (**Andreea, Călin, Loredana, Sorin, Traian, Ovidiu, Mihnea, Olivia** etc.) (până atunci existase un adevărat boom al numelor rusești **Olesea, Oxana, Snejana, Oleg, Igor** etc.). O problemă acută rămâne și în prezent e scrierea corectă a numelor străine, care se consideră una dintre cele mai frecvente greșeli.

M.C. Cercetarea numelor de persoane, din punct de vedere teoretic, mi-a servit drept bază pentru recomandările practice. Evenimentele de ordin social de la 1989 – aprobarea legilor cu privire la statalitatea limbii, revenirea la grafia latină, acceptarea normelor ortografice pe baza alfabetului latin – au scos la iveală o serie de probleme referitoare la scrierea corectă a numelor de persoane. Și a trebuit să fiu mereu „în temă” cu tema mea de cercetare.

E.U. Studiind dicționarele dumneavoastră, am observat că numeroase alte prenume românești însă s-au mișcat către periferia onomasticonului, ieșind din uz aproape cu totul: **Agapia, Agripina, Aritina, Glicheria, Glăfira, Arghirie, Eremia, Evlampie, Fevronia, Filimon, Filotei, Foca, Ipatie, Macarie, Pahomie, Paladie, Panaghia, Pancratie, Pantelimon, Paraschiva, Palaghia, Vovidenia, Procopie, Profir, Voichița** etc. (multe dintre care au devenit nume de familie sau le mai poartă doar părinții și bunicii).

M.C. Mă bucur să știu că domeniul respectiv ți-a trezit curiozitatea și dumitale și rămâne în continuare de mare interes.

E.U. Vă cunoaște foarte multă lume mai ales de la rubricile de popularizare a științei și de cultivare a limbii difuzate la Radioul național. Ce colaborări cu radioul național au rămas cele mai aproape de sufletul dumneavoastră?

M.C. Emisiunile la care am participat cu mult drag au fost: *În lumea cuvintelor, Dulce grai, Grai matern, Logos*. Pe parcursul anilor (fiindcă am început din 1975), am colaborat la radio și la TV cu mulți redactori buni, dar mi-au rămas în suflet până azi Lidia Popodneac, Cecilia Melniciuc, Raisa Belicov, Svetlana Sârbu, pe care o ascult și azi cu mult drag. Am avut emisiuni și la postul de radio „Vocea Basarabiei”, unde am colaborat cu multă plăcere cu maria Bulat-saharneanu și cu Anișoara Moraru. Dar nu m-am oprit la emisiunile radiofonice, ci am fost permanent prezentă pe paginile ziarelor și revistelor noastre autohtone cu articole de popularizare a științei onomastice, cu rubrici de autor (*Literatura și arta, Făclia, Femeia Moldovei, Timpul, Natura* etc.). Am

publicat săptămână de săptămână tablete, în care talmăceam etimologia numelor și prenumelor românești. Am ținut numeroase lecții în fața redactorilor și crainicilor de la radio și televiziune, în fața ziariștilor, la cursurile de reciclare a învățătorilor, pentru lucrătorii de la oficiile stării civile și de la birourile de pașapoarte. Întotdeauna, de când mă știu, de prin anii 70 chiar (deci pot să zic că de o jumătate de secol!), le-am vorbit ascultătorilor mei, la radio sau de la catedră, despre importanța corectitudinii numelor noastre strămoșești, dar mi-a fost dragă și munca de popularizare a științei și de cultivare a limbii. Iar azi vă ascult deja pe voi – pe Irina Condrea, Aliona Zgardan, Inga Druță, pe dumneata... Ai avut o foarte interesantă rubrică la radio, despre cuvinte și linkuri.

25 mai 2012. Doamna Maria Cosniceanu participând la lucrările Simpozionului „Cultivarea limbii române în condițiile comunicării actuale”, Chișinău, USM. În sală: Alexandru Dârul, Ion Ciocanu, Alexei Palii, Vasile Pavel, Pr. Octavian Moșin, Gheorghe Colțun, Maria Onofraș ș.a.

E.U. *Ați făcut acestea toate cu o consecvență de invidiat. Cred că toată populația din republica își cunoaște, datorită acestor activități, etimologia prenumelui și a numelui de familie. Unele din emisiunile și tabletele semnate de dumneavoastră beneficiază de multe aprecieri, inclusiv pe rețelele sociale. Mi-ați povestit, de mai multe ori, cu câtă plăcere ați activat pe tărâm pedagogic, predând la fostul Institut de Stat de Arte (astăzi Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice). Ce amintiri aveți de acolo?*

M.C. Am fost invitată la Institutul de Arte de către Maria Bârcă, șef al catedrei de limbi moderne, și am ținut, într-adevăr, două cursuri: *Limba română* și *Stilistica și cultivarea limbii*. Cred că și astăzi, și mâine studenții ar avea nevoie de cursuri similare.

În acea perioadă fructuoasă și plină de inspirație (nu uitați totuși că aveam în față viitori actori!) am reușit chiar să elaborăm și să publicăm în colaborare cu doamna Tatiana Muzica, profesoară de teoria muzicii, un *Mic dicționar explicativ de forme și genuri muzicale (rus-român)* (1994), foarte util, cred eu, la acea vreme pentru facultățile de muzică. În acel răstimp am îndeplinit și funcția de secretar științific al Senatului institutului, rector fiind Veniamin Apostol, prorector Claudia Crăciun. Alături de ei și în acel colectiv m-am simțit minunat. Anume pentru acea activitate mi s-a conferit titlul de conferențiar universitar.

E.U. Știu că regretatul Vlad Pohilă v-a fost apropiat și chiar m-a îndemnat, într-o ultimă discuție purtată la telefon, pe timp de pandemie, înainte de plecarea în lumea celor dreapți, să mă ocup de o eventuală biobibliografie a dumneavoastră, care lipsește la ora actuală. Vreau să cred că până la a mă hotărî să o fac, încerc măcar prin acest interviu să recu-

2017. Lansarea cărții *Cuvinte și linkuri* de Elena Ungureanu. Printre invitați, Mariana Harjevschi, directoarea Bibliotecii Municipale B. P. Hasdeu, Maria Cosniceanu, Iulia Iordăchescu, Igor Cojocar u ș.a.

perez pagini vii și să dau viață unor amintiri și date importante din viața dumneavoastră, căci eu vă cunosc de cca 3 decenii!

M.C. Dragă colegă, Vlad Pohilă a fost cu adevărat un PROEMINENT OM DE CULTURĂ. Păcat că a plecat atât de devreme, atât de singur... Am și scris despre el, cel care mă suna de fiecare dată și mă întreba de sănătate, dar de sănătatea lui – mai la urmă... Am purtat cu el lungi discuții. În mediile intelectualității românești Vlad era cunoscut ca un ilustru cărturar, scriitor, publicist, distins lingvist, traducător și redactor, aprig propagator și apărător al românismului și în special al limbii române. A fost un Domn al cărții. Chiar și numele-i corespundea vocației, fiindcă Pohilă înseamnă „înclinat, aplecat”, deci aplecat asupra cărții. Anume lui Vlad Pohilă îi aparține un studiu inedit pentru anul 1988, când apăruse: *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, lucrare pe care, cu părere de rău, din exces de modestie, n-a prezentat-o pentru obținerea gradului științific de doctor în filologie, pe care l-a meritat din plin. Domnul Nicolae Bilețchi, pe-atunci redactor-șef adjunct al revistei Institutului de Limbă și

Literatură, spune că Vlad Pohilă făcea în două ore cât nu puteau face alții în două zile. Anume Vlad Pohilă a participat la elaborarea lucrării *Normele ortografice ale limbii române* (Chișinău, 1990), alături de Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Ețcu, Nicolae Mătcaș ș.a., fiind printre aceștia unicul fără grad științific.

E.U. *Da, pentru noi, filologii, aceste Norme... au fost realmente o carte de căpătâi, deoarece nu aveam la vremea cea nimic editat în grafie latină, care să fie buche de lege. Normele, apropo, vizau și numele românești. Între altele, sunteți singura care a abordat tematica normelor în domeniul antroponimiei, ați scris studiul **Norma în antroponimie** // Revistă de Lingvistică și Știință Literară, 1993.*

M.C. Vlad Pohilă a muncit cu pasiune toată viața. A fost REDACTOR cu literă mare: la *Glasul Națiunii*, la *Mesagerul*, la *Viața Basarabiei*, la *Limba Română*. Din 2003 este redactor-șef al revistei de biblioteconomie și științe ale informării *BiblioPolis*. A îngrijit cu toată dragostea această revistă, la care muncești și dumneata acum cu Ivan Pilchin, cu Mariana Harjevschi și mai ales Lidia Kulikovski, cea care l-a angajat la bibliotecă, unde s-a simțit cel mai în apele sale. A făcut, de unul singur sau în echipă, o

2019. Cecilia Melniciuc, soția regretatului lingvist prof. Ion Melniciuc, ținând un discurs omagial dedicat Mariei Cosniceanu cu prilejul celor 60 de ani de activitate în domeniu

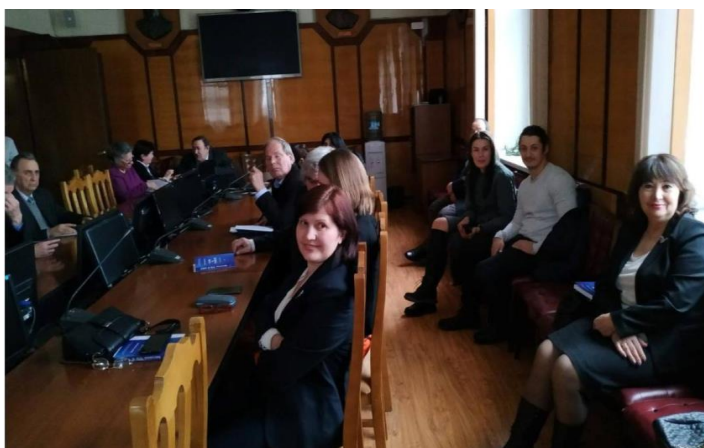
2019. Vlad Pohilă, cel care v-a apreciat munca cu calificativul „elegantă”

muncă cu adevărat colosală, din 1997, fiind redactor stilizator și coautor la *Calendar Național*, prin care popularizează personalitățile noastre naționale. O sursă extraordinară de prețioasă, în care a găsit loc și pentru mine. Îmi pare foarte rău că Vlad nu mai e printre noi...

E.U. *Vlad Pohilă a scris în mai multe rânduri despre dumneavoastră. În **Calendarul Național** din 2005 scria că acel prim îndreptar **Nume de persoană** din 1964 a avut „un rol covârșitor la menținerea și perpetuarea prenumelor și a numelor de familie autohtone, precum și la promovarea formelor corecte ale acestora, în condițiile în care influența nefastă a limbii ruse părea a fi nestăvilită în acest domeniu” (p. 37). Editarea îndreptarului a fost o adevărată izbândă în condițiile sociale de atunci. Tot el a scris un frumos articol omagial cu*

titlul *Elegantă în viață, elegantă și în cercetare*, publicat în revista Bibliotecii Municipale *BiblioPolis*, 2015, vol. 56, nr. 1. Iată ce scria Vlad Pohilă despre dumneavoastră: „Unii cu admirație, alții, se prea poate, cu o ușoară invidie, dar mulți au observat, de-a lungul anilor, eleganța exemplară, dacă nu chiar ieșită din comun, a doamnei Maria Cosniceanu. Cu ade-vărat, așa e dumneaei în viața cotidiană. Însă, ceea ce mi se pare nu mai puțin important e că o eleganță demnă de reținut o definește pe doamna dr. Maria Cosniceanu și în munca de cercetare, în roadele acestei trude – dicționare, studii, articole, emisiuni radio și TV”.

M.C. Da, l-am citit cu multă emoție... Vlad a scris despre toți de la care a avut de învățat: despre Mioara Avram, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Graur, Flora Șuteu, Nicolae Corlăteanu, Eugen Coșeriu, Silviu Berejan, Nicolae Raevschi, Arcadie Evdoșenco, Anatol Eremia, Vasile Bahnar, Ion Ețcu, Irina Condrea, Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș, a scris și despre mine... Tot el este autorul unor articole consacrate activității desfășurate de romaniști de seamă precum Alf Lombard (Suedia), Rajmund Piotrowski (Rusia), Libuse Valentova (Cehia) etc. Și prin aceasta Vlad Pohilă și-a manifestat generozitatea, mărinimia, bunătatea, calități ale unei personalități educate în spiritul dragostei față de oameni, fapt pentru care este apreciat și stimat în societate. Între altele, Vlad a fost ales membru al Comisiei republicane pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, unde a contribuit substanțial la munca de corectare a numelor noastre de persoane și de localități, schimonosite în perioada rusificării. Nu mai întâlnești azi asemenea oameni! Sunt fericită că l-am cunoscut, știu că l-ai cunoscut un pic și dumneata, iar ultima experiență de comunicare a dumatăle, din câte mi-ai spus, a fost lectura manuscrisului *Biobibliografiei* lui Nicolae Mățaș. Pe care, de asemenea, Vlad l-a prețuit...

27 februarie 2019. Lansarea cărții

„Nume de familie: Din perspectivă istorică” (vol. 3) de Maria Cosniceanu.

Printre invitați și vorbitori: Nina Corcinschi, Vasile Pavel, Vlad Pohilă ș.a.

E.U. Munca dumneavoastră a fost apreciată atât de academie, cât și de primărie. Astfel, nu puține sunt premiile și distincțiile pe care le-ați adunat de-a lungul carierei dumneavoastră: Diploma de recunoștință a AȘM (1996); Medalia „Meritul Civic” (2000); Diploma Primăriei Chișinău (2004); Diploma de Laureat al ziarului „Timpul” (2006); Medalia „Dimitrie Cantemir” (2010), Diploma de Laureat al săptămânalului „Literatura și Arta” (2019)...

M.C. Mulțumesc pentru toate distincțiile pe care le-am primit. Cea mai mare distincție – aprecierea oamenilor. Pentru aceasta le mulțumesc cititorilor și ascultătorilor mei fideli, dar și oamenilor care au contribuit la editarea cărților mele – editurilor Pontos (directoare Marcela Mardare) și Știința (director Gheorghe Prini) le port toată gratitudinea, pentru efortul de a-mi fi editat volumele dedicate prenumelor și numelor de familie.

4 februarie 2015. Împlinind o vârstă incredibilă, dar rămasă la fel de tânără, distinsa Doamnă a numelor Maria Cosniceanu, înconjurată de familie (soțul Grigore și feciorul Victor), având în preajmă oameni dragi sufletului (părintele Vlad Mihăilă, părintele Ioan Ciuntu, prof. Ion Melniciuc ș.a.)

E.U. Tot în 2019, ați participat la un frumos eveniment, unde m-ați invitat și pe mine: 125 de ani ai Catedralei Sf. Teodora de la Sihla, 25 de ani de la redeschiderea Catedralei, 100 de ani de la începutul slujirii arhieresti a Mitropolitului Gurie Grosu în Basarabia, 65 de ani ai protoiereului Ioan Ciuntu, lansarea **Dicționarului creștin-laic** și a unei cărții de aforisme (autor pr. Ioan Ciuntu). Știu că pr. Ioan Ciuntu vă apreciază foarte mult ca pe o bună creștină active în Consiliul Bisericesc.

M.C. Da, și eu îl respect foarte mult pe părintele Ioan Ciuntu. Am fost, împreună cu soțul Grigore, prezenți la toate slujbele importante pe care le-a ținut. Am redactat o parte din dicționarul care a fost lansat la acel eveniment de zile mari și am semnat un cuvânt introductiv.

E.U. *Sunteți o foarte bună gospodină și o mare iubitoare de cântec și poezie. Ne-ați cântat de-a lungul vieții romanțe și ne-ați recitat poezii pe care nu le-am mai auzit în altă parte.*

M.C. Am copt cu drag chintale de plăcinte, am învelit în frunză viță-de-vie mii de sarmale, am vibrat la vorbele de duh spuse în jurul oalei de pe foc, am pus și-un vin bun pe masă, făcut de soțul meu Grigore, dar cel mai mult mi-a plăcut comunicarea cu oamenii dragi sufletului meu: familia Corlăteanu, familia Bilețchi, familia Melniciuc, familia Mirgorodski, familia Ciuntu, părintele Vlad Mihăilă, Vlad Ciubucciu, Vlad Pohilă, Silviu Berejan, Ana Dodu, Victoria Sucleian, Elena Tolocenco, Marcela Mardare, Raisa Ciobanu, Raisa Belicov, Ionel Căpiță, familia Hadârcă ș.a. Când vin din urmă generații care trag în plămâni un alt aer decât am respirat noi, nu-mi rămâne decât să mă bucur că ei, tinerii, nu mai sunt Alexandrovici și Petrovna, că nu mai scriu litera rusească ж cu căciulită, că alfabetul latin e învățat nu la jumătatea vieții lor, ci o dată cu laptele matern al limbii de-acasă... Am pus și eu o piatră, lăsați-o ca să fie...

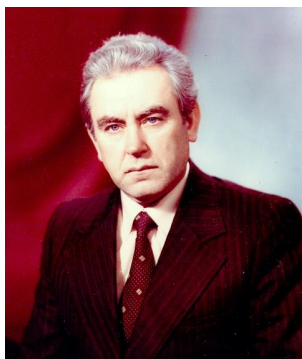
E.U. *Mult dragă mie Doamnă Maria Cosniceanu, eu cred că și acum sunteți gata să luați penița în mână (căci calculatorul deocamdată nu v-a înlocuit vechea pasiune) și să vă continuați cercetarea cu același interes, cu aceeași hotărâre și mai ales cu aceeași dragoste. Vă doresc mulți ani prodigioși și să nu vă trădați niciodată nici vocația, nici vârsta. Pentru tot ce ați făcut, toată RECUNOȘTINȚA noastră!*

M.C. Mulțumesc, dragilor. Lacrima asta, ah, lacrima... Cu multă credință, cu multă speranță, cu multă dragoste – așa am dansat eu valsul vieții!

Elena Ungureanu
2020

Anatol EREMIA:

„Tot ce am adunat de la oameni trebuia să întorc din nou la oameni”

Anatol Eremia este născut la 3 iulie 1931 în or. Cahul, Republica Moldova. A făcut studii medii la Școala nr. 2 din or. Cahul (1952), după care au urmat cele superioare la Universitatea de Stat a Moldovei, Facultatea de Litere (1952–1957) și studiile de doctorat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, actualmente Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” (1957–1960). În anul 1967 susține teza de doctorat (atunci candidat) în științe filologice, iar titlul de doctorat habilitat în filologie îl obține în anul 2004. Din anul 2013 deține și gradul științific de profesor cercetător.

A rămas fidel pe parcursul întregii cariere științifice acestei instituții, unde a ocupat, pe rând, funcțiile de laborant, cercetător științific inferior, cercetător științific superior, director adjunct al Institutului, șef al Sectorului istoria limbii, șef al Sectorului *Onomastică*, cercetător științific coordonator, consultant științific, publicând 25 de monografii, dicționare, ghiduri și 465 de articole științifice și de popularizare a științei. Printre cele mai cunoscute lucrări semnate de Anatol Eremia se numără: Eremia A. *Nume de localități. Studiu de toponimie*, Chișinău, 1970, Eremia A. *Graiul Pământului. Schițe de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1981, Eremia A. *Tainele numelor geografice*, Chișinău, 1986, Eremia A. *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001. Eremia A. *Cahulul în timp și spațiu*, Chișinău, 2007, Eremia A. *Chișinău. Istorie și actualitate*, Chișinău, 2012, Eremia A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Cantemir*, Chișinău-Iași, 2016. Eremia A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Cahul*, Chișinău-Iași, 2016. Eremia A. *Atlas hidronimic. Republica Moldova*, Chișinău-Iași, ed. I, 2016, ed. II, 2017 (în colaborare), Eremia A. *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017, Eremia A. *Leova. Localități, oameni, tradiții*, Chișinău-Iași, 2018, Eremia A. *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Leova*, Chișinău, 2018 etc.

Își continuă activitatea în cadrul mai multor comisii, consilii, colegii redacționale care vizează probleme de onomastică (toponimie, antropologie): Grupul de experți ONU pentru standardizarea denumirilor geografice de circulație internațională, Consiliul științific al Institutului de Filologie Română, Comisia interdepartamentală pentru studierea stării și dezvoltării limbii române, Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, Comisia pentru reglementarea urbonimiei municipiului Chișinău, Colegiul de redacție al revistei „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (Craiova, România), Colegiul de redacție al revistei „Buletin lingvistic” (Chișinău).

Este Eminent al Învățământului Public (1981), Om Emerit al Republicii Moldova (1996). Deține Medalia Academiei de Științe a Moldovei „Dimitrie Cantemir” (2011), Ordinul „Gloria Muncii” (2015), este Cetățean de onoare al comunei Burlacu din raionul Cahul (8 noiembrie 2018).

A.H. *Domnule profesor Anatol Eremia, sunteți unul dintre cercetătorii fideli ai Institutului de Filologie și ai tematicii de cercetare pe care ați abordat-o întreaga activitate. Toponimia Republicii Moldova și nu numai, practic, nu poate fi concepută în afara cunoștințelor și recomandărilor pe care le-ați emis de-a lungul timpului, or, așa cum spunea Nicolae Corlăteanu într-un cuvânt omagial la adresa dumneavoastră: „Toate pe lume au un nume”. Și totuși publicului larg îi rămâneți „ascuns” ca om și personalitate. Pentru cei care vor să vă cunoască, să le spunem cine este și de unde vine Anatol Eremia?*

A.E. Vin din alte vremuri, cu viziuni și păreri puțin altfel decât cele considerate astăzi noi, moderne, pragmatice. Temeinice mi-au rămas calitățile moștenite de la părinți și străbuni: omenia, cinstea, modestia, speranța, credința. Dacă nu totdeauna am dat dovadă de ele, poate că am greșit undeva, așa ca tot omul, sau poate că n-am fost pe deplin înțeles. M-am născut la Cahul, la 3 iulie 1931, într-o familie de intelectuali: tatăl meu Ilie Eremia învățător la o școală primară din oraș, mama mea Irina Eremia educatoare la o instituție preșcolară de învățământ. Am absolvit Școala medie nr. 2 din Cahul, având predilecții pentru obiectele de limbă, literatură și istorie, dar și cu anumite succese în științele matematice. Spun aceasta pentru că, fiind în clasele IX și X, aveam deja publicate în ziare și reviste câteva scrieri în proză, iar la examenele de absolvire obținusem la matematici cele mai bune note. Aceasta mai ales că, în acel an de absolvire 1952, am fost examinați de cunoscutul matematician din republică, autor de manuale și studii didactice Constantin Spătaru. Viitoarea profesie mi-a fost determinată totuși de științele umanistice.

A.H. *Domnule profesor, abia am început interviul și deja ați amintit de profesie, se pare că ați fost un elev sârguincios și poate că ați reușit să faceți și școală românească, clasele primare probabil. Prin ce a rămas aceasta în memoria dumneavoastră?*

A.E. Am făcut și școală românească. În vara anului 1944 absolvisem deja școala primară de patru clase din Cahul. Mi-a rămas vie amintirea despre prima mea profesoare, doamna Elena Câmpeanu. Un ideal de pedagog, un om cu suflet plin de mare grijă și dragoste pentru copii. Parcă o aud și acum: *Copii, cuminți în bancă și atenție la tablă!* Clădirea școlii noastre nu era mare, dar bine îngrijită. Mobilierul școlii, dulapurile, băncile, păreau totdeauna noi. În clasele superioare, principalele obiecte erau predate de pedagogi de specialitate. Participam la toate acțiunile și manifestările școlare. Eram străjer, membru al unei organizații educațional-culturale școlărești. Purtam uniformă de străjer, inclusiv o beretă albă. De atunci am îndrăgit bereta și nu mă despart de ea nici până astăzi.

A.H. *Străjer? Interesantă formă de organizare a copiilor. Cu ce se ocupau străjerii?*

A.E. Într-adevăr, era o formă de organizare a copiilor și adolescenților interesantă și utilă sub aspect educațional-cultural și social. Străjerii participau la acțiunile și manifestările intra- și extrașcolare. În primul rând, trebuiau să fie exemplari la învățătură și purtare. Stăteau de veghe la disciplina și ordinea în școală și pe teritoriul școlii. Împreună cu colegii de prin sate participau la tot felul de concursuri și olimpiade școlarești, organizau concerte și spectacole pentru copiii de la țară. În grija străjerilor erau monumentele istorice, amenajarea scuarilor și parcului din oraș. Le ajutau bătrânilor la diferite treburi gospodărești. Una din devizele străjerilor era: „Cred în straja țării, cred în unitatea neamului și sufletul românesc”.

Școala nr. 2 (Cahul, 1950)

A.H. *Cu toată învățătura, copilăria, vorba românului, cu ale sale. Ea își are cursul și nevinovăția sa, lăsând în memoria noastră amintiri mai fericite sau mai triste. Ce evenimente din copilărie vi le amintiți distinct?*

A.E. Amintirile din copilărie nu se uită niciodată, ele îți mângâie sufletul până la adânci bătrânețe. Acum, de felul meu, mă consider sfios și oarecum re-

tras de la evenimente, dar se vede că în trecut eram ceva mai activ și inventiv. În primii ani de școală, elevii din clasa noastră făceau parte din corul bisericii, și eu cântam în strană de rând cu cei în vârstă, de sărbători și manifestări oficiale. Repetițiile la cânt le făceam în incinta bisericii. Odată iarna, înainte de Crăciun, pe un ger cumplit, mă pornise spre biserică. Pe stradă, sub un gard, zării o stancă, o cioară mică de oraș, zgribulită de frig și nemișcată. Am luat-o ușor în mâini și am pus-o în trăistuța cu cărți și caiete. Ajuns în biserică, am rezemat trăistuța de perete și m-am alăturat de colegii care erau deja aranjați în grupuri gata pentru repetiție. Peste un timp, stanca se încălzise se vede, ieși din trăistuță și zbură, așezându-se pe o icoană, pe alta. Dascălul, dirijorul de cor, nedumerit strigă înfuriat: *Cine l-a adus pe necuratul în biserică?* Toți tăceau, bineînțeles, pentru că nimeni nu știa ce s-a întâmpla și cine e făptașul. *Acuș îl vom afla noi* – zise dascălul, cotrobăind prin gențile și trăistuțele noastre. Dădu de trăistuța mea din care, deschisă, au început să zburătuiească penele de stancă. După ce stabilise făptașul, citind inscripțiile de pe caiete, dascălul se apropie de mine strigând: *A, tu ești vinovatul și taci?* Pe loc îmi dădu o lovitură de camerton în moalele capului, vibrațiile și sunetul căruia îmi străpunseseră auzul de nu auzeam nimic câteva zile.

Am făcut și fapte bune. În anii 1946–1947, pe vremea foametei, împreună cu alți colegi, în frunte cu prietenul meu din copilărie Eugen Grebenicov, deseori organizam ieșiri în câmp pentru a aduna ceea ce mai rămăsese de pe urma culesului: mere, prune, pere, ba și măceșe, porumbele, uneori și rădăcini de varză, pe care, după ce le preparam ca bune de mâncat, le ofeream celor mai săraci ca noi, mulți dintre aceștia copii veniți de prin orfelinate. Ne duceam uneori și pe la depozitele de cereale din oraș, unde se înmagazina totul ce se lua cu forța de pe la gospodarii din sate, „podstavca”, bat-o nenorocul: grâu, orz, secară, porumb, fasole. Culegeam bob cu bob, totul din cele împrăștiate, iar seara, în curtea internatului, coceam grăunțele pe niște plite de tablă, pe două cărămizi, și le împărțeam apoi copiilor înfometați.

Eugen Grebenicov, dragul meu Jenică, viitorul fizician astronom, academician, savant de talie europeană. Nasc și la Moldova oameni cu renume!

A.H. *Ați crescut în unul dintre centrele culturale ale națiunii românești aflate la sudul țării noastre, respectiv cred că ați fost „în miezul” evenimentelor tradiționale românești. Cum v-au influențat acestea devenirea personală?*

A.E. Cahulul se considera unul din principalele centre economice și culturale din sudul Basarabiei. Orașul dispunea de întreprinderi agrare și agroindustriale: fabrici de lactate și panificație, mori și oloinițe cu motor, ateliere de croitorie și cojocărie, lem-nării, dogării, olării, cărămidării. În prăvăliile și dughenele din oraș puteai să cumperi de toate, de la portocale și lămâi până la stofe scumpe din Anglia și Olanda. Cafenele și ceainării se aflau pe toate străzile. Funcționau trei licee, două de băieți și unul de fete, mai erau și colegii, școli medii și primare. Orașul avea teatrul său, două cinematografe, bibliotecă publică, circ ambulant. Străzile orașului erau pavate cu piatră de granit, trotuarele cimentate sau lemnuite cu bârne și scânduri de stejar, ca pe vremuri la Iași. Se vindeau în chioșcuri ziare și reviste: *Lumea, Universul, Curentul, Timpul, Dimineața*. În aproape toate cartierele duminica se organizau hore, vestitele hore de la sud. Peste tot se vorbea românește, românește vorbeau și rușii, ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, evreii, armenii, grecii. Toți făceau școală românească, învățau și în centrele universitare din țară. Domina o apropiere și înțelegere între oameni, o vădită tendință spre încadrarea conlocuitorilor de diferite etnii într-o societate comună de limbă și cultură românească. Atmosferă și condiții favorabile de educație a unei generații de adevărați și devotați cetățeni ai unui stat liber și democratic. Cu părere de rău, această tendință de unificare și consolidare a societății nu se manifestă astăzi nici într-un fel, nu este susținută și promovată la nivel de stat.

A.H. *Copilăria și baștină, pe lângă părinți se asociază neapărat cu bunicii. Este partea devenirii noastre. Dumneavoastră vă amintiți de bunici? Ei ce rol au avut în educația dumneavoastră ca personalitate?*

Casa părintească din Cahul (imagine 2020)

familie de răzeși originară dintr-o comună din județul Galați. Străbunicul Nicolae Eremia, în 1864, a fost împroprietărit pe moșia satului Frumoasa la reforma agrară înfăptuită de Alexandru Ioan Cuza. În 1835, tocmai luase ființă pe baza satului Frumoasa orașul Cahul de astăzi. Noul oraș trebuia populat cu oameni gospodari și de nădejde, astfel că străbunicul Nicolae s-a învrednicit atunci de vreo zece desetine de pământ și de un lot pentru casă de 20 de ari, chiar în zona centrală a orașului. Pe acest lot bunicul Ion și-a construit o casă, destul de mărișoară, care s-a păstrat până astăzi. Lui i-au

revenit și câteva desetine din pământurile de împroprietărire. O parte din ele le-a sădit cu viță-de-vie, restul le folosea ca semănături de cereale. De la bunicul Ion am moștenit multe lucruri bune, am deprins și unele îndeletniciri gospodărești.

Ion Eremia (bunicul),
Ilie Eremia (tatăl),
Daria Eremia (mătușa)

A.H. *Cred că nu întâmplător v-a venit în gând la începutul discuției noastre subiectul educației. Ați crescut într-o familie în care părinții erau profesioniști în ale educației. Cum v-au „organizat” copilăria?*

A.E. Tatăl meu, după cum spuneam, era învățător într-o școală primară din oraș. Absolvisc Colegiul real din Galați, dar la „sovietici” a făcut și Școala Pedagogică din Cahul. Era stâlpul familiei noastre și învățătorul meu particular. Toate cele întreprinse și realizate de mine pe parcursul vieții se datoresc sfatului și îndemnului tatălui meu. La vârsta de 5–6 ani știam de acum să citesc și să operez matematic cu cifre mari. Eram abonat la câteva

reviste: *Universul copiilor*, *Avântul*, *Deșteptarea*. Avea tatăl o bibliotecă bogată: cărți științifice, dicționare, reviste. Unele dintre cărțile editate prin anii 20–30 ai secolului trecut s-au păstrat și în biblioteca mea. Pe Eminescu l-am cunoscut mai întâi prin poeziile sale cântate. Le cântau părinții și prietenii familiei noastre la tot felul de întâlniri și petreceri. A fost bine și frumos, dar până la un timp, pentru că asupra oamenilor s-au abătut și vremuri grele, de nevoi și griji neprevăzute.

Ilie Ion Eremia (tatăl)

A.H. Școala de acasă și școala de la școală... Având un model de profesor acasă, v-ați alineat vreunui profesor din școala? Cine a fost acesta?

A.E. În clasele superioare din școala medie am avut noroc de profesori foarte buni, cu studii vechi românești și europene: Tamara Prororenzo, geograf; Anastasia Almazova (dintr-o familie de armeni Almazean), chimistă; Nicolae Haginedov, biolog; Sergiu Suicimez, fizician; Leonid Șeptițchi, lingvist și literat. Pedagogul și scriitorul Leonid Șeptițchi a stat la căpătâiul formării mele ca cetățean și om de profesie. M-a atras în activitățile culturale școlare și extrașcolare: împreună redactam gazeta de perete, am inițiat și am editat almanahul școlii „Lumina”, participam la montarea unor piese de teatru pentru copii și adulți. Adesea îl însoțeam în timpul deplasărilor sale prin sate, în căutarea unor teme și tipare de personaje literare, participam la convorbirile sale cu diferiți oameni de la țară: plugari, pescari, pădurari, mocani de pe la stâne. Odată mi-a zis: *Ai face bine să-ți notez într-un caietele cuvintele rostite de vorbitori, mai ales cele necunoscute și rar folosite*. Așa au apărut și primele mele caiete cu însemnări de nume de locuri, care mai târziu s-au transformat în texte de anchete toponimice și antroponimice. De multe ori mă invita să ascult, citite de el, fragmente din scrierile sale literare, capitole din romanele și povestirile sale: „Pământ și piatră”, „Izvoarele”, „Frumoasa”. Cu părere de rău, manuscrisele acestor scrieri, după decesul autorului, au avut nenorocul să se piardă de prin sertarele birourilor de la Uniunea Scriitorilor.

A.H. Domnule Eremia, ați avut soarta tuturor basarabenilor – cea de a trăi în mai multe regimuri. Ați copilărit în Cahulul românesc, ați făcut școală deja în cel „moldovenesc” și bănuiesc că ați păstrat amintirea rupturii din corpul țării. Cum vă amintiți evenimentul „trecerii” Basarabiei „la sovietici”? Unde vă aflați, ce faceți?

A.E. Trecerea, de fapt ocupația Basarabiei de „sovietici”, a avut loc de două ori, în 1940 și în 1944. În ziua de 28 iunie 1940, trebuia să ne ducem cu mama la cules vișine în grădina unui vecin, în afara orașului. Dimineața, când să ne pornim, ne pomenisem

Promoția anului 1952 (Școala nr. 2. Anatol Eremia –
în rândul al treilea, al doilea din dreapta)

cu zgomote de motoare și cu rafale de împușcături în stradă. *Vin rușii, vin rușii!* – strigau trecătorii. Forfotă mare era în oraș. Pe toate străzile năvăliseră tancurile și mașinile blindate rusești. Se auzeau strigăte de urale și muzică de fanfară militară. Noi, eu și prietenul meu Jenică, vrând să urmărim mai bine cele ce se întâmplau pe strada, ne-am urcat într-un agud mare din ograda noastră, stând cățarați pe o creangă ce spânzura chiar deasupra trotuarului. Pe sub noi treceau în marș convoaie de soldați ruși, purtând la șold săbii și arme la umăr. La un moment dat, dintr-o pornire lăuntrică de revoltă, se vede, începurăm să cântăm. Ce? Ce știam noi mai bine atunci – *Trăiască regele!* Cine știe ce se putea întâmpla cu noi, dacă nu coboram la strigătele mătușii mele Daria, care venea spre noi, amenințându-ne cu o prăjină și strigând: *Dați-vă jos, dracilor, că o să vă împuște rușii!* De întâmplat totuși s-au întâmplat multe grozăvii, nu cu noi, dar cu părinții și rudele noastre. Curând tatăl meu a fost arestat și pus la închisoare, fiind învinuit de colaborare cu autoritățile române. El, un învățător de clasele primare? Motivul însă a fost altul, avea școală românească și activa într-o instituție a Statului Român.

Cea de a doua „trecere” a avut loc în august 1944, de data aceasta în împrejurări de ordin militar războinic. Ne mutasem cu familia într-un sat mai departe de oraș, așa hotărâse tatăl meu, ca poate să fie uitat și neurmărit de oficialitățile intruse. Dar n-a fost să fie așa, pentru că persecutările aveau să continue, cu toate că tatăl se afla în funcția de director al Școlii primare din satul Cuciurgoaia. Bănuielile se înmulțiseră, luase amploare: *Ai fost, tovarășe Eremia, cuzist, țărănist, ce ai fost la români?* Toate bănuielile și

înviniurile s-au spulberat în cele din urmă. Tatăl n-a fost membru al niciunui partid, m-a sfătuit și pe mine să nu intru în politică. I-am urmat sfatul.

A.H. *Perioada războiului început în 1941 a fost una grea pentru toata lumea. Cum a rămas acest eveniment în memoria dumneavoastră?*

A.E. Războiul ne-a curmat liniștea, ne-a zdruncinat viața tuturor. Din primele zile, sub bombardamente, ne-am refugiat în niște păduri, departe de oraș. Ne făcusem fiecare familie câte o colibă din crengi și vreascuri, acoperite cu iarbă și buruieni. Găteam mâncarea la niște cotloane improvizate. În loc de pâine coceam pe niște table lipii, turte nedospite. Așa am dus-o câteva săptămâni, până s-a îndepărtat frontul spre răsărit. Întorși în oraș, am găsit casele pustiite și parțial ruinate. Trebuia să trăim cumva mai departe. Rudele de prin sate ne aduceau porumb sau grâu pe care le rășneam și le făceam terciuri. Mare ne era bucuria când tata și bunelul se întorceau acasă cu pește pescuit în bălțile din lunca Prutului. Mai mare jalea era când ne venea de pe front vestea despre dispariția sau decesul rudelor și prietenilor. Prin oraș și pe câmpuri privești crunte de nedescris: mașini și tancuri distruse, obuze și grenade împrăștiate, case și menaje arse, ruinate. Toate au rămas în trecut, dar ele nu se uită.

A.H. *Dar foametea de după război? Familia dumneavoastră a fost afectată?*

A.E. Mi-a fost dat să fiu martor și să trăiesc și aceste momente de tristă amintire. Foametea, consecința secetei din 1946, dar și rezultatul unui adevărat genocid organizat de regimul stalinist sovietic, a răpus viețile a mii și mii de basarabeni. Cele ce aveau oamenii agonisite pentru zile negre au fost răpite de „eliberatori”, ajutoare pentru a vieții mai departe nu li s-au dat, de aici toată nenorocirea la nivel general. Noi, cei din familie, am supraviețuit dat fiind că aveam o văcuță și eram aproape zilnic asigurați cu o cană de lapte. Mai târziu tata, cu ajutorul sătenilor mai în putere, a reușit să deschidă pe lângă școală o cantină mică pentru copii și nevoiași, de care am beneficiat și noi de rând cu ceilalți copii din sat.

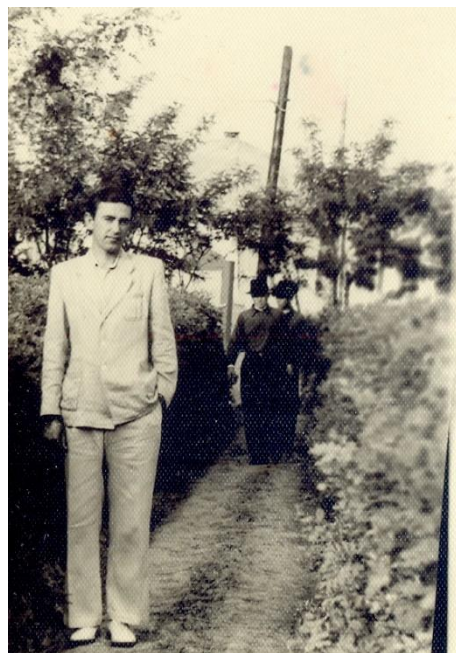
Aveam 15 ani în 1946 și îmi amintesc că cei care ne-au luat și ultimul grăunte erau bine organizați! Toate erau organizate de conducerea republicii și raionului. Niște tineri activiști veneau prin sate cu două mașini. Într-o mașină, într-un camion era un taraf de muzicanți, celălalt era gol. Și cât se făcea controlul prin gospodărie și până încărcau ce găseau, cânta muzica la poartă. A pornit atunci o zicală: dacă cineva spunea ceva ce nu se potrivea regimului, contra statului, îi spuneau: „Mă, ia seama să nu-ți cânte muzica la poartă!”.

A.H. *Și după aceea au continuat cu deportările...*

A.E. Da, pentru diriguitori foametea se vede că nu a fost de ajuns pentru a nimici populația basarabeană. Aceștia au recurs și la alte metode de exterminare: prigoniri, arestări, condamnări la închisoare și executări prin lagăre și temnițe. Mai mult, au pus

în aplicare și un alt plan diabolic – deportările în Siberia. Anul 1949, ziua de 6 iulie. Tatăl se întoarse seara târziu din raion, de la o consfătuire a învățătorilor. Era nespus de mâhnit și îngrijorat. Se destăinuie mamei despre cele auzite în centrul raional, și anume că în acea noapte vor fi ridicăți și duși în Siberia mai mulți săteni din Cuciurgoaia, inclusiv familiile de gospodari Burlacu, Bejenaru, Pletosu și alții. Am auzi atunci plânsul jalnic al mamei și a trebuit să aflu ce s-a întâmplat. Nebănuț și nevăzut la moment, auzii câte ceva din cele spuse de tatăl meu, precum și vestea referitoare la familia Burlacu. Moș Ghiță Burlacu avea feciori și fiice cu care mă aveam de bine, prieteneam de multă vreme. M-am furișat ieșind din casă și așa, în toiul nopții, am ținut o fugă până în celălalt capăt al satului, până la casa lui moș Ghiță. La strigătele și bătăile mele în poartă ieși moș Ghiță. Printre cuvintele rostite în spaimă, îi spusei cele aflate: *Moș Ghiță, plecați de acasă, în noaptea asta o să fiți ridicăți și duși în Siberia.* Bietul om, calm, liniștit de felul său, îmi zise: *Mai băiet, ce umbli noaptea prin sat, du-te acasă și vezi-ți de treabă. Ce, am furat sau am bătut pe cineva, de ce să mă ridice?* Plecat am fost, dar bătrânul a făcut ceea ce a trebuit să facă. Noaptea cum era, i-a sculat pe cei trei copii din casă, pe Colea, Catinca și Tudorița, și i-a trimis la niște rude în alt sat. Dimineața mă trezii la niște împușcături de armă, lătrau câinii de prin mahalale, pe ulițe boceau femeile, strigau speriați copiii. Ducându-mă în sat, drept ograda lui Moș Ghiță văzui un camion încărcat cu cei osândiți de soartă: Moș Ghiță și mulți dintre cei prevăzuți în dispozițiile draconicilor. Duși au fost și nu s-a mai auzi de ei ani de zile. Moș Ghiță, om sănătos și puternic, a rezistat la toate grozăviile și, în 1953, s-a întors totuși acasă. M-a întâlnit odată pe stradă și, plângând, m-a îmbrățișat, zicându-mi: *Dragul meu băiat, îți mulțumesc pentru tot ce ai făcut atunci de mi-ai salvat copiii și astăzi am pe lângă cine să trăiesc și să-mi port bătrânețile. Să-ți dea Domnul sănătate și tot binele pe care îl meriți!* Nu auzisem niciodată până atunci asemenea cuvinte de mulțumire adresate mie. Sincer recunosc.

A.H. *Domnule profesor, ați fost student la Universitate, în anii de după război, foame și deportări. Erați deja la vârsta când se reliefează o atitudine față de realitate, față de regim. O conștiință a personalității și a identității. V-ați gândit vreodată sau ați văzut vreo diferență între felul de studiere românesc și cel sovietic?*

Anatol Eremia,
studentul (1954)

A.E. Mi-am făcut studiile superioare la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie. Nu mă pot pronunța asupra modului de studiere diferențiat, pentru că nu știam cum se studia atunci în universitățile din România. Simțeam însă cum ne obsedau cursurile obligatorii impuse: istoria Uniunii Sovietice, economia politică a socialismului. Principalele cursuri la care țineam erau cele de profil filologic. Manuale nu aveam, succesele noastre depindeau de nivelul de pregătire în școlile medii și de interesul și străduința fiecăruia dintre noi. Profesorii la obiectele de profil erau unii dintre cei mai buni: Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban, Ion Osadcenco.

Veniseam la Universitate cu câteva caiete din cele adunate prin sate: liste de nume de locuri și nume de persoane, unele încercări de explicații etimologice. Le-am arătat profesorului lingvist N. Corlăteanu, care le-a apreciat și m-a sfătuit să continui ocupațiile mele în acest domeniu. În anul doi de studii, printre temele propuse ca lucrări anuale figura și *Toponimia, noțiuni generale*. Am ales această temă, folosind în anii următori ca material concret toponimia din sudul Basarabiei. La cercurile de lingvistică de la facultate, conduse de tinerii lectori Anatol Ciobanu și Vitalie Marin, participam în fiecare an cu rapoarte și comunicări la această temă. Am luat parte și la niște concursuri studențești republicane și unionale, obținând uneori diplome și premii. Către sfârșitul studiilor venisem deja cu un studiu încheiat, care mi-a servit și ca lucrare de licență, ulterior acesta fiind parțial și publicat într-o culegere de lucrări științifice ale studenților de la universitățile din republică. În baza acestui studiu și a rezultatelor obținute la examenele de absolvire, în 1957, am fost repartizat ca tânăr specialist la Institutul de Limbă, Literatură și Istorie al Academiei de Științe (pe atunci Filială a Academiei de Științe a URSS). Aici din primul an de lucru mi s-a propus să particip la concursul

Promoția de filologi universitari – 1952 (2017)

pentru studii în doctorantură (pe atunci în aspirantură). Am absolvit doctorantura în anul 1960, după care am fost angajat la Institut în calitate de laborant la Sectorul de limbă română contemporană (pe atunci convențional denumită *moldovenească*).

A.H. *Cei mai optimiști și frumoși ani! Ați avut partea dumneavoastră de bucurie în cercetările realizate în cadrul Institutului...*

A.E. Neînduplecate și nestăvilite în toți acești ani au devenit pentru mine cercetările în onomastică. Timp de 35 de ani am efectuat cercetări onomastice de teren aproape în toate localitățile din republică, precum și în zeci de sate cu populație românească din regiunile limitrofe din Ucraina (Odessa, Vinnița, Cernăuți). Am colectat în acest fel un imens material onomastic, pe baza căruia, cu ajutorul colegilor mei de sector, am creat cele două tezaure din cadrul Institutului: „*Fișierul toponimic general*” și „*Cartoteca terminologiei entopice românești*”. Aceste comori de neasemuite ne-au servit la elaborarea și editarea unor lucrări de amploare și de stringentă necesitate pentru dezvoltarea continuă a științei onomastice în republică. Repertoriul volumelor de cărți editate și al studiilor și articolelor publicate sunt incluse astăzi în prestigioasele ediții bibliografice din țară și de peste hotare. Și principalul moment care trebuie menționat. A fost realizată o muncă colosală de reglementare și ocrotire a onomasticii naționale, satele și orașele noastre redobândind astfel numele lor autentice, originale, formele lor de scriere corectă, în corespundere cu normele ortografice și tradițiile onomastice românești. În felul acesta au devenit o realitate sfaturile academicianului N. Corlăteanu și speranța de multă vreme a intelectualilor de bună credință.

O anchetă toponimică de teren (1970)

A.H. *Ați fost unul dintre conducătorii memorabili ai Institutului de Lingvistică, director adjunct. Cum ați ajuns în această funcție?*

A.E. Consider că am ajuns în această funcție tot datorită pasiunii și interesului meu față de domeniul cercetării, dar și pentru că am fost înzestrat cu o mare forță de muncă, la vreme orientat și susținut în preocupările mele

de oameni buni, fiind și sănătos, în plină putere fizică. Pentru susținere și ajutor rămân profund recunoscător părinților mei, profesorilor din școală și din universitate, familiei și prietenilor mei. Mereu călăuzitor și însoțitor în viață mi-a fost academicianul

Nicolae Corlăteanu. Domnia Sa mi-a fost conducător al lucrărilor anuale și de licență în anii de studenție, conducător științific al tezelor de doctor și doctor habilitat, redactor al multora dintre lucrările mele publicate.

Acad. N. Corlăteanu și A. Eremia –
profesorul și elevul

Am avut și colegi buni, binevoitori, dintre persoanele mai în vârstă: Silviu Berejan, Gheorghe Bogaci, Vasile Soloviov, Grigore Botezatu, Ruben Udler. Mereu alături mi-au fost prietenii-colegi: Vasile Melnic, Anton Borș, Vasile Pavel, Marcu Gabinschi, Albina Dumbrăveanu, Ana Bantoș, Mihai Dolgan, Ion Ețco (Ețcu), Ion Bărbuță, Tudor Cotelnic. Ce făceam eu fără ei în momentele de grea cumpănă pentru mine și pentru Institut în genere?! Cu ajutorul lor am urcat scările devenirii ca specialist, aflându-mă în postură de simplu cercetător și în funcție de șef de sector și director adjunct. Trec acum peste multe dintre evenimentele și greutățile din viața comunității noastre științifice: controalele exagerate

din parte forurilor de conducere, de stat și de partid, numeroasele „dări de seamă”, lunare, trimestriale, anuale, pe care trebuia să le prezentăm aceluiași foruri, reducerile de cadre la sfârșit de fiecare an, faimoasa „perestroikă” din anii 80 și toate reformele din perioada de tranziție, care nu s-au încununat cu nimic constructiv pentru știință, pomenindu-ne acum cu institutele de cercetare trunchiate și Academia de Științe în genere desființată. Observați ce se întâmplă acum? Din lexicul guvernanților a dispărut cuvântul *știință*, el a devenit o raritate și în mass-media curentă!

A.H. *Unii angajați ai Institutului se cam temeau de dumneavoastră, știați asta? Cum comentați această atitudine a colegilor?*

A.E. Știam, mă deranja mult faptul acesta, chiar sufeream. Se temeau însă cei care aveau de ce să se teamă. Unii făceau servicii altor instituții, uitând că sunt angajați ai Institutului. Alții prezentau ca lucrări de plan articolele de ziar pe care reușeau să le publice. De la noi însă se cereau lucrări științifice fundamentale: monografii, dicționare, manuale. Am avut mari reproșuri din partea superiorilor pentru că nu editasem la timp „Istoria literaturii moldovenești”. Supărați pe direcție erau colegii noștri și pentru faptul că trebuia să-i organizăm și să-i trimitem la munci agricole în kolhozuri, și pentru că eram obligați să participăm cu toții la demonstrații și manifestări oficiale, de 1 mai,

Institutul de Limbă și Literatură (1982)

de 7 noiembrie. Pentru neexecutarea dispozițiilor impuse de sus, și nu pentru altceva, personal m-am ales cu două mustrări aspre. Nu eram privilegiat în nici într-un fel. Am primit mulți ani aceleași salarii: de laborant – 89 de ruble, de colaborator științific – de 120 de ruble. Locuiam cu familia la gazdă în satul Buiucanii Vechi, într-o mahala din marginea satului. Spre Buiucani și Durlăști circula doar un mic autobuz și acela hodorogit. Îmi sună în urechi și acum vocea conductoarei, anunțând stațiile: *Bolișoi Dom, Kazarma, Pocita, Magazin*. Duceam pe jos copilul la singura grădiniță „moldovenească” din oraș, tocmai la Skuleanka (azi Bariera Sculeni). La o locuință de stat mi-a ajuns rândul tocmai în 1964, după 13 ani de trai cu chirie, și aceasta într-un cămin, unde, de altfel, locuiesc și acum. Așa au fost timpurile, cam așa sunt și astăzi.

Majoritatea colegilor însă își făceau datoria, înțelegeau situația, eram cu ei în relații bune, colegiale și prietenești. M-au ajutat în momentele grele, și după decesul directorului Simion Cibotaru, și atunci când rămasem singur, fără director și fără secretar științific. Toată povara conducerii Institutului căzuse în sarcina mea. Pe atunci nu aveam în cadrul Institutului nici contabil, nici casier, nici așa numitul șef de cadre. Redactarea, definitivarea planurilor de cercetare, tarificarea personalului scriptic, aducerea și distribuirea salariilor, toate treburile organizatorice și gospodărești intrase în atribuțiile mele. Împreună însă cu colegii înțelegători le-am scos la capăt pe toate. Am reușit să organizăm și să petrecem și acel Congres Internațional al Slaviștilor, planificat din timp și imposibil de anulat sau amânat. Ne-am învrednicit atunci cu toții de un premiu republican și de o Diplomă de mulțumire din partea Academiei de Științe a URSS. Institutul funcționa, se dezvoltă, se consolida.

A.H. *Actualul Institut de Filologie, multpătimitul Institut... Printre activitățile pe care le avea de realizat institutul, exista și o obligație să vii cu dovezi în a demonstra valoarea „limbii moldovenești”. Cum v-ați descurcat în această situație? Știu că lingviștii noștri au fost inventivi în a ocoli acele ordine ale partidului.*

A.E. Au încercat unii „cercetători” să argumenteze existența unei așa-zise „limbi moldovenești”, bazându-se în fond pe elemente și fenomene de grai (lexicale, fonetice), dar mult n-au rezistat și au părăsit Institutul. Lingviștii de forță și-au continuat cercetările în modul obișnuit tradițional, chiar dacă foloseau convenționalul termen glotonimic „limba moldovenească”. În această privință ne-au înțeles foarte bine colegii din România. Astfel a fost introdus în scriere grafemul *ж* (cu semnul diacritic respectiv), pentru *ge* și *gi*, au fost efectuate modificările ortografice corespunzătoare, în dicționare se includeau tot mai multe neologisme și termeni științifici consacrați. Treptat, fără tamtamuri, au fost pregătite toate cele necesare pentru adoptarea multășteptatelor hotărâri și decizii din 1989.

A.H. *Legiferarea limbii române ca limbă oficială, de stat și revenirea la alfabetul latin a fost, probabil, cel mai important eveniment pe care l-ați prins în acea funcție. Cum a fost să fii la conducerea institutului celui mai vizat din țară în timpul unui asemenea eveniment istoric?*

A.E. A fost o perioadă de mare responsabilitate pentru mine și, bineînțeles, pentru Institut. Tot efectivul științific se angajase în diferitele activități civice și de specialitate. Eu am fost inclus în componența *Comisiei interdepartamentale pentru studierea stării și dezvoltării limbii moldovenești*. Mi s-au încredințat problemele privind onomastica și terminologia științifică. După câteva săptămâni de cercetare a situației lingvistice pe domenii trebuia să venim cu rezultatele formulate în referate și comunicări pentru a le prezenta și discuta la întrunirile comisiei. Am întocmit referatul și l-am intitulat „Reglementare onomasticii naționale și introducerea în uzul practic a terminologiei științifice”. În decembrie 1988, în cadrul unei Sesiuni speciale a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, au fost puse în discuție cele trei referate de bază: Silviu Berejan – despre unitatea limbii vorbite în spațiile românești; Anatol Ciobanu și Ion Dumeniuk – despre revenirea la alfabetul latin; Anatol Eremia – despre necesitatea reglementării onomasticii naționale și introducerea în uz a terminologiei științifice. Câteva zile au durat dezbaterile aprinse și în contradictoriu asupra referatelor. Neașteptate au fost rezultatele discuțiilor și hotărârile Sesiunii. A învins adevărul istoric. În următoarele două-trei zile au fost publicate în aproape toate ziarele referatele și proiectele de hotărâri. A intrat în circulație propunerea pe care am făcut-o referitoare la formulele de adresare, cu termenii *domnul* și *doamna*. La 31 august 1989, în contextul mișcării de renaștere națională și sub impulsul Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, a fost legiferată limba română ca limbă oficială și adoptată trecerea la alfabetul latin. Institutului de Filologie i-au revenit atunci activități și lucrări de mare

responsabilitate: revizuirea normelor ortografice conform noilor principii, elaborarea și editarea unor lucrări de implementare a legii și a hotărârilor adoptate, informarea publicului asupra modificărilor și schimbărilor intervenite. Personal m-am încadrat în munca de restabilire a fondului onomastic național, am continuat cercetările de teren, am reușit să public câteva ghiduri normative și broșuri de popularizare a științei onomastice.

A.H. *Ați continuat să faceți munca de căutare a lucrurilor în același subiect de-a lungul anilor. Dar chiar și activitatea de director adjunct, fără îndoială, v-a adus satisfacții. Care au fost momentele cele mai plăcute în această ipostază?*

A.E. Cele mai plăcute au fost momentele când reușeam să evităm reducerile de cadre impuse mai în fiecare an, când realizam planurile noastre de cercetare și editoriale, când în comunitatea noastră de lingviști, literați și folcloriști era liniște și buna înțelegere. Spun asta pentru că instituția noastră era mereu în vizorul conducerii de stat și de partid și supravegheată de cei, cum se zicea pe vremuri, „care nu se văd și nu se aud”.

A.H. *Domnule Eremia, întreaga republică vă recunoaște ca pe unul dintre cei care totdeauna are un cuvânt de spus în ce privește o denumire de stradă sau alta, o denumire de râu sau localitate etc. În special, administrațiile locale v-au cunoscut din activitatea dumneavoastră în cadrul mai multor comisii locale sau de stat. Care au fost sarcinile acestor comisii, ce rol ați avut în activitatea lor?*

A.E. Am fost și mai sunt încă membru a două comisii de onomastică: *Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale și Comisia municipală pentru reglementare denumirilor urbane din Chișinău*. În prima comisie activez din anul 1968. În primii ani, în plan de reglementare, foarte puțin ce am reușit să realizez, prea mare era opoziționismul politic. Procesul de restabilire și reglementare a fondului onomastic național a luat amploare după adoptarea legii privind limba română ca limbă oficială. Progrese și mai mari au fost obținute în ultimele două-trei decenii, când s-au definitivat în plan pozitiv sarcinile comisiei, acestea constând în promovarea unor politici unice în standardizarea toponimiei și antroponimiei românești, implementarea normelor de scriere și transcriere a numelor proprii de persoane și geografice, asigurarea autorităților publice cu propuneri și recomandări utile privind perfectarea în plan onomastic a actelor de stare civilă. Prin a doua comisie au fost oficializate noile principii de denominare a obiectivelor urbane, normele ortografice de scriere a denumirilor de străzi, bulevarde, piețe și alte unități urbane. Prin actuala nomenclatură topică urbană Chișinăul și-a înnoit aspectul stradal, a devenit și în acest plan un oraș european.

A.H. *Cum s-a stabilit parcursul dumneavoastră profesional după ce s-a încheiat mandatul de director adjunct? Aveți regrete?*

Participanții la Conferința Internațională „Standardizarea denumirilor geografice” (Sub egida ONU, Frankfurt pe Main, 1996)

A.E. Nu am regretat deloc părăsind funcția de director adjunct, pentru că, să recunosc, mi-a fost foarte greu să fac față ca administrator și ca cercetător. Înaintasem de mule ori cereri de eliberare. La un schimb de directori însă, am beneficiat de moment și, după mai bine de 9 ani de „slujbă la împăratu”, am obținut eliberarea. Eram dorit de așa zisele expediții toponimice, de micile mele descoperiri etimologice, de aparițiile editoriale. Le-am reluat pe toate de la început și cred că n-am greșit. Am avut eu de câștigat și au avut folos din asta cititorii mei, oamenii de prin sate. Nu demult am aflat că publicațiile mele servesc ca material didactic la unele cursuri predate în universități, că informațiile privind originea denumirilor și istoria satelor și orașelor sunt incluse pe site-urile localităților din republică. A trebuit ca ceea ce am adunat de la oameni să întorc din nou la oameni.

Anatol Eremia și Anatol Ciobanu la un popas aniversar (2011)

A.H. *Ați editat multe cărți, aveți publicate multe studii și articole științifice, sunteți unul dintre cei mai productivi cercetători din Institut, cum v-a reușit asta?*

A.E. Într-un ghid bibliografic figurez cu aproape 500 de lucrări: 30 de cărți și 465 de studii și articole științifice și articole de popularizare a științei. O fi așa, nu știu, nu am o ediție bibliografică de autor. Multe, prea multe, îmi spuneau și unii dintre criticii mei zeloși. Multe, probabil, dar meritul nu e totul al meu, ci și al domeniului meu de preocupății: toponimia, antroponimia. Un articol despre o categorie gramaticală sau alta îl publici mai rar într-o revistă sau culegere. Proveniența denumirii satelor și orașelor, originea prenumelui sau a numelui propriu de familie îl interesează mai pe fiecare. De aici și interesul editorilor și al redacțiilor de periodice de a publica mai des asemenea materiale. Ce-i drept, unele cărți au fost reeditate, unele articole au fost preluate dintr-o publicație în alta. În momentele grele, bineînțeles, am contribuit și eu cu mijloace la apariția cărților. Asta o știu eu și familia mea, pentru că rupeam din bugetul nostru comun. Numărul tipăriturilor s-a mărit și pe baza textelor de emisiuni la radio și televiziune. Acestea au fost destul de multe, pentru că mulți ani la rând am susținut emisiuni permanente: „În lumea cuvintelor”, „Cultivarea limbii”, „Onomastica și normele limbii”, „Orașele și satele Moldovei”, „Străzile Chișinăului”.

A.H. *Știi că ați colaborat și cu onomasticienii din România. Cine v-a fost mai aproape și în ce mod?*

A.E. În anii 1990–2000 se stabiliseră strânse legături de prietenie și colaborare între filologii de pe ambele maluri ale Prutului. În cadrul unei Convenții de colaborare între Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Institutul de

Filologie Română „A. Philippide” din Iași și Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, acestea având ca proiect comun de cercetare „Tezaurul toponimic românesc. Moldova”, onomasticienii din Chișinău, din Iași și din Galați au efectuat în comun cercetări de teren în raioanele din Republica Moldova (Cahul, Hâncești, Nisporeni) și în județele din România (Iași, Suceava, Galați). Scopul cercetărilor a fost colectarea unor categorii de nume toponice și studierea lor în cadrul sistemului toponimic general românesc.

Crâmpei expozițional (2011)

Am colaborat la unele ediții de carte și la revistele de specialitate, am participat la lucrările conferințelor și simpoziunilor științifice naționale și internaționale. Conform planului de colaborare, în 2006, a fost elaborat și editat la Chișinău „Dicționarul explicativ și etimologic de termeni geografici” de A. Eremia.

A.H. *Practic nu avem printre cercetătorii de limbă vreo personalitate care să nu fi realizat și activitate profesorală și să nu fi pregătit discipoli. Și dumneavoastră ați predat cursuri la Universitate, ați avut și mulți studenți care v-au devenit apoi continuatori ai ideilor științifice. Cine v-a rămas în memorie în mod special?*

A.E. La Universitatea de Stat din Moldova am predat două cursuri speciale: „Derivatologia” și „Toponimia”. Ambele cursuri treziseră interesul studenților pentru că aduceau noi informații despre tipurile și modelele de formare a cuvintelor, despre proveniența numelor de locuri și localități. Unii dintre învățăcei, mai pe urmă, au dat de greu, pentru că toponimia nu era, după cum credeau ei, o adunătură de legende și povești. Când au înțeles că și această disciplină se bazează pe anumite principii teoretice și că este dominată de anumite reguli și legități, repede au dat bir cu fugiții. *Da, dar pentru a face toponimie noi trebuie să învățăm și teorie, trebuie să știm și multe din istorie,*

geografie, etnografie, atâtea și atâtea altele, noi însă nu avem când... – ziceau ei. Unii au rezistat, au îndrăgit domeniul și chiar au fost angajați la Institut, au susținut și tezele de doctor în filologie: Albina Dumbrăveanu, Magdalena Lungu, Viorica Răileanu. Îmi pare rău de regretatul Vlad Pohilă, care n-a reușit să-și susțină teza, de Stanislav Vieru, Elena Ursu, Lilia Stratu, Ion Pânzaru și alții, care au fost nevoiți să se angajeze în alte instituții sau, în genere, să plece peste hotare în căutarea condițiilor mai bune de trai.

A.H. *Domnule profesor, ne mândrim cu reușitele noastre, nereușitele... le păstrăm pentru învățături. Ce credeți că nu ați reușit să faceți în activitatea dumneavoastră?*

A.E. Multe, foarte multe. Ar trebui să avem fiecare nu o viață de om, dar câteva pentru a reuși să le facem pe toate. Îmi pare rău că vor rămâne neexplorate multe din domeniile onomasticii: hidronimia majoră și minoră, microtoponimia în general, toponimia atestată în documente istorice și în lucrările cartografice vechi, în materialele de arhivă. Intenționez să întocmim și să edităm câteva dicționare normative de toponimie și antroponimie, să elaborăm o lege a numelor proprii pentru a consolida statutul lor de unități onimice și de documente autentice de limbă și istorie națională.

A.H. *De altfel, ce credeți despre cercetarea științifică din timpurile noastre? Pe ce teme ar trebui să se continue cercetările, în ce direcții ar trebui consolidate eforturile? Avem șanse de supraviețuire?*

A.E. Direcțiile sunt bine trasate, temele sunt cunoscute și toate necesare. Avem nevoie de cercetări serioase și aprofundate pentru a elabora lucrări noi, de nivel european, lucrări care vor consolida statutul limbii române în condițiile noastre de astăzi. De prim ordin ar fi studiile de istoria limbii, sociolingvistică, cultivarea vorbirii și, desigur, de onomastică. Trebuie să ne pătrundem de înțelegerea că buna funcționare a limbii române oficiale depinde de fiecare din noi, în sensul că trebuie să o învățăm permanent și să o vorbim corect. Noi trebuie să oferim alogenilor posibilitatea însușirii limbii de stat și tot noi, pe de altă parte, să le creăm situații care cer utilizarea inevitabilă a limbii oficiale. Actualul efectiv de cercetători e puternic și în stare să realizeze lucrări serioase în plan teoretic și aplicativ-practic. Filologii sunt încadrați acum la realizarea unui program de stat ce le va spori prestigiul științific. Prin faptul că institutele de cercetare au fost smulse din cadrul Academiei nu s-a obținut nimic constructiv. Cercetările științifice își vor recăpăta cursul normal de dezvoltare doar în cadrul Academiei de Științe. Fără știință nu există educație, fără educație nu există cultură. Fără știință, educație și cultură țara degradează.

A.H. *Și, la finalul acestui interviu, o întrebare tradițională: Uitându-vă înapoi, prin anii parcurși, ați alege încă o dată să fiți slujitor al limbii române?*

A.E. Da, bineînțeles, pentru că a sta la straja limbii române e un act de demnitate, o datorie sfântă față de neam și țară. Aș îmbrățișa negreșit același obiect de

cercetare – onomastica, pentru că onomastica, după cum remarca academicianul Nicolae Corlăteanu, e un domeniu deosebit de important și necesar pentru studierea și cunoașterea limbii, istoriei și culturii naționale.

A.H. *Domnule profesor, Vă mulțumesc! Dumneavoastră sunteți exemplul viu al categoriei de personalități care se hrănesc din studii și îi hrănesc și pe alții, dacă mi se permite să-l parafrazez astfel pe Cicero. Vă urez de sănătate, în acest an care va rămâne în memoriile noastre ca unul al privării de comunicare și tocmai de aceea mă bucur că am reușit să realizăm acest interviu!*

Aurelia Hanganu
2020

Nicolae MĂTCAȘ:

„Am fi vrut să ajungem și noi la acea oră astrală!”

Nicolae Mățcaș este născut la 27 aprilie 1940, în com. Crihana Veche, jud. Cahul, într-o familie de țărani, viitor filolog, lingvist, profesor universitar, poet, publicist, traducător, om de stat. Absolvă Facultatea de Istorie și Litere a Universității de Stat din Chișinău (1957–1962), după care activează în calitate de lector la Catedra de limba română a aceleiași universități. În 1964–1967 face doctoratul la Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, specializarea „Lingvistică matematică, structurală și aplicată”, sub conducerea prof. Rajmund Piotrowski, reputat romanist și specialist în lingvostatică, finalizat cu susținerea tezei de doctor în filo-

logie. Activează în calitate de conferențiar, apoi decan, până în 1970, al Facultății de Litere a Institutului Pedagogic (actuala Universitate Pedagogică de Stat) „Ion Creangă” din Chișinău. Din 1980 până în 1987 deține șefia Catedrei de limba și literatura română, apoi a Catedrei de limba română (până în 1993). În perioada renașterii naționale deține funcția de Secretar al Comisiei interdepartamentale pentru problemele istoriei și perspectivele dezvoltării limbii moldovenești (1988–1990), comisie care a recunoscut statutul de limbă de stat al limbii materne, unitatea de limbă moldo-română și a votat pentru necesitatea revenirii la grafia latină. Scrie numeroase studii și articole în reviste și ziare, urmărind să fixeze definitiv în conștiința tuturor categoriilor sociale ideea limbii romanice unice în această parte a Europei – *limba română*. A fost ministru al științei și învățământului al Republicii Moldova în guvernele Druc, Muravschi, Sangheli (1990–1994). Fondator (1991), redactor (1994–1995) și colaborator până în prezent la revista *Limba romană* din Chișinău. În 1995 este nevoit să se exileze în România. Lucrează în calitate de expert în probleme de relații internaționale la Camera Deputaților și consilier la R.A. „Monitorul Oficial” al României. A fost expert superior la Direcția României de Pretutindeni (1996–2007). A publicat zeci de manuale, sute de articole, studii și volume dedicate luptei pentru limba română în spațiul dintre Nistru și Prut, iar în 2011 îi apare de sub tipar volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, constituind o selecție a celor mai valoroase publicații semnate de Nicolae Mățcaș de-a lungul timpului. În România a editat 20 de cărți de versuri. Recent (2020), cu ocazia celor 80 de ani, Biblioteca „B. P. Hasdeu” i-a scos de sub tipar volumul omagial *Nicolae Mățcaș: Risipă și măsură. Biobibliografie*. Profesorul și scriitorul Nicolae Mățcaș este deținător a mai multe titluri onorifice: Eminent al învățământului public din Republica Moldova (1976), Eminent al învățământului superior din URSS (1981), Doctor honoris causa al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1993), Professor honoris causa al Universității din București (1994) etc. A fost decorat cu Ordinul *Gloria muncii* (1996); Ordinul Republicii (2010); Ordinul Național *Serviciul Credincios* în grad de Mare Ofițer (2014).

A.C. *Dragul nostru dascăl, pentru noi, învățăceii Domniei Voastre, sunteți omul fără de vârstă, omul de litere cu o operă care rămâne în picioare, omul vertical în pofida tuturor vicisitudinilor vieții. De la înălțimea vârstei pe care ați atins-o, e adevărată formula „tinerețe fără bătrânețe”?*

N.M. Aș vrea eu să fie adevărată această formulă... Este adevărată pentru basm, pentru că așa, în condițiile în care conviețuim, mai ales, este imposibil să nu te doară un șold, o coastă și mai știu ce, este imposibil să nu simți că anii se adaugă cu trecerea timpului și rămâi tânăr numai cu spiritul, rămâi tânăr numai în suflet. Sufletul pentru noi este veșnic tânăr. Și există o categorie de oameni care rămân mereu tineri, frumoși, anume datorită faptului că au un suflet frumos.

A.C. *Foarte frumos spuneți, fără îndoială. Întorcându-vă privirea înapoi, unde vi se oprește ea, în primul rând, la care ani, poate?*

N.M. Dragă doamnă, se oprește la Crihana mea natală. Acolo, la vârsta de cinci anișori, cineva mi-a spus: mergi acasă, că maică-ta a murit... Noi, băieții, cum să credem că mama a murit? De fapt, o lovise trăsnetul, veneau de la deal cu sapa în spinare și a lovit-o trăsnetul, dar nu credeam... Am venit cu bulucul de copii și, când am văzut în curte o mulțime de oameni, am înțeles că era adevărat, m-am dus după casă și am răbufnit în plâns. Mama avea 38 de ani...

Mama (Ana Mătcăș) la 21 de ani. Fotografia din centru: Colișor la 10 ani cu tatăl, mama (Vera) și cu cumnata Tasia. O copie a mamei – feciorul Nicolae, la vârsta tinereții

A.C. *Ați conștientizat atunci tragedia, la acea vârstă?*

N.M. Daaa, extraordinar... plângeam acolo de mă cutremuram, și cineva i-a spus fratelui, care era cu 11 ani mai în vârstă decât mine (noi doi eram acasă atunci, tata era mobilizat, războiul iminent cu Japonia din Extremul Orient l-a mai reținut până-n toamna lui 1945, mama, după cum vă spuneam...). Parcă-l aud pe bădița Vasile, care

acum tot nu mai este, fie-i țărâna ușoară: „Colișor, ia hai să vezi cum doarme mama...”. Asta m-a emoționat și mi-a rămas în amintire pentru toată viața. Crihana Veche e satul meu de baștină, locul unde trăiesc în pământ părinții, frații, bunicii și celelalte rude.

A.C. *Perioada de profesorat la Facultatea de Litere a Universității „Ion Creangă” este una fundamentală în formarea dumneavoastră, după doctoratul luat la Sankt-Petersburg. Lupta pentru limba română și alfabet v-a prins anume în postura când instruiți viitorii dascăli de limba română. Pot fi comparate studiile de azi cu studiile din acea perioadă?*

N.M. Limba română mi-a intrat în suflet cred că de atunci când am rămas singur cu fratele și, ca să uit de marea pierdere și durere pe care o aveam, serile îmi spunea povești, recita poezii, pasaje întregi din scriitorii clasici români. Fratele a fost cel mai bun învățător care mi-a insuflat această dragoste față de limbă și literatură, de aia ne contram cu verișorul venit din deportare, după '56, care și unde se va duce după absolvirea școlii. Atunci era la modă chimia, fizica nucleară, tentația de a ajunge căpitan de cursă lungă... Eu, însă, m-am decis: „Mă duc la limba și literatura maternă”.

Iar în ceea ce privește profesoratul la „Creangă”, ca și anterior profesoratul la Universitatea de Stat, pe care am absolvit-o, acolo cred că mi-am lăsat o parte din sufletul meu, mi-am lăsat-o studenților cu care respiram același aer, împărtășeam aceleași idealuri, chiar dacă n-aveam voie să numim limba – căreia acum îi spunem curajoși *limba română*, – chiar dacă nu aveam dreptul să spunem că suntem români, chiar dacă trebuia scriitorii clasici să-i numim moldo-români și nu puteam explica de ce, cum pot fi în același timp și una, și alta, cum poți vorbi în același timp în două limbi, cred totuși că prin aluziile pe care le făceam, prin modul esopic pe care îl aplicam – cred că studenții înțelegeau mult prea bine despre ce este vorba și de ce literatura noastră e comună cu literatura de peste Prut, și de ce scriitorii erau numiți moldo-români.

Erau moldo-români, fiindcă pe timpurile când am absolvit eu școala medie, aproape că nu se studiau scriitorii care se născuseră și activaseră în cealaltă parte de Prut. Ulterior savanții, metodiștii noștri au recurs la niște procedee de care azi râdem. L-au convins pe Brejnev (pe atunci prim-secretar în comitetul central al partidului comunist al Moldovei) că Vasile Alecsandri, deși (mare) boier, „cântase faptele de glorie ale ostașilor ruși și români-moldoveni în lupta împotriva turcilor”. Deci ar fi bine ca și noi

să-l studiem pe Vasile Alecsandri, cu atât mai mult că s-a născut tot în Moldova (de dincolo de Prut). – *Harașo, budem izuciati!* Pe urmă – tot așa și pe Creangă: „Leonid Ilici, mai este un scriitor, drept că a fost și popă, dar răspopit din cauza comportamentului său nepreoteșc, însă și el a proslăvit curajul, optimismul ostașului rus prin chipul bengosului Ivan Turbincă”. – „*V takom sluciaie beriom i popa!*”, cade de acord Brejnev. Cam așa s-a întâmplat și cu Eminescu: „*Eminescu a vorbit despre proletariat... a chemat la distrugerea societății capitaliste: Zdrobiți orânduiala cea crudă și nedreaptă ce lumea o împarte în mizeri și bogați*”. – „*Maladeț, pareni! Îl luăm și pe dânsul!*” Așa au fost aduși scriitorii moldo-români de cealaltă parte a Prutului în manualele noastre școlare, despre care și noi, elevi în clasa a 9-a, am auzit câte ceva. Numai profesoara de literatură avea câteva cărți editate la noi în limba moldovenească, cu alfabet rusesc, firește. La „Creangă”, tot n-aveam voie să le spunem români, moldo-români și gata. Studenții ne mai puneau întrebări frontal, noi transpiram explicându-le ce-i cu moldo-românismul scriitorilor respectivi. Cred că studenții conștientizau ce era cu apartenența clasicilor la două limbi și popoare diferite. La „Creangă” am crescut, ca profesor, decan, șef de catedră, împreună cu studenții. Vreau să spun că studentul mi-a fost cel mai apropiat și mai de nădejde sprijin în activitatea mea, eu respectând orice student, indiferent dacă învăța mai bine sau mai puțin bine. Pentru că sunt convins că în fiecare ființă tânără zace o personalitate în devenire.

1988. Intr-o comisie de examinare a absolvenților promoției 1984–1988, de la stânga la dreapta: Nicolae Mățaș, Maria Hadarcă, Sofia Pereva, Anton Borș, Eliza Botezatu

A.C. *Domnule Mățaș, adineauri ați pomenit de manualele școlare. Cum credeți, poate fi făcută o comparație între manualele de azi și manualele de pe timpuri?*

N.M. Depinde la ce timp vă referiți. Eu însumi, împreună cu Ilarion Matcovschi de la Bălți, am fost autor al manualului de limba maternă pentru clasa a 6-a (ulterior, cu schimbarea programelor, a devenit manual pentru clasa a 7-a, primul (în spațiul nostru – *n.n.*) cu caractere latine).

Doamna Natalia Suruc de la Editura „Lumina” mă sună prin vara lui '90 (eram deja ministru): „Domn ministru, veniți și semnați, a apărut semnalul manualului de limbă pentru clasa a 6-a”. Când mă duc, pe copertă scrie: **Limba moldovenească!** Eu, care până acuma, împreună cu Dumeniuk, mi-am dat și sufletul pentru limba română, pe

care am introdus-o în școală prin voință proprie și cu susținerea regretatului azi acad. Petru Soltan, care era președintele comisiei pentru știință și învățământ din parlament, care am dat dispoziție în scris tuturor inspectoratelor școlare să folosească glotonimul *limba română* și etnonimul *popor român* cu referire la cel din Basarabia – și dumneavoastră îmi puneți pe manual (titlul – *n.n.*) **Limba moldovenească**, iar eu trebuie să semnez? „Am cheltuit bani, am făcut ceea... Nu mai putem...” Zic: „Nuuuu semnez!” Au fost nevoiți să anuleze tirajul respectiv și să-l reediteze cu titlul **Limba română**. Manualul pe care l-am făcut cu Ilarion Matcovschi chiar pentru timpurile acelea avea pretenția să-i învețe pe copii ce înseamnă limba română și care sunt resursele ei expresive, de aceea chiar în formulările condițiilor noi foloseam diverse sinonime, antonime, frazeologisme, încât recenziții acestui manual la discuție l-au respins pe motiv că ar fi foarte dificil pentru elevi. Dificil în sensul că foloseam toate sinonimele din șirul sinonimic respectiv și sigur că erau și neologisme, dar erau reluate pe parcurs, repetate; deci dacă a auzit cuvântul și l-a însușit o dată, îl repetă, îl reia a treia, a patra oară, până

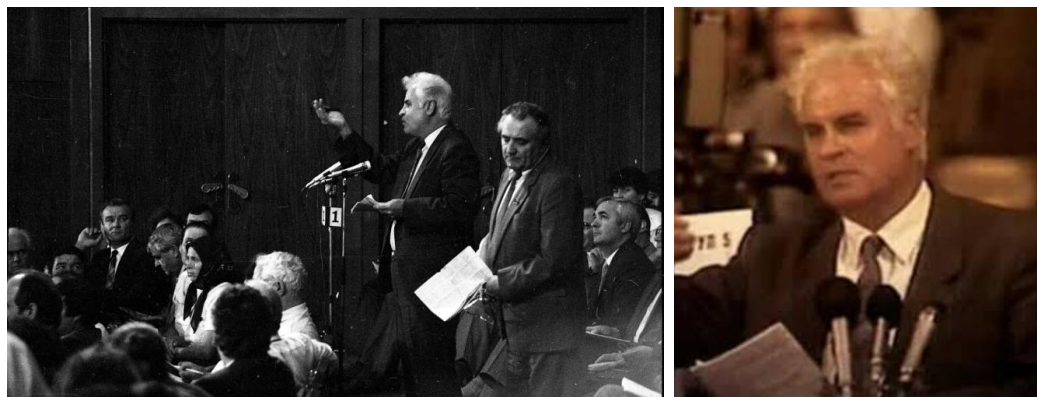
Volume dedicate limbii române semnate de Nicolae Mățaș

la urmă îl însușește.

Numai în felul ăsta putem să-l învățăm, să-i sporim cunoștințele, nu să-l ținem la nivelul moșionismelor, al vorbirii de-acasă, al unui lexic limitat, pe care îl foloseau ei în manualele lor. Iar azi sigur că s-au schimbat programele, s-au schimbat cerințele, s-au schimbat exigențele, s-a schimbat terminologia științifică, azi elevii vorbesc despre... *barem*, *item*, ceea ce nu era pe timpul acela, așa că astăzi sigur că însușesc alte lucruri decât învățau la timpul respectiv. Zic, manualele de astăzi se deosebesc de celelalte, fiindcă a progresat știința, a progresat viziunea cercetătorilor asupra modului în care trebuie studiate limba, literatura. Negreșit, ceea ce am vrut noi, în '90, la nivelul ministerului – am vrut să unificăm manualele de acolo cu cele de dincoace de Prut, am vrut să le unificăm și prima etapă a fost preluarea aceluiași manual din România și în școlile din Republica Moldova. În câți ani am fost noi la minister, s-a reușit lucrul acesta. În fiecare an ministerul de aici avea comandă de la noi pentru toate manualele de limbă, de literatură nu mai vorbesc, dar și la alte științe: matematică, fizică, astronomie... Iar după ce am plecat noi, agrarienii spuneau că am „românizat” învățământul moldovenesc, am reetnizat tânăra generație de copii și adolescenți din Basarabia. Și, într-adevăr,

limba am „românizat-o”, în înțelegerea lor, pentru că am dat dispoziții inspectoratelor să folosească glotonimul corect *limba română* și etnonimul adecvat *popor român*, pentru că am introdus *istoria românilor* în locul *istoriei R.S.S. Moldovenești*, pentru că am introdus materia *limba română* în toate școlile, de toate gradele, și pentru că am mărit numărul de ore la limba și literatura maternă, ore de care înainte beneficia limba și literatura rusă, iar limba rusă am declarat-o *limbă opțională*, deci studentul și elevul avea voie să-și aleagă ca limbă străină și limba rusă, dar nu ca limbă de comunicare și înțelegere reciprocă, cum fusese numită în legislația lingvistică și cum a fost calificată după plecarea noastră în '94 de la minister.

A.C. În calitate de ministru al științei și învățământului, în perioada 1990–1994, ați depus eforturi considerabile pentru sincronizarea sistemului de educație, existent la acea oră în tânăru stat, cu sistemul de educație românesc și cel european, printr-un șir de reforme

30 august 1989. Pledoarie pentru limba de stat și revenirea la alfabetul latin. Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al fostei R.S.S.M. Chișinău.

Fotografii de Nicolae Răileanu, din arhiva lui Mihai Poiată

radicale. În ce a constatat acea „revoluție” în învățământ și în știință?

N.M. „Revoluție”, luăm între ghilimele cuvântul acesta, dar vreau să vă spun că într-adevăr a fost revoluție întâi de toate în mentalitatea noastră. Nu eram deprinși cu termenii respectivi, nu știam de ce trebuie studiată *istoria românilor*. Am numit-o astfel, făcând trimitere la istoria armenilor care locuiesc nu numai în Armenia, dar și în Turcia și în toate țările vecine. Lucru pe care nu-l acceptau chiar și unii profesori de-ai noștri. Nu mai zic de altele, pe care, de asemenea, cu atâta anevoie le-au acceptat întâi de toate profesorii, cu dâșii era cel mai greu. La ședințele zonale, unde trebuia să explicăm toate aceste schimbări, a fost depusă o muncă enormă, efectuată cu profesorii. Nu mai vorbesc de modul în care am fost primiți în Transnistria – era imposibil să stai în fața lor și să le explici de ce sunt necesare aceste schimbări. Era vorba de schimbarea

de mentalitate, de opțiunea pentru termenii la care mă refeream mai sus, de acceptarea manualelor din România, pe care le-am adus pe băncile elevilor și ale școlilor din Republica Moldova. Era nevoie să explicăm de ce am purces la schimbarea sistemului de apreciere a cunoștințelor, trecând la sistemul decimal, lucru cu care nu erau de acord nici ai noștri, necum cei din Transnistria. Era foarte greu de elaborat orice document care privea învățământul de la noi, începând cu *Legea învățământului*. Am publicat în presa periodică *Legea învățământului*, varianta de lege a noastră, care sigur că se orienta spre legea învățământului din România, odată ce noi voiam să ne sincronizăm cu învățământul de acolo, și... am fost acuzați că e o lege românească și nu o lege locală. N-au acceptat să trecem la învățământul secundar de opt clase, de exemplu, cum era în România, ci au ținut numaidecât să se deosebească și parlamentul a acceptat învățământul secundar de 9 clase. De aia, când am trimis copiii la studii în România, aici urmau să preia studiile în clasa a noua, deci un an îl pierdeau numai de aceea că s-au încăpățânat parlamentarii noștri, n-au acceptat propunerea noastră inițială.

Când am purces la introducerea calificării cadrelor didactice, a gradelor didactice I, II, III, așa cum erau ele în România, parlamentarii noștri iarăși s-au opus, ba că nu erau de acord cu terminologia, ba că la ce bun să mai facem o schimbare ca aceasta. Nici profesorii nu voiau să audă în genere de introducerea acestui sistem de obținere a gradelor didactice, chipurile, e o nouă reexaminare. Lor, care au făcut facultatea, acum li se mai organizează un nou examen, li se mai cere o teză de doctorat pentru obținerea gradului didactic I, de exemplu (la noi a fost numit superior, iară ca să se deosebească de cel românesc). În cele din urmă, cu mare greu, sistemul de calificare a fost adoptat.

A fost necesară o muncă enormă de explicare, după cum vă spuneam. Țineam conferințe zonale și explicam cadrelor didactice de la noi că obținerea gradului didactic înseamnă un beneficiu pentru dânsule în primul rând la nivelul salarizării: salarizare diferită în funcție de gradul deținut. Dacă tu vrei gradul didactic II, gradul didactic I cu salarizarea maximă, să zicem, exista cerința de a scrie și susține o lucrare științifico-metodică în fața unei comisii de examinare, iar profesorii ripostau – că au trecut o dată examenul, au scris și susținut teza de licență la facultate... la ce să mai scrie încă o lucrare acum? Da, replicam noi, toată viața trebuie să învățăm... Asta e sarcina noastră și, la urma urmei, gradul didactic superior nu e obligatoriu. Numai cine vrea îl susține și noi am vrut să evidențiem cadrele didactice care meritau acest grad, gradul didactic I tot n-ai să-l iei din primul an, al doilea, al treilea, dar ai timp să tinzi, să te pregătești...

Au fost multe elemente de adevărată reformă, reformă în sensul revenirii la învățământul tradițional românesc din perioada interbelică, când existau cele trei structuri nete: învățământul primar, secundar (gimnazial) și învățământul liceal. Atunci am reușit să înființăm peste 50 de licee, astfel ca fiecare raion din republică să aibă cel puțin un liceu în care pot să fie atrași toți doritorii din localitățile raionului respectiv, deși din cele rurale condiția era să existe în centrul raional neapărat cămin pentru acești elevi care vor studia la liceu.

A.C. *Ați exercitat timp de mai bine de un deceniu (din 1996 până în 2007) funcția de Expert I (NM: Se numea ba Expert I, ba Expert superior... ca și la academie) la Serviciul României de Pretutindeni al Direcției Generale pentru Integrarea Europeană și Relații Internaționale din cadrul Ministerului Educației și Cercetării din România. Problema expertizei, a evaluării, a calității de expert este una extrem de complexă. Cum credeți că pot fi selectați mai corect experții în orice domeniu?*

N.M. Aici expertul a fost într-adevăr expert, fiindcă era vorba de un fost ministru șomer acolo (în Republica Moldova – *n.n.*) și care de nevoie se autoexilase în Țară la Ministerul Educației, cum se numea aici. Domnul Liviu Maior, ministrul Învățământului din România de atunci, îmi propusese să devin consilierul lui. Ca să nu-l irităm pe fostul deținător al postului, l-am rugat să fiu repartizat la Serviciul României de Pretutindeni, Direcția Generală Integrare Europeană și Relații Internaționale. Așadar, aici expertul într-un fel s-a pomenit la locul lui, fiindcă știa ce înseamnă învățământ, care sunt problemele învățământului, spre ce specializări și centre universitare se orientează mai mult candidații din Republica Moldova etc. În rest, ce să vă spun? Experții nu sunt pregătiți în mod expres nicăieri, experții se aleg dintre cei care cunosc mai bine situația, zic, nu se pregătesc expres să devină experți. În cazul meu, pregătirea subsemnatului a coincis cu sarcinile care i-au revenit, fiindcă eu, de exemplu, responsabil de studenții și elevii care veneau masiv la studii în România, cunoșteam bine problema. Se știe că, începând cu anul 1990, când am trimis primele generații de elevi și studenți la studii în România, cred că vreo 2500–3000 de persoane (inclusiv tineri români din Ucraina), și până în 1994, am condus ani la rând selectarea acestora. Iar prima Convenție și ulterioarele Acorduri de colaborare cu ministerul de la București privind deschiderea largă de posibilități de studii în România pe bursele oferite gratis și generos de statul român fuseseră întocmite și semnate chiar de viitorul expert...

6 mai 1990. Podul de flori, care va deschide tinerilor drumul spre studii în România. Foto Valeriu Oprea

A.C. *Asta se întâmplă în 1990...*

N.M. Asta se întâmplă chiar în 1990, în primul an de ministeriat al meu. Timp de patru ani am trimis la studii anual numai formal câte 2000 (1000 de elevi și 1000 de studenți), dar, de fapt, trimiteam mult mai mult, fiindcă la Ministerul din România exista înțelegerea aceasta, a necesității de a trimite la studii și de a-i primi în țară pe frații pe care ani de zile îi „uitaseră”. După mine a venit la ministerul de la Chișinău un ministru care imediat a redus numărul de bursieri ai statului român: la elevi – 450 anual și, respectiv, la studenți, sub 900. Zic, au fost câțiva ani la rând când la Chișinău s-a redus unilateral numărul. Ca expert, îi explicam domnului ministru și altor responsabili de învățământ de la București care e situația din Republica Moldova, care e atitudinea conducătorilor față de relațiile cu România și că numeroșii tineri doritori care vor să vină la studii în România nu poartă nicio vină, iar cineva le interzice. O dată ce guvernul României a deschis larg ecluzele pentru învățământ în limba română la toate unitățile de învățământ de toate nivelele, în 1990, n-ar fi păcat ca același guvern să înceapă a reduce numărul de burse oferit tinerilor din Republica Moldova doritori de a studia în România, indiferent de poziția pe care au adoptat-o conducerea, guvernele și miniștrii care au venit ulterior la putere? Așa că atunci când nu s-au mai putut la nivel oficial întreține relațiile normale de colaborare între Ministerul învățământului din Chișinău și cel de aici, de la București, am luat o decizie radicală: doritorii din Republica Moldova, întrucât nu se mai putea merge acolo și face selecția (nu era de acord conducerea!), cei care vor să vină la studii în România pe bursele statului român să depună cererile și dosarele în trei centre universitare din Țară mai apropiate de Republica Moldova: Iași, Galați, Suceava. Atunci când nu s-a mai putut pe cale amiabilă, repet, noi, partea română, am deschis supapa aicea și le-am permis elevilor și studenților basarabeni să vină la selecție în aceste centre și să fie repartizați conform dorințelor lor. S-a susținut setea basarabenilor de studii în Țară. Dacă luăm din '90 până acuma, vă dați seama câți copii și tineri din Republica Moldova au avut fericirea să studieze aici – și la facultate, și în învățământul preuniversitar, și la masterat, rezidențiat, doctorat, perfecționare...

A.C. *Acum un deceniu declaraserăți, și afirmația rămâne valabilă și în 2020: „Straniu este că după 1991 nu s-a mai apropiat nimeni de legislația veche cu privire la limba de stat” – (Publika.md). Cine se mai poate apropia azi de acea legislație? Nu ar trebui să se mobilizeze mai mult AȘM, Institutul de Filologie și Institutul de Istorie, comunitatea academică în general, pentru a mișca, în sfârșit, carul din loc? Ce se poate face azi pentru a abroga nefericitul articol 13 din Constituția Republicii Moldova?*

N.M. Dragă Alina, nu se poate face nimic câtă vreme legiuitorii nu vor. Uitați-vă la componența actuală a parlamentului – cine e preponderent acolo și care e atitudinea lui față de denumirea **limba română**. Ei doar nu recunosc denumirea de limba română – e limba moldovenească, spun ei, începând cu Dodon, continuând cu Bătrâncea,

Februarie 2020. Jurnalista Alina Chiriac-Ivașcu în dialog cu prof. Nicolae Mățaș.

Octombrie 2020. Volum omagial cu DVD editat de Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”

care a rupt harta României Mari. De aceea este imposibil. Doar știți și dumneavoastră, la inițiativa doamnei Ana Guțu, care făcea parte din fracțiunea Partidului Liberal, s-a făcut demersul în vederea încetățenirii glotonimului *limba română* și, respectiv, a transpunerii lui în Constituția Republicii Moldova, care menține odiosul art. 13 cu limba moldovenească. Curtea Constituțională a Republicii Moldova a acceptat și a fundamentat juridic necesitatea introducerii acestei denumiri corecte a limbii noastre, a scris doar că numele corect al limbii noastre este limba română. Curtea Constituțională a Republicii Moldova, instituție supremă, a spus că, în sensul acesta, Declarația de independență, care folosea aceste nume – *limba română, popor român* –, e mai presus decât Constituția! Ca document, adică, e mai presus; prin urmare, și în Constituție trebuie introdusă această modificare. Totuna n-a fost introdusă, fiindcă n-au acceptat parlamentarii.

A.C. *Cum credeți, mai e nevoie astăzi în parlament de o comisie interdepartamentală pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii ca aceea din 1988?*

N.M. Nu mai este nevoie. Atunci comisia la care vă referiți a apărut ca reacție la nemulțumirile vorbitorilor de limba „moldovenească”, limbă care, sub presiunea celei ruse, aproape că nu mai funcționa în instituțiile noastre de învățământ, în alte domenii, începând cu sfera de deservire și terminând cu celelalte sfere ale comunicării oficiale în limba statului, atunci a fost necesară o asemenea comisie și ea, de fapt, a fost constituită la cererea maselor, pentru a stăvili puțin nemulțumirea acestora – uite, avem o comisie, ea o să studieze... Nu știau, de fapt, că această comisie, pe care unii o priveau cu suspiciune: ce-au mai făcut? încă o comisie, cine face parte din ea? Și într-adevăr, la început, erau acolo vreo treizeci de oameni aleși pe sprânceană, numai din cei pe care în cot îi durea de limba moldovenească. Ulterior, la insistența scriitorilor, a intelectualității moldovenești, hai să-i zicem așa, desi ea tot românească e, componența comisiei pentru elaborarea legislației lingvistice a suferit schimbări în sensul completării cu persoane care cunoșteau bine istoria, știau situația reală în care se afla limba și care sunt

1988. Hotărârea Comisiei interdepartamentale semnată de Alexandru Mocanu, președinte al Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești (române), și de secretarul ei, prof. Nicolae Mățaș

1989. Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș și Nicolae Dabija în toial discuțiilor despre limbă și alfabet

tre, ale celor care ne zicem *moldoveni*. Î-am zis *identitate lingvistică moldo-română*, deși mai exact ar fi fost termenul *unitate lingvistică moldo-română*, ceea ce însemna foarte

necesitățile și măsurile de eradicare a tuturor relelor din calea dezvoltării limbii materne.

Atunci Comisia, zic, a avut menirea ei și nu știau conducătorii că, de fapt, și-au pus sub jilțuri o bombă cu efect imediat, fiindcă rezultatele la care a ajuns Comisia aceasta au fost decisive pentru ceea ce a urmat ulterior. În ajun de an nou, literalmente, stăteam cu domnul Silviu Berejan în sediul Prezidiului Sovietului Suprem și redactam, eu în calitate de

secretar al comisiei respective, d-lui în calitate de director al Institutului de Filologie, deciziile Comisiei și comunicatul pentru presă. Atunci Comisia a luat decizia istorică că limba republicii trebuie să devină limbă de stat, dacă statul vrea să aibă grijă ca această limbă să funcționeze real. Tot atunci s-a luat decizia că este necesară revenirea la grafia noastră tradițională latină. În proiectul de Lege cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii, am introdus, împreună cu Dumeniuk, noțiunea de *identitate lingvistică moldo-română*, referindu-ne la conaționalii noștri din Nordul Bucovinei și din Transcarpatia, care se numesc *români*, dar care studiau după manualele noastre

«Este necesar» se referința la concepția cu privire la existența a două limbi, est-românele limbilor, respectiv-се identitatea lingvistică moldo-română.

Тотодат се издуче а фи резолватэ проблема философия графия латине, проблемэ пе каре о звораче саванция-лингвистич, оманени де литерэ, меморанти конвациятоаре а интелектуалилор ши латор летачени а редубличий, каре сау промуцаэ пентру интродучере алфаветэ-луй латин, че мересулаэ май адекват карактерулуй романия ад лимбий молдовенешть.

Комисия интердепартаменталаэ пентру студия историей ши проблемелор дезволтэрий лимбий молдовенешть хотэричей.

1. А фаче уи демаре пе лингаэ Президиуа Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть ку промуцаэ на лимбий молдовенешть са фи деретатеэ дреп лимбы де стат пе териториуа РССМ ши си фие интродуэ комментари конвациятоари ма Конституция РСС Молдовенешть, конвациятоари ма Конституция РСС Молдовенешть ши конвациятоари ма Конституция РСС Молдовенешть ши конвациятоари ма Конституция РСС Молдовенешть ши конвациятоари ма Конституция РСС Молдовенешть.

2. А рига Президиуа Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть са формуэе уи груп де лудур, алаэуат дин делучеа ай Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть, дин мемברי ай Комисией интердепартаменталаэ, лингвистичэ, журнистичэ, спецачилы дин айте домени, разрезачилы ай лингвистилор де ерачеэ ши ай организацилор обичайлы пентру а претати промекте де аэка ши деретеле ресептивне ку привре ла лимбы.

3. А интервени пе лингаэ Президиуа Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть ку привреачер са апробе три-шеря ла графия латина ши са ла Конституция де интенинг ал РСС Молдовенешть-височичивия де а есаборачи, ретачилы конвация де мерети ма волети промацияи стачей эквивалент толте домениаэ аэний конвация де стачи, а промачи ай аэнет екли, уи груп еклиаэ де лудур.

(Читаче бара де сача десере идиция Комисией уи маэ. 3. рисунга де барэ-уи маэ. 6. 7).

mult pentru situația din '90, când exista încă URSS. Să vorbești de *unitate de limbă*, de *identitate*, cum i-am zis, ceea ce era același lucru, însemna să recunoști că româna și moldoveneasca, poporul român din România și poporul român/moldovenesc din Basarabia, Nordul Bucovinei, Maramureșul istoric sunt noțiuni identice. Extrem de riscant pentru vremurile acelea!

August 1992. În pauza Conferinței internaționale „Limba romană azi” (Chișinău, AȘM). Nicolae Mățcaș de vorbă cu doi mari lingviști ai contemporaneității: Eugeniu Coșeriu (stanga) și Silviu Berejan (dreapta)

Anume în această privință Comisia a avut un rol deosebit și rolul ei a fost enorm, nu degeaba cineva a supranumit-o „Comisie de salvare a limbii”. Comisia a salvat limba atunci, a salvat-o în sensul ridicării prestigiului ei ca limbă de stat. Dar ea a salvat și adevărul istoric: suntem o limbă și o națiune, unul și același popor! Și am mai câștigat ceva: revenirea la grafia latină. Subsemnatul cu Ion Dumeniuk, făcând parte din grupurile de lucru, dumnealui la grafie, unde m-a luat și pe mine în componența grupului, dincoace, la celelalte grupuri de lucru privind funcționarea limbilor, l-am luat eu pe dânsul și cei care am făcut parte din grupurile acestea au efectuat o muncă enormă de explicare de ce trebuie să revenim la grafia latină. Nu mai zic de sumedenia de articole pe care le-am publicat împreună cu Dumeniuk în presa periodică. La Comisie, Dumeniuk a insistat să folosim termenul REVENIRE la grafia latină, nu TRECERE, cum i-au zis parlamentarii ulterior. Nu de comisie e vorba azi, e vorba de majoritate parlamentară, care ar înțelege lucrurile. Noi nu avem o asemenea majoritate parlamentară și până nu o vom avea, nu va fi schimbat nici articolul 13 din Constituție. Cu părere de rău, la fel cum nu va fi abordată nici problema re-unirii...

A.C. Chiar voiam să vă întreb... Afirmăți, într-un interviu de acum 15 ani, că Basarabia devine, pe zi ce trece, o **fata morgana** a României (mi se pune un nod în gât)... Ce speranțe mai pot avea basarabenii? Fiecare an care trece ne depărtează tot mai mult de acest vis, al întregirii cu Țara-mamă?

1991. Primul număr al revistei *Limba romană*, al cărei fondator, redactor și colaborator este până în prezent prof. Nicolae Mățaș
1996. Revista *Limba romană*: o casă pentru toți intelectualii.
La o discuție despre portofoliul revistei, cu Leo Bordeianu, Ion Ungureanu, Nicolae Mățaș, Nicolae Corlăteanu
2020. Număr jubiliar al revistei *Limba română* (30 de ani de la fondare)

N.M. Daaa. Sunt momente de tristețe când faci declarații de felul acestora, de pinde în ce dispoziție te afli, într-adevăr. Dacă te uiți așa, problema Basarabiei nu-i interesează nici pe cei din Republica Moldova, nici pe cei din România. Mă refer la oficialități, reprezentanții acestora, nu la oamenii simpli. Nu-i interesează deloc, sunt alte probleme la ordinea zilei. O spun cu tristețe, am spus-o de atâtea ori, au constatat-o nu o dată și regretații nea Grig, bădița Ion Ungureanu ș.a. Guvernul de aici, așa cum n-a spus-o nici în '90, atunci când, cu puțin curaj și cu mare hotărâre, se putea spune, dat fiind că majoritatea parlamentului de la Chișinău avea altă compoziție și altă vreau, iar masele fremătânde împânziseră bulevardele și piețele Chișinăului, guvernul de la București considera că... încă n-a sosit momentul. Colosul de la răsărit, pe cale de a se prăbuși, la București încă mai insufla teamă, o teamă mai mare decât la Chișinău, cu Armata a 14-a pe propriul teritoriu. S-a pierdut o ocazie rarisimă în istorie. Acum ni se spune iară că apropierea celor două maluri de Prut se va face prin aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, unde ne vom reîntâlni cu toții. Oricum, în timp, cu vrerea poporului, reîntregirea neamului se va face, pentru că e un proces legitim firesc. Numai că am fi vrut să ajungem și noi la acea oră astrală!

A.C. *Ne vom întâlni în UE...*

N.M. Cu părere de rău pentru ocazia ratată din 1990–1991 și cu părere de bine pentru situația de azi, cel mai intens în prezent propagă unirea și militează în vorbe pentru unire fostul președinte Traian Băsescu și Partidul Mișcarea Populară. Salutabil, firește, și îi suntem recunoscători, dar ne întrebăm cu același regret: când era președinte, de ce nu a luptat cu aceeași îndârjire cu care luptă acum?

A.C. *Îmi promiteți că data viitoare, când vin la București, continuăm acest dialog?*

N.M. Cu mare plăcere!

30 ianuarie 2020

Continuare

E.U. *Spuneați, într-un interviu anterior: „Eu și în preajma literaturii mă simt bine”, o confesiune sinceră și modestă, care ar face față și celui mai reputat poet. Cât ne ajută poezia pe noi, muritorii, într-un secol nebun, care se mișcă spre o lume tot mai tehnologizată?*

N.M. Mă simt bine pentru că la lizieră este mai mult loc, mai mult soare, nu te sufoci, poți respira mai ușor. Niciodată în activitatea mea de orice natură nu mi-am făcut loc cu coatele, n-am fost propulsat mai în față de nimeni, nu i-am împins pe alții ca să ajung eu în epicentru sau în vârf, unde, se știe, e mai multă ambiție, mai mult orgoliu, dar și mai multă și mai mare invidie. Care te roade ca un vierme la rădăcină, îți ia din sevă, din vigoare, te erodează. Puținul ce l-am creat e din muncă și sudoare cinstită.

Poezia, literatura, ca și arta în genere, dacă nu ți-ai pierdut cu totul simțurile, te emoționează, te sensibilizează, te purifică, te duce în altă lume, frumoasă, captivantă, celestă, o lume la momentul respectiv numai a ta, în care zbori, plutești, levitezi. Ești numai simțire, numai stare de plutire. Când te afli într-o asemenea stare, căreia i-am zis într-o recenzie *stare de poezie*, când rezonezi cu ea, când nici nu te mai gândești la autorul poemului și îți pare că autorul ești tu însuși, starea de beatitudine în care te afli te duce într-o lume mirifică, înălțătoare, iar poezia sună ca o muzică a sferelor. Poezia, cea lirică îndeosebi, n-a fost, de când există, un apanaj al mulțimii, al tuturor. Numai persoane extrem de sensibile, aflate într-o dispoziție sau stare anume și care percep mai mult cu simțurile decât cu cugetul deosebirile razante dintre urât și frumos, sublim și josnic, au o stringentă nevoie de poezie ca hrană spirituală. Nu neapărat din rândul persoanelor intelectuale, cultivate, cu lecturi și cunoștințe temeinice. Poți întâlni (rarisim, ce-i drept), spre bucuria creatorilor de frumos, și oameni simpli, care, la lumina slabă a unui bec opac din grinda unei case de la țară, în lungile seri de iarnă, stau aplecați asupra unei cărți de poezii de Eminescu, Goga, Miltaru, Esenin, Minulescu...

Da, în secolul nebun al IT-ului ne fură din ce în ce mai mult internetul. Smartphone-ul a luat locul cărții tipărite, lumea adolescentină aproape că nu mai citește decât pe

internet, însă nu poezie, beletristică (pentru așa ceva nu are timp), nici chiar literatură de specialitate în sensul studierii ei cu mîgală. Ea navighează pe internet în căutare de poze sexy, cancanuri, senzații picante, care să-i satisfacă atavismul, simțurile de bestie, instinctul.

Prin '64–67, pe când îmi făceam studiile de doctorat la Universitatea de Stat din Leningrad, mă frapa faptul că, în transportul în comun (troleibuz, autobuz, metrou, tren electric), foarte multă lume citea, și nu numai literatură de consum (detective, romane siropoase de dragoste ieftină etc.). Leningradul era un oraș al lecturilor. Nu cunosc care e situația de astăzi. În metrourile bucureștene de azi toți, de la mic la mare, stau cu nasul în smartphone-uri. Nu mai ai cui să-i admiri privirea, pe cine să-l întrebi cum ajungi la Străulești, nu mai vorbesc despre faptul că nu mai ai (dacă ești pensionar) cu cine să schimbi o vorbă. Dar, spre surprinderea mea, din când în când mai vezi câte o tânăra cu o carte în mână (care, tocmai din această cauză, pare și mai frumoasă). Nu e vreun anual de management al întreprinderilor, de marketing sau program de digitalizare, e o carte de beletristică. Ura! Înseamnă că literatura, poezia n-au murit încă! Cât mai există măcar un singur nebun „consumator” de poezie pe lumea aceasta, Măria sa Poezia trăiește! Vivat!

E.U. *Ce înseamnă, în această viață și în această lume, familia, prietenii, cărțile? Ce poate fi cu adevărat salvator într-o existență omenească?*

N.M. Enorm de mult. Totul. Păcat că ne convine să dăm vina pe lipsă de timp, stres, urgențe, decât să acordăm mai multă atenție, interes, sprijin familiei. Dragoste, încredere reciprocă, respect, tandrețe, complimente, încurajare. Nu realizăm acest lucru decât în situații extreme, anormale, când fie că suntem nevoiți să ne aflăm pentru o perioadă de timp departe de familie, fie când, dezolant, un membru al familiei se îmbolnăvește iremediabil, este ținut la pat sau, Doamne ferește, sfâșietor de dureros, ne părăsește pentru totdeauna. Cu plecarea lui pleacă o parte din inimile celor care rămân.

Pe când studiam la Leningrad, iar soția – la Universitatea din Chișinău, locuind cu mama și cu Rodica, o găgâlice care creștea ca voinicul din poveste, într-un cămin studentesc, nu a existat zi în care să nu ne scriem măcar câte o singură scrisoare. De dor, de dragoste, de inimă albastră. Sfâșietor, dorul de casă, de familie, de ai tăi!

Altădată, prin 2002, când fiică-mea Rodica împreună cu soțul și nepoțelul Dănuț primiseră o viză de intrare pentru a munci în Canada, la despărțire în aerogara din Otopeni îmi părea că îmi fugе pământul de sub picioare, iar în suflet sângera o rană de neoprit. Noroc de marile performanțe ale tehnologiei informației, care au făcut posibil să ne vedem (!) și să comunicăm în fiecare (sic!) zi. N-a fost vară în tot acest răstimp în care să nu ne reîntâlnim fie la Montréal, Ottawa, Québec, fie (în ultimul timp) la București sau Chișinău. Prieteni, ocrotiți-vă familia, fără ea n-am putea trăi!

1978. Familia – cea mai importantă avere:
soția Eugenia, fiica Rodica și fiul Doru

Prieteni, spre deosebire de părinți, frați, surori, bunici, rude apropiate sau mai depărtate, nu-ți sunt dați de la natură. Ți-i faci de-a lungul vieții în funcție de contiguitate, comunitate de interese, opinii. Îi ai atâtia câți dorești, cât se mențin interesele comune, cât îți permite timpul, lucrul, familia. Țin să precizez că nu de interese meschine este vorba. Imediat ce acestea apar, prietenia se destramă, dispare. Nu trebuie să-i ceri prietenului nimic, fii sincer cu el în ceea ce ține de activitățile și interesele comune. La cea mai mică, în aparență, lipsă de sinceritate, în relațiile prietenești care se înfiripaseră dezinteresat se produce o fisură de neîncredere, răceală, iar în timp – îndepărtare, ruptură.

În această lume bezmetică de falsitate, ipocrizie, goană nesăbuită după căpătuire, invidie, bârfe, ură este greu să trăiești fără prieteni, dar și mai anevoie să ți-i faci. O prietenie reală, sinceră, adevărată nu se face la moment. Prietenii adevărate se construiesc reciproc de-a lungul vremii prin interese comune, sinceritate în privința intereselor, respectarea înțelegerilor. Nu-i cere prietenului intervenții, favoruri, împrumuturi, dacă nu vrei să strici prietenia. Oferă-i tu posibilitatea de a-l asculta, de a-i împărtăși opiniile tale în chestiunea abordată. Nu te linguși, relevă-i calitățile, aptitudinile și dexteritățile, dar nu-i cânta osanale.

Simt că alunec pe un teren povățuitor, moralizator – boală profesională, de care nu mă pot lecu, așa că mă voi limita la cele spuse. Nu înainte însă de a vă împărtăși

2011. Cu nepotul Dănuț, soția Eugenia și ginerele Liviu la monumentul lui Eminescu din Montréal (Canada)

Mai 2010. Septuagenarul Nicolae Mătcaș revenit la baștină, printre oameni dragi

bucuria de a fi avut în viață parte de câțiva prieteni adevărați: marele om de cultură, actor și regizor Ion Ungureanu, prieten de crez și suferință în „exilul” nostru bucureștean; temerarul luptător de pe baricadele luptei pentru limba română și revenirea la alfabetul latin în Basarabia, camaradul meu ucrainean de luptă și crez național, prof. univ. Ion Dumeniuk, și, în cele din urmă, scriitorul bucureștean, popularizator al științei, personalitate de cultură enciclopedică și rară modestie, Tudor Opriș. Încurajarea și susținerea reciprocă ne-a ajutat să rezistăm nu numai obstacolelor vremii în aparență de netrecut, ci și să ne aducem contribuția modestă la revigorarea conștiinței etnolingvistice și naționale a semenilor noștri basarabeni. Mă bucur în prezent de fericirea de a avea și câțiva prieteni în sensul adevărat al cuvântului mult mai tineri și mai inteligenți decât noi la vârsta lor.

Prietenii cei mai fideli ai prof. Nicolae Mățaș:
Ion Dumeniuk, Ion Ungureanu și Tudor Opriș

Importanța extraordinară pe care i-o acord cărții în această viață și lume bezmetică, cărții „vii”, la paginile căreia poți reveni ori de câte ori simți nevoia să o faci, cred că rezultă suficient de clar și din cele spuse la penultima întrebare adresată de dumneavoastră. Nu există mai mare delectare (o mai „dulce zăbavă”, cum ar spune cronicarul) decât aceea de a pipăi cu mâinile proprii căldura foilor îngălbenite de trecerea timpului sau mirosul îmbătător de vopsea tipografică al literelor cărții care-ți dezvăluie farmecul unei lumi miraculoase necunoscute, din a cărei frumusețe devii și tu mai frumos, mai înțelegător, mai bun, mai bogat sufletește.

Dacă e să-l parafrazăm nițel pe înțeleptul F. M. Dostoievski, anume CARTEA, literatura, poezia, arta – într-un cuvânt, frumosul, sublimul va salva omenirea.

Vă mulțumesc pentru plăcuta ocazie ce mi-ați oferit-o de a vă răspunde la delicatesele, judicioasele și provocatoare de interminabile discuții întrebări.

E.U. Cu drag de Dumneavoastră.

Interviu realizat de Alina Chiriac-Ivașcu și Elena Ungureanu
16 februarie 2020

NOTĂ: Interviul a fost publicat în volumul omagial *Nicolae Mătcaș: Risipă și măsură: Biobibliografie / Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”*. Chișinău, 2020, 400 p.

27 aprilie 2010. Festivitatea de omagiere a prof. Nicolae Mătcaș la 70 de ani.

De la stânga la dreapta: Alexandru și Ana Bantoș, Eugenia
și Nicolae Mătcaș, Mina-Maria și Georgel Rusu

Vasile PAVEL:

„Cuvântul – o comoară de gândire”

Vasile PAVEL este născut la 14 iulie 1934 în satul Probotești, fosta plasă Herța, județul Dorohoi. În 1959 a absolvit Facultatea de Limbi Romano-Germanice a Universității de Stat din Cernăuți. Activitatea de cercetare o începe în 1962 la Sectorul de dialectologie și fonetică experimentală din cadrul Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (astăzi Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”), unde avansează până la funcția de cercetător științific principal (deținută din 1992 până în prezent). Domeniile sale prioritare de cercetare sunt dialectologia și geografia lingvistică, lexicologia dialectală, onomasiologia,

semantica, lingvistica generală. Împreună cu alți colegi, a realizat anchete dialectale pentru atlase lingvistice și pentru arhiva fonogramatică. A publicat mai multe lucrări de specialitate: *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică*, 1973, *Denominația lexicală*, 1983, *La izvorul graiului*, 1984, *Dicționar dialectal: cuvinte, forme, expresii*, vol. I–II, 1985–1986 (în colaborare), *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, 2000 (în colaborare), *Comunicare literară și grai local în mediul școlar*, 2011 (în colaborare). A edComunicare literară mai multe volume: Vitalie Sorbală, *Studii de dialectologie și geografie lingvistică*, 2006; Vasile Bogrea, *Opere alese*, 1998 (în colaborare). A colaborat la realizarea celor mai importante atlase lingvistice publicate în spațiul românesc și european: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I (1993) și vol. IV (2002–2003), *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea a II-a (1973) *Atlasul dialectologic carpatic comun* (1989–2005), *Atlas Linguarum Europae*, vol. I, fasc. 1–6 (1983–2002), *Atlas Linguistique Roman*, Roma, vol. I, 1995, vol. II, 2002. Pe lângă activitatea de cercetare, este implicat și în cea didactică. La catedrele de profil (din cadrul Institutului de Arte din Chișinău, al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, al Universității de Stat „B. P. Hasdeu”) la care a activat a predat cursurile *Dialectologie, Lingvistică generală, Istoria limbii române*. Este președinte al consiliilor de susținere a tezelor de doctorat, membru al Consiliului coordonator al Societății Române de Dialectologie, în alte organe științifice naționale și internaționale. Distins cu premii și medalii, printre care Premiul Prezidiului AȘM, Premiul B. P. Hasdeu al Academiei Române, Medalia 75 de ani de la Unirea Bucovinei cu România, Medalia jubiliară *Academia de Științe a Moldovei*.

E.V. Domnule Profesor, sunteți de baștină din satul Probotești, regiunea Cernăuți. Aceste meleaguri au trecut prin mai multe regimuri politice de-a lungul secolului trecut. Povestiți-ne despre locurile în care ați copilărit și despre părinții dumneavoastră.

V.P. Aș vrea să cred că pentru fiecare om locurile în care s-a născut sunt cele mai frumoase. Satul Probotești, baștina mea, este situat în dreapta Prutului, la vreo trei kilometri de orașul Herța, în vecinătate, dinspre est și sud, cu Codrii Herței, codri legendari. Sunt locuri frumoase, străbătute de văi și coline.

Aceste meleaguri au trecut, exact așa cum spuneți, prin mai multe regimuri politice. Până în anii 1940, 1941–1944, Ținutul Herța făcea parte din Vechiul Regat (România). În prezent, raionul Herța ține de regiunea Cernăuți (Ucraina). Probotești este un sat martir. În 2020 se împlinesc 80 de ani de la raptul sovietic al Basarabiei și al nordului Bucovinei. În dimineața zilei de 29 iunie 1940, trupele sovietice au intrat și în plasa Herța, ținut care nu a fost ocupat „din greșeală”. Invasia rușilor a provocat timpuri vitrege: refugiul unei părți a populației în alte regiuni ale țării-mamă, deportările, foametea organizată, impunerea utilizării în școală a sintagmei „limba moldovenească”, înlocuirea alfabetului latin cu cel rusesc, întreruperea legăturilor cu Țara. Instalarea sârmei ghimpate a pricinuit ruperea unei părți din loturile consătenilor. Pe lanurile din jurul satului existau câteva zeci de case. Acestea au fost demolate, iar locatarii au fost strămutați în comuna Molodia din preajma orașului Cernăuți. Casele învecinate ale dascălului Iordache Crihan și Ion Ivancu au devenit pichet de grăniceri, alături de care a fost instalat un observator. Grănicerii patrulau pe graniță cu câini zdraveni, spaima copiilor. Consătenii care se furișau să treacă frontiera pentru a lua câte ceva din avutul lor erau deseori prinși de grăniceri și împușcați sau duși la pichet, iar de acolo, legați de coada calului, erau deplasați la Herța și Cernăuți, pentru a fi judecați. Sunt martorul ocular al acestor grozăvii. Locuiam la câteva sute de metri de pichet. De acolo se auzeau deseori răcnete înspăimântătoare. Pe unii îi băteau până mureau. Îi îngropau în spatele pichetului, fără a săpa groapa adânc. Peste câțiva ani treceam pe după casa dascălului, pichetul nu mai era. Fusese strămutat la Movila. Am văzut rămășițe de oase (cranii, picioare) ale nefericiților omorâți în bătaie.

Părinții mei erau țărani gospodari și buni creștini, de la care am moștenit multe însușiri și felul meu de a fi. Pe noi, copiii, ne-au învățat să nu facem nimănui rău, să fim stăruitori la învățătură și muncă. Aceste sfaturi ne-au prins bine în viață.

E.V. *Anii copilăriei dumneavoastră s-au derulat pe fundalul unor evenimente tragice pentru neamul nostru. Ce evenimente v-au marcat mai mult?*

V.P. Anii copilăriei mele din perioada celui de-al Doilea Război Mondial îi țin bine minte. Frații mei Nicolae, Gheorghe și Ion au fost concentrați, sub arme, de statul român. Surorile Anica și Victoria, copile tinere, le ajutau părinților și bunicii la treburile casnice, dar și la cele agricole: prășeau, secerau, strângeau recolta de pe ogorul nostru din jurul casei.

Cât mă privește, la vârsta de șase, șapte ani munceam. Cele câteva oi (cinci-șase) trebuiau duse la păscut pe imașul Buda sau pe toloaca întinsă din apropierea casei. Acolo, împreună cu alți băieți, și ei cu oile, le păstoream. Pe vreme de ploaie, luam cu

mine un sac ce-mi servea de glugă. De umbrelă nu știam pe atunci. Ploaia, mai ales cea tomnatică, nu ne îngrijora prea mult. Eram veseli, ne jucam, strigam:

„Las' să ploaie, să mă moaie,
Să mănânc brânză de oaie!”

Incredibil și pentru mine este faptul că de la vârsta de unsprezece ani mă deprinsesem să țin coarnele plugului, să grăpez, să cosesc, să secer, să fac valuri din iarba cosită, să le întorc pentru a se usca, să fac căpițe, iar peste nu mult timp – să încarc carul cu fân, ca acasă să fac stogul. În stog, la înălțimea mea, puneam mere care se păstrau bine, iar iarna erau numai bune de mâncat.

Este cazul să menționez că în timpul iernii 1944–1945 tata a fost obligat de autoritățile satului la corvoadă, și anume să care butuci din pădurea de la Crasna, adică din Carpații Bucovinei la Noua Sulița, cale de zeci de kilometri. Iernile pe atunci erau geroase și i-au degerat picioarele.

În primăvara anului 1944, de Florii, s-a prăpădit bunica Profira, care ne era de mare ajutor.

În a treia zi de Paște, la 8 mai 1945, a decedat de tifos exantematic buna și iubita noastră mamă Aglaia. Avea doar 44 de ani.

Grozăviile despre care am povestit mai sus și decesul mamei m-au marcat cel mai mult.

E.V. *Cum au fost primii ani de școală?*

V.P. Mama, la timpul ei, frecventase școala primară. Nu rareori o vedeam răsfoind manualele fraților mei mai mari. Țărancă simplă, dar îi era dragă cartea.

La școală am început să umblu de la vârsta de opt ani. Așa era pe atunci. Am frecventat mai întâi cu intermitență (1942–1947) școala primară din cotul Crihănești. Nu era prea departe de casă, doar la vreo șapte sau opt sute de metri. Încăperea școlii era din două camere spațioase, cancelarie și coridor. Într-o cameră erau clasele întâia și a treia, în alta – clasele a doua și a patra. Învățătorii (Emil Ciubotaru, Constantin Zvâncă, Gheorghe Crihan) aveau pregătire bună, de nivelul liceului. Doar temporar am avut și învățătoare cu șapte clase și cursuri de pregătire la Herța.

În centrul satului era școala gimnazială (de șapte clase, apoi de opt și de nouă clase). O clădire frumoasă din cărămidă, mai întâi cu trei, apoi cu patru săli de studii, săli înalte, spațioase. Era construită în anul 1898. Învățătorii (Titu Lăzărescu, preotul N. Sandovici) își făceau bine meseria. Copiii erau ascultători, dar în timpul pauzelor cam gălăgioși. Dacă se întâmpla ca vreun elev să facă vreo obrăznicie, atunci învățătorul îl obliga să stea în genunchi în fața clasei sau îl bătea ușurel cu rigla pe palme. Se permiteau astfel de pedepse. Dacă lovea cu palma, din furie, și apăreau consecințe neplăcute (dureri de cap, de exemplu), învățătorul putea fi reclamat și atunci era pedepsit de instituțiile statului.

E.V. *Ce fel de școală se făcea atunci?*

V.P. Școala românească a fost o școală bună. În clasa întâi aveam abecedarul, care era bine ilustrat. Alfabetul era de mână și de tipar. Mi-au rămas în memorie unele propoziții sau fraze hazlii, precum: „Niță ține bine țapul, ț de mână, ț de tipar”.

Manualele pentru clasele primare conțineau texte mici, cu noțiuni elementare din diverse domenii: creație literară, geografie, istorie, științe naturale, obiceiuri. În clasa întâi foloseam tăblița de ardezie, pe care scriam cu creion de piatră, îl numeam plumb (în sensul de creion). Exercițiul principal în clasa întâi era deprinderea de a scrie și a citi. În clasele a doua și a patra aveam și teme pentru acasă.

În școala românească elevii erau disciplinați în bună măsură, ascultători. Trebuie să recunoaștem, le era frică de aplicarea riglei. Nici trasul de urechi nu era mai plăcut.

În școala sovietică, începând cu anul de studii 1944–1945, disciplina elevilor nu era de invidiat pentru unii învățători. Le făcea festa unora și pregătirea profesională, slaba cunoaștere a psihologiei copiilor. Mă refer la primii doi, trei ani după război și doar la câte un învățător sau altul care preda în clasele a cincea – a șaptea. Copilul mai puțin disciplinat era prevenit despre faptul că vor fi chemați la școală părinții. De părinți copiii aveau frică cu mult mai mare. Nu prea le plăcea nici să fie chemați în cancelarie pentru a da „explicații” în fața tuturor profesorilor.

Mai pe larg despre școală am vorbit în monografia mea, intitulată *Probotești față de Racovăț și Mihai Viteazu*, Chișinău, 2019, p. 110–120.

Vasile Pavel omagiat la vârsta de 80 de ani. Cetățean de onoare al s. Probotești. Biblioteca „Gh. Asachi”, Herța, 8 octombrie 2014

E.V. *Cum ați ales să mergeți la Facultatea de Limbi Romano-Germanice a Universității din Cernăuți?*

V.P. La terminarea școlii medii, în anul 1954, aveam deplina certitudine de a pleca mai departe la studii. Primul gând a fost să urmez Institutul de Agronomie „M. V. Frunze” din Chișinău. Împreună cu alți trei sau patru colegi am venit la școala din Târnuța să ne luăm certificatul de absolvire. În curtea școlii o întâlnim pe profesoara Janeta Pappoport, care ne predase disciplina „limba și literatura română” (pe atunci „moldovenească”). Aflând de intențiile noastre de a pleca la Chișinău, n-a stat mult pe gânduri și ne spune, fapt despre care nu știam, că la Cernăuți se deschide Institutul Pedagogic, unde în cadrul Facultății de Filologie Romano-Germanică va fi și Secția limba și literatura română. Încă din școală eram atras de științele umaniste. Astfel am devenit student al acestei instituții de învățământ superior. Concursul era mărișor (patru persoane pe un loc). Peste un an, institutul a fost transferat la Universitatea de Stat din Cernăuți, pe care am și absolvit-o.

E.V. *Dacă ați avea acum ocazia să reveniți în acei ani, ați opta pentru o altă specializare?*

V.P. Nu m-am gândit niciodată să-mi aleg o altă specializare, am îndrăgit-o pe aceasta tot mai mult cu anii. Limba este creația cea mai desăvârșită a poporului. Prin ea ne identificăm, iar literatura îți oferă posibilitatea să cunoști personalitățile de creație, pe marii scriitori și creația lor artistică.

Cu prietenii din Bucovina, 2014

E.V. *Universitatea din Cernăuți este una dintre cele mai vechi pe teritoriul românesc, cu o bibliotecă impresionantă, cu o clădire ca o bijuterie. Cum vi s-a părut universitatea atunci când i-ați pășit pragul?*

V.P. Din primul an de facultate mergeam deseori la Biblioteca Universității din Cernăuți, dotată din belșug cu operele scriitorilor români și cu lucrări despre scriitori. Îmi amintesc despre plăcerea pe care o aveam citind din creația de istorie și critică literară a lui George Călinescu „Viața lui Mihai Eminescu”, „Opera lui Mihai Eminescu”, „Viața lui Ion Creangă”.

M-a impresionat mult însăși faimoasa clădire a universității, un adevărat monument arhitectural, parcul din spatele ei, monumentul arhitectului Iosif Hlava, autorul edificiului.

E.V. *Concetaștenii noștri care au călătorit prin acele părți afirmă că la Cernăuți te poți simți ca la Viena. Ce impresii v-a lăsat orașul Cernăuți atunci când l-ați vizitat pentru prima dată?*

V.P. Desigur, orașul Cernăuți este foarte frumos, cu parcuri imense, cu străzi și bulevarde curate. Este îndeosebi de atrăgătoare strada pietonală Olga Kobyleanska. Am îndrăgit orașul de la prima mea vizită. Cu timpul, am aflat de vechimea lui, de faptul că numele îi este amintit din sec. XV, de pe vremea lui Alexandru cel Bun, domn al Moldovei.

E.V. *Cum era organizat programul de studii la universitate?*

V.P. Disciplinele principale care țineau de limba și literatura română și limba latină erau predate în română. Alte cursuri erau în rusă. Au fost unele încercări de a ne vorbi în ucraineană, dar noi am protestat. La unele discipline generale eram cu studenții care se specializau în limbile franceză, germană, engleză. Lecțiile practice erau destinate, în principal, verificării cunoștințelor în baza ascultării cursurilor teoretice, mai rar și în baza lucrărilor științifice recomandate. Apoi urmau examenele, la unele materii – colocviile. Studenții se străduiau să învețe bine, la examene să fie apreciați cu „patru” și „cinci”. Dacă la o disciplină sau alta aveai nota „trei”, atunci nu primeai bursă.

E.V. *Cine au fost profesorii dumneavoastră?*

V.P. Limba română ne-au predat-o Nicolae Corcinschi și Ana Negară, dialectologia – Rubin Udler, lingvistica generală – profesorul A. Șirokov, care ne vorbea în rusă. Studenții numeau uneori lecțiile acestuia „șirokoznanie”, termenul era potrivit, pentru că profesorul era bine informat. Cunoștințele de literatură universală ni le transmitea profesorul Krișevii, iar cele de latină profesoara Zinaida Peniuc. Susțin cele relatate de colegul meu Dumitru Apetri, și el absolvent al Universității de Stat din Cernăuți, despre Z. Peniuc, că era erudită și foarte exigentă, posedă șapte limbi (româna, latina,

franceza, germana, italiana, rusa, ucraineana). Din biografia profesoarei este interesant următorul episod, pe care îl reiau din cartea colegului meu în întregime:

„La începutul anilor '50, dumneaei a prezentat o teză de doctorat în filologie, dar lucrarea nu a fost acceptată pentru susținere. Președinte al Consiliului de susținere a tezelor era o persoană dedată cu trup și suflet spiritului vremii, adică politiciii staliniste, proletcultismului.

Acesta, în ziua menită pentru discutarea tezei, a procedat astfel: a luat manuscrisul în mână și, dând cu ochii de sintagma *graiul românesc din regiunea Transcarpatică* a zis sus și tare: „Lucrarea e intitulată greșit. Nu graiul românesc, ci moldovenesc”. A zăbovit o clipă, apoi și-a aruncat privirea asupra primei pagini și, parcurgând-o fugitiv, a declarat cu voce fermă: „Teza nu poate fi admisă pentru discuție din două cauze: prima am spus-o, a doua e și mai gravă. În prima pagină nici pomină de numele genialului conducător al măreței noastre Patrii, numele iubitului și înțeleptului Iosif Vissarionovici Stalin”.¹

E.V. *Cu ce profesor ați avut o colaborare mai strânsă?*

V.P. La finele anului întâi de studii la facultate (în 1955), profesorul Rubin Udler mi-a propus ca, în timpul vacanței de vară, să mă informez despre particularitățile fonetice ale graiului meu de baștină și să-i prezint în scris la început de septembrie informațiile (dânsul se pregătea la acel moment să scrie teza de candidat în științe pe tema „Sistemul consonantic al graiurilor din regiunea Cernăuți”). Am realizat conștiincios această sarcină, care mi-a servit, totodată, drept bază pentru prima mea lucrare de curs. De la un timp profesorul meu de dialectologie trece cu traiul la Chișinău, ne-am revăzut peste vreo șapte ani, pe timpul când lucram la Horbova, raionul Herța. Atunci mi-a propus să trec cu traiul la Chișinău, să lucrez la Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Limbă și Literatură. Ceea ce a devenit realitate peste un an, în 1962.

Acesta mi-a fost destinul.

E.V. *Cum era viața de student atunci?*

V.P. Viața de student pe timpul meu nu era deloc ușoară pentru mulți dintre noi din cauza sărăciei. Am avut totuși mare noroc pentru faptul că cei mai mulți eram asigurați cu cămin. Ne înțelegeam cine din noi va pleca în zorii zilei să stea la coadă pentru a cumpăra pâine. Peste zi nu mai găseam pâine, așa a fost în primii ani de studenție. O dată la două săptămâni veneam acasă, de unde luam câte ceva din produsele alimentare. Vizionam filme în mod regulat. Mai rar mergeam la teatru.

¹ Dumitru Apetri. Amiezi răcoroase. Nuvele, schițe-portret, crochiuri, evocări. Chișinău, 2016, p. 208–209.

E.V. *Ați reușit să mențineți relații de prietenie cu foștii colegi de facultate?*

V.P. După absolvirea facultății, în 1959, ne-au angajat într-un loc sau altul de muncă, cei mai mulți ca profesori de limba și literatura română prin satele sau centrele raionale din nordul Bucovinei, ținutul Herța, nordul Basarabiei. Cu colegii Ilie Ștefănescu, Ion Chilaru, Nicolae Sfeclă, Victor Pavaloi, Valeria Tănăsescu, Aneta Teodorescu, Efim Romanciuc am întreținut relații de prietenie timp îndelungat, iar cu Nicolae Bilețchi activăm în cadrul aceleiași instituții – Academia de Științe a Moldovei.

E.V. *După absolvirea universității în anul 1959 ați fost timp de trei ani învățător la școala medie din comuna Horbova, regiunea Cernăuți. Cum v-a întâmpinat școala?*

V.P. În primii trei ani după absolvirea facultății, am lucrat la școala medie din comuna Horbova, raionul Herța. Am avut plăcerea să lucrez cu elevii din clasele a cincea – a zecea. La orele de literatură aveam curajul să vorbesc și despre scriitori ca Rebreanu și Coșbuc, care nu erau prevăzuți în programele școlare din acele timpuri. Colectivul de învățători era numeros. S-a întâmplat să devin coleg cu unii din profesorii mei din școala medie, pedagogi cu o bogată experiență de muncă și cu o bună pregătire în școala românească. Experiența lor mi-a fost de mare ajutor.

E.V. *Care erau distracțiile de epocă?*

V.P. În timpul liber uneori jucam volei, alteori citeam cu mare plăcere cărțile scriitorilor români, pe care le cumpăram în librăria din Cernăuți, foarte bogată în carte românească.

E.V. *Atunci ați început să studiați graiurile?*

V.P. De studiul graiului popular am fost atras din anii studenției. Am mai vorbit anterior despre observațiile făcute asupra unor particularități fonetice ale graiului vorbit în satul meu de baștină. Pe atunci nu știam că destinul vieții mele va fi în mare parte legat de cercetările dialectale de teren, din nordul Maramureșului până în enclavele graiurilor dacoromâne din sud-estul Ucrainei și Caucazul de Est, precum și de elaburarea, împreună cu alți colegi, a atlaselor lingvistice, opere de mare valoare științifică.

E.V. *Când ați decis să mergeți la Chișinău?*

V.P. În anul 1962 am trecut cu traiul la Chișinău, anume atunci conducerea Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei mi-a propus angajarea la această instituție (în timpul de față Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”, unde activez și în prezent).

E.V. *Cum vi s-a părut Chișinăul la începutul anilor 60?*

V.P. Desigur, la începutul anilor 1960 orașul Chișinău arăta în multe privințe altfel. Eu îl comparăm cu orașul Cernăuți, dar mi s-a părut frumos și atrăgător, mai ales din motivul că aici auzeam mai multă vorbă românească.

E.V. *Cine era atunci la cârma Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei?*

V.P. În primii ani de muncă la institut director era Nicolae Corlăteanu, care în 1965 a devenit academician. Era mult iubit și apreciat de colegi.

E.V. *Sectorul la care ați activat a fost condus mai întâi de Raymund Piotrowski (1956–1958), apoi de către Rubin Udler (între anii 1961 și 1991). Cine erau colegii dumneavoastră la Sectorul dialectologie și fonetică experimentală?*

V.P. Sectorul de dialectologie și fonetică experimentală la care am fost angajat era condus atunci de doctorul în filologie Rubin Udler. La sector i-am avut colegi pe Victor Comarnițchi (era cel mai în vârstă), doctorii în filologie Vasile Melnic, Albina Dumbrăveanu, Valentina Corcimari, Alexei Cenușă, Gheorghe Gogin, Boris Tucan, Arcadie Evdoșenco. Din păcate, nu mai sunt în viață.

Vasile Pavel rostind raportul de Laudatio. În centru: Eugen Coșeriu.
Universitatea de Stat „Ion Creangă”. Chișinău, 22 mai 2001

E.V. *Cu ce mari lingviști ați colaborat de-a lungul anilor?*

V.P. L-am cunoscut pe academicianul Piotrowski peste câțiva ani de la venirea mea la Chișinău. Savantul întreținea relații amicale cu filologii de la Universitatea de Stat din Moldova, venea deseori la Chișinău. Bunul meu coleg și prieten de la Universitatea de Stat Vladimir Zagaevski mă înștiința, iar eu niciodată nu am refuzat să vin la aceste întâlniri. Atunci l-am cunoscut pe Piotrowski, iar mai târziu ne-am revăzut la unele conferințe științifice din orașele Sankt Petersburg, Moscova sau Kiev. Am avut unele schimburi de scrisori și cărți. A apreciat pe bună dreptate volumele de

Atlas lingvistic române pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria, vol. I-II. Chișinău, 1993, 1998, ale cărui autor este subsemnatul.

O preocupare constantă a mea în cadrul investigațiilor științifice au fost problemele geografiei lingvistice și elaborarea atlaselor lingvistice. Ea se bazează pe convingerea că atlasul lingvistic, după spusele lui Sextil Pușcariu, reprezintă „o comoară de informații”. Geografia lingvistică, spunea savantul de talie mondială Eugen Coșeriu, oferă prin atlasul lingvistic o viziune spațială simultană, iar aceasta permite importante concluzii de ordin istoric, general și comparativ. Pe tema elaborării atlaselor lingvistice și se organizau întruniri științifice. Fiind angajat la proiecte internaționale de dialectologie, eram solicitat să particip la asemenea întruniri. Astfel am avut ocazia să-i cunosc și să comunic cu lingviști importanți, precum Marius Sala, Eugen Coșeriu, Nicolae Saramandu, Gheorghe Chivu, Zamfira Mihail, Maria Marin, Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, Eugen Beltechi, Vasile Frățiță, Valeriu Rusu, Victor Grecu, Gheorghe Jernovei, Nicolae Felecan, Teofil Teaha, G. Mihăilă, Magdalena Vulpe, Ana Borbély, Daniela Răuțu, Manuela Nevaci, Mario Alinei, Michel Contini, Nichita Tolstoi, S. Bernștein, O. Blinova, S. Semicnskyi ș.a.

Cu profesorul Coșeriu am întreținut relații strânse. Ne-am văzut la mai multe congrese de lingvistică, iar apoi la Chișinău. Elaborarea de către Coșeriu a unei teorii originale asupra limbajului uman are la bază cea mai temeinică explorare critică a tradițiilor gândirii lingvistice.

Întotdeauna am avut sprijinul lingviștilor care activau la Institut. Sunt recunoscător mai ales academicianului Silviu Berejan, dar și colegilor de la sector.

E.V. *Este adevărat că obiectivul principal al sectorului din momentul înființării a fost alcătuirea lucrării capitale „Atlasul lingvistic moldovenesc” (ALM)?*

V.P. Exact așa cum spuneți. Elaborarea lucrării capitale „Atlasul lingvistic moldovenesc” (ALM), atlas regional în raport cu ALR, a fost obiectivul principal al sectorului din momentul înființării. A fost schițat mai întâi un atlas lingvistic „de probă”, care n-a fost însă reușit. Acesta se mai păstrează în arhivele sectorului.

Dialectele și graiurile formează obiectul de studiu al dialectologiei. O etapă importantă în dezvoltarea dialectologiei o constituie geografia lingvistică, înțeleasă ca „studiu cartografic” al graiurilor populare sau ca metodă specifică dialectologiei, constituind „una din marile cuceriri ale științei lingvistice a secolului al XX-lea” (E. Coșeriu). La elaborarea atlaselor lingvistice participă, deseori, colective de cercetători. Așa a fost și în cazul alcătuirii ALM: Victor Comarnițchi, Vasile Melnic, Rubin Udler, Vitalie Sorbală, Vasile Pavel, Nicolae Bilețchi. Se realizau cercetări de teren în 240 de localități, apoi informațiile înregistrate erau cartografiate, adică se elaborau hărți lingvistice, componentele atlasului.

La Congresul de Filologie Română, 18 mai 2018, București

E.V. *Ați fost martorul mai multor schimbări în cadrul AȘM, au fost și din cele benefice pentru această instituție?*

V.P. Multe din reformele din cadrul AȘM au fost benefice, mai puțin benefică pentru această instituție este reforma din ultimii ani, când institutele științifice au trecut în subordinea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării.

E.V. *Până în 1965 autorii atlasului au mers în localități din Basarabia, nordul Maramureșului istoric, nordul Bucovinei, ținutul Herța, Transnistria, sud-estul Ucrainei, Caucaz, Asia Mijlocie și în Ținutul Primoriei al Federației Ruse. Dumneavoastră în ce expediții ați fost?*

V.P. Expedițiile în vederea culegerii materialului necesar pentru cartografiere au fost inițiate în 1957, cu mult înainte de venirea mea la Chișinău. Mie mi s-a încredințat, din vara anului 1963, să adun răspunsuri la peste 700 de întrebări din peste 40 de localități din Maramureșul istoric, nordul Bucovinei, Basarabia, sud-estul Ucrainei și Caucazul de Vest. Făceam parte din echipă. În enclavele românești din Asia Mijlocie, Siberia și Ținutul Primoriei al Federației Ruse ancheta dialectală a fost realizată, timp de 40 de zile, de Victor Comarnițchi și Rubin Udler.

E.V. *Ați avut ocazia să cunoașteți oameni noi și locuri diferite, ce amintiri vă leagă de aceste expediții?*

V.P. Păstrez în memorie amintiri frumoase despre plecările pe teren, care începeau din lunile aprilie sau mai și continuau, cu întreruperi, până în luna octombrie. Nu era ușor. AȘM ne punea însă la dispoziție un microbuz, ceea ce ne înlesnea munca. În echipă erau patru sau cinci persoane. Fiecare din noi lucra în familii aparte

Autorii Atlasului lingvistic moldovenesc. Vol. I-IV, 1968–1973. De la stânga la dreapta: Vasile Pavel, Victor Comarnițchi, Rubin Udler, Vasile Melnic

cu „Chestionarul pentru ALM”, care, în total, cuprindea 2 548 de întrebări (717 la compartimentul Fonetică și fonologie, peste 1 800 la Lexic și semantică, în rest – la Gramatică). Am avut ocazia să cunoaștem familii de români din locuri diferite. Ne impresionau mult îndeosebi vorbitorii de grai viu dacoromân din sud-estul Ucrainei. A fost pentru noi, dialectologii, o mare plăcere să întreținem convorbiri cu oamenii din acele locuri, care și-au păstrat în bună măsură graiul strămoșilor. Desprinderea lor de țara-mată s-a realizat încă în secolul al XVII-lea. ALM cuprinde în rețeaua sa 21 de localități românești din sud-estul Ucrainei și Caucaz. Conaționali noștri din sud-estul Ucrainei nu au conștiința că sunt români, cei mai mulți se consideră moldoveni. Prin aceste înstrăinări de neam, mai ales din momentul aplicării deznaționalizării organizate, trec astăzi cele mai multe comunități răzlețite în spațiul rusesc de răsărit, de la Bug până la Amur. Constatăm și multe sate românești dispărute.

E.V. *Ați avut și întâmplări mai amuzante care s-au produs în timpul acestor expediții?*

V.P. „Călătorului îi stă bine cu drumul”, așa se spune. Numai că acum cinci sau șase decenii drumurile de țară erau anevoioase și obositoare, cu noroi, alteleori cu mult praf (ceea ce se mai constată și azi). Îmi amintesc că în timpul unei călătorii șoferul

ne-a propus să coborâm, căci nu era sigur că va putea urca un deal apărut în calea noastră. Am coborât, dar unul dintre colegii mei mai în vârstă s-a gândit să împingă mașina, care la un moment dat l-a stropit cu noroi de nu mai știa bietul om cum să se curețe.

E.V. *Cercetările dialectale pe care le realizați se integrau firesc în investigațiile de dialectologie și geografie lingvistică românească. Cum decurgea lucrul la acestea?*

V.P. Cercetările dialectale efectuate la Chișinău se integrează firesc în investigațiile de geografie lingvistică din dreapta Prutului. Pe lângă atlasul *național*, numit „Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân” (Leipzig, 1909), pe care îl datorăm lingvistului german Gustav Weigand (67 de hărți, în special fonetice), în România Școala lingvistică clujeană condusă de marele lingvist Sextil Pușcariu a realizat, prin Sever Pop (1901–1961) și Emil Petrovici (1899–1968) cel de-al doilea atlas național pentru limba română: „Atlasul lingvistic român” (ALR), care a cuprins și Basarabia, și Bucovina.

Apoi s-a trecut la elaborarea atlaselor *regionale*, pentru provinciile istorice, șapte din România și unul în Republica Moldova. Presupun că autorii „Chestionarului pentru alcătuirea ALM” au fost nevoiți a intitula această lucrare „Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldovenești” (autori R. Udler, V. Sorbală, V. Comarnițchi, V. Melnic, R. Piotrowski), dar chiar în primul alineat din *Introducere* au scris: „este conceput ca un atlas regional” în raport cu ALR (pag. 5). Multe întrebări cuprinse în „Chestionarul ALM” sunt preluate din „Chestionarul ALR”. ALM a fost publicat în cinci volume, în anii 1968–1973.

E.V. *„Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria” a cărui elaborare ați dirijat-o a fost înalt apreciat de specialiști. Ce dificultăți ați întâmpinat la realizarea acestuia?*

V.P. După mai bine de două decenii dialectologiei de la Chișinău (coordonator V. Pavel) au reluat publicarea unui prețios material lexical rămas necartografiat și au editat „Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria” (ALLR. Bas.), în trei volume (Chișinău, 1993–2003). Munca de adunare a informațiilor necesare pentru atlas s-a desfășurat în mijlocul cunoscătorilor de viu grai, săteni simpli, chestionarul fiind pregătit din timp de către cercetători în baza cunoștințelor prealabile despre particularitățile de grai. Desigur, în vremea anchetei cercetătorul înregistrea și deseori și răspunsuri pe care nu le prevăzuse.

E.V. *Cu cine ați colaborat la Atlas Linguarum Europae și la Atlas Linguistique Roman?*

V.P. La elaborarea acestor atlase au participat mulți lingviști. Fiecare țară era reprezentată de câțiva dialectologi, care alcătuiau hărți. Harta lingvistică urma să fie examinată și discutată în cadrul întrunirilor de lucru într-o țară sau alta ce aveau loc

Geneva, lângă monumentul lui Charles Chaplin, 23 mai 2017

de două, trei ori pe an. Se discuta, de obicei, în limba franceză, mai rar, unele persoane vorbeau în italiană, spaniolă sau catalană. Dezbaterile erau mai mult amabile, dar uneori și în contradictoriu.

E.V. *Cum a fost colaborarea cu dialectologii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași?*

V.P. Din anul 1991 a început mult dorita noastră colaborare cu colegii și colegile de la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” din București. Au venit la Chișinău doamnele Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe și colegul Ion Ionică. La propunerea mea, am realizat la început cercetări ale graiurilor moldovenești din stânga Nistrului, parțial și din Basarabia, în vederea înregistrării pe bandă magnetică a unor probe de texte dialectale. Au urmat unele expediții în sudul și nordul Basarabiei, în nordul Bucovinei, în ținutul Herța și în Transcarpatia (Ucraina). De asemenea, în anul 1991 am colaborat cu colegii Stelian Dumistrăcel, Ion-Horia Bârleanu, Doina Hreapcă de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași. Din echipa de la Chișinău făceau parte la început Valentina Corcimari, Vasile Pavel, Valeriu Sclifos. Au urmat și în anii următori strânse și plăcute legături de colaborare cu frații noștri din Țară.

E.V. În 1970 ați susținut teza de doctor în filologie la Universitatea de Stat din Moldova. Cine v-a fost conducător?

Vasile Pavel omagiat la vârsta de 70 de ani

V.P. Fără a mă înscrie la doctorat, la 22 iunie 1970 am susținut, sub conducerea doctorului în științe filologice Rubin Udler, teza de doctor în filologie cu tema „Terminologia agricolă în graiurile moldovenești” (referenți oficiali: M. Borodina, V. Sorbală). A fost o experiență memorabilă în viața mea și susținerea, în anul 1984, a tezei de doctor habilitat la Universitatea „T. G. Șevcenko” (referenți oficiali: S. Semcinski, M. Borodina, S. Berejan).

E.V. Dumneavoastră sunteți autorul mai multor studii de referință în dialectologia română „Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică”. Chișinău, 1973; „Denominația lexicală. Chișinău, 1983”; „La izvorul graiului”. Ch., 1984. Ați reveni acum la acestea cu adăugiri sau corectări?

V.P. Studiile mele publicate în cei 57 de ani de activitate științifică se referă la dialectologia română, geografia lingvistică în parte și la unele probleme de lingvistică generală. În total, circa 400 de lucrări, printre care patru monografii Coautor la „Atlasul lingvistic moldovenesc”. Autor și coautor al celor patru volume fundamentale din „Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria” (Premiul AȘM, Premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române). Coautor al „Dicționarului dialectal”. Vol. I-V. 1985–1986, precum și la volumele „Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar”. București, 2000, „Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar”. București, 2016. Colaborator la atlase lingvistice panromanice: „Atlasul dialectal carpatic comun”, vol. I-V, 1989–2002; „Atlasul lingvistic romanic”,

vol I-IV, Roma, 2001–2009, „Atlasul limbilor Europei”, vol. I, părțile I-IX, Roma, 1983–2004. Volume îngrijite editate: Vitalie Sorbală. „Studii de dialectologie și geografie lingvistică”. Chișinău, 2006; Vasile Bogrea. „Opere alese”, Chișinău-București, 1998, (în colaborare) „Comunicare literară și grai local în mediul școlar”, Chișinău, 2011. Unele adăugiri la o lucrare sau alta din cele publicate ar fi binevenite, dar corectări nu cred că ar fi necesare.

E.V. *Pe parcursul mai multor decenii ați descris graiul popular sub toate aspectele posibile. Ce aspecte au mai rămas neelucidate?*

V.P. Graiul popular românesc de la est de Prut și din enclavile răsăritene le-am investigat împreună cu colegii de la Chișinău, dar și din Țară, sub anumite aspecte. În știință totdeauna aceleași probleme pot fi investigate sub diverse puncte de vedere.

În ultimii ani am abordat tema „Limba română – unitate în diversitate” („Limba română-i o comoară...”. Lecturi academice de Ziua limbii române, 2005–2006, Chișinău, 2016, p. 52–62). *Denumirea corectă a limbii oficiale a Republicii Moldova este Limba Română.* Aceasta este opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din Republica Moldova. Există grai moldovenesc, precum există și grai ardelean, muntean, bănățean, maramureșean, dar limba este una – Limba Română.

De Ziua Limbii Române. Grădina Publică „Ștefan cel Mare și Sfânt”. Cu Oltița Bojescu și surorile Osoianu – interprete de muzică populară. Chișinău, 31 august 2018

E.V. *De ce credeți că dialectologia mai prezintă interes pentru tineri astăzi?*

V.P. Dialectologia este o ramură care se ocupă cu studiul dialectelor și graiurilor unei limbi. Limba română are patru dialecte: dacoromân, istroromân, meglenoromân,

aromân. Se predă în cadrul facultăților de filologie. Dar să avem grijă de aspectul oral, vorbit zilnic. Sunt aspecte ce trebuie să le studiem în continuare și care prezintă interes pentru vorbitorii de toate vârstele, îndeosebi pentru tineri.

E.V. *În perioada 1992–2009 ați condus Sectorul de dialectologie. Cum ați ajuns șef de sector?*

V.P. Din 1961 până la începutul anului 1992 Sectorul de dialectologie a fost condus de către R. Udler. Mi-a fost profesor la Universitatea din Cernăuți. M-a știut de student bun. În 1992 R. Udler se stabilește cu traiul la Pittsburgh (SUA). La plecarea sa, directorul Institutului de Limbă și Literatură, academicianul Nicolae Corlăteanu, mi-a propus să răspund în continuare de conducerea acestui sector. Așa s-a întâmplat să conduc acest sector până în 2009.

E.V. *Care a fost momentul cel mai plăcut din cariera dumneavoastră?*

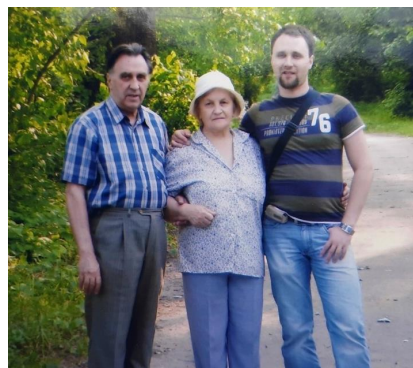
V.P. Mă întrebați de momentul cel mai plăcut din cariera mea. Îmi vine greu să numesc un singur moment. Cu siguranță, propunerea venită din partea Institutului în 1962 să trec cu traiul la Chișinău, angajându-mă să lucrez în domeniul științific a fost cel mai plăcut moment.

E.V. *Cum ați cunoscut-o pe soția dumneavoastră, lingvистa Eugenia Pavel?*

V.P. Cu soția mea, Eugenia, am studiat la aceeași Facultate Romano-Germanică a Universității din Cernăuți. Dânsa la specialitatea limba franceză, iar eu la specialitatea limba și literatura română. Locuiam în același cămin. Ne vedeam deseori, ne salutam, dar între noi încă nu se înfiripase o prietenie. La terminarea Universității, Eugenia a fost recomandată să activeze la școala românească de zece clase din comuna Târnauca, raionul Herța, pe care eu o absolvisem. Nu am știut nimic despre aceasta. Pentru mine a fost o surpriză plăcută s-o întâlnesc într-o zi de sărbătoare la Herța. Era așa-zisa „Ziua roadei”. Am vizionat un film indian la clubul din Herța și am venit împreună la Târnauca cu autocamionul (mijlocul principal de transport pe atunci). Am însoțit-o până în apropierea casei-gazdă, am mai discutat puțin, bucurându-ne de acea frumoasă seară de toamnă cu lună plină. Căsătoria noastră a avut loc în iulie 1957, când eu împlinisem 23 de ani. Ne-am bucurat de viața trăită împreună care a durat 55 de ani (1957–2012). Fericiți, dar nu fără necazuri ale vieții. Omenoașă, corectă, săritoare la nevoi, Eugenia a avut o carieră luminată – doctor în filologie, conferențiar universitar la Catedra de limbă franceză (din 1963), șef de catedră la Universitatea de Stat din Moldova în 1979–1994 (a se vedea mai amănunțit în: Conferința internațională „Probleme de didactică și gramatică ale limbilor moderne. In memoriam Eugenia Pavel. 26 aprilie 2013”. Coordonatori E. Axenti, L. Zbanț, T. Ornovețchii, A. Arșer. Chișinău, 2014, 360 p.).

Tineri și fericiți. Cu soția Eugenia
și fiul Victor, 1964

Vasile Pavel cu soția Eugenia
și nepotul Alexandru

E.V. *Ați fost apreciat cu mai multe distincții. A reușit vreuna dintre acestea să vă încurajeze la noi studii?*

V.P. Premiul AȘM (1980, 2005), Premiul „B. P. Hasdeu” (2004), Diploma de onoare din partea Guvernului Republicii Moldova (prim-ministru Maia Sandu), Diploma Cetățean de onoare al satului Probotești și alte distincții pentru activitate remarcabilă, merite deosebite în dezvoltarea cercetării și promovarea Republicii Moldova pe plan internațional întotdeauna m-au bucurat și m-au încurajat la realizarea unor studii noi.

E.V. *Pe lângă activitatea de cercetător, în care ați ajuns la cele mai înalte trepte ale carierei, sunteți și profesor universitar cu un titlu obținut în anul 1994. Cum ați revenit la activitatea didactică?*

V.P. Titlul de profesor universitar mi s-a acordat la propunerea conducerii Universității de Stat „Ion Creangă” (rector prof. Ion Guțu). Desigur, în domeniul cercetării științifice aveam deja o experiență de mulți ani. Mă întrebați cum am revenit la activitatea didactică. Foarte simplu – la insistența domnului prof. Ion Guțu și a colectivului de profesori de la Catedra de limbă română de la această universitate. Am profesat prin cumul timp de 24 de ani, iar timp de opt ani am fost în funcția de șef al catedrei sus-numite. Nu a fost deloc ușor. Trebuia să îndeplinesc și obligațiile în domeniul cercetării în cadrul Institutului de Lingvistică al AȘM. Acum, la vârsta atinsă, mă întreb uneori cum de am rezistat.

E.V. *Ați fost de nenumărate ori președinte în comisiile de evaluare a tezelor de doctor. Se deosebesc tinerii cercetători de astăzi de cei din școala sovietică?*

V.P. Am avut onoarea să fiu președinte al Consiliului științific specializat pentru susținerea tezelor de doctor sau doctor habilitat în filologie de către Svetlana Dragancea (2006), Liuba Procopii (2008), Vasile Bahnaru (2008), Adela Manolii

(2008), Gheorghe Moldovanu (2008), Lilia Răciula (2009), Natalia Butmalai (2010), Inna Negrescu-Babuș (2011), Gabriela Frunză (2011), Olga Boz (2011), Alexandru Cosmescu (2012), Aurelia Hanganu (2013), Angela Savin (2014), Inga Druță (2014), Marta Istrati (2014). Tinerii cercetători de astăzi sunt bine pregătiți, au acces la sursele științifice publicate nu doar în limba română, ci și în alte limbi.

E.V. *Ce înseamnă pentru dumneavoastră a reuși în viață?*

V.P. A reuși în viață înseamnă, vreau să cred, să trudești în domeniul la care te pricepi, să ai plăcerea să lucrezi. Nu mai puțin înseamnă să ai susținerea cuvenită din partea familiei tale și a colegilor de lucru, să ai convingerea că rezultatele muncii tale sunt de folos. Și mai înseamnă să ai un mod sănătos de viață.

Vă mulțumesc!

Elena Varzari
2020

Gheorghe POPA:

„M-am străduit, în măsura posibilităților, să fac pur și simplu lingvistică”

Gheorghe Popa este născut în 1952 în satul Butești (Glodeni). Specialist recunoscut în domeniile: lingvistică generală, lingvistică comparată, gramatică, lexicologie, lexicografie, frazeologie, semantică, ortografie, sociolingvistică. După absolvirea cu diplomă de merit, în 1974, a Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic de Stat „Alec Russo” din Bălți, își continuă studiile postuniversitare la Institutul de limbă și literatură al AȘM, luându-și primul doctorat la vârsta de 28 de ani (!), susținut în limba rusă (!), conform cerințelor vremii, iar al doilea doctorat cu teza *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române* îl ia cu 25 de

ani mai târziu, bineînțeles, în limba română, în 2006, definitivat într-un studiu notabil cu același titlu la Editura „Știința” din Chișinău, 2007. Urcarea treptelor ierarhice a urmat un traseu obișnuit al breslei: de la asistent (1974–1981), lector superior (1981–1983), conferențiar (1983–2001) până la profesor universitar (din 2008). A deținut funcțiile de decan al Facultății de filologie (1981–1984), șef al Catedrei de limba și literatura română (februarie-mai 2000), șef al Catedrei de limba română (2000–2010), iar, în perioada 2010–2016, ocupă cea mai înaltă funcție administrativă universitară – cea de rector.

Prof. Gheorghe Popa a participat la mai multe conferințe, colocvii și simpozioane, inclusiv internaționale: Leipzig (1996), Iași (1996, 1997, 2002, 2003, 2004, 2007), Suceava (1995, 1997, 1999, 2015), Cernăuți (2003), Vilnius (2012), Minsk (2012), Târgu-Mureș (2013), Chișinău și Bălți (câte 10 participări) ș.a. A fost el însuși inițiatorul și organizatorul a mai multe manifestări științifice, printre care cu răsunet s-au dovedit a fi: Colocviul Internațional „Filologia sec. al XXI-lea” (Bălți, 2001), organizat cu prilejul a 80 de ani din ziua nașterii prof. Eugeniu Coșeriu (materialele conferinței sunt înmănușate în prestigiosul volum „Un lingvist pentru secolul XXI”, Chișinău: Știința, 2002); conferințele naționale organizate cu prilejul a 70, 75 și 80 de ani din ziua nașterii acad. Silviu Berejan (Bălți, 1997, 2002, 2007), Colocviul Internațional „Filologia sec. al XXI-lea”, ediția a II-a) cu prilejul a 185 de ani din ziua nașterii lui Alecu Russo (2004); Colocviul Internațional „Filologia modernă: realizări și perspective în context european: *In memoriam* acad. S. Berejan și a poetului Gr. Vieru” (Chișinău, 2009); Colocviul Internațional „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere” (Iași-Bălți, 2011) etc.

Este autor a peste 250 de publicații, inclusiv două monografii (1992; 2007), 4 dicționare (1990, 2001, 2010, 2016), un manual (1992, în colaborare), două suporturi de

curs (2013, 2020). În calitate de cercetător științific superior la Institutul de Lingvistică al AȘM, a participat la elaborarea *Dicționarului derivativ al limbii române*, iar în calitate de membru al grupului de cercetare „Limba română vorbită în Moldova istorică” a participat la elaborarea culegerii de rapoarte (2000, Leipzig). A contribuit substanțial la pregătirea cadrelor științifice: consultant științific la o teză de doctor habilitat, conducător științific la 6 teze de doctor, referent oficial la 10 teze de doctor și doctor habilitat, autor a peste 50 de avize la disertații, autoreferate de disertații, dicționare, programe, manuale etc. Cele mai importante realizări științifice: *Dicționar de echivalente* (1980), *Considerații la studiul echivalentelor analitice ale cuvintelor* (1992); *Practicum la Introducere în lingvistică* / coaut. V. Bahnaru (1992), *Dicționar de locuțiuni rus-român* (2001), *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române* (2007); *Dicționar de pleonasme* / coaut. Lucia Popa (2010), *Epistemologia și metodologia lingvisticii* (2013), *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I (*De la stimul la reacție*) / coaut.: Ala Sainenco, Valentina Prițcan, Viorica Popa, Elena Lăcustă, Lilia Trinca, Lucia Popa (2016), *Metodologia și etica cercetării* (2020).

Pentru activitatea didactică și investigațională prodigioasă domnul Gheorghe Popa s-a învrednicit de mai multe distincții: Insigna „Recunoștință” (2010); Ordinul „Gloria Muncii” (2010); Diploma „150 ani de diplomație românească” (2012); Medalia „Dimitrie Cantemir” (2012); Diploma și medalia jubiliară a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (2013); Medalia „80 de ani ai UASM” (2015); Diploma Comitetului Internațional Olimpic (2015); Diploma „Professor emeritus” (2017); alte diplome guvernamentale și ministeriale.

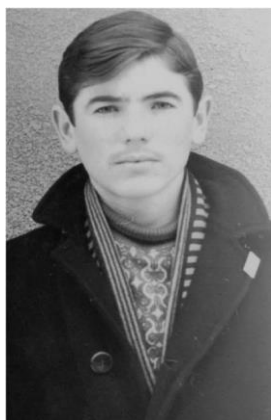
E.U. *Mult stimat domnule profesor Gheorghe Popa, ne cunoaștem de aproape treizeci de ani și am o deosebită plăcere să discut cu cel care a constituit model de cercetător pentru mine.*

Gh.P. Întrucât suntem la început de interviu, te rog din start să faci uz de acest termen cu anumite rezerve. Perspectivele din care poate fi utilizat „modelul” sunt extrem de diferite și, din acest motiv, va trebui să-l complementarizezi de fiecare dată cu precizările de rigoare. În plus, chiar și unui „model” recunoscut univoc de toată lumea, i se pot găsi, până la urmă, și vulnerabilități, deci „modelul”, citisem la cineva, de rând cu lumini, poate avea și „unele umbre”.

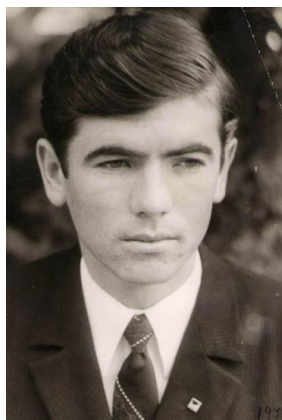
E.U. *Subscriu totalmente remarcii dumneavoastră și mă voi strădui să țin cont de ea. Vom începe, așadar, interviul nostru cu anii copilăriei și cu cei de școală în speranța că și în acest mod îmi voi putea justifica, măcar parțial, convingerea mea (cu referire la „model”). Poate aș fi trecut cu vederea această perioadă, dar ne-au intrigat consemnările verișorului dumneavoastră Iulius Popa făcute cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani de către Gheorghe Popa: „Copilăria lui a fost dură. Aș zice, chiar chinuită. Bănuiesc, noțiunea de timp liber îi era necunoscută” (Literatura și Arta, 28 noiembrie 2002, p. 7).*

Gh.P. Îi dau dreptate lui Iulius doar parțial. Trebuie luat în considerare, în primul rând, faptul că eu am crescut într-o familie de țărani harnici care credeau pătimaș în „cultul muncii”, iar, în al doilea rând, Iulius descria situația mea în raport cu situația

sa (taică-său era directorul școlii): dacă chiar și în zi de duminică taică-său era pus în situația de a-i aduce lui Iulius de la școală masa de tenis sau alt inventar sportiv, apoi eu trebuia în aceeași zi să fac curățenie în curte până „va trece lumea la biserică”, să aduc doi saci de buruieni pentru vite (într-un timp aveam trei vaci mulgătoare), doi saci de frunze de agud pentru viermi-de-mătase, să întâmpin vitele de la cireadă, pe care, uneori, trebuia să și le mulg. Vacanțele de vară le „petreceam”, în general, pe plantațiile de tutun (deșteptarea era la 4–5 dimineața), pe cele de sfeclă de zahăr (plivind-o și ră-rind-o în genunchi, iar maică-mea cu sapa prășind din urmă) sau cu „rândul cu vacile” (mama convenea din timp cu „șeful”, ca eu să fiu „văcar” în zilele de sărbătoare, pentru a nu pierde nicio zi de prășit pe lanurile kolhozului).

1970. Elev în
clasa a X-a

1973. Bursier
„leninist”

E.U. *Din cele relatate de dumneavoastră, la care adăugăm și faptul că erați eminent la învățătură, putem deduce că vă „bucurați de popularitate” în familie.*

Gh.P. Doar din partea tatei... Din partea mamei însă, „penalizările” se țineau lanț de mine: ba că rău plivesc, ba că greu mă mișc cu sapa, ba că sacul cu buruieni e „înfoiat”, nu „bătut”, ba că în mămăligă nu e suficientă sare, ba că recipientele în care mulgeam vacile nu sunt pline, ba că ulucul găinilor a rămas fără apă, ba că...

E.U. (râde) *Ei bine, cunoscutul jurnalist mai nota că „la carte, Gh. Popa niciodată nu glumea. Un fanatism copt și sănătos l-a transformat într-un sclav fericit al studiului... Ca recompensă onorifică și financiară, în anul II și III de studii i s-a acordat bursa „A. S. Pușkin”, iar în ultimul an – bursa „V. I. Lenin”. Aveți ceva de adăugat la această constatare?*

Gh.P. Multe nu am de adăugat. Vreau să remarc doar unele detalii. Sunt recunoscător, în primul rând, părinților că m-au educat „așa și nu altfel”. În al doilea rând, aș aminti de pedagogii anilor '60 care își făceau onest și sincer datoria: aceștia aveau un comportament ce nu trebuia să distoneze cu tradiția, la moment, a școlii și, în general, cu felul de a fi al buteștenilor (or e vorba de un sat de mazili, adică de „căpitani” și „cucoane”). În al treilea rând, aș evoca atmosfera filologică benefică ce domnea la facultate în perioada respectivă și, nu în ultimul rând, aș menționa cunoștința (încă din anii de studenție), iar, ulterior, colaborarea mea fructuoasă cu prof. Silviu Berejan.

E.U. *Să le luăm pe rând. Despre anii de școală am aflat câte ceva. Poate ne deschideți barem o mică paranteză referitoare la „atmosfera filologică” bălțeană din timpul studenției, mai ales, în contextul în care dumneavoastră, fiind student, ați publicat în ziarul universitar „Pedagogul” zeci de materiale (publicistică, cronici, interviuri, inclusiv recenzii). Mi-a reținut atenția, în special, interviul dumneavoastră referitor la activitatea științifică a studenților „Un gram de cunoștințe și un pud de muncă asiduă”.*

Gh.P. Recunosc (acum!) cu toată sinceritatea că perioada studenției mele a coincis cu o autentică perioadă de efervescență academică filologică (doar prof. Eliza Botezatu a organizat, probabil, peste 20 de manifestări: concursuri, olimpiade, recitaluri, întâlniri cu scriitori, șezători, inclusiv două transmise pe postul de televiziune republican etc.). Peste ani, nu ratam nicio ocazie de a itera că, dacă Lucian Blaga a afirmat că liniștea (veșnicia) se naște la sat, apoi cultura filologică, afecțiunea și respectul pentru această cultură – la universitatea bălțeană. Îmi amintesc cu emoție de ședințele Cenaclului lingvistic de la facultate, de Olimpiadele republicane la limba și literatura română, de Conferințele științifice interuniversitare ș.a. (aș putea să reproduc acum, deși netextual, discuțiile aprinse din aula universității chișinăuene dintre regretații profesori Anatol Ciobanu, Vitalie Marin și Ion Melniciuc referitoare la deosebirea dintre pasivul participial și predicatul nominal).

Într-un cuvânt, Universitatea este locul unde m-am format, am citit, am scris, am uitat ce-am citit, am șters ce-am scris, m-am zbatut, m-am încrâncenat, m-am certat, am însușit cât de cât arta de a polemiza, m-am apărat de vorbe, m-am rușinat, m-am autodisciplinat, m-am simțit mândru sau m-am simțit împlinit.

E.U. *Ați invocat aici numele doar al unui literat, al distinsei doamne Eliza Botezatu, dar dumneavoastră v-ați „logodit” totuși cu științele limbajului.*

Gh.P: În viziunea mea, nu trebuie să tragem o linie de demarcație netă între literați și lingviști. Scrisesem cu mulți ani în urmă despre regretatul *lingvist* ieșean Dumitru Irimia că e cel mai mare lingvist între filologi și cel mai mare filolog între lingviști. Numește-l pe cineva care ar încerca măcar să mă contrazică, dar mite să mă convingă că nu am dreptate (Ion Evtușenco – un filolog sadea, după părerea mea – de exemplu, deși mi-a predat doar discipline lingvistice, cu certitudine, deținea mai multe informații din domeniul literaturii decât din cel al lingvisticii). În această ordine de idei, vreau să scot în evidență un detaliu esențial din punctul meu de vedere: dacă mă descurc cât de cât în chestiuni de lingvistică, apoi le datorez – și accentuez acest lucru fără a plăti tribut curtoaziei – colegilor de la catedra-soră (de Literatură română și universală): am profitat din plin de pe urma discuțiilor purtate cu ei pe culoare sau în pauze, la un „păhar de vorbă” sau la o lansare de carte etc. În subsidiar, aș mai adăuga că un lingvist bun, parafrazându-l pe prof. Eugeniu Coșeriu, trebuie să „survoleze” și spațiile din afara limbajului (cum ar fi al literaturii, artei, istoriei, filozofiei, esteticii etc.).

E.U. *Ați amintit mai sus de cunoștința și colaborarea dumneavoastră cu acad. Silviu Berejan. Ce a însemnat pentru dumneavoastră a fi în preajma „celui mai de seamă” savant în domeniul lingvisticii din Republica Moldova (după aprecierea prof. Eugeniu Coșeriu)?*

Gh.P. Spațiul nu ne permite, firește, să descriu detaliat ce a însemnat pentru mine a fi în preajma mentorului, savantului și omului Silviu Berejan (am publicat mai multe articole despre „ipostazele” acad. Silviu Berejan). Voi trece în revistă sintetizator doar unele din atuurile distinsului om de știință: a) capacitatea enormă de a munci, capacitate de care doar cel cu imunitate avansată nu se poate „molipsi” de ea; b) competența și modalitatea de a se pronunța pe marginea problemelor discutate; c) disponibilitatea de a-i oferi pretendentului la grad științific toate șansele de a fi autonom în gândire și acțiuni; d) interesul constant pentru chestiuni de teorie a limbii, de lingvistică generală. Conștient, am invocat la urmă acest atu, întrucât, dacă în cazul studiilor acad. Silviu Berejan atestăm o examinare inteligibilă și profundă a faptelor glotice concrete, apoi acest lucru se datorează anume substanței teoretice consistente de la care pornește de fiecare dată savantul (apropo, această atitudine încerca s-o inoculeze dezinteresat Silviu Berejan și celor din preajma sa).

1980. Discipolul Gheorghe Popa alături de mentorul său Silviu Berejan.

2004. Gheorghe Popa, împreună cu acad. Silviu Berejan, la o conferință

E.U. *Revenit în albia firească a cercetării, unde vă simțiți cel mai bine, iată că vă întoarceți la imaginea profesorului care a stat la căpătâiul formării dumneavoastră profesionale și faceți, respectuos, o sinteză a activității prof. Silviu Berejan pe parcursul a circa 50 de ani. Studiul se numește „Refugiul în limba română: academicianul Silviu Berejan” și este publicat în revista Akademos, 2019, nr. 4, p. 108–115. Ce v-a determinat să-l scrieți?*

Gh.P. Am mai spus acolo și repet: Silviu Berejan a făcut parte din categoria oamenilor a căror activitate științifică s-a materializat în monografii, studii, articole, comunicări, recenzii, cronici, teze etc., altfel zis, s-a concretizat în idee și expresie validă, pe baza cărora s-au format, se formează și se vor forma generații de alți oameni de

știință. El a fost un savant de talie internațională, pilastru de nădejde al științei lingvistice din republică, sfetnic și îndrumător al novicilor, om de înaltă ținută civică, „filtru” credibil pentru a zădărnici sporirea cu orice preț a deținătorilor diplomei de doctor în științe filologice. Într-un cuvânt, „cartea de vizită” a științei lingvistice din Republica Moldova, așa cum apare ea și în alte țări, o datorăm în cea mai mare parte autorității științifice a acad. Silviu Berejan.

E.U. *Ați activat o perioadă (1995–2000) în calitate de cercetător științific superior la Institutul de Lingvistică al AȘM. Care sunt rezultatele acelei colaborări?*

Gh.P. Am făcut parte din grupul de cercetare „Limba româna vorbită în Moldova istorică”, constituit din cercetători de la Chișinău, Iași și Leipzig. Întâlnirile noastre organizate la Universitatea din Leipzig, Chișinău, Bălți și Iași ne-au responsabilizat, deoarece era o primă experiență de acest fel: trebuia studiat aspectul oral al limbii române. Astfel, a apărut prima culegere de texte de limba română contemporană vorbită în mediul nerural din Moldova istorică (Republica Moldova și județele moldovenești ale României). Accentul s-a pus nu pe vorbirea țăranilor din satele moldovenești și basarabene (care este obiectul dialectologiei), ci pe vorbirea din centrele urbane: Iași, Chișinău, Bălți, considerând-se că limba română modernă își are expresia cea mai pregnantă anume aici. Textele au fost selectate dintr-un corpus amplu de texte, preluate din mass-media sau înregistrate direct în situații de vorbire diferite, instituționalizate și neinstituționalizate.

E.U. *Se cunosc relațiile dumneavoastră de prietenie cu prof. Eugeniu Coșeriu. Cum ați făcut cunoștință cu „gigantul de la Tübingen”?*

Gh.P. Participam, împreună cu doamna Maria Șleahțișchi, la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, organizat de Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Aflând despre prezența noastră, Maestrul „a ținut ca cei doi bălțeni <...> să-i stea în preajmă, împingându-i mereu în față să-i vadă lumea” (Maria Șleahțișchi). Am fost cazați în hotelul fostului Comitet de partid: Maestrul – în apartamentul unde, pe timpuri, „înnopta” Nicolae Ceaușescu, iar eu – în odaia vecină, adică pe post de „securist”, cum încerca Maestrul să învioreze discuțiile noastre pe diverse subiecte, care durau până la ora 2–3 noaptea (mie îmi revenea, până la urmă, sarcina de „a suna deșteptarea” la ora 6).

E.U. *Ce a urmat ulterior?*

Gh.P. Tratatative de a i se decerna titlul onorific de *doctor honoris causa* al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți (primul titlu de acest fel conferit cuiva de Universitatea bălțeană), ceea ce s-a și întâmplat în septembrie 1998. Deși „limitată la cadrul oficial al solemnităților, comunicarea cu presa părea dacă nu tabuizată, atunci nedorită” (Nicolae Leahu). Cu toate acestea, nouă (Maria Șleahțișchi, Nicolae Leahu și

2001. Prof. Gheorghe Popa discută cu marele
Eugeniu Coșeriu programul Colocviului

subsemnatul) ne-a izbutit, cu ajutorul acad. Silviu Berejan, să avem un dialog cu prof. Coșeriu început în jurul orei 19:30 (la Universitate) și continuat peste o oră la hotel (până spre miezul nopții). Acest interviu a fost publicat în revista *Semn*, 1998, nr. 3–4, p. 8–14. Al doilea interviu a fost înregistrat în 17 și 20 mai 2001 (deci două ședințe a câte 4 ore) când a avut loc Colocviu Internațional „Filologia secolului al XXI-lea”.

E.U. *Cu permisiunea dumneavoastră voi cita un pasaj important, după părerea mea, din volumul „Universul din scoică” (care inserează interviurile la care v-ați referit), pasaj ce ne-ar ajuta măcar parțial să înțelegem conceptul coșerian de **lingvistică integrală**:*

„Gheorghe Popa: *Domnule profesor, am vrea să aflăm cum vedeți Dumneavoastră locul lingvisticii în mileniul III?*

Eugeniu Coșeriu: *În cadrul simpozionului de la Chișinău, eram curios să aflu ce vrea să spună domnul Saramandu, care anunțase o comunicare „Eugeniu Coșeriu și lingvistica mileniului al treilea”. Eu știu care este originea acestei idei, adică de ce îi spune „Eugeniu Coșeriu și lingvistica mileniului al treilea”: a scris un mare lingvist, Takashi Kamei, un articol despre mine, unde spune așa: „Eugeniu Coșeriu nu este un lingvist al secolului XX, este lingvistul secolului XXI”. Eu susțin că lingvistica se află în criză. Deși se pare că este foarte dezvoltată, ea și-a pierdut rolul de știință-pilot, cum era înainte, între științele umanistice și trebuie să-și recâștige această situație. În general, se tinde spre o lingvistică făcută în afara limbajului, adică se face sociolingvistică, în loc să se vadă diferențele efective în limbă; se ocupă de atitudinile cu privire la limbaj și ce pătură vorbește cutare sau cutare limbă; se face sociologia limbajului, sociologie, nu lingvistică (...). Prima dimensiune a limbajului – care este a omului – este această creativitate, este alteritatea. Și această alteritate este fundamentul societății”.*

18 mai 2001, Bălți. Gheorghe Popa „mergând” pe drumurile vieții și ale afirmării prof. Eugeniu Coșeriu

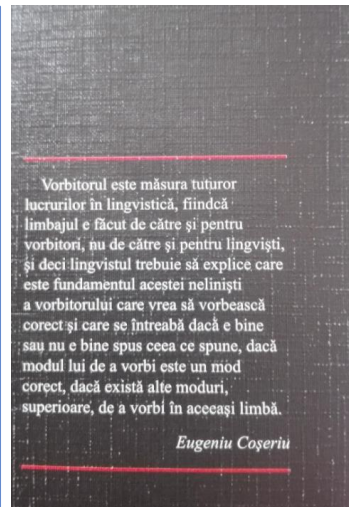
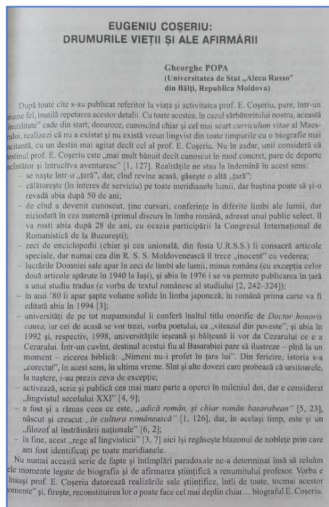
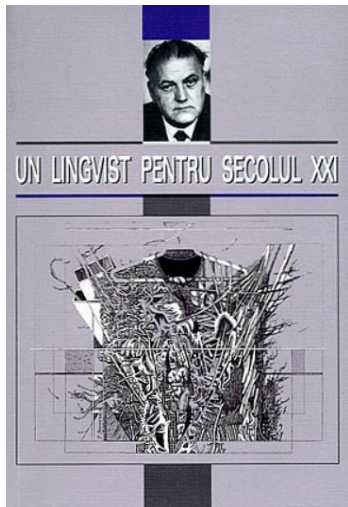
Gh.P. În general, aventurarea în reliefarea pasajelor importante e un lucru riscant, cu atât mai mult în cazul operei coșeriene, deoarece Maestrul lansează „la fiecare pas” judecăți de valoare (una „mai importantă” decât alta), pentru care noi, cu regret, încă nu avem suficienta pregătire de a le percepe și de a le interpreta profund și univoc.

2002. Lansarea volumului *Un lingvist pentru secolul XXI*, cu editorul Gheorghe Prini și prof. ieșean Stelian Dumistrăcel

E.U. Ați amintit de Colocviul din 2001. Materialele acestui Colocviu au fost publicate în volumul „Un lingvist pentru secolul XXI” (Chișinău: Știința, 2002), care a avut un ecou deosebit în lumea filologică.

Gh.P. Sunt la curent cu aprecierile elogioase. Acest lucru se datorează prestaței științifice a participanților la acest simpozion (peste 60). Aș mai adăuga aici și contribuția atât a prestigioasei Edituri „Știința”, cât și a dumatile în calitate de redactor responsabil de ediție.

Volumul *Un lingvist pentru secolul XXI* (Chișinău: Știința, 2002).

Pagină a studiului semnat de prof. Gheorghe Popa

Eugeniu Coșeriu: drumurile vieții și ale afirmării.

Pe coperta a 4-a: un citat coșerian celebru

E.U. Observ că vă eschivați cumva de la unele răspunsuri tranșante. De exemplu, Silviu Berejan consemna într-un articol următoarele: „E cazul să menționăm în mod deosebit că studiul introductiv la acest ultim volum omagial intitulat „Eugeniu Coșeriu: drumurile vieții și ale afirmării” și semnat de prof. dr. Gheorghe Popa este, după părerea mea, una dintre cele mai reușite sinteze ale biografiei și operei ilustrului nostru conațional din câte au fost publicate în decursul ultimului deceniu în Basarabia (și au văzut lumina tiparului destule încercări de acest fel)”.

Gh.P. E o opinie pe care eu, firește, am luat-o „în dotare” și o respect, dar aceasta nu înseamnă că statutul de academician e incompatibil cu subiectivismul.

E.U. Vă cunoaștem proverbiala modestie, dar, cu referire la prezentarea dumneavoastră, însuși profesorul Coșeriu vă mulțumea și vă probozea, cu drag și înțelegere, pentru „frumoasa și cam exagerata Laudatio”.

Gh.P. Și de această dată mă simt flatat, dar, te-aș întreba, totodată, de ce crezi dumneata că „giganții” n-ar avea și ei dreptul la exagerări.

E.U. Coșeriu e atât de mare și e cu o operă atât de cuprinzătoare și nevalorificată acasă, încât noi, ceilalți, pigmeii, abia dacă reușim să ne tivim articolele cu câte un citat coșerian, ca să arate bine. Cum mai poate fi pusă în valoare această MARE LUCRARE coșeriană, lăsată urmașilor?

2001, Bălți. Colocviul internațional „Filologia secolului XXI”. De la stânga la dreapta: Adrian Ciubotaru, Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, *ultimii* basarabeni bălțeni care l-au ținut de vorbă acasă pe Eugeniu Coșeriu, înainte de a pleca la Tübingen, pentru totdeauna

Gh.P. Nu există altă cale decât lectura, cercetarea, insistența și pasiunea pentru studiul acestei noi direcții „revoluționare” în lingvistica contemporană, numită *lingvistica integrală*. De la contemporani și urmași nu se cere decât însușirea profundă și aplicarea punctuală a celor cinci principii coșeriene referitoare la lingvistică ca știință a culturii. Deși e un obiectiv greu surmontabil să faci o estimare sintetizatoare a operei științifice coșeriene și a impactului ei inevitabil asupra evoluției actuale și ulterioare a investigațiilor lingvistice contemporane, ne permitem totuși să conchidem neezitant că, indiferent de faptul reprezentantul cărei direcții lingvistice se va pronunța pe marginea conceptelor fundamentale legate de științele limbajului sau de perspectivele din care vor fi abordate aceste concepte, cert e însă că șansele elucidării exhaustive și uni-

voce a conceptelor respective sălășluiesc în cei cinci parametri cardinali, pe care prof. Mircea Borcilă i-a sintetizat sub forma unui „pentalog” al integralismului lingvistic.

A devenit deja o axiomă afirmația că lingvistica mileniului nostru se va dezvolta sub semnul geniului coșerian, dar, în același timp, poate deveni axiomă și constatarea că un mileniu se poate dovedi a fi insuficient pentru receptarea și valorificarea temeinică a operei coșeriene, precum și pentru evaluarea deplină a impactului ei benefic asupra științei limbii. Însuși Magistrul, care a pus fundamentul și a proiectat statutul „final” al

2001, Bălți. Interviu a fost deja înregistrat, autocarul stă cu ușile deschise.

Gheorghe Popa în brațele prof. Eugeniu Coșeriu; în așteptarea unei îmbrățișări: Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu

lingvisticii integrale, era mai mult decât convins că întemeierea științei despre limbă, „interpretată ca o autentică știință a culturii, coerentă în toate aspectele sale”, este în „sarcina prezentului și a viitorului”. Cu alte cuvinte, „nevoia de Coșeriu” (Lucia Cifor) este și va fi nu numai o circumstanță salvatoare a lingviștilor, dar și o călăuză ce ne va indica în viitor direcția investigațiilor științifice și nu numai în domeniul lingvisticii. Trecerea timpului va accentua oportunitatea valorificării întregii moșteniri coșeriene, textele puțin cunoscute sau nepublicate însă nuanțând valoarea inestimabilă a doctrinei coșeriene. Ceea ce dorim să menționăm în acest context cu titlu de concluzie-îndemn e că „viziunea pe care a adus-o Eugeniu Coșeriu în lingvistică e atât de radical diferită de ceea ce exista deja, și încă mai există, încât adoptarea integralismului înseamnă mutarea într-o altă lume științifică, într-un alt orizont” (Dina Vilcu). Întrebarea vine de la sine: suntem noi oare cu „actele în regulă – sub aspect moral, științific, profesional, deontologic etc. – de a ne

„muta” în lumea științifică coșeriană? Probabil, ne vom „poticni” în buna noastră intenție de a da un răspuns explicit și convingător la această întrebare.

E.U. *Am aflat, din surse sigure, că lucrați la un nou volum dedicat „colosului de la Tübingen”. Puteți să ne spuneți, în avanpremieră, ce fel de volum va fi acesta?*

Gh.P. Cum bine știți, la 27 iulie 2021 se vor împlini 100 de ani de la nașterea celui mai mare lingvist al secolului XXI, pe care l-a dat lumii acest meleag. La nominalizata deja Editură „Știința” urmează să apară un volum omagial (cca 450 p.), care vine să completeze incitanta colecție de carte *Personalități notorii*.

E.U. *Și de această dată am fost „fericită” cu un răspuns evaziv.*

Gh.P. O minimă doză de superstiție întotdeauna sporește considerabil valoarea surprizei.

2011, Bălți. Colocviul Internațional „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere”: Gheorghe Popa, Lucia Popa, Indira Dzagania (Georgia), Eugenia Bojoga (România), Rudolf Windich (Germania)

E.U. *Întrucât am amintit de mai multe ori despre „zestrea” dumneavoastră științifică (monografii, dicționare, articole etc.) care, după știința mea, s-au bucurat de cele mai înalte aprecieri (gen „lucrări de anvergură”, „dicționare de toată lauda”, „lucrările se impun prin acribie științifică”, „lexicograf de valoare”, „model de studiu riguros și fundamental elaborat”, „prima lucrare de sinteză”, „prima încercare de acest gen în spațiul basarabean” etc.), aș propune, vorba francezului, „revenons à nos moutons”. Vă deranjează, vă entuziasmează, vă fletează, vă indispon, vă problematizează etc. aceste aprecieri?*

Gh.P. În asemenea situații, mă complac, în sensul frumos al cuvântului, de a rămâne „la toate rece”, adică încerc să-mi demonstrez mie personal că am suficient curaj de a renunța la unele merite care mi se atribuie. Și fac acest lucru nu din orgoliu sau

grandomanie, nu din lipsă de sensibilitate sau de ingratitudine, dar din sincerul respect pentru principiul coșerian de care m-am condus în ceea ce am scris și am publicat (îl reproduc din memorie): nu am făcut lingvistică „pentru gospodine”, „pe placul publicului”, ci m-am străduit, în măsura posibilităților, să fac pur și simplu lingvistică. În măsura în care mi-a reușit acest lucru, rămâne la latitudinea eventualelor cititori. Vreau să zic în acest context că, de fiecare dată, când semnez ceva, mă gândesc, întâi de toate, la „judecata de apoi”.

E.U. *Una dintre ultimele lucrări realizate în colaborare cu colegii de la catedră este „Dicționarul asociativ al limbii române. Vol. I (De la stimul la reacție)”, Iași: Editura Junimea, 2016. Autorii volumului sunt: Gheorghe Popa, Ala Sainenco, Valentina Prițcan, Viorica Popa, Elena Lăcustă, Lilia Trinca, Lucia Popa. Prin ce se deosebește acest dicționar de altele?*

Gh.P. Majoritatea dicționarelor au la bază o concepție care derivă din linearitatea scrisului și, respectiv, din relațiile sintagmatice ale cuvintelor, adică au în dreapta sau în stânga lor cuvintele într-un șir linear, așa cum ne-a obișnuit tradiția scrisului vreme de jumătate de mileniu. Ca atare însă, trebuie să luăm în calcul faptul că un cuvânt se prezintă ca un „sihastru”, ca un „venetic” doar în corpusul unei lucrări lexicografice (adică în limbă), dar în realitate (adică în vorbire) el tinde pe toate căile posibile să stabilească legături de „rudenie” cu cele mai îndepărtate cuvinte care fac parte atât din aceeași familie, cât și din familii diferite. „Grupurile și grupulețele în care rânduiește

omul materialul său lingvistic, după contraste, asemănări și corelații formale sau semantice, sunt aproape nenumărate”, consemna Sextil Pușcariu.

Citându-l pe Saussure, putem afirma că „dicționarele rețin explicit raporturile sintagmatice în situațiile de exemplificare a uzajului unui sau altui cuvânt”. În limbă, gândire și memorie însă, raporturile sunt de două tipuri: lineare și nelinare, altfel spus, sintagmatice și paradigmatic (asociative). Amintim aici ce înseamnă *asociativ*:

(despre memorie) Care evocă imagini prin asociație, aceasta din urmă fiind „proprietatea psihicului de a lega între ele mai multe imagini senzoriale, idei etc., apariția unei reprezentări, atrăgând în conștiință o altă reprezentare asemănătoare sau întâlnită anterior; legătură între reprezentări, idei etc. pe baza acestei proprietăți”. Metafora și celelalte figuri ale substituției sunt conceptele care se sprijină pe procedeele asocierii.

E.U. *Relațiile asociative au (re)intrat la modul cel mai serios în atenția cercetătorilor odată cu apariția Internetului, tehnologie care oferă posibilități imense pentru studiul limbii, asociată cu memoria umană, doar că amplificată în corpul unei mașinării virtuale, care depozitează progresiv toată această memorie la nivel global. De aici să înțelegem necesitatea unui asemenea dicționar?*

Gh.P. Necesitatea dicționarului a fost dictată de rațiuni generale și concrete de cercetare, didactice, de catalogare a cunoștințelor despre lume și de sincronizare cu demersul lexicografic pentru alte limbi, autorii având și experiența colaborării cu un grup de cercetători ruși (sub conducerea acad. Iu. Karaulov), care au editat o lucrare de acest gen. Arhitectura dicționarului este următoarea: s-a ales un număr reprezentativ de cuvinte-stimul (care seamănă cu cuvintele-titlu dintr-un dicționar obișnuit) aranjate în ordine alfabetică, fiecare fiind „asociat” cu un anumit număr de cuvinte-reacție, înregistrate în cadrul unui experiment dedicat, numit și el „asociativ”. Ordinea cuvintelor-reacție s-a realizat în funcție de frecvența aceleiași reacții la diferite persoane participante la experiment. A fost creată o bază de date cu cuvintele-stimul selectate, generându-se automat cca 5000 de anchete diferite, fiecare a câte cca 100 de cuvinte. Participanții la experiment au întrunit anumite condiții de veridicitate (de exemplu, nu trebuie să se gândească prea mult înainte de a spune reacția instantanee). Datele înregistrate după completarea anchetelor au fost disociate, grupate, numărate și indicate conform unui algoritm exact, care oferă cititorului un tablou deosebit de interesant pentru analize și interpretări ulterioare.

E.U. *Destinat tuturor celor interesați de studiul imaginarului lingvistic românesc, dicționarul are calitatea de unicat în spațiul românesc. Vă felicit pentru idee. Despre conținutul lui s-ar putea scrie foarte mult, fiecărui cuvânt-stimul sau reacție găsimu-i-se numeroase contexte sau exemple. Încrucișările sensurilor, tabularea lor, elaborarea în formă de graf nelinear a fiecărui cuib, țintind – de ce nu? spre o versiune digitală – ni se par opțiuni de mare perspectivă pentru un asemenea proiect. Așteptăm cu nerăbdare cel de-al II-lea volum.*

Gh.P. Lucrăm la el în prezent.

E.U. *Aș vrea să spun un cuvânt aparte despre „Dicționarul de pleonasm” (Chișinău: Știința, 2010), pe care l-ați elaborat împreună cu doamna Lucia Popa și care este un dicționar excepțional, aș putea zice – o teză de doctorat. Mă refer în special la acea „pre-*

doslovie” intitulată „Pleonasmul ca fapt al vorbirii și obiect al cercetării”. Am fost redactorul celui dicționar și mi-am dat seama cu câtă migală și acuratețe s-a făcut.

Gh.P. Nu-mi rămâne decât să mă bucur de apreciere. Se pare că au existat și niște ecouri în presa lingvistică autohtonă.

E.U. *Ați scris numeroase recenzii, cronici, articole, eseuri lingvistice etc. Unele dintre ele poartă niște titluri intrigante, fapt care m-a determinat să le citesc, căci titlul este el însuși o poartă pe care vrei sau nu vrei să o deschizi. De exemplu, „A fi mai Â decât Î”, unde v-ați exprimat punctul de vedere privind inoportunitatea reformei ortografice în limba română contemporană. Nu mai cunosc un alt specialist de la noi care să fi îndrăznit să se opună curentului majoritar academic... Sau „Paradoxuri lingviale, lingvistice” și „[...] grafice”, de o virtuozitate aparte. Mai sunt și altele: „Lingvistica și <casa limbii>”, „Și totuși quo vadis?” Păcat că aceste articole nu se găsesc online, căci ar fi o bună lecție pentru învățarea stilului lingviștilor. Este și acea exuberanță despre care vorbeau Galaction Verebceanu și Ala Sainenco...*

Gh.P. Cam în aceeași cheie e scris și articolul „Însemnele stilului Gheorghe Popa” semnat de colega Aurelia Bîrsan, publicat în volumul „Creativitatea lingvală: de la semn la text”, p. 21–28. Ca să ne reprezinte, trebuie să muncim vârtos la stilul nostru. Mai muncesc, crede-mă...

E.U. *În interviul de față, așa cum a fost el conceput, nu putem să nu amintim de cei șapte doctoranzi ai dumneavoastră. Ați putea formula anumite pretenții, doleanțe etc. în adresa lor?*

Gh.P. Nici una, nici alta, deoarece sunt satisfăcut de activitatea lor atât în calitate de doctoranzi, cât și de universitari. Mă bucur cu adevărat că tezele lor au fost înalt apreciate de membrii Consiliilor științifice specializate, iar teza dumatilă de doctor habilitat s-a învrednicit de Diploma de excelență a ANACEC-ului (Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare). În plus, aș mai adăuga mai mult decât un detaliu: toate doctorandele își continuă activitatea investigativă cu aceeași ardoare, publicând monografii, manuale, studii, articole etc., participând la manifestări științifice naționale și internaționale sau activând în calitate de membri în diferite proiecte etc. (pentru a nu fi o afirmație gratuită, aduc un singur exemplu: doar dumneata ai la activ două monografii, trei dicționare, peste o sută de studii, zeci de participări la diverse manifestări științifice). Stând și analizând oarecum dintr-o parte lucrurile, încerc un sentiment de satisfacție că doctorandele mele au conștiința că „fața” lingvisticii de mâine și de poimâine trebuie să fie curată.

E.U. *Din câte știi, ANACEC-ul v-a decernat Diploma de recunoștință „pentru merite deosebite în promovarea culturii calității în educație și cercetare” pentru anul 2019. V-a surprins acest lucru?*

Gh.P. Și da, și nu. Motivele unei atare decizii le poți afla la ANACEC. Eu m-aș referi însă la un alt aspect esențial. Activând pe parcursul a peste zece ani în calitate de membru al Comisiei de experți a CNAA, ulterior a ANACEC-ului, am încercat cu orice ocazie să promovez insistent ideea că, pe de o parte, procedura de susținere a unei teze nu e un fel de „curte de trecere” pentru oricine dorește (apropo, în perioada 2010–2020, au fost respinse trei teze din domeniul lingvisticii și toate doar la „sugestia” mea),

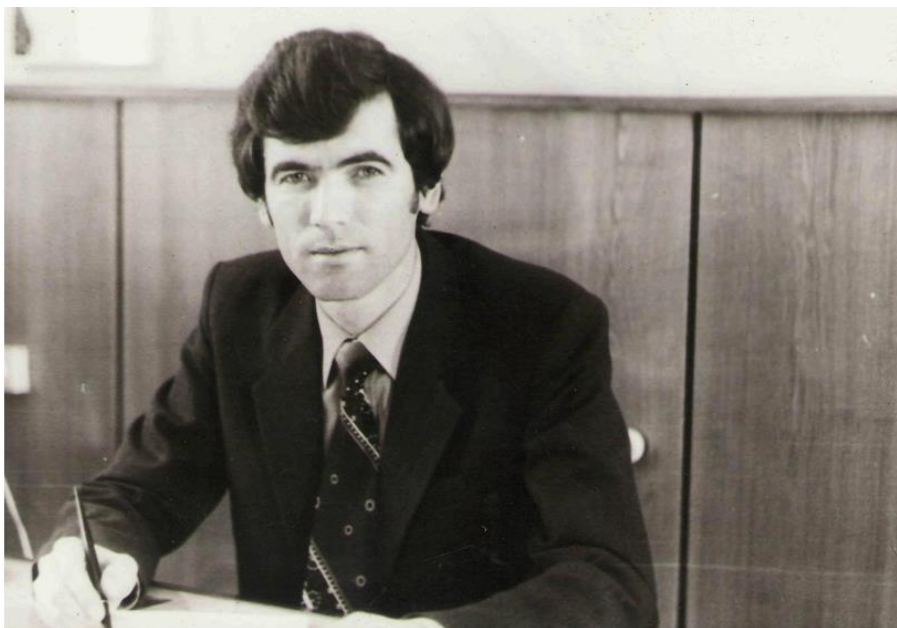
2020. Andrei Chiciuc, președintele ANACEC, îi înmânează profesorului Gheorghe Popa *Diploma de recunoștință* „pentru merite deosebite în promovarea culturii calității în educație și cercetare” pentru anul 2019

iar, de altă parte, ca orice membru să-și exprime echidistant, la obiect și competent opinia pe marginea lucrării respective de doctorat, abstractizându-se de la relațiile lui cu autorul lucrării sau cu coordonatorul doctorandului. În viziunea mea, responsabilitatea pentru calitatea tezei (ajunsă deja pe „masa” ANACEC-ului) nu e numai a pretendentului la grad științific și a conducătorului științific, dar și a membrilor Seminarilor științifice de profil și a Consiliilor științifice de profil, precum și a referenților oficiali. Cu alte cuvinte, toți trebuie să-și asume responsabilitatea față de obligațiile profesionale și deontologice.

E.U. *Vă aflați în Universitatea bălțeană (împreună cu perioada studenției) de peste cincizeci de ani. V-ați impus nu numai ca un universitar veritabil, dar și ca un manager iscu-*

sit, deținând postul de șef de catedră, decan, rector. Cât de „mult” se cere de la un manager universitar?

Gh.P. Din punctul meu de vedere, nu poate fi conducător acel om care permanent e preocupat de gândul cum să ajungă șef. Doar diplomele și gradele/titlurile nu sunt, evident, suficiente pentru aceasta. Aceste patalamale, firește, sunt necesare, dar mult mai mult contează ca potențialul conducător să fie în posesia unei culturi în sensul larg al acestui cuvânt. Mă refer, întâi de toate, la un anume comportament în cercul

1982. În fotoliu de decan

de lectori și studenți, la abilitatea lui de a purta discuții pe diverse teme și la diferite niveluri. Managerul universității trebuie să fie un diplomat veritabil, capabil să discute, dacă e cazul, nu numai cu studentul „ofensat”, dar și cu lectorul „orgolios”, nu numai cu funcționarul care se neliniștește de comasarea unei subdiviziuni, dar și cu titularul care rămâne fără sarcină didactică sau fără „fotoliu” etc. Așadar, conducătorul trebuie să dea dovadă de abilitate și înțelepciune, încercând să vadă, în primul rând, partea pozitivă a celui care „a călcat pe bec”, iar, în al doilea rând, să evalueze imparțial activitatea colegilor, întrucât factorul uman e decisiv în soluționarea problemelor de orice natură.

E.U. Ați „reclamat” Universitatea – nici mai mult, nici mai puțin – exact șase ani de zile (16.02.2010–16.02.2016). Ce a însemnat pentru dumneavoastră experiența rectoratului?

Gh.P. E mult de povestit. Trebuie să mai facem un interviu.

E.U. *Și totuși, din punctul dumneavoastră de vedere, ce credeți că v-a reușit să realizați în calitate de rector?*

Gh.P. Mai întâi să convenim asupra unui detaliu esențial: ceea ce voi spune în continuare vizează, direct sau indirect, activitatea tuturor managerilor universitari, nu doar a mea personală. Mai ia în considerare faptul că mă voi referi la o perioadă despre care Paul Valéry ar fi spus că „astăzi nici viitorul nu mai este ce a fost odată”, adică tre-

2010. Întreprinderea în funcția de rector al USARB a prof. Gheorghe Popa.

În centru – Ministrul Educației Leonid Bujor

buie să gândim și să acționăm în orice zi astfel.

Așadar, evaluând situația concretă, am ajuns la ferma concluzie că trebuie efectuate restructurări imediate. Vreau să zic că, într-un fel, am anticipat evenimentele (referitoare la autonomia universitară, situația demografică din țară ș.a.). Adevărul e că foarte multă energie s-a risipit în anii precedenți cu dezvoltarea infrastructurii și prea puțin, din păcate, s-a investit în factorul uman. Din punctul nostru de vedere totuși, pe primul plan trebuia să fie plasată condiția umană. Astfel, am redus numărul facultăților de la 8 la 4 și, firește, al catedrelor (de la 29 la 13). Aceste reorganizări ne-au permis să creăm structuri omogene nu numai sub aspect cantitativ, dar și calitativ (de exemplu, numărul universitarilor cu grad științific ai unei catedre a crescut pe „spatele” altei catedre). Totodată, am mărit numărul specialităților. În perioada respectivă, rectoratul a depus eforturi deosebite în vederea creării de serii și optimizări ale grupelor academice, îmbunătățirii planificării procesului de studii etc. Dintre schimbările notabile aș mai numi remunerarea diferențiată a activităților. Probabil, noi eram unica instituție din țară, unde sporul la salariu al fiecărui titular era în funcție de indicii de performanță a

activității sale. De asemenea, Universitatea noastră era unica instituție de învățământ statală, unde a fost majorat salariul tuturor angajaților fără excepție cu 15–20%. Anual, toți angajații primeau 2–3 prime în mărime de un salariu lunar (în timp ce unele universități nu achitau nici salariul care se cuvenea). Una din performanțele noastre a fost și faptul că, în acea perioadă, am semnat cca 70 de acorduri de colaborare cu diferite universități și asociații din 25 de țări din lume. Afară de aceasta, Universitatea era membră a peste 30 de consorții internaționale. Numai în ultimii doi ani de „domnie”, grație diferitor proiecte, am izbutit să dobândim utilaj informațional modern, table interactive și alt echipament în valoare de peste 4 mil. de lei. Și un ultim detaliu: la „înscăunarea” mea, Universitatea nu avea nici un bănuț la depozit, iar la expirarea mandatului de rector avea 17 (!) mil. de lei.

Indiscutabil, mandatul de rector mi-a prilejuit suficient de multe momente pe care le pot clasa azi în imediata apropiere a fericirii, întrucât eu, împreună cu echipa, ne-am propus să realizăm un set de exigențe privind calitatea educației, să obținem

2013. Rectorul Universității îl însoțește pe Alteța Sa Regală Radu, principe al României, sosit în vizită la Bălți

performanțe manageriale, să sporim vizibilitatea instituției atât la nivel național, cât și internațional. Și, în mare parte, ne-au reușit aceste lucruri.

E.U. *Despre profesorul, savantul și administratorul Gheorghe Popa au fost scrise peste 70 de articole. În anul 2014 a apărut culegerea „Creativitatea lingvală: de la semn la text”*

(618 p.), care include materialele Simpozionului Internațional, organizat cu prilejul împlinirii de către dumneavoastră a vârstei de 60 de ani. Mai jos am spicuit doar câteva dintre aprecierile colegilor de breaslă, care pun în evidență calitățile dumneavoastră incontestabile:

„Gheorghe Popa este unul dintre cei mai înzestrați, mai apropiați mie, mai de nădejde discipoli în privințele cu care m-am mândrit și continuu să mă mândresc până acum [...], când a trecut de mult de etatea uceniciei și a tutelării, când el însuși are în palmares discipolodisertați (și nu doar unul sau doi), când stă în fruntea unui numeros colectiv de specialiști în domeniu ce activează la una din catedrele cu pondere ale universității bălțene” (acad. Silviu Berejan, Academia de Științe a Moldovei);

„Gh. Popa și-a construit propriul drum printr-un demers științific foarte bine articulat, expresie a unei gândiri lingvistice clare, pe baza căreia a reușit să dea categoriei locuțiunii o interpretare treptat aprofundată și în permanență nuanțată” (prof. univ., dr. Dumitru Irimia, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași);

„Dacă a-ți aprecia discipolii înseamnă a-i ține minte, îmi amintesc de Gheorghe Popa ca de un student inteligent și harnic, bun de glume, dar și cu simțul responsabilității și al demnității. Este în el o îmbinare fericită de fire mucalită și de gravitate, de atitudine serioasă față de oameni și de viață. Nu mă deranjează că s-a făcut lingvist, și nu literat: un lingvist cu sensibilitate și gândire de literat mi se pare a fi un specialist mai complet, mai armonios” (prof. univ., dr. Eliza Botezatu, Universitatea de Stat din Moldova);

„Pentru noi, Domnul Profesor Gheorghe Popa reprezintă un exemplu de muncă devotată și inspirată pe tărâmul didactic și al cercetării științifice, ale cărui volume, studii și articole sunt bine cunoscute și apreciate, a cărui participare la manifestările științifice internaționale de la Iași, Bălți și Chișinău l-au impus ca un specialist cu intervenții așteptate cu interes pentru profunzimea ideilor și originalitatea abordării, sub semnul eticii profesionale” (prof. univ., dr. Dan Mănuță, prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel, Institutul de Filologie „Al. Philippide”, Iași);

„... Și doar e un om între oameni, vorba lui Camil Petrescu, un profesor între profesori; un om simplu, foarte firesc, sociabil; mai mult – îl cunosc încă din vremea studenției, ca profesor și decan, iar ceva mai târziu și în calitate de coleg de catedră... Plus că l-am văzut în varii împrejurări, comentând, de exemplu, la curs viața și opera lui Eugeniu Coșeriu într-un moment când numele ilustrului savant era proscris; l-am surprins nedumerit sau indignat când ignoranța sau diletantismul unora dă spumos peste margini; l-am simțit plin de atenție și compasiune în momentele de suferință ale colegilor și prietenilor, sensibil sau intransigent; entuziasmat de o idee sau mâhnit de o neînțelegere...

Ca și oricare om adevărat, refuzând tonalitatea monocordă și temperamentul linear, domnul Gh. Popa este o personalitate ce nu poate fi surprinsă și fixată într-o formulă schematică. Mediul universitar bălțean are însă în persoana Dumisale unul dintre pilonii săi de rezistență. Pentru azi, pentru mâine, pentru atâta timp cât discursul său intelectual va rămâne înscris în conștiința învățăceilor Domniei Sale” (conf. univ., dr. Nicolae Leahu, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți).

Gh.P. Sunt recunoscutător pentru orice cuvânt de bine și, natural, nu îmi rămâne decât să le transform pe toate în realitate...

E.U. *Adaug, la cele de mai sus, că cele două ediții biobibliografice^{1,2} care Vă sunt dedicate și pe care le-am răsfoit scot în evidență o personalitate complexă: spirit doct, curajos, nonconformist; sociabilitate și disponibilitate de a da sfaturi pertinente; un fin simț al umorului și, indiscutabil, un fler deosebit în decantarea eventualelor direcții în evoluția științelor*

2014. Discursul rectorului întotdeauna este ascultat cu atenție

limbajului. Colegii au afirmat, cu mai multe ocazii, că nu sunteți capabil să renunțați nici la modestia incurabilă (crescând la țară și învățând acolo lecții pe care urbea nu le dă), dar nici la hărnicia ieșită din comun, fizică și, mai ales, intelectuală.

Ajunși la finalul acestui interviu, vreau să invoc mărturisirea dumneavoastră pentru ziarul „Făclia” din 23 octombrie 2010 în primul an de rectorie: „Funcția, evident, mi-am asumat-o, tânjesc însă după munca științifică”. Și, după cum știm – citându-vă, – totul ce se face se face spre bine. Iată-vă revenit la vechea pasiune – cercetarea. Cu certitudine că aveți proiecte științifice cu sorți de izbândă și mie nu-mi rămâne decât să Vă urez multă

¹ Gheorghe POPA: Biobibliografie / Univ. de Stat „Alec Russo”; Alcătuitor: Anișoara Nagherneac; ed. îngr. de Elena Harconiță; trad. în lb. engl. de Aliona Pușcari; în lb. fr. de Angela Coșciug; în lb. germ. de Alina Cabac. – Bălți, 2004. – 158 p. ISBN 9975-931-59-6; http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/popa_gh/popa_gh.pdf

² Gheorghe POPA: Biobibliografie / Univ. de Stat „Alec Russo”, Bibl. Șt.; Alcătuitor: Ana Nagherneac; red. resp. Elena Harconiță; red. coord. Ala Sainenco; red. bibliogr. Lina Mihaluță; design/cop./machtetare Silvia Ciobanu. – Ed. a 2-a, rev. și compl. – Bălți, 2012. – 223 p. – (Personalități universitare bălțene). ISBN 978-9975-50-091-3; http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/bsu/popa_bio.pdf

sănătate și... spor în toate! Rămâneți în continuare modern într-un domeniu „vechi”, ba chiar, pe multe segmente – un postmodern al acestui început de secol, iar lingvistica (ca știința „cea mai ordonată”, dar și cea „mai arborescentă”) să Vă alimenteze în continuare harul, dedicația, căutările.

Gh.P. Îți mulțumesc mult.

Elena Ungureanu
2020

Mihail PURICE: „Clipe de vitalizare a memoriei”

Mihail Purice s-a născut la 20 octombrie 1936 în satul Dărcăuți, județul Soroca. Aici face școala de 7 ani și continuă studiile la Colegiul de cultură din orașul Soroca, după a cărui absolvire, în anul 1953, începe activitatea profesională pe tărâmul cultural. Urmându-și dragostea de cuvânt, susține, în 1958, admiterea la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Chișinău, pe care o absolvă în anul 1963. Tot atunci începe cariera de asistent la Catedra limbă română a USM, predând *Gramatica normativă*, *Introducere în lingvistică*, *Limba română în grupele alolingve*. Între anii 1965–1968 face doctoratul, obiectul cercetării fiind *Terminologia cromatică în graiurile moldovenești*.

Susține teza de doctorat în anul 1969 și se dedică facultății și materiilor de studii în care își reflectă și cercetarea științifică: *Dialectologia*, *Istoria limbii române literare*, *Sociolingvistica*, *Ortografia și ortoepia* etc. Elaborează mai multe manuale, ca suport didactic pentru cursurile predate: *Schițe de istorie a limbii moldovenești literare* (în colaborare cu Nicolae Corlăteanu, 1986), *Curs de dialectologie a limbii române* (în colaborare cu Vladimir Zagaevski și Ion Ciornâi, 1991), *Istoria limbii române literare* (2000), *Ortografia și ortoepia în școală* (Iași, 2005) etc. În paralel, realizează cercetări științifice referitoare la lexicul și frazeologia regională în graiurile moldovenești, graiurile teritoriale ca bază a limbii literare, stilistica dialectală, legislația lingvistică și problemele lărgirii funcțiilor sociale, metodica predării limbii române pentru alolingvi etc. Este autor a cca 150 de lucrări științifice.

În perioada 1992–2004 a deținut funcția de decan al Facultății de Litere a USM, având o contribuție apreciabilă în procesul de modernizare a învățământului filologic superior.

Deține Medalia *Veteran al Muncii*, precum și medalii jubiliare ale USM, diplome de onoare ale USM și ale Ministerului Educației Republicii Moldova.

A.H. *Domnule profesor Mihail Purice, înainte de a demara interviul propriu-zis, trebuie să spun că dumneavoastră ați avut totdeauna o atitudine aparte față de Universitatea de Stat din Moldova, Alma Mater a dumneavoastră, dar și a multora dintre noi. Astăzi, când v-ați retras acolo unde și dumneavoastră vă invidiați (așa cum ați spus) pentru mijlocul de rai în care aveți ocazia să va feriți din calea virusului mileniului nostru, cum vă amintiți de Literele de la Universitatea de Stat din Moldova?*

M.H. *Istoria, spunea Marcus Tullius Cicero, „este martorul care confirmă trecerea timpului, iluminează realitatea, vitalizează memoria, oferă călăuzire în viața de zi cu zi și aduce știri din antichitate”. O istorie mult mai nouă, care ne oferă „călăuzire”,*

cu multe învățăminte o constituie cea a Facultății de Litere de la USM. Ne vom referi aici, în mod special, la Catedra de limba română din anii 60–70, cu dascălii săi de talia lui Nicolae Corlăteanu, Vitalie Marin, Anatol Ciobanu ș.a. Din 1946 și până în prezent facultatea, catedra la care fac referire a păstrat cu sfințenie o tradiție: neîntrerupt să învățăm și să promovăm valorile naționale chiar și în timpurile de grea cumpănă, cum au fost cele de regim totalitar. Pentru noi și pentru studenții de azi ai facultății este o onoare că pe aceleași bănci universitare și-au făcut studiile personalități științifice notorii ca Silviu Berejan, Ion Ețcu, Anatol Eremia ș.a.

La facultatea noastră își au rădăcinile cunoscuți profesori și oameni de știință Ion Osadenco, Vitalie Marin, Anatol Ciobanu, Nicolae Matcaș, Ion Dumeniuc, Vladimir Zagaevski, Petru Tolocenco ș.a.

Activitatea literară a unor celebrități ca Vladimir Beșleagă, Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Dumitru Matcovschi ș.a. confirmă prestigiul de care se bucură facultatea noastră...

A.H. *Deci, pot spune, în continuarea ideii dumneavoastră, că astăzi avem o frumoasă ocazie să dialogăm cu unul din absolvenții facultății (promoția anului 1963), ulterior docent, profesor, decan, Mihail Purice, care ne oferă prilejul „să vitalizăm” memoria și să ne împărtășim din cele trăite în vremurile de mai demult. Domnule profesor, întrebarea tradițională de început al conversației noastre: De unde vine Mihail Purice și care a fost mediul începuturilor lui?*

M.H. Am apărut și eu, „închipt din țărâna pământului” de prin părțile Sorociei, unde strămoșul nostru, cunoscutul aprod al lui Ștefan cel Mare, a primit, pentru slujire cu credință, moșii întinse. În familia de răzeși, Daria și Petrea Purice, din „boțul ceala cu ochi”, zămislit la 1936, s-a ridicat un băiat „tare cuminte și rușinos”, după cum li se părea vecinilor.

De atunci „trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri”, cum zicea poetul, o întreagă veșnicie. Cu mine au rămas niște lucruri care nu se uită, care m-au făcut persoana cea de mai târziu și de azi. Lenevia era considerată o rușine, chiar un păcat, pentru copiii lui Petrea Purice. Lipsa de respect față de oamenii în etate, vorbele necuviincioase, pe care uneori le „dezgrăiam”, „apucături de modoran” nu aveau dreptul de apel la seriosul „tribunal” în persoana capului de familie. Tot această instanță condamna orice încercare a noastră „de a bate câinii prin sat”. Aveam obligații de mare răspundere: școala unde trebuia să demonstrăm că nu suntem oameni proști. După orele de școală, urmau alte acțiuni: apă la pui, mâncare la păsări și la porci, vaca la păscut, iar în timpul de odihnă mai prășeam prin grădină.

A.H. *Din cele spuse, observăm că ați avut o bună școală de educație prin muncă. De unde vine interesul sporit față de carte, față de limba pe care „o plâng și care-o cântă pe la*

vatra lor țărâni”, față de valorile trecutului nostru? Am impresia că germeii dragostei față de carte i-ați moștenit din anii copilăriei.

M.H. Da, de acolo. De la mama. Cu numai șase clase la „români”, a știut, prin cuvinte dulci, să ne aline clipele amare din anii de război, foamete, dezmaț, îndemnându-ne la fapte bune. La numai 3–4 ani am deprins cititul. Uneori, cu voce senină, ne mai cânta despre niște întâmplări de la „Nistru, la mârșioară...”, despre cei duși „peste o apă albastră în țara rusească”, despre o „concentrare amărătoare”, dar și despre „albele policandre ale unui cer înstelat, despre o rândunică rândunea plecată să aducă de mâncare pușorilor săi”. Știa multe și pe de rost.

Cu sufletul la gură ascultam balada cu cei trei ciobănași și o mioriță laie. Ne-a emoționat întâmplarea cu Meșterul Manole. Eram cu trup și suflet alături de ieziile lui Creangă. Eram plini de voie bună, ascultând întâmplările hazlii ale lui Nică din Humulești. N-am uitat nici până azi cum cutreiera tot satul, pe la preot, dascăl, învățători, împrumutând cărți, pe care le citeam cu mare interes. Mai avea mama un vis: de a mă face „om cu carte”, învățător. Au trecut anii. Acest vis s-a împlinit, dar nu i-a fost dat mamei să se bucure și ea. La vârsta ei de numai 32 de ani a fost răpusă de boală.

În îndepărtata mea copilărie mă fermecau vorbele cu mult spirit ale sătenilor. Prin vorbele lor se comunica o informație, dar se exprima și atitudinea față de cele spuse: *hledie de om, cu un ochi cialo și unul hăisa, a umbla pe urlați, curat ca stredia, a sta de oto-roacă* ș.a.

A.H. *Tradițional, părinții fiind la muncă, și bunicii se implică în procesul educațional al copiilor. Nimic nu ați pomenit de aceștia.*

M.H. Bunicul „de pe tată”, tătuca Vanea „primar la români”, cu o bună gospodărie, agonisită prin muncă, nu din „exploatarea omului de către om” nu a mai ajuns să se ocupe de educarea nepoților. A decedat înainte de anul 1940. Celălalt bunic, „tătuca” Profire Grosu, și acesta primar „la români”, în anul „eliberării”, a fost ridicat în plină noapte, cu toată familia și dus a fost, cu carabinele, în Siberia, „на спецпоселение”, ca „dușmani ai poporului”.

A.H. *Triste amintiri. Ca, de altfel, pentru o bună parte dintre conașionalii noștri din acest spațiu, despre care vom discuta un pic mai târziu. Să revenim însă la școală. Ați început școala elementară „la români”. Ce v-a rămas în memorie de la această școală, considerată mai apoi cu „ideologie burgheză”?*

M.P. Am făcut două clase. Deoarece știința mea de carte de acasă întrecea cunoștințele semenilor mei de la școală, eram pus în bănci cu clase de a doua, apoi cu a treia.

Până astăzi am rămas cu convingerea că școala cea „la români” ne-a învățat să fim „cuvincioși”, să vorbim frumos, să scriem caligrafic, să știm bine tabla înmulțirii, să știm multe poezii pe de rost. Ne impresionau mult povestirile despre faptele eroice

ale strămoșilor noștri. Nu am fost instigați la ură față de cei bogați, la „lupta de clasă”. Nimeni dintre noi n-a devenit Pavlik Morozov.

A.H. *Rețin aici calitatea pe care o subliniați ca fiind cultivată încă în școală – a fi cuviincioși. Într-un cuvânt omagial despre dumneavoastră, reputatul Anatol Ciobanu spunea că sunteți „de o modestie sinceră și netrâmbițată”. Pentru mine, această calitate se asociază și cu credința, cu educația religioasă. Fiind deja „filolog cu acte”, v-ați aplecat și asupra terminologiei creștine, dar mai înainte de asta, ați fost atent la textele lui Varlaam și Dosoftei, înalte fețe ecleziastice, mai întâi de toate, și texte de credință creștinească. A fost ceva în copilăria dumneavoastră care să vă ducă spre credință?*

M.H. În copilăria mea nu am avut o educație religioasă exagerată. Am fost învățat să spun dimineața și seara, înainte de culcare, „Tatăl nostru”. Respectam anumite rânduieli creștine. Toate erau niște deprinderi firești: a fi harnic, cu dreptate, darnic, respectuos, modest. Ce e drept, în cazurile oportune, mama zicea că așa scrie în „Sfânta Scriptură”.

Când, peste ani, am ajuns să fiu cu „actele de filolog în regulă”, am revenit la textele religioase, în special cele vechi, dar cu alți ochi. M-au cucerit nu numai ca sursă de învățăminte, ci, mai ales, prin ingeniozitatea strămoșilor de a-și exprima gândurile și sentimentele. Lectura „Bibliei de la București” (1688), a scrierilor lui Varlaam sau Dosoftei ne transferă în mediul vorbirii noastre cu vreo 300 de ani în urmă. E un fior de romantică, omul poate fi întors în timp și să asculte vorba strămoșilor. Prin aceste texte „vezi” clar istoria limbii.

Mi-a făcut o deosebită plăcere să aud cuvinte de înaltă prețuire spuse de remarcabilul om de știință Anatol Ciobanu la adresa mea. Cuvintele acestea le-am primit ca un îndemn la și mai bine.

A.H. *Așa cum deja ați anticipat, anii copilăriei dumneavoastră au fost umbriți de anii războiului, ai dezvățului adus de „eliberatori”, ani ai foametei...*

M.H. Vremurile pe când începusem și eu a mă ridica „băiețuș la casa părinților mei” au rămas mult în urmă (în mileniul trecut!). Din cele trăite atunci mai dăinuiesc în memorie episoade vii, unele nostalgice, ca din poveste, altele mai întunecate. Satul mi-l amintesc întotdeauna însoțit, scufundat într-o mare verde de grădini. N-am uitat cum au plecat românii și „au venit moscalii”, cu vorba lor neînțeleasă. Într-o noapte, spre zori, au intrat zgomotos la tătuca Profire. L-au scos din casă cu toată familia și duși au fost. Abia peste vreo zece ani am primit de la ei un plic cu trei colțuri, o scrisoare scrisă cu creionul. Mi se „închina de sănătate” unul din copiii lui tătuca, ce îmi vine moș de rudenie. Mă informa că a „ajuns cu bine în „oblastea Kurgansk” din Siberia. Numai că în drum, în trenul de vite, a murit bunica. Soldații-însoțitori au aruncat-o undeva alături de șine.

După „eliberare” în sat s-au început perchezițiile. Cărțile românești, toate actele întocmite în română au fost adunate la grămada de „hlam” (gunoi). A ars atunci și adevărul meu de naștere.

Copilăria mea a mai trecut și prin niște ani de foamete, după ce puterea sovietică a luat „postavka” – până la ultimul pumn de grăunțe. Nu se uită nici anii când „puterea sovietică” l-a „fericit” pe țăran, fiind mânat în colhoz și lipsit de dreptul de a pleca din sat. Cu autoritățile trebuia să comunicăm numai în limba rusă.

Anii de genocid nu au fost aceea de „românizare” a moldovenilor. Genocidul a venit odată cu „eliberarea”, cu deportările, cu rusificarea totală.

A.H. *Domnule profesor, observ chiar și în comunicarea noastră elementele celui îndrăgostit de cuvântul rar, fie că este unul cu o conotație pozitivă sau negativă. Acestea sunt semnele distinctive ale unui discurs creat de un iubitor subtil al limbii. Însă este cert că un profesionist în ale cuvântului nu se „face” într-o singură zi. Cum și-a spus cuvântul școala medie în procesul de „zămislire” a unui viitor lingvist?*

M.H. Studiile medii mi le-am făcut la Școala de cultură din Soroca. Școala aceasta ne-a cultivat dragostea pentru lectură. Profesorul nostru de limba și literatura română (pe atunci „moldovenească”) Iosif Comarov a propovăduit din întreaga moștenire literară românească. Cerea cu perseverență să vorbim și să scriem corect în limba română.

A.H. *De la cultură ați mers către filologie. Cum s-a întâmplat că destinul dumneavoastră v-a adus pe băncile universității noastre?*

M.H. Din cele citite și auzite, cuvântul *universitate*, încă din copilărie, mă înfiora și mă ducea într-o lume paralelă, într-un templu al învățământului, în care profesorii, numaidecât cu bărbi, îi poartă pe învățăceii lor prin lumi necunoscute. Nu mi-a fost dat însă ca, imediat după absolvirea învățământului mediu, să ajung la admitere, la universitate. Armata sovietică a considerat că nu se poate lipsi de mine și am fost înrolat în rândurile „apărătorilor țării”. Acolo, la „moscali”, într-un regiment de aviație de bombardament, mi-am făcut „datoria” aproape trei ani.

În acest răstimp nu am întrerupt legătura cu baștina. Mă abonam la ziarele editate în limba română din Moldova, mai făceam comandă la câte o ediție de opere ale scriitorilor moldoveni. În clipele libere citeam. Fiind lăsat la vatră, pe la sfârșitul lui iulie 1958, am venit direct la acel templu mult râvnit, universitatea. Cei de acasă nici nu au știut că sunt la Chișinău. Primul examen de admitere la Facultatea de Filologie a fost limba moldovenească. Mare mi-a fost mirarea că examinatorii mei nu aveau bărbi albe, pe care mi le-am închipuit altădată, ca persoane foarte deosebite de muritorii de rând. Erau doi bărbați, „ca toată lumea”, proaspăt bărbieriți, unul cu câteva fire de argint la tâmple, iar celălalt cu părul „ca pana corbului”. Amândoi erau plini de bunătațe. Părea că ei înșiși aveau emoții pentru cei examinați, căutând să-i încurajeze și, prin întrebări

cât mai clare, să se convingă că tânărul din fața lor este anume acela care va face față cerințelor de la facultate, acel căruia i se va putea împărtăși din erudiția mentorilor universitari. Profesorii la care ne referim erau academicianul Nicolae Corlăteanu și docentul Vitalie Marin.

Examinatorii noștri de atunci au știut să aleagă o grupă de tineri, foarte modești, cred eu, în cunoștințe de materie filologică, pe care au acumulat-o anterior, în condițiile anilor de regim totalitar. Anticipând evenimentele, pot spune că grupa de studenți-filologi care a fost plăsmuită atunci a lansat pe tărâmul științei filologice și cel pedagogic astfel de personalități cum sunt academicianul Mihai Dolgan, scriitorul Anatol Codru, profesorii universitari Ion Dumeniuk, Timofei Melnic, Petru Tolocenco, frații Vladimir și Vitalie Zagaevski, Efim Junghietu, Victor Cirimpei, Anastasia Terte, profesori de liceu Maria Tipa (Nicolăescu) ș.a.

A.H. *Fiecare dintre noi poartă cu sine niște impresii din acei frumoși ani, niște amintiri. Le aveți și dumneavoastră, cu siguranță.*

M.H. Chiar și la vârsta mea, ca să mă exprim eufemistic, avansată, îmi amintesc cu nostalgie de anii ceia. În memorie îmi vin cele mai diverse episoade care mă emoționează.

Colegii de grupă au deprins obiceiul de a demonstra că dispun de mai multe informații în materie decât semenii de la facultate, iar pentru aceasta ore în șir răsfoiau cărțile de literatură editată peste Prut și păstrate la o secție numită „Fondul de Aur” al bibliotecii de la universitate.

„Erudiția” colegii și-o demonstrau în discuții pasionate la cămin, la seminare. Un prilej foarte democratic pentru a demonstra cunoașterea filologică era activitatea cercului lingvistic studentesc, susținut de energicul tânăr savant și profesor Anatol Ciobanu. După cele două ore ale ședințelor, discuțiile la temă continuau și la cămin, pentru că un Petru Tolocenco nu „se da bătut” și trebuiau găsite alte argumente pentru a-l convinge. Cele mai bune comunicări le „publicam” în „Buletin lingvistic”, un ziar de perete, organ al cercului lingvistic. Studenții literați (M. Dolgan, E. Junghietu ș.a) au editat și ei o revistă „Cugetări literare”, tot ziar de perete.

În planul de studii, în orar era indicat „limba molodvenească”, „literatura moldovenească”, dar conținutul cursurilor era cel predat la universitățile de peste Prut, iar ca material didactic era recomandat Iorgu Iordan, George Călinescu ș.a.

N-am uitat clipele petrecute în expedițiile dialectologice, care ne-au legat și mai mult de viața satului.

A.H. *Se poate spune că exista un fel de competiție între studenții de la lingvistică și cei de la literatură? Prin ce se manifesta aceasta? Dar cu studenții de la alte instituții de învățământ superior – Institutul Pedagogic „Ion Creangă” sau cel de la Bălți?*

M.H. În anii ceia grupe de specializare încă nu se făceau, deși cursuri și seminare speciale nu se țineau. „Specializarea” se făcea, să zic așa, spontan, de către studenții înșiși, prin interesul lor, prin preocupările lor. Încă pe la anul doi (studiile la universitate erau de 5 ani) se știa, de exemplu, că Mihai Dolgan e literat, Efim Junghietu – folclorist, Anatol Codru – poet, Mihail Purice – dialectolog ș.a.m.d. Când lingviștii au organizat cercul lingvistic și au „editat” primul număr al ziarului de perete „Buletin lingvistic”, literații n-au întârziat să-și inițieze cercul lor de teorie literară și un cenaclu de creație literară. În scurt timp apare și revista lor „Cugetări literare”. Am intenționat să edităm chiar și o ediție de tipar a lucrărilor studențești. După ce manuscrisul a fost însoțit de numeroase recenzii pozitive, s-a cerut și un „dobro” de la „comitetul central”. Ultima instanță a aprobat inițiativa studenților, dar ne-a sfătuit „să nu ne grăbim”. Așa și s-a pierdut manuscrisul nostru, pe undeva prin instanțele superioare, iar doleanțele noastre au rămas spulberate de „pandemia” timpului.

Contactul prea „strâns! Cu alte instituții nu se prea practica. Bănuim de ce.

A.H. *Cum i-ați calificat succint pe profesorii dumneavoastră de la facultate?*

M.H. De la profesorii mei de la facultate am învățat să fiu pentru studenți model de comportare, persoana care ar putea satisface interesul lor de cunoaștere. Nu știu în ce măsură mi-a reușit acest lucru. Pentru fiecare așa avea un cuvânt de înaltă prețuire. Mă pot referi doar la câțiva dintre ei.

Nicolae Corlăteanu, cu ținuta sa academică, dar simplu și accesibil, ne purta vrăjiți prin labirinturile sale lingvistice. La toate problemele de referință avea publicațiile sale proprii. Academicianul nostru mai era și un pasionat sportiv.

Incetă mi s-a părut conduita profesorului Andrei Borșci. Pe de o parte, împărtășea cerințele ideologice de atunci. Pe de alta, știa să prețuiască înalt niște scipiri în cunoștințele studenților, chiar dacă acestea nu conveneau unor principii ideologice. La orele politice, în funcție de diriginte, cerea „să nu ne uităm peste Prut”. Totodată însă asculta îngăduitor dacă cineva avea altă părere privind unitatea limbii. Din prudență, se vede, cerea să nu prea batem alarma cu ceea ce ar supăra orânduirea. La un seminar de „Istorie a filologiei moldovenești”, țin minte ca acum, examinatorul meu m-a întrebat ce atitudine avea D. Cantemir față de reforma alfabetului chirilic realizată de Petru I. Am răspuns că a fost pozitivă, pentru că autorul monografiei „Descriptio Moldaviae” însuși a caracterizat alfabetul slavon cu vreo 47 de litere. Citisem în ajun scrierea în cauză și am avut temeiul să mai afirm că Dimitrie Cantemir credea că alfabetul slavon a fost introdus în scrierile religioase după ce literele latine au fost interzise de către biserica de rit răsăritean, iar alfabetul slavon în Moldova ne-a băgat în „adâncul întuneric al barbariei”. M-a apreciat cu o notă înaltă, dar mi-a mai spus: „...ești băiat bun, dar poți s-o pățești rău cu asemenea vorbe”.

Odată, cu ocazia unei zile de naștere a unui coleg de serviciu, am fost surprins de vocea acestui profesor care, imitându-l pe Leonid Utesov, a interpretat cântecul „Serdțe”.

Cele mai frumoase amintiri le păstrez despre Faina Ilarionovna Cojuhari, o distinsă doamnă prin bunătatea, atenția și îngăduința pe care o avea întotdeauna față de studenți. Din cauza condițiilor timpului și de familie, profesoara de „Dialectologie” a reușit să susțină doctoratul, dar nu a acumulat întregul arsenal științific privind structura teritorială a limbii române, evoluția regionalismelor ce caracterizează întregul masiv lingvistic.

De la ea însă am învățat să respectăm omul de la țară, cel cu mâinile bătătorite, care ne pune pe masă pâinea cea de toate zilele, cu luare aminte să-i ascultăm vorba dulce și înțeleaptă. Se întâmpla ca în expedițiile dialectologice să nimerim într-o familie unde era clacă la construcția unei case de „chirpici”. Conducătoarea noastră, Faina Ilarionovna, se descălța și, de rând cu toți clăcașii, călca la lut și ajuta celora care ungeau casa. Din conversația liberă avută cu femeile de alături, puteam înregistra forme, cuvinte, sintagme care prezentau interes pentru dialectologie. De atunci am deprinderea de a avea un carnet de note și un pix atunci când plec la țară.

Un alt profesor, Ion Osadenco, întotdeauna plin de voie bună și cu mult spirit, ne descoperea valori literare necunoscute ale trecutului. Deși cursul se numea „Istoria literaturii moldovenești”, am studiat nu numai operele lui Creangă sau Eminescu, ci și pe cele de Coșbuc, Bacovia, Ion Luca Caragiale ș.a. Ideile principale erau dictate, cerând să scriem în paranteze: „aceasta profesorul întreabă la examene”. Ion Osadenco a fost și decan. Anii de „decănie” i-au fost aceia când rector la universitate era o persoană odioasă (A. Medvedev), special trimis de la comitetul central să stârpească „din rădăcină” orice manifestare de „naționalism”. Aproape că nu era ședință a senatului la care să nu fie criticat decanul nostru: ba că la facultate se ignoră limba rusă, ba că studenții vorbesc românește, ba că cineva ar fi exprimat niște idei „nesănătoase”. Toate aceste „critici”, spunea Ion Osadenco, „sunt trecătoare”. În orele de răgaz, scotea fluierașul, pe care întotdeauna îl avea în buzunarul de la piept al hainei, afirma filosofic „Ars longa, vita brevis”, și-i zicea la fluier o doină auzită prin părțile Cahulului, de unde era de baștină.

Nu se uită orele de „Istorie a limbii române” cu „milioane” de forme latinești, de la care provin cele actuale, materie predată cu atâta răbdare și perseverență de profesorul Vitalie Marin.

Din anii de studenție, ne-a rămas obișnuința ca analiza sintactică să nu o facem formal, ci prin „modelarea” frazei, astfel încât categoriile sintactice, pe care trebuie să le identificăm, să devină „vizibile”. E vorba de energicul și „inovatorul” didactic al analizei sintactice, Anatol Ciobanu, profesor universitar. De cum intra în sala de cursuri, chiar de la ușă, își începea cursul (să nu piardă nicio clipă din timpul prevăzut pentru curs).

O evocare amplă a mediului universitar prin care am trecut cere mai mult timp și spațiu.

A.H. *Vorbiți cu atâta încântare despre mai multe cursuri și despre mai mulți profesori. Cum s-a întâmplat că mai târziu anume materiile ce țin de dialectologia limbii române și istoria limbii române literare să fie cele mai îndrăgite? Cu atât mai mult cu cât ați înțeles că în perioada ceea nu puteați cuprinde întregul areal al limbii române.*

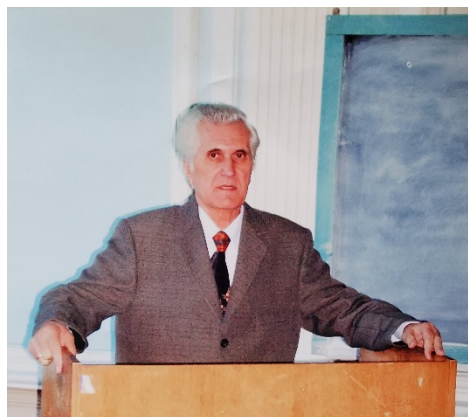
M.H. Posibilitățile expresive ale limbii populare le-am observat prin contactul neîntrerupt pe care l-am avut cu oamenii de la țară. Mi-am pus întrebările: cum se explică faptul că unele regiuni se caracterizează prin anumite regionalisme? Cum se motivează, istoric, formele, cuvintele și sintagmele regionale?

Pofta pentru cel de-al doilea curs a venit mâncând: citind textele vechi, de la care și pornește istoria limbii literare, am observat că limba acestora are tangențe cu limba populară. Totodată autorii lor au respectat niște norme „nescrise”: de a se exprima clar.

Deoarece limba literară își are obârșia în limba „vechilor cazanii”, catedra a decis să mă onoreze pe mine cu predarea acestui curs, ținut anterior de academicianul Nicolae Corlăteanu. Cursul rămâne și astăzi unul dintre cele mai actuale. El conține dovezi incontestabile în sprijinul unității noastre naționale, al unității limbii noastre. Cursul operează cu materiale care susțin cu certitudine care este numele adevărat „de moșie” al poporului și al limbii noastre, dovezi care le putem excerpta cu prisosință din scrierile lui Varlaam, Dosoftei, Miron Costin, Dimitrie Cantemir ș.a.

A.H. *Unul dintre foștii dumneavoastră colegi, Vitalie Zagaievschi, își amintește despre textele declamate de dumneavoastră. Se pare că studiile la școala de cultură au avut ecouri.*

M.H. Plăcerea de a „spune” poezii o aveam încă în familie, apoi pe la serbările școlare. La școala de cultură din Soroca am studiat și un curs de citire expresivă. În anul întâi, la universitate am participat în activitatea unui cerc de amatori, condus de regizorul N. Aronețkaia de la Teatrul de Tineret „Luceafărul”. Am participat și la un concurs orășenesc de declamatori, unde am fost premiat. Îmi plăcea să declam balade („Miorița”, „Meșterul Manole”), „Scrisoarea III” de M. Eminescu, „Muma lui Ștefan cel Mare” de D. Bolintineanu, poezii lirice. Aceasta a fost un hobby al meu, o pasiune, un „păcat” al tinereții.

De la catedra universitară
despre limba vechilor cazanii.

A.H. *Ați făcut doctoratul la aceeași catedră. În acest sens „v-a mers”: coordonatorul tezei a fost un coleg de serviciu, comisia de examinare – colegi de serviciu. V-ați bucurat și de indulgență?*

M.H. Din contra. O anumită „indulgență” era manifestată față de doctoranzii „străini”. Doctoranzilor de la aceeași catedră nu li se „iertau carențele” în cunoștințele de materie.

Coordonatorul tezei, Faina Cojuhari, a cerut să cunosc anumite concepții, sursele bibliografice. Dar nu am avut restricții în modul de abordare a temei, nu a cerut să reproduc anumite doctrine. În acest sens am fost „liber și independent”. Ce e drept, în termenul prescris fiecărui capitol, până la prima variantă a tezei în întregime, trebuia să prezint capitolele la ședințele catedrei. Iată aici fără milă „mi se trăgea mâța pe spinare”. Nu puteam să nu țin cont de „critici”, de observații, pentru că tot aceeași catedră urma să-mi recomande lucrarea pentru susținere. Astfel că în ultimul an de doctorantură am depus varianta definitivă a tezei. Trebuie să mai menționez că în perioada de doctorantură nu am fost cu totul eliberat de orele pe care trebuia să le țin cu studenții (câte 300–400 de ore pe an).

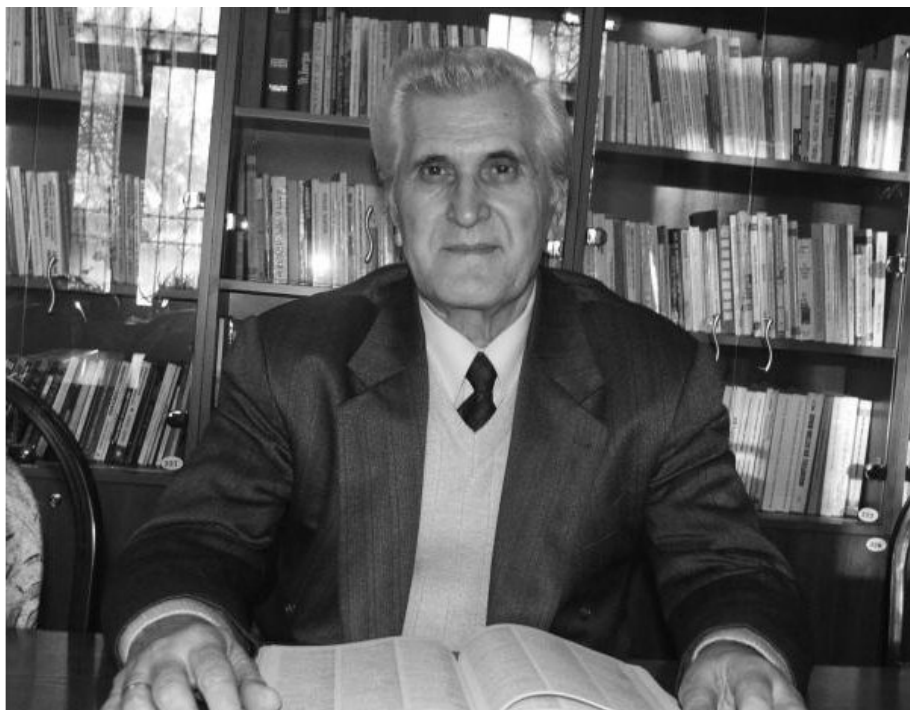
Un plus al doctoranturii de atunci era că am avut drept la câte o deplasare pe an la Moscova sau în alte orașe, cu rambursare de la stat.

A.H. *Acele deplasări, cu ce v-au impresionat? Bibliotecile pe care le-ați vizitat erau cu acces deschis sau aveți nevoie de permisiune oficială?*

M.H. Veșnic ocupat cu activitatea didactică și cu „lucrul obștesc”, ca diriginte de grupă, ca responsabil pentru pregătirea coloanei pentru demonstrația de 1 mai, ca membru al „controlului norodnic” și câte alte obligații, nu mai rămânea timp pentru lecturi la bibliotecă. Singura ocazie de a fi lăsat în lumea cărților erau deplasările pe care le puteam avea la marile biblioteci din URSS. Cu un demers de la rectorat puteai pleca la Biblioteca de Stat „V. I. Lenin”. La dispoziție aveai una din cele mai mari biblioteci din lume, cu un fond de carte de peste 45 de milioane de exemplare. Aici, într-o lume paralelă, puteai savura farmecul lecturii. Am consultat sursele necesare la tema tezei de doctorat. Totodată am descoperit scrieri rare în limba română. Mare mi-a fost surprinderea când am dat peste „Viața și petrecerea sfinților” de Dosoftei (publicată la Iași, în 1682)!

A.H. *Ca profesori universitari noi trebuie mereu să actualizăm cursurile, să le reorganizăm ținând cont de cerințele noi. Cum ați procedat atunci când planurile de studii se făceau cu aprobarea Moscovei, în concordanță cu anumite stereotipuri de ordin ideologic?*

M.H. Aveți perfectă dreptate în ceea ce privește actualizarea cursurilor. Dacă nu ne încadrăm în cursul modern al învățământului, riscăm să rămânem departe de căruță, iar cadrele noastre să aibă o pregătire la un nivel depășit. Am simțit acest lucru mai înainte de a obține dreptul de a ne schița, independent de Moscova, planurile de

În „lumea paralelă”, printre cărți.

studii. În cadrul cursului de „Dialectologie”, s-a cerut să tratăm structura teritorială a limbii naționale. Particularitățile regionale trebuie nu numai să fie constatate, ci și tratate istoric. Însușirea normelor literare se realizează nu fără a ține cont de condițiile dialectale în care activează școala dintr-o localitate.

În cadrul „Istoriei limbii române literare”, s-a cerut să luăm alte atitudini privind unitatea limbii românilor de pretutindeni, altfel trebuie tratate primele texte în limba română, textele religioase scrise în diferite „regiuni”, dar atât de unitare (textele lui Varlaam sau Dosoței, dar și cele scrise în Muntenia sau Transilvania). Am dezvăluit rolul scriitorilor români din Moldova, dar și al celor din alte regiuni.

În procesul de tratare a temei „Contribuția Școlii Ardelene la dezvoltarea limbii literare” a trebuit să ne debarșăm de niște stereotipuri mai vechi, care îi prezentau pe filologii ardeleni ca „reprezentanți ai intereselor burgheziei și aristocrației antipopulare, crescuți de mici în duhul cosmopolitismului”. Etichetările „fabricanți de sisteme, croitori de limbă, pedanți ș.a.m.d.” le-au folosit chiar și scriitorii clasici, când se refereau la exagerări. Mulți ani la rând însă, adevărul științific despre corifeii Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Pentru Maior, Ion Budai-Deleanu etc.) a fost trecut cu vederea. Școala Ardeleană cu adevărat merită să fie studiată pentru ideile promovate despre originea, continuitatea și unitatea poporului și a limbii române, pentru trezirea conștiinței naționale, pentru aplicarea literelor latine în scrisul nostru

(nu numai prin principiul etimologic, dar, mai ales, prin cel fonetic), pentru contribuția privind dezvoltarea terminologiei științifice etc.

Și așa, temă cu temă, am revăzut toate cursurile.

O problemă aparte a constituit didactica predării limbii române pentru alolingvi. Accentul trebuia pus pe aspectul comunicativ. Am selectat minimumul de învățământ (fonetic, lexical și gramatical) care ar facilita procesul însușirii limbii române și, în același timp, să fie suficient pentru a comunica un cât mai mare volum de informații. Spre acest final s-au orientat toți cei care predau cursul. Am ținut la ideea că limba română poate deveni pentru concetățenii noștri alolingvi un mijloc de integrare socială, de promovare în carieră, un mijloc prin care alolingvii s-ar simți „ca la mama acasă”.

La Catedră, cu ocazia a
70 de ani de la naștere

A.H. *Vorbitorii de limba rusă întotdeauna s-au simțit la noi „ca la mama acasă” și chiar mai mult: integrați și privilegiați. La capitolul „carieră” stau foarte bine, căci ocupă posturile de conducere în organele puterii de stat, în administrații de stat, la întreprinderi și organizații. Limba rusă își menține statutul de limbă de lucru „limbă oficială”. Româna, spre regret, a devenit străină la ea acasă. La cererea și acțiunile insistente ale intelectualității, ale marilor adunări naționale, autoritățile statului, motivate social și istoric, au acceptat, prin lege, să atribuie limbii române statutul de limbă de stat, cu grafie latină. Au urmat măsurile de rigoare, în sensul realizării legislației: hotărâri peste hotărâri, reforme „substanțiale” în învățământ, zeci de manuale, sute de cursuri gratuite... și am ajuns unde? Tot acolo de unde am pornit. Prin lege organică limbii ruse i se acordă statut de limbă interetnică pe teritoriul republicii, limbă a comunicării orale și scrise, alături de limba de stat.*

M.H. Nici nu putea fi altfel în aceste condiții. La ele ne-am referit în mai multe articole publicate. Legislația lingvistică nu numai că este depășită, ci chiar a devenit o piedică pentru a întoarce limbii române funcțiile ei firești. Ea provoacă sentimentul de iluzii pierdute, de dezamăgire, pentru că peste ea a venit Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova, legea pentru un statut special al limbii ruse, prin care grăjea cea mai mare a autorităților e purtată față de limba unei minorități ruse de numai 6%.

A.H. *Ne-am referit aici doar în treacăt la una dintre problemele care ne macină. Ea cere un loc mai amplu pentru o discuție aparte. Dar, să revenim. Un aspect al activității*

noastre îl constituie cel de cercetare științifică. Pe parcursul activității mele la universitate, m-am convins că activitatea științifică de aici are specificul său. Cum comentați dumneavoastră această realitate?

M.H. Activitatea noastră didactică nu este un simplu transfer din lumea necunoscută a unui volum de informații în lagărul de cunoștințe al studentului și nici simple exerciții prin care studenții sunt familiarizați cu viitoarele profesii. Cadrele pregătite de noi trebuie să corespundă realității și chiar cerințelor de mâine. Cam declarative sunt cuvintele mele, dar nu pot să nu mă pronunț asupra unui adevăr știut de toată lumea. Profesorul universitar trebuie să fie în pas cu timpul, să fie familiarizat cu ultimul cuvânt al științei, personal să se implice în cercetările științifice. La temele cercetate profesorul implică și studenții, în postura de colaboratori. Doar de la aceste colaborări pornesc rădăcinile activității științifice ale unor personalități ale învățământului superior cum sunt Gheorghe Colțun, Irina Condrea, Claudia Cemârtan, Aurelia Hanganu, Emilia Oglindă, Viorica Molea, Larisa Gurău, Alexandra Gherasim, Petru Butuc, Tatiana Verdeș ș.a.

O particularitate a activității noastre științifico-didactice este elaborarea suporturilor didactice, a manualelor. Aceste materiale didactice trebuie să fie fundamentate prin cercetări științifice în domeniul de care ține suportul didactic respectiv.

A.H. *La cursurile pe care le-am audiat la universitate scriam tezele fundamentale, dar la fiecare temă aveam și o listă bibliografică. De rând cu alte surse bibliografice erau și publicațiile profesorului nostru.*

M.H. Pentru noi au fost de mare folos manualele editate în România, pe care le-am recomandat cu plăcere. Dar nu le-am neglijat nici pe ale noastre. Absolut la toate cursurile predate am reușit să elaborez manuale și materiale didactice.

A.H. *Totodată, pe lângă subiectele necesare pregătirii de manuale, ați cercetat și teme care nu au directă legătură cu predarea cursurilor. Ce v-a făcut pe dumneavoastră, personal, să depășiți cadrul didactic al cercetării?*

Cu profesorul Anatol Ciobanu la o conferință științifică studențească

M.H. Această „depășire” nu înseamnă că cercetările noastre nu sunt adresate studenților. În condițiile comunicării din Basarabia, unde încă mai sunt flagrante urmările rusificării, ne-am implicat, aproape toată catedra, în procesul de cultivare a vorbirii. Sunt bine cunoscute în acest context numele lui Vitalie Marin, Anatol Ciobanu, Ion Melniciuc, Irina Condrea ș.a. care au condamnat greșelile ce țin de condițiile basarabene, dar și cele cu o arie mai întinsă.

Mai multe probleme țin de statutul limbii române în Republica Moldova. Catedra s-a implicat în cercetarea condițiilor sociale care nu permit ca limba noastră să revină pe deplin la funcțiile sale firești.

A.H. *Intențiile dumneavoastră didactico-științifice s-au realizat printr-o serie de studii științifice și manuale. Au rămas, oare, și teme neexplorate, pentru care aveți o umbră de regret?*

M.H. Am ținut foarte mult la frazeologia dialectală. Am elaborat și un chestionar de colectare a acestui material. Am mobilizat studenții la realizarea anchetei dialectale. Regret mult că acest lucru nu l-am finalizat. Frazeologia dialectală este o dovadă în plus a expresivității limbii, aspect al dialectologiei trecut cu vederea în studiile dialectologice. În comunicare, vorbitorii caută să facă un enunț și totodată și să exprime atitudinea față de cele comunicate.

O altă temă pentru care nu a ajuns „benzină” a fost „microtoponimia regională”, studiul denumirilor de locuri de pe moșiile satelor. Acest grup lexical a apărut începând cu întemeierea satelor și prezintă, prin urmare, diferite faze de evoluție a graiurilor.

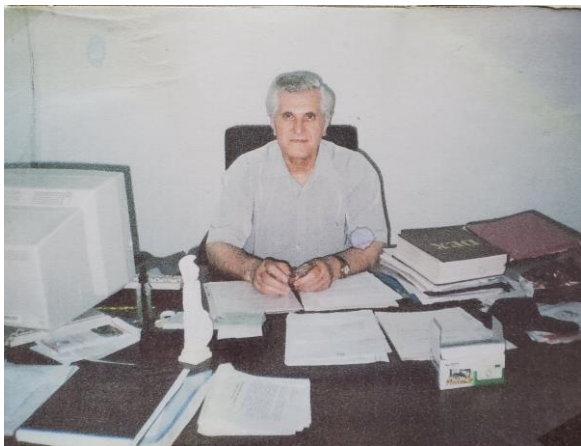
A.H. *Ați fost unul din decanii memorabili ai Facultății de Litere. Cum ați ajuns mai marele facultății?*

M.H. Încă prin anii 70–80 ai secolului trecut am fost propus la această funcție, dar candidatura trebuia să fie aprobată și de comitetul de partid. În funcție de decan trebuia să fie un membru de partid. Celelalte calități ale unui candidat erau mai puțin importante. Deoarece în persoana mea partidul a văzut totuși calități de bun organizator, am fost numit prodecan. Când s-au schimbat timpurile, candidatura mea de decan a fost unanim aprobată la ședința senatului.

A.H. *De când ați venit la „cârmuirea” facultății, eu, fiind atunci studentă, am și simțit niște reforme. Ce mișcări le-ați crezut oportune la acel moment?*

M.H. În contextul democratizării de atunci, mulți credeau că democrație înseamnă să faci ce vrei, nu ești obligat la nimic, vrei – frecvențezi orele, nu vrei, nu vii la lecții. Am urmărit ca democrația să fie înțeleasă nu în detrimentul procesului de studii, ci cu anumită responsabilitate față de datorie. Dacă statul sau părinții te sponsorizează pentru a te pregăti ca specialist de înaltă calitate și tu ești obligat să-ți faci datoria de student.

A.H. În condițiile în care noi nu mai depindeam de dispozițiile de la Moscova, de planul cadru venit „de sus”, trebuia să procedăm într-un astfel de mod prin care am putea pregăti cadre de filologi, care să corespundă cerințelor europene. Ce mișcări le-ați crezut oportune la acel moment, la începutul „decăniei” dumneavoastră?

La „ocârmuirea” facultății

M.H. La început mi s-a părut că planurile noastre de studii elaborate în conformitate cu cele cadru primite de la Moscova sunt depășite. În fața noastră e problema modernizării învățământului, cadrele pregătite la facultatea noastră trebuie să corespundă unor cerințe mai sporite. S-a cerut, în primul rând, elaborarea unor planuri de învățământ noi, similare cu cele europene, în special cu cele din România. Am elaborat, astfel, niște planuri de 26–28 ore de studii pe săptămână. Vorbind de procesul de modernizare a învățământului, întotdeauna am apreciat înalt efortul și pricepera doamnei profesor Irina Condrea, pe atunci prodecan al facultății, care își luase misiunea, deosebit de dificilă, de a formula varianta scrisă a planurilor de studii. Am cerut ca toate programele la cursurile predate să fie reformate și prezentate la decanat în trei exemplare, care urmau să fie aprobate la consiliul facultății: un exemplar rămânea pentru autor, altul se păstra la catedră și al treilea la decanat. Ținta unor astfel de reforme era ca absolvenții noștri să nu fie, ca specialiști, inferiori celor pregătiți la universitățile din România. Un asemenea specialist se distinge prin competențele lui profesionale, dar și prin cunoașterea unei limbi străine. Prin urmare, propunerea facultății de a deschide specialități duble: română-engleză, română-franceză au fost susținute de rectorat și de minister.

Tradițional, aveam o grupă de limbă și literatură română cu studierea aprofundată a limbii latine. Această grupă, una din cele mai bune la facultate, a căpătat un statut special de Limba și literatura română și limbi clasice. Catedrei i-a revenit și divizarea specialităților română-ebraică, română-greacă. Doamna Claudia Cemârtan, șef de catedră, a pus bine la punct problemele cadrelor didactice, organizarea procesului de studii, ca în final să întrețină legături strânse de colaborare cu alte universități din România, Israel, Grecia.

O noutate pentru anii ceia a fost organizarea în scris a examenelor de admitere. Procedura a fost chemată de situația de nepotism, când candidații nu întotdeauna erau apreciați după merite. Examinarea în scris putea fi înfăptuită mai obiectiv. Aveam posibilitatea să-i selectăm pe cei mai pregătiți candidați.

Primii ani de „decănie” au căzut atunci când noi a trebuit să trecem la sistemul de credite transferabile. Învățământul la facultate trebuia reformat astfel încât să corespundă cerințelor Procesului de la Bologna, al învățământului superior.

A.H. *O noutate surprinzătoare pentru noi a fost atunci și schimbarea denumirii facultății: din Facultatea de Filologie în Facultatea de Litere. Cum ați motivat această redenumire?*

M.H. Prin însuși sensul acestor sintagme. Forma de plural de „Litere” și înseamnă științe umanistice, studiul limbii și literaturii. Filologia este „știința care se ocupă cu studiul culturii scrise a popoarelor, în special cu studiul textelor vechi și al operelor literare din punctul de vedere al limbii, al influențelor suferite, al mediului, în care s-au transmis și al autenticității, precum și cu editarea lor” (conform DEX). Apoi și facultățile de același profil din România cu care țineam legături de colaborare se numesc tot „de litere”.

A.H. *Peste ani am aflat că aveți un suflet blând și că sunteți totdeauna corect. Între studenții de la facultate însă exista chiar și un sentiment de frică față de decan. Spre regret, astăzi aceasta practic nu se mai întâlnește, deși cred că studentul trebuie să aibă sentimentul de respect și chiar reverență pentru cel aflat în fruntea unei facultăți. Cum comentați dumneavoastră acea atitudine?*

M.H. Acest sentiment de teamă, cred, nu era provocat de exteriorul meu de nălucă sau sperietoare. Cei care se temeau de decan știau mai bine de ce le-a fost frică. Organizarea și desfășurarea procesului de studii era înfăptuită de decan, de corpul didactic, dar și de studenți. Fiecare trebuia să răspundă în instanță respectivă. Pentru studenți instanța în fața căreia trebuiau să răspundă era catedra, decanatul cu decanul „fioros”. În clipele mai grele „fricoșii” facultății au avut sprijinul necesar din partea acestui decan. Eu am rămas recunoscător tuturor generațiilor de studenți care m-au înțeles și m-au susținut.

A.H. *Care au fost momentele cele mai plăcute din activitatea dumneavoastră de decan?*

M.H. Astfel de momente le-am avut mai multe. Aș vrea să numesc aici trei:

- am visat ca absolvenții noștri să cunoască încă o limbă străină, pe lângă cea rusă, pe care o cunosc din mediul nostru basarabean. Aceasta s-a reușit prin inițierea specializărilor de română-franceză, română-engleză, română-greacă.

- am reușit să-mi elaborez și să public manuale la toate cursurile predate de mine.

- în timpul grevelor studențești la facultățile de la USM nu se făceau orele prevăzute de orar. Mitingul începea la ora 12:00. După primele două ore, organizat, cu decanul în capul coloanei, plecam și noi.

Doleanțele decanului au fost împărtășite de studenți. Noi nu am suspendat primele patru ore ca celelalte facultăți, ci numai două, dar la proteste am participat, iar recuperarea celor vreo 20 de ore suspendate s-a făcut cu ușurință.

A.H. *Ce nu ați reușit să faceți fiind decan?*

M.H. Mai multe lucruri nu le-am reușit.

- Nu am reușit să-i „conving” pe studenți să nu le fie „teamă” de decan.
- Toți studenții să fie asigurați cu locuri pentru un trai decent la cămin.
- Să amplific schimbul de studenți cu universitățile din Europa, amendament prevăzut de Procesul de la Bologna. S-au cerut și investiții.

A.H. *Domnule profesor, acum avem o întrebare mai puțin obișnuită. Noi, cei de la facultate, am observat că domnul profesor Mihail Purice vine și pleacă de la serviciu, fiind însoțit de o doamnă, Tamara Dumitraș (Purice), profesoară și dânsa la aceeași facultate. Nu ați putea să ne faceți câteva „dezvăluiri” din CV-ul domniei sale? Cum e când soția e tot lingvistă?*

M.P. Relațiile noastre au o istorie mai veche decât perioada în care am fost „însoțit” la serviciu. Nu știu dacă pe cineva l-ar interesa amănuntele din relațiile noastre din anii de mai demult. Atâta pot să spun că am făcut „marea unire” atunci când am înțeles de-a binelea că nu putem exista unul fără altul. Doamna este persoana care a muncit o viață în funcția de profesoară de limba română, de director de școală și de inspector școlar. Visul ei a fost ca predarea-învățarea în clasele de alolingvi să fie atractivă, elevii să învețe cu interes și să comunice în limba română. Și reușea, în condițiile orașului Tighina, cunoscute de toată lumea. Reușea, prin felul ei de a-i mai apropia pe copii, prin micile descoperiri despre istoria, cultura și civilizația noastră, pe care le făceau la orele de limba română.

Procesul de amplificare a funcțiilor sociale a limbii române care s-a desfășurat în anii 90–92 s-a extins și asupra regiunii transnistrene. „Fratele mai mare” care a pus stăpânire și pe orașul Tighina s-a împotrivit cu ostilitate. Un grup nu prea mare de patrioți, printre care era și „însoțitoarea mea de astăzi”, în condițiile oprămirilor din partea autorităților rusești, nu a putut opune rezistența de rigoare agresiunii din partea rusofonilor deprinși cu privilegiile unor „eliberatori” care ne-au adus fericirea, împotriva tancurilor armatei a 14-a ruse, împotriva bandelor de mercenari (în special cazaci), pregătiți special pentru conflicte cu populația civilă.

Ar fi fost o nedreptate, dacă acești patrioți de la Nistru, trecuți prin dezastrul celui din 1992, nu ar fi fost luați sub protecția statului. În locul apartamentului din Tighina, jefuite de autoritățile proruse, Tamara Purice a primit unul în Chișinău, iar experiența ei de activitate în școlile alolingve a fost binevenită în activitatea sa de profesoară în grupele de studenți alolingvi.

Cum e în cazul când soția e tot un lingvist, mă întrebați? Este un bun prilej de a-ți expune o opinie ce ține de profesie, e prima instanță de a-ți mărturisi niște intenții de lingvistică. Critica n-o așteptați la niște eventualele conferințe sau în niște recenzii. Această „plăcere” o poți avea chiar acasă.

Cu „însoțitoarea” mea
de totdeauna, mereu
alături, Tamara Purice

A.H. *Ați dispus de dreptul de a vă bucura de odihna binemeritată. Cum ați suportat schimbarea aceasta a modului de viață: din vâltoarea studențească ați trecut la noul mod de viață, cel de pensionar?*

M.H. Nu prea am avut timp să cuget asupra noului mod de viață. După ce am fost „în-vrednicit” cu pensionarea, tot la Facultatea de Litere am mai lucrat 20 de ani. După aceea, fără întrerupere, am fost angajat în funcție de decan și șef de catedră la Facultatea de Jurnalism de la Universitatea de Studii Europene. Până în prezent sunt de trebuință și la Universitatea „C. Stere” din Chișinău, în funcție de șef de catedră, ca specialist în procesul organizării studiilor și de profesor în domeniul comunicării verbale și scrise.

A.H. *Ce credeți despre învățământul superior de astăzi? Ce șanse de supraviețuire are?*

M.H. Învățământul superior se zbate astăzi ca peștele pe uscat să se poată întoarce în apele sale. Pandemia Covidului 19 a dat peste

cap acel început de perspectivă pe care o căpătase odată cu intrarea în spațiul European al Învățământului Superior (Procesul de la Bologna): am trecut la structura în două trepte (licența și masteratul), am acceptat un sistem comun de credite transferabile, de echivalare a studiilor, care să asigure o largă mobilitate a cadrelor didactice și a studenților, diploma fiecărui absolvent fiind însoțită de un supliment cu note, care ar favoriza integrarea cetățenilor pe piața muncii.

În condițiile unor restricții pandemice, nu ai posibilitatea să contactezi nemijlocit cu elevul tău, să-i împărtășești din experiența ta și să-l vezi în ce măsură e în stare să-și exercite viitoarea profesie.

Restricțiile pandemice de azi lezează implementarea prevederilor prescrise în Procesul de la Bologna, în special privind mobilitatea cadrelor didactice și a studenților. Vom respecta cu răbdare restricțiile pandemice, vom interveni cu reformele de rigoare

(privind programele, învățământul online). Cu răbdarea treci și marea. Dar cum să supraviețuiești în condițiile unei alte pandemii? Sărăcia fără capăt și, ca rezultat, plecarea în lumea largă a miilor de familii, cu tot cu copii, în căutare de lucru.

În anul de studii 2020–2021, în universități la anul I au rămas cca 1000 de locuri bugetare neocupate. Candidații la studii cu o mai bună pregătire pleacă peste hotare, acolo unde la absolvire au mai mari șanse de promovare în carieră. Cei de acasă nu au o altă soartă decât după absolvire să plece și ei „la negru” într-o țară străină. Guvernânții de „acasă” nu-ți pot asigura studii de calitate, care cer și ele investiții din partea statului. Bani se vor găsi pentru cumpărarea voturilor, pentru organizarea unor petreceri mari pe timp de pandemie. Pentru a asigura învățământul superior la nivelul cerințelor europene, se cer investiții: pentru salarizarea decentă a cadrelor, pentru crearea unei baze tehnico-didactice moderne. De unde să luăm finanțe? Răspunsul guvernanților e calm și nevinovat: nu sunt bani. Unde era miliardul atunci când s-a cerut pentru învățământ? Cu ajutorul statului, el a dispărut, pentru a satisface niște poftre personale.

Să sperăm că ne vom trezi măcar în al doisprezecelea ceas și vom scăpa și de această pandemie a noastră de totdeauna și vom putea vorbi, la justa valoare, și de calitatea studiilor în învățământul superior.

A.H. *Dacă v-ați uita înapoi în anii de școală, de studenție, de profesor la facultate, ați alege o altă profesie sau ați rămâne fidel celei alese?*

M.H. Aleasa mea profesie, cea de dascăl al graiului nostru strămoșesc, „limba vechilor cazanii”, e însoțitoarea mea de-a pururi, pâinea mea de toate zilele, nu poate fi înlocuită.

A.H. *Domnule profesor, Vă mulțumesc pentru un cuvânt bun spus la adresa profesiei noastre. Sper ca exemplul dumneavoastră să fie și un îndemn către cei care sunt în căutarea unui rost în viață.*

Aurelia Hanganu
2020

OAMENI AI CUVÂNTULUI

Coordonatorul: Aurelia Hanganu
Procesare computerizată: Foxtrot SRL

Formatul B5. Coli de tipar conv. 18,55. Tirajul 50 ex. Comanda 2020-12/34

Tipar: Foxtrot SRL
str. Florilor 1, mun. Chişinău

ISBN 978-9975-89-189-9

9 789975 891899